

diderot

712

diderot

jacques fatalistul
e om bun? e ticălos?..

«BIBLIOTECA PENTRU TOȚI»
volume în curs de apariție:

La Rochefoucauld

Maxime și reflecții.

Dino Buzzati

*Deșertul Tătarilor, roman * Povestiri.*

José Hernández

*Martin Fierro * Întoarcerea lui Martin Fierro, poem epic.*

Nicolae Iorga

România cum era pînă la 1918, note de călătorie, 2 vol.

* * *

Nuvele turcești, 2 vol. (I. Sub piersici, II. Oglinda de pe plajă).

Titu Maiorescu

Critice, 2 vol. («cultură generală»).

* * *

Glasurile patriei — antologie de poezie patriotică românească.

Henri Troyat

Viața lui Tolstoi, 3 vol. («cultură generală»).

Mihail Bulgakov

Maestrul și Margareta, roman.

«Biblioteca pentru toți» oferă numeroșilor săi cititori cele mai de seamă creații ale literaturii române și universale.

diderot

ediția minerva

Vol. I—II, lei 10

Ilustrația copertei : *Ion Bănelescu*

denis diderot

**Jacques fatalistul
și stăpînul său**

ROMAN

◆
e om bun? e ticălos?...

PIESĂ ÎN PATRU ACTE

(SCRIERI LITERARE, II)

TRADUCERE ȘI NOTE DE GELLU NAUM

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1972

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

JACQUES FATALISTUL
ȘI STĂPÎNUL SĂU

(Scrisă în 1773 ? ; publicată în 1796)

Cum se întâlneau ? Din întâmplare, ca toată lumea. Cum se numeau ? Ce-ți pasă ? De unde veneau ? De unde, de-aproape. Unde se duceau ? Parcă poți să știi încotro te duci ? Ce spuneau ? Stăpînul nu spunea nimic ; iar Jacques spunea că-i spusese căpitanul său că tot ce ni se întâmplă, fie bine, fie rău, stă scris în ceruri.

STĂPÎNUL : Asta-i o vorbă mare.

JACQUES : Ba căpitanul meu mai și adăuga că fiecare glonte pornit dintr-o pușcă își are destinația lui.

STĂPÎNUL : Și avea dreptate...

După o clipă de răgaz, Jacques exclamă : „Să-l ia naiba de crîșmar, cu crîșma lui cu tot”.

STĂPÎNUL : De ce să-ți trimiți aproapele la naiba ? Nu-i creștinește.

JACQUES : Păi fiindcă în timp ce mă îmbătam cu vinul lui păcătos am uitat să duc caii la adăpat. Tata vede și se face foc. Eu dau din cap, nemulțumit ; el ia un ciomag și-mi freacă spinarea cu el, cam tărășor. Tocmai trecea pe-acolo un regiment mergînd spre cîmpul de bătălie de la Fontenoy ; de ciudă, m-am înrolat. Ajungem ; se dă lupta...

STĂPÎNUL : Și primești un glonte trimis pe adresa ta.

JACQUES : Ai ghicit : o împușcătură în genunchi. Și numai Dumnezeu știe cîte întâmplări, și bune și rele,

mi s-au tras de la împușcătura asta. Ele se leagă una de alta întocmai ca verigile într-o strună de cal. Fără împușcătura asta, de pildă, cred că în viața mea n-aș fi fost îndrăgostit, și nici șchiop.

STĂPÎNUL : Va să zică ai fost îndrăgostit ?

JACQUES : Ba bine că nu.

STĂPÎNUL : Și ți s-a tras de la o împușcătură ?

JACQUES : De la o împușcătură.

STĂPÎNUL : Mie nu mi-ai povestit niciodată nimic.

JACQUES : Cred și eu.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă un asemenea lucru nu poate fi spus nici prea devreme, nici prea târziu.

STĂPÎNUL : Și acum a venit timpul să-ți aflu dragostea ?

JACQUES : Cine știe ?

STĂPÎNUL : Fie ce-o fi, dă-i drumul...

Jacques începu să-și povestească dragostea. Era după-amiază ; și un zăduf ! Stăpînul adormi. Îi prinse noaptea în mijlocul cîmpului ; iată-i rătăciți. Iată-l pe stăpîn, mînios nevoie mare, tăbărînd cu lovituri de bici asupra slugii, iată-l pe bietul om răcnind la fiecare lovitură : „După cîte se pare, și asta mi-era scris...”

Îți dai seama, cititorule, că sînt pe calea cea bună, și că n-ar depinde decît de mine să te fac să aștepți un an, doi sau chiar trei povestea dragostei lui Jacques, despărțindu-l de stăpînu-său și făcînd ca fiecare dintre ei să treacă prin tot felul de aventuri după bunul meu plac. Ce m-ar împiedica, la o adică, să-l însor pe stăpîn și să-l fac încornorat ? Ce m-ar împiedica să-l îmbarc pe Jacques și să-l trimit în insule, să-și însoțească stăpînul acolo ? Ce m-ar împiedica să-i aduc pe amîndoi înapoi, în Franța, pe aceeași corabie ? Ce ușor e să scornеști povești ! Dar și unul și celălalt vor scăpa doar cu o noapte afurisită, iar dumneata numai cu zăbava asta.

Se iviră zorile. Iată-i cocoțați pe dobitoacele lor și urmîndu-și calea. — Dar încotro ? — Iată că-mi pui întrebarea asta pentru a doua oară, și pentru a doua oară îți răspund : Ce-ți pasă ? Dacă m-apuc să-ți povestesc călătoria lor, atunci poți să-ți iei rămas bun de la dragostea lui Jacques... Cîțva timp meraseră tăcuți. Iar cînd fiecare își mai reveni cîte puțin din mîhnirea lui, stăpînul îi spuse slugii : „Ia ascultă, Jacques, unde rămăseseam cu dragostea ta ?”

JACQUES : Mi se pare că la punerea pe goană a armiei dușmane. Unii fug, alții îi urmăresc, fiecare se gîndește la sine. Eu, unul, am rămas pe cîmpul de luptă, îngropat sub un maldăr nemaipomenit de morți și de răniți. Și a doua zi m-au zvîrlit, împreună cu încă vreo zece, într-o droagă, ca să mă ducă la spital. Ah ! domnule, nu-mi pot închipui că ar exista rană mai cumplită ca aceea de la genunchi.

STĂPINUL : Ei, lasă, Jacques, pesemne glumești.

JACQUES : Ba nu, domnule, al naibii să fiu dacă glumesc ! În genunchi sînt nu știu cîte oase, tendoane și altele, nu'mite nu mai știu cum...

Un soi de țăran care se ținea după ei, avînd o față alături, pe crupa calului, și care-i ascultase, luă cuvîntul și zise : „Domnul are dreptate...”

Nu se știe cui îi era adresat acest *domnul*, dar el nu fu nici pe placul lui Jaques, și nici pe al stăpînului său ; iar Jacques îi spuse celui ce se amestecase în vorbă : „Tu ce te bagi ?”

— Păi mă bag fiindcă asta mi-e meseria : sînt felcer, nu vă fie cu supărare, și vreau să vă dovedesc...

Femeia care călărea alături, pe crupa calului, îi spuse : „Domnule doctor, să ne vedem de drumul nostru și să-i lăsăm în pace pe domnii ăștia cărora nu le place să li se dovedească.”

— Nu, îi răspunse felcerul, vreau să le dovedesc, și le voi dovedi...

Și tot sucindu-se ca să dovedească, își împinge tovarășa, o face să-și piardă echilibrul și-o trîntește la pămînt, cu un picior prins în pulpana hainei lui și cu fustele date peste cap. Jacques descalecă, desprinde piciorul sărmanei ființe, și-i lasă fustele în jos. Nu știu dacă a început cu lăsarea fustelor sau cu desprinderea piciorului ; dar, judecînd starea femeii după strigătele pe care le scotea, se vede că era grav rănită. Iar stăpînul lui Jacques îi spuse felcerului : „Iată ce înseamnă să dovedești.”

Și felcerul de colo : „Iată ce înseamnă să nu vrei să ți se dovedească.”

Iar Jacques, către femeia căzută sau culeasă de pe jos : „Lasă, dragă, nu-i nici vina ta, nici vina domnului doctor, nici vina mea și nici a stăpînului meu : Stătea scris ca astăzi, pe drumul ăsta, la ora asta, domnul doctor să fie un flecar, stăpînu-meu și eu să fim doi ursuzi, dumneata să ai o vînație la cap și să ți se vadă curul...”

Ce n-ar deveni întîmplarea asta în mîinile mele, dacă m-ar apuca cheful să vă scot din răbdări ! I-aș da importanță femeii ; aș face din ea nepoata unui popă din satul învecinat ; aș asmuți țărani din sat ; m-aș pregăti de lupte și de dragoste ; fiindcă, orice s-ar spune, țăranca arăta bine pe sub fuste. Jacques și stăpînu-său băgaseră de seamă lucrul acesta ; dragostea n-a așteptat nicicînd un prilej mai ademenitor. De ce atunci nu s-ar îndrăgosti Jacques pentru a doua oară ? De ce n-ar fi pentru a doua oară rivalul, și încă rivalul preferat, al stăpînului său ? — Nu cumva i s-a mai întîmplat vreodată ceva asemănător ? — Iar mă întrebi ! Nu vrei, deci, ca Jacques să povestească mai departe despre dragostea lui ? Lămurește-mă, odată pentru totdeauna : ți-ar place sau nu ți-ar place să-ți povestească ? Dacă ți-ar place, să ridicăm țăranca pe crupa calului, dinapoia felcerului, să-i lăsăm să plece împreună și să ne întoarcem la călătoria noastră. De data

asta, Jacques fu cel care luă cuvîntul și-i spuse stăpînului său :

— Iac-așa e lumea ; dumneata, care n-ai fost rănit niciodată și nu știi ce însemnează o împușcătură în genunchi, îmi susții mie, care am genunchiul făcut zob și schiopătez de douăzeci de ani...

STĂPÎNUL : S-ar putea să ai dreptate. Dar numai felcerul ăsta neobrăzat e de vină că încă te mai găsești într-o droagă, alături de camarazii tăi, departe de spital, departe de lecuire și departe de-a te îndrăgosti.

JACQUES : Oricum ai gândi, durerea de la genunchi era de nesuportat ; o mai sporeau încă și tăria căruței, și gropile drumului, iar la fiecare zdruncinătură țipam cît puteam.

STĂPÎNUL : Țipai oare fiindcă așa stătea scris ?

JACQUES : Negreșit că da ! Mi-aș fi pierdut tot sîngele și aș fi dat ortul popii, dacă droaga noastră, ultima din convoi, nu s-ar fi oprit dinaintea unei cocioabe. Acolo am cerut să fiu dat jos ; m-au întins pe pămînt. O femeie tînără, care stătea în picioare la ușa cocioabei, intră înăuntru și ieși îndată cu un pahar și o sticlă de vin. Am dat pe gît o dușcă sau două. Droagele care veniseră înaintea noastră o luară din loc. Tocmai se pregăteau să mă arunce iar printre camarazi, cînd eu, apucîndu-mă cu tărie de veșmintele femeii aceleia și de tot ce se găsea prin preajmă, am spus hotărît că nu mă mai urc nici în ruptul capului și că, dacă mi-era dat să mor, aș fi preferat să mi se întîmple asta acolo unde mă găseam decît cu două leghe mai departe. Terminînd de rostit aceste ultime cuvinte, am leșinat. Iar cînd m-am trezit, m-am pomenit dezbrăcat și culcat într-un pat care ocupa unul din ungherele cocioabei ; în jurul meu se găseau un țaran, stăpînul casei, nevastă-sa, aceeași care mă ajutase, și cîțiva copilași. Femeia își muiase colțul șorțului în oțet și-mi freca nasul și tîmplele cu el.

STĂPÎNUL : Ah ! nefericitule ! pungașule !... Văd unde vrei să ajungi, nemernicule.

JACQUES : Stăpîne, cred că nu vezi nimic.

STĂPÎNUL : Adică vrei să spui că n-ai să te îndrăgostești de femeia asta ?

JACQUES : Și ce-ar fi de zis dacă m-aș îndrăgosti de ea ? Parcă ești stăpîn pe tine cînd e vorba să te îndrăgostești sau să nu te îndrăgostești ? Și, cînd ești îndrăgostit, parcă poți să te porți ca și cum n-ai fi ? Dacă așa a fost scris, orice te-ai pregăti acum să-mi spui, mi-aș fi spus și eu ; m-aș fi pălmuit, mi-aș fi izbit căpățîna de pereți ; mi-aș fi smuls părul ; toate s-ar fi petrecut aidoma cum îți spun, iar binefăcătorul meu ar fi fost încornorat.

STĂPÎNUL : Păi, dacă judeci ca tine, nu există crimă care să nu fie săvîrșită fără remușcări.

JACQUES : Dojenile auzite acum mi-au trecut prin cap de mai multe ori ; și cu toate astea, în ciuda lor, mă-ntorc mereu la vorba căpitanului meu : „Tot răul și tot binele care ni se întîmplă pe lumea asta stă scris sus, în ceruri”. Nu cumva știi dumneata, domnule, vreun mijloc ca să ștergi scrisul ăsta ? Oare aș putea eu să nu fiu eu ? Și, fiind eu, aș putea să fac altfel decît mine ? Aș putea fi și eu și un altul ? Și, de cînd mă aflu pe lume, a existat măcar o singură clipă cînd asta n-a fost adevărat ? Dăscălește-mă cît îți place, poate că ideile dumitale or fi bune ; dar dacă stă scris în mine sau în ceruri să le găsesc rele, ce vrei să fac ?

STĂPÎNUL : Mă gîndesc la un lucru : dacă binefăcătorul tău ar fi fost încornorat fiindcă așa stătea scris în ceruri, sau stătea scris așa în ceruri fiindcă tu i-ai fi pus coarne binefăcătorului tău ?

JACQUES : Stăteau scrise amîndouă, una lîngă alta. Totul a fost scris în același timp. În ceruri e un fel de sul mare, care se desfășoară încetul cu încetul...

Dă-ți seama, cititorule, pînă unde aş putea duce convorbirea asta, asupra unui lucru despre care s-au vorbit şi s-au scris atîtea, de două mii de ani încoace, fără să se facă măcar un pas înainte. Dacă îmi ești cît de cît recunoscător pentru ce ți-am spus, apai poți să-mi fii și mai recunoscător pentru ce nu ți-am spus.

Pe cînd cei doi teologi ai noștri discutau fără să se înțeleagă, așa cum se poate întîmpla în teologie, se lăsă noaptea. Străbăteau un ținut primejdios dintotdeauna, dar mai cu seamă acum, cînd reaua administrație și sărăcia înmulțiseră la nesfîrșit numărul tîlharilor. Traseră amîndoi la hanul cel mai năpăstuit. Li se așternură două paturi de campanie într-o odaie cu pereți subțiri și crăpați peste tot. Cerură de mîncare. Li se aduse apă stătută, pîine neagră și vin oțet. Hangiul, hangița, copiii și argații aveau cu toții niște mutre înfiorătoare. Cei doi drumetri auzeau din odaia de alături rîsetele necumpătate și voioșia gălăgioasă a vreo doisprezece tîlhari care sosiseră înaintea lor și pusese rămașa pe toate merindele. Jacques era destul de liniștit ; dar nu același lucru s-ar fi putut spune despre stăpînul său, care se plimba îngrijorat de colo-colo, în timp ce sluga mistuia cîteva coltuce de pîine neagră și înghițea, strîmbîndu-se, cîteva stacane de vin prost. Cam așa stăteau lucrurile, cînd auziră niște bătăi în ușa : era un argat pe care neobrazății și primejdioșii vecini îl siliseră să le aducă celor doi călători, pe un taler de-al lor, oscioarele unei păsări din cele înfulecate de ei. Mînios, Jacques apucă pistoalele stăpînului.

— Unde te duci ?

— Las' pe mine.

— Te întreb unde te duci !

— Să-i învăț minte pe ticăloșii ăștia.

— Dar știi că sînt vreo doisprezece ?

— Pot să fie și o sută, numărul nu înseamnă nimic, dacă în ceruri stă scris că nu sînt destui.

— Să te ia naiba, cu zicala ta idioată cu tot !...

Jacques scăpă din mâinile stăpînului și dădu buzna în odaia tîlharilor, cu cîte un pistol încărcat în fiecare mînă. „La culcare, repede, le strigă el ; dacă mișcă vreunul, îi zbor creierii...” Înfățișarea și glasul lui Jacques erau atît de crunte, încît haimanalele acelea, care își prețuiau viața tot atît cît și-o prețuiesc și oamenii cumsecade, se ridicară de la masă fără să sufle o vorbă, se dezbrăcară și se culcară. Stăpînul, neștiind sigur cum se va sfîrși aventura, îl aștepta tremurînd. Jacques se întoarse încărcat cu veșmintele de care-i despuiase pe fîrtați ; pusese mîna pe ele ca nu cumva să le dea prin gînd să se scoale ; stinse lumina și răsuci de două ori cheia pe care o ținea atîrnată de unul din pistoale. „Acum, domnule, îi spuse el stăpînului, nu mai avem altceva de făcut decît să ne baricadăm proptindu-ne paturile în ușă și să dormim liniștiți...” Și se apucă să împingă paturile, povestindu-i stăpînului, cu sînge rece și pe scurt, amănuntele expediției.

STĂPÎNUL : Jacques, ce dihanie de om mai ești și tu !
Va să zică, tu crezi...

JACQUES : Nici nu cred, nici nu tăgăduiesc.

STĂPÎNUL : Și dacă nu voiau să se culce ?

JACQUES : Ar fi fost cu neputință.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă s-au culcat.

STĂPÎNUL : Dar dacă se-mbățoșau ?

JACQUES : Cu atît mai rău ori cu atît mai bine.

STĂPÎNUL : Dacă... dacă... dacă... și...

JACQUES : Dacă, dac-ar fierbe marea, s-ar găsi, după cum se zice, o sumedenie de pești fierți. Ce dracu, domnule, adineauri credeai că mă paște o primejdie grozavă și te înșelai amarnic ; acum te crezi pe dumneata în mare primejdie și poate că iar te înșeli amarnic. Toți cîți ne găsim în casa asta ne temem unii de alții ; ceea ce dovedește că nu sîntem, toți, decît niște nătărăi..

Și, tot flecărind așa, iată-l dezbrăcat, culcat și adormit. Iar stăpînul, înfulecînd la rîndul lui o bucată de pîine neagră și bînd o înghițitură de vin prost, ciulea urechile, asculta cum sforăie Jacques și spunea : „Al naibii om mai e și ăsta !...” Urmînd pilda slugii, stăpînul se lungi în culcușul păcătos pe care-l avea, dar nu fu chip să doarmă ca el. Cînd mijeau zorii, Jacques simți o mîna împingîndu-l ; era mîna stăpînului. Iar stăpînul îl striga încetîșor : „Jacques ! Jacques !”

JACQUES : Ce-i ?

STĂPÎNUL : Se luminează de ziuă.

JACQUES : Se poate.

STĂPÎNUL : Păi, atunci, scoală-te.

JACQUES : De ce ?

STĂPÎNUL : Ca s-o ștergem cît mai repede de-aici.

JACQUES : De ce ?

STĂPÎNUL : Fiindcă nu prea stăm bine.

JACQUES : Cine știe ? Crezi că în altă parte o să ne fie mai bine ?

STĂPÎNUL : Jacques !

JACQUES : Ei, Jacques ! Jacques ! Ce dihanie de om mai ești și tu ?

STĂPÎNUL : Ce dihanie de om mai ești și tu ? ! Jacques, prietene, te rog.

Jacques își frecă ochii, căscă de mai multe ori, se întinse, se sculă, se îmbracă fără grabă, împinse paturile, ieși din odaie, coborî, merse la grajd, puse șeile și căpestrele la cai, îl trezi pe hangiul care mai dormea încă, plăti ce era de plată, păstră cheile celor două odăi și iată-l pornind la drum împreună cu stăpînu-său.

Stăpînul voia să se depărteze la trap întins ; Jacques voia să meargă la pas, ținînd-o mereu pe-a lui. Cînd ajunseră la o depărtare destul de mare de amăritul lor culcuș, stăpînul, auzind cum zăngăne ceva în buzunarul

lui Jacques, îl întrebă ce are acolo. Jacques îi răspunse că are cheile celor două oădi.

STĂPINUL : Şi de ce nu le-ai dat înapoi ?

JACQUES : Fiindcă vor trebui să spargă două uşi : a vecinilor ca să-i scoată din închisoare; a noastră ca să li se dea hainele ; şi fiindcă aşa o să cîştigăm timp.

STĂPINUL : Foarte bine, Jacques ! Dar de ce să cîştigăm timp ?

JACQUES : De ce ? Pe cîntea mea că habar n-am.

STĂPINUL : Şi dacă ai de gînd să cîştigi timp, de ce ții morțiș să mergi la pas ?

JACQUES : Asta din pricină că, neştiind ce-i scris în ceruri, nu ştii nici ce vrei, nici ce faci, şi te iei după vreo toană căreia i se spune judecată, sau după judecata care nu e adeseori decît o toană primejdioasă, şi te duce cînd la bine, cînd la rău.

STĂPINUL : Ai putea să-mi spui şi mie ce-i un nebun şi ce-i un înţelept ?

JACQUES : De ce nu ?... un nebun... stai puţin... e un om nefericit ; şi, prin urmare, un om fericit e înţelept.

STĂPINUL : Dar ce e un om fericit sau nefericit ?

JACQUES : La asta e lesne să-ţi răspund. Un om fericit e acela a cărui fericire stă scrisă în ceruri ; şi, prin urmare, unul a cărui nefericire stă scrisă în ceruri va fi nefericit.

STĂPINUL : Şi cine a scris în ceruri fericirea sau nefericirea ?

JACQUES : Şi cine a făcut cîtamai zapisul pe care sînt scrise toate ? Am cunoscut un căpitan, prieten de-al căpitanului meu, care ar fi dat cu dragă inimă un pol ca să afle ; dar căpitanul meu n-ar fi dat nici o lăscăie, şi nici eu ; fiindcă, la ce mi-ar folosi dacă aş şti ? M-ar ajuta cumva să mă feresc de groapa în care oricum va trebui să-mi frîng gîtul ?

STĂPINUL : Cred că da.

JACQUES : Eu cred că nu ; fiindcă asta ar însemna că există un rînd neadevărat pe marele zăpis care cuprinde adevărul, care nu cuprinde decît adevărul și care cuprinde tot adevărul. Adică să stea scris în marele zăpis : „În cutare zi, Jacques își va frînge gîtul“, iar Jacques să nu-și frîngă gîtul ? Îți închipui că se poate una ca asta oricine ar fi autorul marelui zăpis ?

STĂPINUL : De, aici ar fi mai multe de spus...

JACQUES : Căpitanul meu credea că prevederea e o presupunere, făcută atunci cînd experiența ne îngăduie să privim împrejurările în care ne aflăm ca pe niște cauze ale unor urmări de nădăjduit sau de temut pentru viitor.

STĂPINUL : Și tu înțelegeai ceva din toate astea ?

JACQUES : Păi sigur, încetul cu încetul începusem să-î pricep limba. Dar, spunea el, cine s-ar putea lăuda că are destulă experiență ? Cel care se crede cum nu se poate mai bine înzestrat n-a fost oare înșelat niciodată ? Și, apoi, există vreun om în stare să-și dea seama, fără greș, de împrejurările în care se află ? Socoteala făcută în capetele noastre și cea hotărîtă pe catastiful de sus sînt două socoteli cu totul deosebite. Ne mînăm noi soarta, sau soarta ne mînă pe noi ? Cîte planuri, chibzuite cu înțelepciune, n-au dat greș, și cîte încă nu vor mai da ! Cîte planuri nesăbuite n-au fost duse la capăt, și cîte încă nu vor mai fi duse ! Asta îmi spunea întruna căpitanul meu, după luarea Bergop-zoom-ului și a Port-Mahon-ului ; și adăuga apoi că prevederea nu ne asigură un sfîrșit bun, ci numai ne mîngîie cînd sfîrșim rău un lucru ; de aceea, în ajunul vreunei bătălii, el dormea în cort cum ar fi dormit acasă și se ducea la luptă ca la bal. Despre el, nici vorbă c-ai fi strigat : „Al naibii om !“

Pe cînd vorbeau astfel, auziră ceva mai în urma lor zgomote și strigăte ; se uitară înapoi și văzură o ceată de oameni înarmați cu prăjini și cu furci, care înaintau

în goană spre ei. O să credeți că erau hangii, argații lor și tilharii mai sus-pomeniți. O să credeți că dimineața spărseseră ușile, din lipsă de chei, și tilharii își închipuiseră că drumeții noștri o șterseseră cu țoalele lor. Jacques așa crezu, și-și șopti printre dinți : „Blestemate fie cheile și toana sau judecata care m-a făcut să le iau cu mine. Blestemată fie prudența ! etc. etc.“ O să credeți că armata asta mică tăbări pe Jacques și pe stăpînul său, că s-a petrecut o faptă sîngeroasă, că a plouat cu ciomege și că s-au tras focuri de pistol ; și, într-adevăr, ar fi de ajuns să vreau eu, ca toate astea chiar să se întîmple ; dar atunci s-a zis cu adevărul povestirii, s-a zis cu istorisirea dragostei lui Jacques. Nu, drumeții noștri nu erau urmăriți ; habar n-am ce s-a mai petrecut la han după plecarea lor. Ei își urmară drumul, mergînd tot fără să știe încotro, deși cam aveau idee pe unde ar fi vrut să meargă ; își urmară deci drumul, înșelîndu-și urîtul și osteneala prin tăcere și flecăreală, așa cum fac cei ce umblă și uneori chiar cei ce stau locului, pe vreun scaun.

Se vede cît de colo că nu fac un roman, fiindcă nu țin seama îndeajuns tocmai de ceea ce un romancier ar folosi din plin. Iar cel care îmi ia scrisele drept adevăr curat greșește poate mai puțin decît cel care mi le-ar lua drept basme.

De data asta, stăpînul deschise vorba și începu cu refrenul lui obișnuit : „Ia ascultă, Jacques, ce s-aude cu povestea dragostei tale ?“

JACQUES : Nu mai știu unde am rămas. Am fost întrerupt de-atîtea ori, încît ar fi tot așa de bine dacă aș lua-o de la capăt.

STĂPINUL : Nu, nu. Să ne întoarcem la leșinul tău din ușa cocioabei. Te găseai în pat, cu gazdele la căpătii.

JACQUES : Foarte bine ! Mai întîi de toate trebuia chemat un felcer, și nu se găsea nici unul pe-acolo, cale

de-o poștă. Gazda își sui unul din copii pe cal și-l trimise la felcerul cel mai apropiat. Între timp, nevasta încălzise niște poșircă de vin, rupsesse în fișii o zdreanță de cămașă de-a bărbatului ei și mă pomenii cu genunchiul dezinfecat, acoperit cu prișnițe și oblojit în cirpe. O parte din vinul care-mi folosise pentru leac fu îndulcit cu vreo câteva fărîmițe de zahăr, și eu îl dădui pe gît; apoi gazdele mă îndemnară să am răbdare. Se făcuse tîrziu; oamenii se așezară la masă și cinară. Iată și cina sfîrșită. Dar copilul nu mai venea și nici pomeneală de felcer. Tatăl se înciudă. Era un om supărăcios din fire; își bombănea nevasta și nimeni nu-i intra în voie. Își trimise ceilalți copii la culcare, răstindu-se la ei. Nevasta se așezase pe o laviță și începuse să toarcă. Bărbatul umbla de colo-colo și, tot umblînd, îi căuta nod în papură: „Dacă te-ai fi dus la moară, cum ți-am spus eu...” și-și sfîrșea vorbele arătînd cu capul spre patul meu.

— O să mă duc mîine.

— Astăzi trebuia să te duci, cum ți-am spus eu... Și ce mai aștepti ca să strîngi paiele care au mai rămas pe șură?

— O să le strîng mîine.

— Păi, vezi că nu mai avem multe; și tare-ai fi făcut bine să le strîngi astăzi, cum ți-am spus eu... Și maldărul de orz, care se strică în hambar, mă prind că nici nu te-ai gîndit să-l clintești măcar.

— L-au întors copiii.

— Trebuia să-l întorci tu. Dacă ai fi fost în hambar, nu te-ai fi aflat la poartă...

Și numai ce sosește un felcer, apoi încă unul, și încă unul, aduși de băiețașul gazdei.

STĂPÎNUL: Iată-te bogat în felceri, ca sfîntul Roch în pălării¹.

¹ E vorba de cele trei pălării cu care este înfățișat adeseori sfîntul Roch. Proverbul se folosește atunci cînd deții mai multe lucruri de același fel, dintre care unele sînt nefolositoare

JACQUES : Primul nu fusese acasă cînd îl căutase băiețașul ; dar nevastă-sa îl vestise pe cel de-al doilea ; iar cel de-al treilea îl întovărășise pe băiețaș. „Ei ! noroc, cumetrilor ; ați venit ?” îi întrebă primul sosit pe ceilalți doi... Aceștia veniseră în mare grabă, erau înfierbîntați, arătau rău. Și iată-i stînd laolaltă în jurul mesei încă neștrînse. Nevasta coborî în beci și urcă aducînd o sticlă. Bărbatul bombănea printre dinți : „Ei, ce naiba căuta la poartă ?” Se bea, se vorbește despre bolile din ținut ; începe fiecare să-și înșire cazurile. Eu mă vaiet ; mi se spune : „Peste o clipă o să vedem de dumneata.” După prima sticlă au mai cerut una, tot pe socoteala lecuirii mele, apoi încă una, și încă una, toate pe socoteala lecuirii ; și la fiecare sticlă soțul își spunea iar vorba lui : „Ei, ce naiba căuta la poartă ?”

Ce-ar mai fi putut face un altul cu felcerii ăștia trei, cu discuția lor cînd au ajuns la a patra sticlă, cu toptanul lor de lecuiri miraculoase, cu nerăbdarea lui Jacques, cu necazul gazdei, cu vorbele Esculapilor¹ noștri de țară despre genunchiul lui Jacques, cu părerile lor felurite, unul susținînd morțiș că Jacques va da ortul popii dacă nu se grăbesc să-i taie piciorul, altul că trebuie scos glonte și bucățica de veșmînt care pătrunsese odată cu el, și cruțat piciorul bietului om ! Și, în răstimp, l-am fi văzut pe Jacques stînd în pat, privindu-și cu jale piciorul, luîndu-și adio pentru totdeauna de la el, așa cum l-am văzut pe unul dintre generalii noștri între Dufouart și Louis². Al treilea felcer ar fi bătut apa în piuă pînă cînd s-ar fi iscat cearta, iar ocările ar fi adus după ele încăierarea cuvenită.

¹ *Esculap* sau *Asclepios* — personaj mitologic ; zeu al medicinei.

² Doi faimoși chirurghi ai epocii : *Dufouart Pierre* (1735—1813) — autor al unui tratat de analiză a rănilor produse de armele de foc, iar celălalt, *Louis Antoine* (1723—1792) — colaborator al *Enciclopediei* și secretar al Academiei din Paris.

O să vă scutesc de toate lucrurile astea, pe care le veți găsi în romane, în comedia veche și în lume. Când l-am auzit pe bărbat strigînd despre nevastă-sa : „Ce naiba căuta la poartă ?,” mi l-am amintit pe Harpagonul lui Molière, spunîndu-i fiului său : *Ce-o să facă pe galera asta*¹ ? Am priceput atunci că nu-i de ajuns numai să spui adevărul, ci mai e nevoie să fii și glumeț ; și că, de aceea, se va spune în vecii vecilor *Ce-o să facă pe galera asta*, iar vorba țaranului meu *Ce cânta ea la poartă* ? n-o să ajungă niciodată proverb.

Dar Jacques nu se purta cu stăpînul său la fel de grijuliu cum mă port eu cu dumneata ; nu lăsa la o parte nici cel mai mic amănunt, chiar de-ar fi fost să-l mai adoarmă o dată. Iar dacă la căpătîiul rănitului n-a rămas cel mai dibaci dintre felceri, în schimb a rămas cel mai vînjos.

Acum, o să mă întrebi ; nu cumva ai de gînd să scoți bisturie în fața mea, să tai cărnuri, să verși sînge și să-mi înfățișezi o operație chirurgicală ? După a ta părere, asta n-ar fi tocmai o dovadă de bun-gust... Ei, hai să trecem peste operație, dar cred că o să-i dai voie măcar, lui Jacques să-i spună stăpînului său, așa cum de altfel i-a și spus : „Vai ! domnule, cumplit mai e să ți se pună la loc un genunchi sfărîmat !...” Iar stăpînului său să răspundă așa cum mai răspunsese o dată : „Fugi de-aici, Jacques, pesemne glumești...” Dar ceea ce nici tot aurul din lume n-o să mă oprească să-ți spun e că stăpînul lui Jacques abia dăduse răspunsul acesta potrivit, cînd calul i se poticni și căzu, iar el își lovi genunchiul de-o piatră ascuțită și începu să țipe cît îl ținea gura : „M-am dus pe copcă ! Mi-am frînt genunchiul !...”

Deși Jacques avea cea mai caldă inimă omenească din cîte se pot închipui și ținea mult la stăpînul său, zău

¹ De fapt, replica aceasta nu e a lui Harpagon, ci a lui Geronte din *Vicleniile lui Scapin*.

e-aş vrea să ştiu ce s-a petrecut în fundul inimii lui, dacă nu în prima clipă, măcar atunci cînd a fost sigur că din căderea aceea n-o să iasă nimic grav ; şi aş mai vrea să ştiu dacă a putut să nu se bucure cît de cît, în taină, de-o întîmplare din care stăpînul său avea să înveţe ce înseamnă o rană la genunchi.

Şi tare aş mai ţine să-mi spui tu, cititorule, dacă stăpînului nu i-ar fi plăcut cumva să fie rănit, chiar mai grav, oriunde, numai la genunchi nu, şi dacă nu l-a năpădit mai mult ruşinea decît durerea.

Cînd stăpînul îşi mai veni puţin în fire de pe urma căderii şi din tulburare, încălecă iar şi dădu vreo cinci sau şase lovituri de pîteni calului, care porni ca fulgerul ; şi tot aşa făcu şi bidiviul lui Jacques, căci între cele două animale exista aceeaşi prietenie strînsă care îi lega pe călăreşii lor ; laolaltă formau două perechi de prieteni.

Cînd cei doi cai, care gîfiau de-ţi rupeau inima, îşi reluară mersul obişnuit, Jacques îi spuse stăpînului : „Ei ce părere ai, domnule ?”

STĂPÎNUL : Despre ce anume ?

JACQUES : Despre rana la genunchi.

STĂPÎNUL : Cred, ca şi tine, că e una dintre cele mai cumplite.

JACQUES : Cea de la genunchiul dumitale ?

STĂPÎNUL : Nu, nu ; de la al meu, de la al tău, de la toţi genunchii din lume.

JACQUES : Stăpîne, stăpîne, n-ai înţeles cum trebuie : crede-mă că niciodată nu ne căinăm decît durerile noastre

STĂPÎNUL : Baţi cîmpii !

JACQUES : Ah ! Dacă aş şti să vorbesc aşa cum ştiu să gîndesc ! Dar stătea scris în ceruri să am lucrurile în cap şi să nu găsesc cuvintele.

Spunînd acestea, Jacques se încarcă într-o metafizică foarte subtilă şi poate foarte adevărată. Încearcă să-şi facă stăpînul să priceapă că vorba durere e lipsită de

sens și că nu începe să aibă un înțeles oarecare decît în clipa cînd ne aduce în minte un simțămînt pe care l-am mai încercat cîndva. Stăpînul său îl întrebă dacă a născut vreodată.

— Nu, îi răspunse Jacques.

— Dar crezi că atunci cînd naști ai dureri groaznice, nu-i așa ?

— Păi sigur !

— Și ți-e milă de femeile care sînt în durerile facerii ?

— Grozav.

— Va să zică, îi căinezi cîteodată și pe alții, nu numai pe tine.

— Îi căinez pe aceia sau pe acelea care își frîng mîinile, care își smulg părul, care strigă, fiindcă știu din experiență că nu faci astfel de lucruri decît atunci cînd suferi ; cît privește însă durerile facerii, hărăzite numai femeilor, nu le căinez deloc ; nu le-am încercat, slavă Domnului ! Dar să ne întoarcem la o durere cunoscută de amîndoi, la povestea genunchiului meu, care a devenit al dumitale, după ce ai căzut.

STĂPÎNUL : Nu, Jacques ; să ne întoarcem la povestea dragostei tale, care a devenit a mea, după mîhnirile îndurate.

JACQUES : Iată-mă oblojit și ceva mai ușurat. Felcerul pleacă, gazdele se retrag și se culcă. Odaia lor nu era despărțită de a mea decît printr-un perete de șipci peste care fusese lipită hîrtie albastră, iar pe hîrtia asta se aflau niște poze colorate. Cum nu dormeam, am auzit-o pe femeie spunîndu-i omului ei : „Dă-mi pace, n-am chef de joacă. Un biet nenorocit își dă sufletul la ușa noastră, și tu...”

— Măi femeie, o să-mi spui toate astea, după...

— Nu, n-am să te las. Dacă nu sfîrșești odată, să știi că mă dau jos din pat. Crezi că mi-ar face vreo plăcere, acum, cînd mi-e inima grea ?

— Oho, dacă-ți place să mă rog atîta de tine, tot ai să păgubești...

— Păi nu vreau să mă rog, dar cîteodată ești atîta de rău !... fiindcă... fiindcă...

După un răgaz atît de scurt, bărbatul luă din nou cuvîntul și spuse : „Acum, femeie, dă-ți și tu seama de dintr-o milostenie nelalocul ei ne-ai vîrît într-o încurcatură din care e cu neputință să scăpăm. Recolta proastă ; abia dacă putem face față nevoilor noastre ale copiilor. Grînele sînt scumpe foc ! Vinul s-a dus. Măcar dacă am putea găsi de lucru ; dar bogătanii vor cheltuiască tot mai puțin ; calicii stau cu mîinile în sân pentru o zi de muncă pierd alte patru zile ; creditorii poartă cîinește ; și tocmai acum te-ai găsit să aduci casă un necunoscut, un străin care o să rămînă aici o vreme. Dumnezeu și cît o vrea felcerul ăsta, nezorit del să-l lecuiască ; fiindcă felcerii lungesc bolile cît pot de mult. Ai cules un străin fără o lăscăie, și o să ne dubleze o să ne întreiască cheltuielile. Ia spune-mi, nevastă, cum o să scapi de omul ăsta ? Vorbește, femeie, judecă și tu și spune-mi ceva...

— Parcă se poate vorbi cu tine ?

— Zici că sînt ursuz, că te bombănesc ; ei ! Care ne fi așa, în locul meu ? Care n-ar bombăni ? Mai aveam noi, acolo, un strop de vin în beci. Dumnezeu știe cum să-i meargă ! Felcerii au dat pe gît într-o seară mai mult decît am fi băut noi și copiii într-o săptămînă. Iar felcerului, care își închipui și tu că nu vine de pomană, cum o să-i plătească ?

— Păi da, așa e, cum spui ; și tocmai fiindcă trăim lipsuri îmi mai torni cîte-un copil, ca și cum n-am avea destui.

— Da de unde !

— Ba da ; sînt sigură c-o să-mi ajungă iar burta gură.

— Așa spui tu de fiecare dată.

— Și s-a întîmplat așa de cîte ori m-a mîncat urechea, după aia... Iar acum mă mănîncă mai rău ca ori-cînd.

— Urechea ta nu știe ce spune.

— Ia mîna de pe mine ! Lasă-mi urechea în pace ! Lasă-mă dracului, omule ; ce, ești nebun ? Iar o să-ți fie rău pe urmă...

— Așa ! N-am mai făcut asta de-atunci, din seara sfîntului Ioan.

— Faci tu ce faci, și p-ormă, peste o lună, iar o să mîrîi, ca și cum ar fi vina mea.

— Nu, nu.

— Iar peste nouă luni o să fie și mai rău.

— Nu, nu.

— Va să zică tu ai vrut.

— Da, da.

— N-o să uiți ? N-ai să-mi spui cum mi-ai mai spus de fiecare dată ?

— Nu, nu...

Și-apoi, iată cum, din nu în nu și din da în da, omul ăsta înverșunat împotriva nevastă-si, fiindcă se lăsase cuprinsă de-un simțămînt omenesc...

STĂPINUL : Tocmai la asta mă gîndeam și eu.

JACQUES : Bineînțeles că soțul nu prea-și ținea făgăduiala ; dar era tînăr și avea nevastă frumoasă. Nicio-dată nu se nasc atîția copii ca în vremurile de sărăcie.

STĂPINUL : Nimic nu-i întrece pe calici cînd e vorba să se înmulțească.

JACQUES : Păi un copil mai mult nu însemnează nimic pentru ei ; îi hrănește mila altora. Și-apoi e singura plăcere care nu costă bani ; se mîngîie și ei noaptea, pe gratis, de năpastele îndurate ziua... Totuși, trebuie să recunoaștem că gazda avea dreptate. Și pe cînd tocmai îmi spuneam asta în gînd, m-a apucat o durere cumplită la genunchi și-am început să strig : „Ah, genunchiul !” Și

bărbatul strigă : „Oh, femeie !...” Iar femeia strigă : „Ah !
bărbate ! păi... păi... omul de dincolo !”

— Ei, ce-i cu el ?

— Ne-o fi auzit !

— N-are decît să ne-audă.

— Mîine o să-mi fie rușine să-l privesc în ochi.

— Păi de ce ? Nu ești tu nevastă-mea ? Și eu nu sînt
bărbatu-tău ? Oare un bărbat are o nevastă, și o nevastă
are un bărbat așa, de florile mărului ?

— Ah ! Ah !

— Ei, ce ți s-a mai întîmplat ?

— Urechea !...

— Ce-i cu urechea ?

— Mă doare mai rău ca oricînd.

— Dormi, și o să-ți treacă.

— Nu pot. Ah, urechea ! Ah, urechea !

— Urechea, urechea, ușor de zis...

N-am să spun ce s-a mai petrecut între ei ; dar femeia, după ce repetă de mai multe ori cu voce în-
ceată și repezită : „urechea, urechea”, sfîrșî prin a bilbîi
în silabe întrerupte „u...re...chea” și după această
„u...re...che” a mai bilbîit nu știu ce, care, împreună cu
tăcerea ce urmă, mă făcu să-mi închipui că mîncărimea
urechii i se potolise într-un fel sau altul, n-are a face ;
și asta mie mi-a făcut plăcere. Dar și ei !

STĂPINUL : Jacques, pune-ți mîna pe inimă și ju-
ră-mi că nu de femeia asta te vei îndrăgosti

JACQUES : Jur.

STĂPINUL : Cu atît mai rău pentru tine.

JACQUES : Cu atît mai rău, sau cu atît mai bine.
Nu cumva crezi că femeile cu asemenea urechi te as-
cultă bucuroase !

STĂPINUL : Cred că așa stă scris în ceruri.

JACQUES : Eu cred că mai departe stă scris ca ele
să nu asculte multă vreme de unul și același bărbat,

și că sînt întrucîtva pornite să-și plece urechea și la ce spune un altul.

STĂPÎNUL : Așa o fi.

Și iată-i încurcați într-o gilceavă nesfîrșită cu privire la femei ; unul susținea că femeile sînt bune, celălalt că sînt rele ; și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt toante, altul că sînt deștepte : și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt mincinoase, altul că nu mint : și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt zgîrcite, altul că sînt darnice : și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt frumoase, altul că sînt slute ; și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt guralive, altul că au măsură la vorbă ; unul că sînt sincere, altul că sînt prefăcute ; unul că n-au habar de nimic, altul că sînt atotștiutoare ; unul că sînt cuminți, altul că sînt desfrîcate ; unul țicnite, altul chibzuite ; unul mari, altul mici : și aveau amîndoi dreptate.

Tot ținînd-o întruna cu sfada asta, care le-ar fi ajuns și dacă ar fi avut de gînd să facă înconjurul pămîntului fără să tacă nici o clipă și fără să cadă la învoială, îi întîmpină o furtună și-i sili să se îndrepte spre... — Încotro ? — Încotro ? Ei, cititorule, tare mă supără curiozitatea ta ! Ce dracu îți pasă ? Dacă am să-ți spun că se îndreptau spre Pontoise sau spre Saint-Germain, spre Notre Dame de Lorette sau spre Saint-Jacques de Compostelle, ce-ai să cîștigi cu asta ? Dacă stărui, îți voi spune că se îndreptau spre... da ; de ce nu ?... spre un castel uriaș, pe frontispiciul căruia stătea scris : „Nu sînt al nimănui și aparțin tuturor. Erați aici înainte de a intra și veți mai fi încă și după ce veți ieși.“ — Au intrat în castel ? — Nu, fiindcă sau era inscripția falsă, sau fuseseră înăuntrul înainte de a intra. — Dar cel puțin au ieșit de acolo ? — Nu, fiindcă sau inscripția era falsă, sau tot au mai rămas și după ce au ieșit. — Și ce-au făcut acolo ? — Jacques spunea ce era scris pe frontispiciu ; stăpînul spunea ce pofta ; și aveau amîndoi dreptate. — Ce fel de oameni au întîlnit acolo ? — Și buni și răi. — Și ce

spuneau ? — Cîteva adevăruri și o grămadă de minciuni. Oameni deștepți erau ? — Păi se putea să nu dai de ei ? Și să nu dai de afurisiții care îți pun mereu întrebări ? De ăștia fugea lumea ca de ciumă. Ceea ce i-a mirat mai mult, pe Jacques și pe stăpînu-său, a fost faptul că au dat peste vreo douăzeci de îndrăzneți care puseseră mîna pe locuințele cele mai grozave și se mai plîngeau că n-au loc destul ; îndrăzneții ăștia susțineau, împotriva dreptului comun și împotriva adevăratului sens al inscripției, că moșteniseră, ca stăpînitori deplin, castelul ; îndrăzneții ăștia, împreună cu vreo cîțiva derbedei plătiți de ei, convinseseră despre dreptatea lor numeroși alți derbedei, plătiți tot de ei și gata oricînd să spînzure sau să ucidă pentru un gologan pe oricine ar fi cutezat să-i contrazică : căci, pe vremea lui Jacques și a stăpînului său, se mai întîmpla uneori ca unii să cuteze asemenea lucru. — Și scăpau nepedesiți ? — Depinde.

O să zici că mă joc și că, neștiind ce să fac cu drumeții mei, mă vîr în alegorie, scăparea obișnuită a minților sterpe. Ți-aș jertfi alegoria și toate bogățiile pe care le-aș putea scoate din ea ; aș recunoaște tot ce-ai pofti, dar cu o condiție : să nu mai îmi bați capul cu ultimul culcuș al lui Jacques și al stăpînului său ; să zicem că au ajuns într-un oraș mare și că s-au culcat la niște fetișcane ; sau că și-au petrecut noaptea la un vechi prieten, care i-a primit cît a putut mai bine ; sau că au cerut adăpost la călugării cerșetori, unde au fost prost găzduiți și prost hrăniți, din dragoste pentru Dumnezeu ; că au fost primiți în casa vreunui om de seamă și au dus lipsă de tot ce le era trebuitor, în timp ce în preajma lor se găseau nenumărate lucruri de prisos ; că au plecat în zori dintr-un han mare, unde au fost nevoiți să plătească foarte scump, o cină proastă, servită pe talere de argint, și o noapte petrecută între perdele de damasc și cearșafuri umede și boțite ; că i-a găzduit un popă de țară neîndestulat, care s-a grăbit să folosească păsările enoriașilor săi ca să facă

rost de niște jumări și o tocană de pui ; sau că și-au înecat mințile în vinuri din cele mai bune, s-au îndopat cu mâncăruri alese și au căpătat o indigestie strașnică în vreo mînăstire bogată de-a Bernardinilor ; căci, deși toate acestea ți s-ar fi putut părea cu neputință, Jacques era de altă părere : n-ar fi fost într-adevăr cu puțință decît ceea ce stătea scris în ceruri. Adevărul e că, oriîncotro ți-ar place să-i pornești, ei n-ar fi apucat să facă nici douăzeci de pași, căci stăpînul, după ce-și luă mai întîi, ca de obicei, priza de tabac, îl întrebă pe Jacques : „Ia ascultă, Jacques, ce se-aude cu povestea dragostei tale ?“

În loc să-i răspundă, Jacques strigă : „La naiba cu povestea dragostei mele ! Parcă n-ai vedea că am uitat...“

STĂPÎNUL : Ce-ai uitat ?

În loc să-i răspundă, Jacques își întorcea buzunarele pe dos și se scotocea, de pomană, pretutindeni. Își uitase sacul de drum la căpătiul patului și de-abia apucă să-i mărturisească asta stăpînului său, că el și strigă : „La naiba cu povestea dragostei tale ! Parcă n-ai vedea că mi-a rămas ceasornicul agățat de vatră !“

Jacques nu se lăsă rugat ; o luă la goană de îndată, și, fiindcă nu se grăbea niciodată, ajunsese încetișor la... — La castelul uriaș ? — Nu, nu. Alege dintre culcușurile posibile pe care le-am înșirat mai sus pe cel mai potrivit în împrejurarea de față.

Între timp, stăpînu-său ținea mereu calea înainte ; dar iată-i, stăpîn și slugă, despărțiți, și nu știu pe care să-l aleg. Dacă vrei să-l urmezi pe Jacques, bagă bine de seamă : căutarea pungii și a ceasului poate deveni atît de îndelungată și de încurcată, încît el nu-și va mai întîlni multă vreme stăpînul, singurul căruia îi povestește dragostea, și atunci s-a zis cu dragostea lui Jacques. Iar dacă, lăsîndu-l singur în căutarea sacului și a ceasornicului, te-ai hotărî să-i însoțești stăpînul, atunci ai fi politicos, dar te-ai plictisi foarte ; nu cunoști încă soiul asta de oameni. Are idei puține în căpătină și, dacă se

întimplă să spună și el un lucru mai ca lumea, atunci își scoate din ce n-a uitat încă de tot sau din inspirație. Are și el ochi, ca dumneata sau ca mine ; dar nu se știe dacă de obicei, privește cu ei. Nici nu doarme, nici nu e treaz ; își duce viața : asta e funcția lui obișnuită. Automatul ăsta mergea drept înainte, întorcându-se din când în când să vadă dacă nu se zărea Jacques ; descăleca și mergea pe jos ; își încăleca iar gloaba, mai făcea un sfert de leghe ; descăleca din nou și se așeza jos, cu frîul trecut pe după braț și cu capul sprijinit în palme. Când se sătura să tot stea așa, se ridica și privea depărtările, ca să vadă de nu se zărește cumva Jacques. Dar nu se vedea nici urmă de Jacques. Atunci își ieșea din sărituri, fără să-și dea seama dacă vorbește sau nu, spunea : „Călăul ! ciinele ! ticălosul ! unde-o fi ? ce-o fi făcînd ! Oare îi trebuia atîta vreme ca să ia înapoi o pungă și un ceasornic ? Am să-l stîlesc în bătaie ; o ! asta e sigur ; am să-l stîlesc în bătaie“. Apoi își căuta ceasornicul în buzunărașul de la cingătoare, unde bine-înțeles că nu-l găsea și se prăpădea de mîhnire, fiindcă nu știa ce să se facă fără ceasornic, fără tabacheră și fără Jacques ; astea erau cele trei pivoturi ale vieții, petrecută prizînd tabacul uitîndu-se cît e ceasul, punîndu-i întrebări lui Jacques și combinîndu-le în toate felurile cu putință. Lipsit de ceasornic, nu-i mai rămînea, așadar, decît tabachera, pe care o deschidea și o închidea la fiecare minut, așa cum fac și eu cînd mă plictisesc. Tabacul care-mi mai rămîne seara în tabacheră e în raport direct cu distracția sau în raport invers cu plictiseala din cursul zilei. Te rog să te obișnuiești, cititorule, cu felul acesta de-a vorbi luat din geometrie, fiindcă îl găsesc scurt și cuprinzător și de aceea mă voi folosi adesea de el.

Ce zici, te-ai săturat de stăpîn ? Și fiindcă sluga nu mai vine odată, vrei să ne ducem noi la ea ? Bietul Jacques, chiar în clipa cînd îi pomeneam numele, el striga îndu-

rerat : „Stătea scris, va să zică, în ceruri, să fiu înhățat în aceeași zi ca tîlhar de drumul mare, gata să fiu dus la temniță și învinuit că aș fi ademenit o fată !”

Pe cînd se apropia agale de castel, adică nu... de locul unde dormiseră în ajun, trece pe lîngă el unul din neguțătorii ambulanți cărora li se zice boccegi și-i strigă : „Domnule cavaler, ia jartiere, cingătoare, șnururi de ceas, tabachere la modă, jabackuri¹ veritabile, inele, brelocuri de ceas. Ia un ceasornic, domnule, un ceasornic frumos, de aur, dăltuit cu capac dublu, aproape nou...” Jacques îi răspunde : „Păi și eu caut unul, dar nu pe al tău...” și-și vede mai departe de drum, mereu la pas. Și tot mergînd așa i se năzare că stă scris sus, în ceruri, că tocmai ceasornicul pe care voise să i-l vîndă omul acela era ceasornicul stăpînului său, Jacques se întoarce și-i zice boccegiului : „Prietene, ia arată ceasul ăla cu capac de aur ; parcă mi-ar spune ceva c-ar putea să-mi fie pe plac”.

— Pe cîntea mea că nu m-ar mira deloc să fie chiar așa, zise boccegiul ; ceasul e frumos, cum nu se poate mai frumos, ieșit din mîinile lui Julien Le Roi². Abia am făcut rost de el, mai adineauri ; l-am căpătat pe-un codru de pîine și-o să-l dau ieftin. Îmi plac cîștigurile mici și dese ; dar pe vremurile astea îmi merge al naibii de prost : nici peste trei luni nu mai dau eu peste un chilipir ca ăsta. Îmi pari om de treabă și mi-ar place să te bucuri dumneata de el și nu altul...

Tot vorbind, marchitanul își pusese bocceaua jos, o deschisese și scoase ceasornicul pe care Jacques îl recunoscuse îndată, fără să se mire deloc ; căci nu se grăbea niciodată și nu se mira decît arareori. Se uită bine la ceas : Da, își spuse în sinea lui, ăsta e... Apoi, către boccegi : „Bine zici, e frumos, cum nu se poate mai frumos,

¹ Jabackuri se numeau mărunțișurile și giuvaerurile vîndute pe atunci la casa Jaback din Paris.

² Faimos ceasornicar (1686—1759).

și eu știu că e și bun..." Apoi, punîndu-l în buzunăraș, îi zise boccegiului : „Mulțumesc frumos, prietene !”

— Cum, mulțumesc frumos ?

— Păi da, e ceasornicul stăpînului meu.

— Habar n-am cine ți-e stăpîn ; eu una știu : că e ceasornicul meu și că l-am cumpărat și l-am plătit...

Și, apucîndu-l pe Jacques de guler, se strădui să-și ia ceasornicul înapoi. Jacques se trage lîngă cal, apucă unul din pistoale și, sprijinindu-l în pieptul boccegiului : „Dă-te înapoi, îi zice, sau te ucid.” Însăimîntat, boccegiul îi dă drumul. Jacques încalecă și pornește agale la drum, spre oraș, zicîndu-și în sine : „Iată ceasornicul redobîndit, acum să vedem ce-i cu punga...” Boccegiul se grăbește să-și închidă lădița, și-o pune pe umăr și se ia după Jacques, strigînd : „Hoții ! Hoții ! Ucigașii ! Ajutor ! Săriți ! Ajutor !...” Era pe vremea secerișului : lanurile gemeau de țărani. Își lăsară toți secerile și se strînsesă gloată în jurul omului acelaia întrebîndu-l unde e hoțul, unde e ucigașul.

— Uite-l, uite-l colo.

— Cum ! Ăla care se îndreaptă fără grabă spre poarta orașului ?

— Ăla.

— Fugi de-aici că ești nebun ; nu seamănă deloc a hoț.

— E un hoț, e un tîlhar, v-o spun eu ; mi-a luat cu japca un ceasornic de aur...

Oamenii nu mai știau în ce să se încreadă : în țipetele boccegiului sau în umbletul liniștit al lui Jacques. „Măi copii, adăugă boccegiul, zău că sînt ruinat dacă nu-mi dați o mîină de ajutor ; ceasornicul face treizeci de ludovici, cu ochii închiși. Ajutați-mă, se cară cu ceasornicul meu și, dacă apucă să dea pînteni calului, se duce de rîpă ceasornicul...”

Dacă Jacques se afla olecuță cam depărțitor ca să poată auzi strigătele, putea să vadă, totuși, destul de lesne, gloata, dar tot încet mîrgea. Făgăduind țăranilor o răsplată, boc-

cegiul îi hotărî să alerge după Jacques. Și iată o mulțime de bărbați, de femei și de copii alergînd și strigînd : „Puneți mîna pe hoț ! Prindeți ucigașul !” iar în urma lor boccegiul, ținîndu-se cît de aproape îi îngăduia povara din spate și strigînd : „Puneți mîna pe hoț ! Prindeți ucigașul !...”

Au intrat în oraș, fiindcă într-un oraș poposiseră Jacques și stăpînu-său în ajun ; abia acum mi-am adus aminte. Localnicii ies din case, se alătură țăranilor și boccegiului, încep să strige toți într-un glas : „Hoțul ! Hoțul ! Ucigașul !...” Il ajung pe Jacques, toți odată. Boccegiul se repede la el, Jacques îi arde o lovitură de cizmă, trîntindu-l la pămînt, dar boccegiul strigă întruna : „Ticălosule, pungașule, ucigașule, dă-mi înapoi ceasornicul ; o să mi-l dai tu, și-or să te spînzure...”

Jacques, păstrîndu-și cumpătul, vorbește mulțimii care crește clipă de clipă, și zice : „Aveți un magistrat ; să fiu dus în fața lui ; acolo am să arăt că nu sînt deloc ticălos și că s-ar putea ca tocmai omul ăsta să fie așa. E drept că i-am luat ceasornicul, dar ceasornicul e al stăpînului meu. Nu sînt deloc necunoscut în oraș ; alaltăieri seara am sosit aici, împreună cu stăpînu-meu, și am poposit la domnul locotenent-general, vechiul lui prieten.” Dacă nu v-am spus încă pînă acum că Jacques și stăpînu-său trecuseră prin Conches și că fuseseră găzduiți la locotenentul-general din părțile acelea, e pentru că nu mi-am amintit mai din vreme. „Să fiu dus înaintea locotenentului-general”, spunea Jacques, care între timp descălecuse. Iată-l în mijlocul alaiului, pe el, împreună cu calul și cu boccegiul. Merg, ajung la poarta locotenentului-general. Jacques, calul și boccegiul intră. Jacques și boccegiul nu să slăbesc defel. Mulțimea rămîne afară.

Dar ce făcea tocmai atunci stăpînul lui Jacques ? Ațipise pe marginea drumului mare, cu dîrlogii trecuți peste braț, iar calul păștea iarba în jurul lui, atîta cît îl lăsa lungimea dîrlogilor.

De cum îl zări pe Jacques, locotenentul-general strigă :

— Ei, tu ești, dragă Jacques ? Ce vînt te-aduce, singur, pe-aici ?

— Ceasornicul stăpînului meu. Il lăsase agățat de colțul vetrei, și l-am găsit în bocceaua omului ăstuia ; apoi m-a mai adus punga, pe care am uitat-o sub pernă și care se va găsi și ea, dacă veți porunci.

— Și dacă va fi scris în ceruri... adăugă magistratul.

Apoi își chemă de îndată slugile : și, numaidecît, boccegiul, arătînd spre un vlăjgan cu mutră de tîlhar, adus de curînd în casă, zice : „Iată cine mi-a vîndut ceasornicul”.

Magistratul ia o înfățișare aspră și zice boccegiului și slugii : „Ați merita amîndoi să fiți trimiși la galere : tu fiindcă ai vîndut ceasornicul, iar tu fiindcă l-ai cumpărat...” Slugii sale : „Dă-i omului banii și scoate-ți livreaua numaidecît...” Boccegiului : „Grăbește-te s-o ștergi din locurile astea, dacă nu vrei să rămîi agățat aici pentru totdeauna. Amîndoi că îndeletinciți cu o meserie care aduce ghinion...” Și-acum, Jacques, să vedem ce-i cu punga ta.” Cea care și-o însușise ieși la iveală singură : era o fetișcană bine făcută. „Punga e la mine, domnule, îi spuse ea stăpînului, dar n-am furat-o ; mi-a dăruit-o el.

— Ți-am dăruit eu punga ?

— Da.

— Se poate, dar să mă ia naiba dacă mi-aduc aminte...

Magistratul îi zise lui Jacques : „Haide, Jacques, mai bine s-o lăsăm încurcată”.

— Domnule...

— E drăguță și binevoitoare, după cîte văd.

— Domnule, yă jur...

— Cît aveai în pungă ?

— Vreo nouă sute șaptesprezece livre.

— Ah ! Javette ! nouă sute șaptesprezece livre pentru o noapte e mult prea mult pentru tine, cît și pentru el. Dă punga încoace...

Fetișcana dădu punga stăpînului ei, care scoase un scud de șase franci. „Ține, îi spuse el aruncîndu-i scudul ; iată prețul serviciilor tale ; prețuiesc ele mai mult, nu-i vorbă, dar nu pentru Jacques. Îți doresc de două ori pe-atît, în fiecare zi, dar nu în casa mea, auzi ? Iar tu, Jacques, grăbește-te să încaleci și întoarce-te la stăpînu-tău.”

Jacques îl salută pe magistrat și plecă fără să răspundă, dar își zicea în gînd : „Nerușinata ! Ticăloasa ! Va să zică stătea scris în ceruri să se culce cu altul și să-i plătească Jacques ! ...Haide, Jacques, mîngîie-ți inima ; nu ești îndejuns de fericit că ai recăpătat și punga și ceasornicul stăpînului tău ?”

Jacques încălecă și despică gloata strînsă la poarta casei magistratului ; dar, fiindcă îi venea greu ca atîta mulțime de oameni să-l ia drept o secătură, se prefăcu că-și scoate ceasornicul din buzunar ca să vadă cît arată : apoi dădu pîteni calului, care, nefiind obișnuit cu asemenea lucruri, porni și mai repede. De obicei, îl lăsa să meargă în voie ; căci îi venea la fel de greu și să-l oprească din galop, și să-l îmboldească atunci cînd mergea cu-ncetul. Noi credem că ne mînăm soarta ; dar, de fapt, ea ne mînă întotdeauna ; și soarta, pentru Jacques, era tot ce-l atîngea sau îi ieșea înainte : calul, stăpînul, un călugăr, un cîine, o femeie, un catîr, o cioară. Calul îl ducea, deci, în goană spre stăpînul său, care așipise la marginea drumului, cu dîrlogii petrecuți peste braț, după cum am spus. Pe atunci, calul întindea de dîrlogi ; dar cînd sosi Jacques, dîrlogii rămăseseră locului, iar calul ia-l de unde nu-i. Un pungaș, după cît se pare, se apropiase de cel adormit, tăiașe binișor căpăstrul și luase dobitocul. La tropotul calului lui Jacques, stăpînul se deșteptă, și primele cuvinte pe care le rosti fură : „Te-ai întors, te-ai întors, marțafoiule ! am să te...” zicînd asta începu să caște de-i trosneau fălcile.

— Cască, domnule, cască oricît vrei, îi zise Jacques, dar unde ți-e calul ?

— Calul meu ?

— Da, calul dumitale...

Stăpînul, dîndu-și seama pe dată că i se furase calul, era cît pe-aci să se repeadă la Jacques și să-i ardă vreo cîteva cu dîrlogii, cînd Jacques îi spuse : „Încetișor, domnule, astăzi nu prea am chef să mă las cotonogit ; am să primesc cea dintîi lovitură, dar la a doua jur că dau pînă teni calului și că te las aici...”

Amenințarea asta a lui Jacques muie pe loc furia stăpînului, care spuse cu glas potolit : „Și ceasornicul meu ?”

— Iată-l.

— Și punga ta ?

— Iat-o.

— Mult ai mai zăbovit !

— Nu prea mult, pentru cîte am făcut. Ascultă aici. M-am dus, m-am bătut, s-au ținut după mine toți țaranii de pe cîmp, s-au ținut după mine toți locuitorii orașului, am fost luat drept tîlhar de drumul mare, am fost dus înaintea judei, mi s-au luat două interogatorii, aproape că am făcut să fie duși la spînzurătoare doi oameni ; am făcut să fie dat afară un servitor, am făcut să fie alungată o slujnică, mi s-a dovedit că m-am culcat cu o femeie pe care n-o văzusem în viața mea și căreia totuși i-am plătit ; și m-am și întors.

— Iar eu, așteptîndu-te...

— Așteptîndu-mă, stătea scris sus, în ceruri, să ți se fure calul. Știi ce, domnule ? Să nu ne mai gîndim la el ! E un cal pierdut, și poate că stă scris să-l regăsim.

— Calul meu ! Bietul meu cal !

— Chiar dacă o să-l jelești pînă mîine, tot n-o să iasă nimic...

— Ce ne facem ?

— Ori te iau pe crupă, ori, dacă îți place mai mult, ne descălțăm amîndoi, ne legăm cizmele de șaua calului meu și pornim mai departe pe jos.

— Calul meu ! Bietul meu cal !

Se hotărîră să pornească pe jos, stăpînul strigînd din cînd în cînd : „Calul meu, bietul meu cal”, iar Jacques făcîndu-i, totuși destul de pe larg, rezumatul aventurilor sale. Cînd ajunsese la învinovățirea că s-a culcat cu o femeie, stăpînul îi zise :

— E-adevărat, Jacques, că nu te-ai culcat cu ea ?

JACQUES : Nu, nu m-am culcat, stăpîne.

STĂPÎNUL : Și i-ai plătit ?

JACQUES : Negreșit !

STĂPÎNUL : Eu am pățit-o odată și mai rău decît tine.

JACQUES : Ai plătit după ce te-ai culcat ?

STĂPÎNUL : Ai ghicit.

JACQUES : Și n-o să-mi povestești și mie cum s-a întîmplat ?

STĂPÎNUL : Mai înainte de-a începe povestea dragostei mele, trebuie s-o sfîrșim pe-a dragostei tale. Ia ascultă, Jacques, n-ai de gînd să continui povestea aceea, pe care aș lua-o drept prima și singura dragoste din viața ta, în ciuda aventurii cu slujnica locotenentului-general din Conches ? Căci, chiar de te-ai fi culcat cu ea, nu te-ai fi îndrăgostit pentru atîta lucru. Că doar oamenii se culcă zilnic cu femei pe care nu le iubesc și nu se culcă cu femei care le sînt dragi. Dar...

JACQUES : Ei ! Dar !... ce mai e ?

STĂPÎNUL : Calul meu !... Jacques dragă, nu te supăra ; pune-te și tu în locul calului meu, închipuie-ți că te-am pierdut și spune-mi de nu m-ai prețui mai mult dacă m-ai auzi strigînd : „Jacques al meu ! Bietul meu Jacques !”

Jacques zîmbi și zise : „Mi se pare că rămăsesem la discuția țaranului care mă găzduise cu nevastă-sa, în timpul nopții de după primul meu pansament. M-am odihnit un pic. Gazda și nevastă-sa se sculară mai tîrziu decît de obicei.”

STĂPINUL : Cred și eu.

JACQUES : La deșteptare, dau ușurel perdelele la o parte și-l văd pe țăran discutînd în mare taină, lângă ușă, cu nevastă-sa și cu felcerul. După cele auzite în timpul nopții, nu mi-a fost greu să ghicesc despre ce discutau acolo. Am tușit. Felcerul îi spuse soțului : „S-a trezit ; cumetre, coboară-te în beci ; o să trag mai întîi o dușcă, să nu-mi tremure mîna ; pe urmă o să-i scot bandajul, și-apoi o să ne mai gîndim ce mai e de făcut”.

După ce sosi sticla și o goli, căci pentru cei din breasla asta a trage o dușcă înseamnă a goli cel puțin o sticlă, felcerul se apropie de patul meu și-mi zise :

— Cum te-ai simțit azi-noapte ?

— Binișor.

— Ia dă brațul... Bun, bun, pulsul nu-i rău deloc, aproape că nu mai ai călduri. Acum să vedem genunchiul... Haide, cumătră, îi spuse el nevastei care stătea în picioare, lângă pat, dinapoia perdelelor, ajută-mă... Nevasta chemă unul dintre copii... N-avem nevoie aici de copii, ci de dumneata ; o mișcare greșită ne-ar da de lucru încă pe-o lună. Vino-ncoace. Nevasta se apropie, cu ochii plecați... Ține-i piciorul ăsta, pe cel sănătos, că de celălalt am eu grijă. Încetișor, încetișor... Mai spre mine, un pic mai spre mine... Prietene, întoarce-te numai puțin-tel spre dreapta... Spre dreapta ți-am spus : ei, acum e gata...

Stringeam salteaua cu amîndouă mîinile, scrișnind din dinți ; nădușeala îmi curgea șiroaie pe față,

— Nu-i prea plăcut, prietene.

— Văd și eu.

— Acu ești gata. Cumătră, lasă piciorul, ia perna, apropie scaunul și pune perna deasupra. Prea aproape... Ceva mai încolo... Ia dă-mi mîna, prietene, strînge-mă tare. Cumătră, treci lângă perete și ține omul de subsuori. Minunat... Cumetre, n-a mai rămas nimic în sticlă ?

— Nu.

— Treci de ia locul nevastei, ca să coboare ea, să ne mai aducă una... Bun, bun. Toarnă pînă sus... Femeie, lasă-ți bărbatul unde e și vino lîngă mine... Nevasta mai chemă încă o dată un copil. Ei, fir-ar să fie, ți-am mai spus o dată că n-avem nevoie de copii. Așază-te în genunchi și trece-i mîna pe sub pulpă... Ce tremuri, cumătră, de parc-ai fi făcut vreun păcat ? Hai, curaj... Strînge în josul coapselor, acolo, deasupra bandajului... Foarte bine !...

Iată cusătura tăiată, feșele desfăcute, bandajul ridicat și rana mea descoperită. Felcerul pipăie pe deasupra, pe dedesubt, pe margini, și de cîte ori mă atinge zice :

— Nepriceputu ! Măgaru ! Vita ! Și se mai crede chirurg ! Cum adică, piciorul ăsta e de tăiat ? O să țină tot atîta cît și celălalt : vă garantez eu.

— Am să mă vindec ?

— Am mai vindecat eu și pe alții.

— Și am să pot umbla ?

— Ai să umbli.

— Fără să șchiopătez ?

— Asta e altă chestie ; ia-o mai binișor, dragul meu, ce naiba ! Nu-ți ajunge că ți-am salvat piciorul ? Altminteri, dacă o să șchiopătezi, parcă-i mare lucru ? Ți place să joci ?

— Grozav îmi place...

— Dacă o să mergi ceva mai rău, în schimb o să Țopăi mai bine... Cumătră, dă niște vin cald... Nu, mai întîi dă-l pe ălălalt. Încă un păhărel, și pansamentul o să iasă mai bine.

Felcerul bea ; se aduce vin cald, mi se clătește rana, mi se pune oblojeala la loc, mă întind în pat, sînt îndemnat să dorm dacă pot, se trag perdelele, se sfîrșește sticla începută, se mai aduce una și se începe din nou discuția dintre felcer, gazdă și nevastă-sa.

GAZDA : Cumetre, o să țină mult ?

FELCERUL : Foarte mult... Hai noroc, cumetre.

GAZDA : Cam cît ? O lună ?

FELCERUL : Care o lună ? Vreo două, trei, patru, cîștie ? Rotula e atinsă, femurul, tibia... Hai noroc, cumetre.

GAZDA : Patru luni ! Vai de capul nostru ! De ce l-am primit aici ? Ce naiba o fi căutat nevasta la poartă ?

FELCERUL : În sănătatea mea ; fiindcă am lucrat bine.

NEVASTA GAZDEI : Iar începi, bărbate ! Și doar mi-ai făgăduit azi-noapte. Dar lasă, te mai prind eu o dată...

GAZDA : Păi, spunc-mi ce-i de făcut cu omul ăsta ? Măcar dacă am fi avut o recoltă mai bună !

NEVASTA GAZDEI : Dacă ai vrea, m-aș duce la popă.

GAZDA : Numai să te prind că pui piciorul pe-acolo și te snopesc în bătaie.

FELCERUL : De ce, cumetre ? Pe-a mea o las să se ducă.

GAZDA : Te privește.

FELCERUL : În sănătatea finei ! Cum o mai duce ?

NEVASTA GAZDEI : Cît se poate de bine.

FELCERUL : Hai, cumetre, în sănătatea nevști-ti și a nevști-mi ; sînt două femei cumsecade.

GAZDA : A dumitale e mai dibace ; ca n-ar fi făcut prostia...

NEVASTA GAZDEI : Păi, cumetre, mai sînt și maicile...

FELCERUL : Vai, cumătră ! Un bărbat, un bărbat la maici ! Și mai e o stavilă, nișeluș cam mare... Să bem în sănătatea maicilor, că sînt fete cumsecade !

NEVASTA GAZDEI : Ce stavilă ?

FELCERUL : Bărbatu-tău nu vrea să te duci la popă, și nevastă-mea nu vrea să mă duc la maici... Dar hai să mai tragem o dușcă, poate că ne vine vreo idee. L-ați întrebat pe omul ăsta ? Poate că nu-i calic de tot.

GAZDA : Că poată să aibă un soldat ? !

FELCERUL : Un soldat are tată, mamă, frați, surori, neamuri, prieteni, nu-i singur pe lume... Să mai tragem o dușcă, și duceți-vă de-aici ; lăsați-l în grija mea.

Cam asta a fost, vorbă cu vorbă, discuția dintre felcer, gazdă și nevastă; dar cum aș mai fi putut s-o zugrăvesc de frumos, vîrînd un ticălos printre oamenii aceștia de treabă! Jacques s-ar fi văzut, sau l-ai fi văzut dumneata, gata-gata să fie tras din pat, zvîrlit în drum sau în vreo băltoacă. — Și de ce nu ucis? — Ucis nu. M-aș fi priceput eu să chem pe cineva în ajutorul lui; iar cineva ăsta ar fi fost un soldat, din aceeași companie cu el; dar atunci toată povestea ar fi puțit a Cleveland¹ cale de-o poștă. Adevărul, mai întîi de toate adevărul! — Adevărul, o să zici, e adeseori rece, obișnuit și plictisitor; de pildă, tărășenia asta din urmă cu spălatul răniilor lui Jacques e adevărată, dar ce-i interesant în ea? Nimic. — Sînt de aceeași părere. — Dacă e vorba să spui adevărul, apai atunci trebuie s-o faci la fel ca Molière, Regnard², Richardson³, Sedaine⁴; adevărul își are ascuțișurile lui, pe care le prinzi cînd ai geniu. — Da, cînd ai geniu; dar dacă n-ai? — Dacă n-ai, nu trebuie să scrii. — Și dacă din nefericire te asemeni cu un oarecare poet pe care l-am trimis în Pondichéry⁵? — Cine mai e și poetul ăsta? — Poetul ăsta... Dar dacă mă tot întrerupi, cititorule, și dacă mă întrerup și eu la tot pasul, ce-o să se aleagă din dragostea lui Jacques? Crede-mă, să-l dăm încolo de poet... Gazda și nevastă-sa se depărtară... — Nu, nu, zi ce-i cu poetul din Pondichéry. — Felcerul veni lîngă patul lui Jacques... — Zi ce-i cu poetul din Pondichéry, zi ce-i cu poetul din Pondichéry. — Într-o bună zi a venit la mine

¹ Adică ar fi semănat cu lucrarea abatelui Prévost *Povestea lui Cleveland, copilul din flori al lui Cromwell*, apărută în 1732.

² Jean François Regnard (1655—1709) — poet comic francez, autor a numeroase piese de teatru, dintre care cea mai cunoscută e *Le légataire universel*, și a unor poezii mediocre.

³ Samuel Richardson (1689—1761) — scriitor englez, socotit ca întemeietorul romanului englez modern.

⁴ Michel-Jean Sedaine (1719—1797) — autor dramatic francez, a cărui lucrare mai însemnată este *Le philosophe sans le savoir* (1795).

⁵ Veche colonie franceză în India.

un poet tânăr, așa cum vine în fiecare zi... Dar ia ascultă cititorule, ce legătură are asta cu Jacques Fatalistul, cu stăpînu-său și cu călătoria lor?... — Spune ce-i cu poetul din Pondichéry. — După ce mi-a spus obișnuitele laude despre inteligența, despre geniul, despre gustul și despre inima mea bună, cît și alte cuvînte din care nu cred o iotă, deși mi se spun întruna de peste douăzeci de ani, și poate cu bună-credință, tînărul poet scoate o hîrtie din buzunar : „Sînt versuri“, zice el „Versuri ? !“ „Da, domnule, versuri, despre care cred că veți binevoi să vă dați părerea“. „Îți place adevărul ?“ „Da, domnule, și vi-l cer“. „O să-l afli.“ — Cum, ești atît de dobitoc, încît îți închipui că un poet poate veni să afle adevărul de la tine ? — Da. — Și o să i-l spui ? — Nici vorbă ! — Fără ocolișuri ? — Cred și eu : ocolișurile cel mai bine ticluite n-ar fi altceva decît insulte grosolane ; înțelese așa cum trebuie, ele ar vădi că ești un poet prost ; și cum nu te cred destul de călit ca să poți asculta adevărul, nu ești decît tot un nătărău — Și ai scos-o totdeauna la capăt cu sinceritatea ? — Aproape totdeauna... Citesc versurile tînărului poet, și spun : „Nu numai că versurile dumitale sînt proaste dar ele m-au lămurit pe deplin că n-o să faci niciodată altele mai bune“. „Va să zică, o să trebuiască să fac versuri proaste ; fiindcă de făcut n-o să mă pot opri să le fac.“ „Asta-i o adevărată nenorocire ! Îți dai seama, domnule în ce hal ești ? Nici zeii, nici oamenii și nici columnele n-au iertat mediocritatea poezilor : asta a spus-o Horațiu.“ „Știu.“ „Ai avere ?“ „N-am“ „Ești sărac ?“ „Foarte.“ „Și o să mai adaugi la sărăcie ocară poetului prost ; ai să-ți prăpădești viața de pomană, ai să îmbătrînești. Bătrîn, sărac și poet prost. Ah ! domnule, ce soartă !“ — „Îmi dau seama, dar mă trage așa, fără voia mea...“ (Aici Jacques ar fi spus : dar așa stă scris.) — „Ai părinți ?“ — „Am.“ „Cu ce se ocupă ?“ — „Sînt giuvaergii.“ — „Ar fi în stare să facă ceva pentru dumneata ?“ — „Poate.“ — „Ei bine caută-ți părinții și spune-le să-ți dea cîteva giuvaeruri false

Îmbracă-te și pornește spre Pondichéry ; pe drum ai să faci versuri proaste, dar, ajuns acolo, ai să te îmbogățești. Odată îmbogățit, poți să te întorci aici și să faci cîte versuri proaste poștești, numai să ai grijă să nu le tipărești, fiindcă nu trebuie să ruinezi pe nimeni..“

Trecuseră vreo doisprezece ani de cînd îi dădusem sfatul ăsta tînărului, cînd mă întîlnesc iar cu el ; nu-l mai recunoșteam. „Eu sînt, domnule, îmi spuse el, acela pe care l-ați trimis în Pondichéry. Am fost acolo și am agonisit vreo sută de mii de franci. Apoi m-am întors ; am început iar să fac versuri, și iată că vi le-am adus... Tot proaste sînt ?“ „Tot proaste ; dar acum, cînd ți-ai asigurat traiul, n-am nimic împotrivă să faci mai departe versuri proaste“. „Așa gîndesc și eu...“

Cînd felcerul se apropie de pat, Jacques nu-i dădu răgaz să deschidă gura. „Am auzit totul,“ îi spuse... Apoi, adresîndu-se stăpînului său, adăugă... Ar fi adăugat el ceva, dar stăpînu-său îl opri. I se făcuse lehamite de atîta umblet ; se așeză pe marginea drumului, întorcînd capul spre un călător care venea spre ei, pe jos, ducînd după el un cal și ținînd dirlogii în mînă.

Calul ăsta o să crezi, cititorule, că e tocmai calul care i se furase stăpînului lui Jacques ; și ai să te înșeli. Cam așa s-ar întîmpla într-un roman, ceva mai devreme sau mai tîrziu ; așa sau altfel ; dar acesta nu e un roman, ți-am mai spus, cred, și ți-o repet. Stăpînul îi spuse lui Jacques : „Îl vezi pe omul care vine spre noi ?“

JACQUES : Îl văd.

STĂPÎNUL : Calul lui mi se pare bun.

JACQUES : Am slujit la infanterie și nu mă pricep.

STĂPÎNUL : Eu am comandat la cavalerie și mă pricep.

JACQUES : Ei și ?

STĂPÎNUL : Ei și ! Aș vrea să te duci și să-i propui să ne lase nouă calul, pe bani, se-nțelege.

JACQUES : E o țicneală curată, dar mă duc. Pînă la cît dai ?

STĂPÎNUL : Pînă la o sută de scuzi...

După ce-și sfătuiește stăpînul să nu adoarmă, Jacques iese în întîmpinarea călătorului, îi propune cumpărarea calului, plătește și-l aduce. „Ascultă, Jacques, zice stăpînul, dacă tu ai presimțirile tale, apăi vezi că și eu le am pe ale mele. Calul ăsta e frumos ; negustorul ți-o fi jurat că n-are nici un beteșug ; dar cînd e vorba de cai, toți oamenii sînt geambași.”

JACQUES : Parcă numai cînd e vorba de cai sînt e geambași ?

STĂPÎNUL : Ai să încaleci tu și-ai să mi-l dai mie pe-a tău.

JACQUES : N-am nimic împotrivă.

Și iată-i pe amîndoi călare, iar pe Jacques urmîndu-și vorba :

— Cînd am plecat din casa părintească, tata, mama nașul meu mi-au dat toți cîte ceva, după cît a avut fie care ; și aveam și eu puși deoparte cinci ludovici pe care Jean, frate-meu mai mare, mi-i dăruise cînd a plecat în nenorocita lui de călătorie spre Lisabona... (Aici Jacques se porni pe plîns, iar stăpînu-său îi arătă că așa fusese scris.) Așa e, domnule, mi-am spus-o și eu de-o sută de ori ; și cu toate astea n-aș putea să nu plîng...

Și numai ce începe Jacques să suspine și să plîngă din ce în ce mai amarnic, iar stăpînu-său trage o priză de tabac și se uită cît e ceasul. După ce ia dîrlogii între dinți și-și șterge ochii cu amîndouă mîinile, Jacques spune mai departe :

— Din cei cinci ludovici de la Jean, din ce luaseră pentru înrolarea în armată și din darurile rudelor și al prietenilor, îmi garnisiseră o pungă din care nu scosese încă nici o lăscăie. Mi-am adus aminte de comoara asta tocmai la țanc ; ce părere ai, stăpîne ?

STĂPINUL : Nu se putea să mai rămâi multă vreme în cocioaba aia.

JACQUES : Nici chiar plătind.

STĂPINUL : Dar ce căutase frate-tău la Lisabona ?

JACQUES : Mi se pare că-ți dai toată osteneala să mă abați din drum. Cu întrebările dumitale, o să facem ocolul pământului și tot n-o să ajung la sfârșitul dragostei mele.

STĂPINUL : Ce-are a face, din moment ce tu vorbești, iar eu ascult ? Nu sînt astea cele două lucruri care te interesează mai mult decît orice ? Și mai și bombăni, cînd ar trebui să-mi mulțumești.

JACQUES : Frate-meu plecase la Lisabona să caute odihnă. Jean, frate-meu, era băiat deștept ; asta l-a nenorocit ; mai bine ar fi fost un nătărău ca mine ; dar așa stătea scris în ceruri. Stătea scris ca un călugăr carmelit care venea în satul nostru la cerșit ouă, lînă, cînepă, fructe și vin, în fiecare anotîmp, să tragă la tata și să-l scoată din minți pe Jean, frate-meu, ca să îmbrace veșmîntul călugăresc.

STĂPINUL : Frate-tău, Jean, a fost carmelit ?

JACQUES : Da, domnule, și încă a fost carmelit din ai desculți¹. Era sîrguitor, deștept și priceput la chichițe ; era avocatul sfătuitor al satului, știa să citească și să scrie și, încă din tinerețe, își bătuse capul cu deslușitul și copiatul pergamentelor vechi. La mînăstire a făcut de toate : a fost, pe rînd, portar, chelar, grădinar, paracliser, ajutor de iconom și arhondar ; așa cum o pornise, ne-ar fi pricopsit pe toți. Le-a măritat, și încă bine, pe două dintre surorile noastre și pe încă vreo cîteva fete din sat. Nu se întîmpla să treacă pe drum fără ca tații, mamele și copiii să nu-i iasă fuga înainte și să nu-i strige : „Bună ziua, frate Jean ; cum o mai duci, frate Jean ?” Iar cînd intra în vreo casă, binecuvîntarea cerului intra odată cu

¹ Desculți li se spunea unor călugări carmeliți care acceptaseră reforma austeră instituită de sfînta Tereșa și de sfîntul Juan de la Cruz.

el ; și dacă se afla vreo fată pe-acolo, la două luni după vizita lui o și vedeai măritată. Săracu fratele Jean ! Ambiția l-a dus de ripă. Iconomul mînăstirii, căruia îi fusese dat ca ajutor, era bătrîn. Călugării au zis că-și băgase în cap să-și ia locul, după moarte, că din pricina asta scoto-cise toate hrisoavele, că arseseră registrele vechi și că întocmise altele noi, în așa fel ca la moartea bătrînului iconom nici dracu să nu mai poată descurca hîrtoagele tagmei. Dacă aveau trebuință de-o hîrtie, trebuiau să piardă o lună căutînd-o ; și cel mai adesea nu dădeau de ea. Cuvioșii dibuiră șiretlicul fratelui Jean și rostul lui, ei luară lucrurile în serios și fratele Jean, în loc să ajungă iconom, după cum își închipuisese, fu pus la canon de pîine și apă și biciuit bine, pînă ce-i destăinui altuia cum să se descurce în registre. Călugării sînt neînduplecați. Cînd scoaseră de la fratele Jean toate deslușirile de care aveau nevoie, îl puseră să care cărbuni pentru laboratorul unde se distilează *apa Carmeliților*¹. Fratele Jean, care fusese arhondar al mînăstirii și ajutor al iconomului, ajuns cărbunar ! Fratele Jean era simțitor ; el nu putea să îndure înjosirea asta a rangului și a măreției și pîndi prilejul să scape de umilință.

Tocmai atunci sosi în mînăstire un părinte tînăr, socotit la tribunal și în amvon drept minunea tagmei ; îl chema părintele Ange. Avea ochi frumoși, chip minunat, brațe și palme să le zugrăvești, nu alta ! Iată-l predicînd și iar predicînd, spovedind și iar spovedind ; iată-i pe bătrînii duhovnici lăsați în plata Domnului de preacucernicele lor enoriașe ; iată-le pe preacucernicele enoriașe legate de părintele Ange ; iată că în ajunul duminicilor și al marilor sărbători la dugheana părintelui Ange e îngrămădeală de păcătoși și de păcătoase și că bătrînii părinți fluieră a pagubă în dughele lor pustii ; și asta îi mîhnea nespus... Dar ia ascultă, domnule, dacă am să las baltă povestea

¹ Un soi de băutură alcoolică.

fratelui Jean și am să mă întorc iar la aceea a dragostei mele, poate că o să fie ceva mai vesel.

STĂPINUL : Nu, nu ; să luăm o priză de tabac, să ne uităm cât e ceasul și să-i zici mai departe.

JACQUES : Fie, dacă așa vrei...

Dar calul lui Jacques fu de altă părere ; numai ce-și ia odată vînt și se repede într-o surpătură. Degeaba îl strînge Jacques cu genunchii și-i strunește dîrlogii. Din josul surpăturii, dobitocul încăpățînat se repede înainte și începe să se cocoare pe-un dîmb, unde se oprește brusc și unde Jacques, uitîndu-se de jur-împrejur, se pomenește între niște stîlpi de spînzurători.

Un altul în locul meu, cititorule, nu s-ar da înapoi să agațe de spînzurătorile astea o pradă vrednică de ele, dîndu-i astfel lui Jacques prilejul să cerceteze o tristă privilegiu. Dacă aş face-o, m-ai crede poate, fiindcă se întîmplă cîteodată lucruri și mai ciudate, dar spusele mele n-ar mai fi adevărate ; spînzurătorile erau goale.

Jacques își lăsa calul să răsufle ; dobitocul coborî apoi de pe dîmb fără să fie nevoie să i se dea ghes, urcă iar surpătura și-l aduse pe Jacques lîngă stăpînu-său, care îi zise : „Ah, prietene, cât m-ai speriat ! Credeam că ai murit... Dar vād că ai căzut pe gînduri ; la ce te gîndești ?”

JACQUES : La ce-am găsit sus, pe dîmb.

STĂPINUL : Și ce-ai găsit acolo ?

JACQUES : Niște spînzurători, cu lațul pregătît.

STĂPINUL : Drace ! E semn rău ; dar amintește-ți vorba ta de totdeauna : dacă așa stă scris, orice-ai face, tot spînzurat vei fi, prietene dragă ; iar dacă nu e scris, atunci calul a mințit. Și dacă dobitocul nu e inspirat, atunci înseamnă că are nărav ; trebuie să fii cu luare-aminte...

După o clipă de tăcere, Jacques își frecă fruntea și-și scutură urechile, așa cum faci cînd încerci să alungi un gînd supărător. Apoi spuse pe neașteptate :

— Bătrînii călugări se sfătuiră între ei și hotărîră, cu orice preț și pe orice cale, să scape de ageamiul care-i umilea. Și știi ce-au făcut ?... Stăpîne, vād că nu mă ascuți.

STĂPINUL : Te ascult, te ascult ; zi mai departe.

JACQUES : Il atraseră de partea lor pe portar, care era o secătură ca și ei. Secătura asta bătrînă îl învinovăți pe tînărul părinte că și-ar fi făcut mendrele cu o credincioasă, în vorbitor, și întări, prin jurămînt, că îl văzuse cu ochii lui. Poate spunea adevărul, dar poate mințea : cine știe ? Mai nostim e că, a doua zi după învinovățirea asta, starețul mînăstirii primi plîngerea unui felcer, care cerea să i se plătească leacurile folosite și îngrijirile date ticălosului de portar pentru o boală lumească... Stăpîne, vād că nu mă ascuți și știu la ce te gîndești ; pun rămășag că la spînzurători.

STĂPINUL : N-aș putea să tăgăduiesc.

JACQUES : Vād că nu-ți mai iei ochii de pe chipul meu ; nu cumva găsești că semăn a cobe ?

STĂPINUL : Nu, nu.

JACQUES : Adică da, da. Știi ce ? Dacă te înfricoșez, n-avem decît să ne despărțim.

STĂPINUL : Ce naiba, Jacques, ai început să-ți pierzi mințile ; te îndoiești de tine însuși ?

JACQUES : Nu, domnule ; dar parcă cine e sigur de sine ?

STĂPINUL : Orice om de treabă. Oare Jacques, cinstitul Jacques, nu se îngrozește în fața crimei ?... Haide, Jacques, să isprăvim sfada și să povestești mai departe.

JACQUES : În urma defăimării sau a clevetirii portarului, călugării se crezură îndreptățiți să-i facă mii de șotii și de răutăți bietului părinte Ange, iar el păru că începe să dea semne de țicneală. Atunci fu chemat un medic, pe care îl cumpăraseră ca să depună mărturie că sărmanul călugăr e capiu și că are nevoie să respire aerul meleagurilor natale. Dacă n-ar fi fost vorba decît să-l în-

depărteze sau să-l închidă pe părintele Ange, treaba s-ar fi isprăvit repede ; dar printre precucernicele al căror odor era, se găseau câteva doamne din lumea mare, și ele trebuiau luate cu binișorul. Acestora li se vorbea despre duhovnicul lor cu fățarnică milă : „Vai ! bietul părinte Ange, păcat de el ! era fala mînăstirii noastre.“ „Dar ce i s-a întîmplat ?“ La această întrebare nu răspundeau decît gemînd din adîncul inimii și înălțînd ochii spre cer ; dacă doamnele stăruiau, atunci plecau frunțile și tăceau. La maimuțăreala asta, se mai adăuga cîteodată : „O, Doamne ! vai de capul nostru !... Mai are din cînd în cînd sclipiri uimitoare... licăriri de geniu... Poate că o să-și revină, dar slabă nădejde... Ce pierdere pentru biserică !...“ În vremea asta, sporeau canoanele ; nu se dădură în lături de la nimic ca să-l aducă pe părintele Ange în starea unde se spunea că este ; și ar fi izbutit, dacă nu i se făcea fratelui Jean milă de el... Ce să-ți mai spun ? Într-o seară, pe cînd dormeau cu toții, am auzit bătăi în poartă ; ne-am sculat și am deschis ușa fratelui meu și părintelui Ange, deghizați. A doua zi și-o petrecură în casă, iar ziua următoare o luară din loc, de cum se iviră zorile. Plecară amîndoi cu mîinile pline ; căci Jean, îmbrățișîndu-mă, îmi spuse : „Ți-am măritat surioarele ; dacă aș fi rămas ce eram în mînăstire, măcar încă doi ani, tu ai fi fost unul dintre fermierii cei mai înstăriți din partea locului ; dar acum s-au schimbat toate, și asta-i tot ce mai pot să fac pentru tine. Rămîi cu bine, Jacques ; dacă părintele și cu mine o să dăm de noroc, atunci o să-l simți și tu, dar...“ Apoi îmi turnă în palme cei cinci ludovici despre care ți-am vorbit și încă cinci pentru ultima fată din sat pe care o măritase și care tocmai născuse un plod zdravăn, aidoma la chip cu fratele Jean.

STAPINUL : (cu tabachera deschisă și cu ceasul pus la loc) : Și ce aveau de gînd să facă la Lisabona ?

JACQUES : Să caute un cutremur de pământ care nu se putea isca fără ei ¹ ; să fie striviți, înghițiți, arși ; precum stătea scris în ceruri.

STĂPINUL : Ah ! Călugării ! Călugării !

JACQUES : Cel mai bun dintre ei nu face nici două parale.

STĂPINUL : Asta o știu și eu, chiar mai bine decît tine.

JACQUES : Și dumneata le-ai trecut prin mîini ?

STĂPINUL : Am să-ți povestesc altădată.

JACQUES : Dar de ce or fi oare atît de răi ?

STĂPINUL : Poate fiindcă sînt călugări... Dar hai să ne întoarcem la dragostea ta.

JACQUES : Ba nu, domnule, să nu ne mai întoarcem la ea.

STĂPINUL : Adică nu mai vrei s-o aflu.

JACQUES : Ba eu tot mai vreau ; numai că soarta nu vrea deloc. Nu vezi că de îndată ce deschid gura își vîră dracu coada și se întîmplă ceva care-mi taie vorba ? N-am să isprăvesc în vecii vecilor, îți spun eu, fiindcă așa stă scris în ceruri.

STĂPINUL : Încearcă, dragul meu.

JACQUES : Dacă o să începi dumneata să mi-o povestești pe a dumitale, poate că s-o rupe vraja și are să meargă mai bine și cu a mea. Mi-a intrat în cap că așa trebuie să fie ; zău, domnule, cîteodată mi se pare că aud glasul ursitei vorbindu-mi.

STĂPINUL : Și-ți merge bine totdeauna cînd îl ascuți ?

JACQUES : Păi sigur, dovadă ziua cînd mi-a spus că ceasornicul dumitale se afla pe spinarea boccegiului.

Stăpînul începu să caște ; și tot căscînd bătea cu palma în tabacheră, și tot bătînd în tabacheră se uita în zare,

¹ În 1755 s-a produs la Lisabona un mare cutremur.

și tot uitîndu-se în zare îi spuse lui Jacques : „Nu vezi oare ceva venind dinspre stînga ta ?”

JACQUES : Ba văd, și pun rămașag că e ceva care n-o să binevoiască să ne lase nici pe mine să-mi spun povestea mai departe, și nici pe dumneata s-o începi pe-a dumitale...

Jacques avea dreptate. Și cum lucrul pe care-l vedeau venea spre ei, și ei se îndreptau spre el, mersurile astea în sens contrar scurtară depărtarea ; și curînd zăriră un car învelit în pînze negre, tras de patru cai negri, acoperiți cu valtrapuri negre, care le înfășurau capetele și se coborau pînă la copite ; în urmă veneau doi servitori înveșmîntați în negru ; iar după ei, alți doi, tot în negru, călărind fiecare pe cîte un cal negru, învelit în negru ; pe capră stătea un vizitiu negru, cu pălăria pleoștită și legată cu un zăbranic lung, care-i atîrna de-a lungul umărului stîng ; vizitiul își ținea capul plecat, lăsase în voie hățurile, astfel încît mai mult îl mînau cail pe el decît îi mîna el pe ei. Iată-i pe cei doi călători ai noștri ajunși lîngă dricul acela. Deodată, Jacques scoase un țipăt și într-o clipă se află jos, de nu știai bine dacă a căzut sau a descălecat ; își smulge părul, se zvîrcolește în țărîină și strigă : „Căpitanul, bietul meu căpitan ! El e, sînt sigur de asta, uite-i armele...” Și, într-adevăr, în dric se găsea un coșciug cît toate zilele, sub giulgiu, iar pe giulgiu o spadă cu centura ei și lîngă coșciug un popă, ținîndu-și cărticica de rugăciuni în mîină și psalmodiînd. Dricul mergea tot înainte. Jacques se ținea după el bocînd, stăpînul se ținea după Jacques înjurînd, iar servitorii îi adevereau lui Jacques că alaiul e al căpitanului său, mort în orașul din apropiere, de unde îl duceau la mormîntul strămoșilor. De cînd militarul acesta fusese lipsit, prin moartea unui alt militar, prieten cu el și căpitan în același regiment, de plăcerea de a se bate în duel măcar o dată pe săptămîină, căzuse într-o stenahorie care îi luase zilele în cîteva luni. După ce-i aduse căpitanului său prinosul de laude, păreri de

rău și lacrimi pe care i-l datora, Jacques îi ceru iertare stăpînului, încăleacă și porniră amîndoi tăcuți mai departe.

Dar pentru numele lui Dumnezeu, o să mă întreb, unde se duceau, autorule ?... Dar pentru numele lui Dumnezeu, am să-ți răspund eu, parcă poți să știi unde te duci, cititorule ? Tu încotro mergi ? E nevoie să-ți amintesc oare pățania lui Esop ? Stăpînu-său, Xantip, îi spuse într-o seară de vară sau de iarnă, fiindcă grecii fac baie în toate anotimpurile : „Esop, ia du-te tu pînă la baie ; dacă nu e multă lume, o să ne scăldăm...” Esop porni. Pe drum, întîlnește patrula din Atena. „Unde te duci ? Unde mă duc ?” răspunde Esop. Habar n-am. — Habar n-ai ? Atunci marș la închisoare. — Păi vezi ! le vorbi Esop, nu spuneam eu bine că habar n-am unde mă duc ? Voiam să merg la baie, și iată că mă duc la închisoare...” Jacques își urma stăpînul, așa cum vi-l urmați și voi pe-al vostru ; stăpînul și-l urma pe-al lui, așa cum îl urma Jacques pe el. — Dar cine era stăpînul stăpînului lui Jacques ? — Ei, parcă-i lipsă de stăpîni pe lumea asta ? Stăpînul lui Jacques avea, ca și voi toți, o sută și mai bine. Dar, printre atîția stăpîni ai stăpînului lui Jacques, mai mult ca sigur că nu se găsea nici unul cumsecade ; fiindcă și-i schimba de la o zi la alta. — Era un om adevărat. — Om înflăcărat ca și tine, cititorule ; om curios ca și tine, cititorule ; om plictisitor ca și tine, cititorule ; om întrebăreț ca și tine, cititorule. — Și de ce tot întreba ? — Frumoasă întrebare ! Întreba ca să afle și să zică apoi mai departe, ca și tine, cititorule...

Stăpînul îi zice lui Jacques : „Mi se pare că nu prea ai chef să-mi povestești urmarea dragostei tale.”

JACQUES : Sărmanul meu căpitan ! Se duce acolo unde o să mergem cu toții și unde e foarte de mirare că n-a ajuns mai devreme. Ihî !... Ihî...

STĂPINUL : Ia ascultă, Jacques, nu cumva plîngi ?... „Lasă-ți lacrimile să curgă în voie, fiindcă poți plînge fără să roșești ; moartea lui te scapă de buna-cuviință scrupuloasă care te stingheră pe cînd era în viață. Acuma

nu mai ai, ca să-ți ascunzi chinurile inimii, aceleași motive pe care le aveai ca să-ți ascunzi fericirea ; nimănui n-o să-i dea prin gând să scoată din lacrimile tale ceea ce ar fi scos din bucuria ta. Nenorocirii i se iartă. Și-apoi, în clipa asta trebuie să te arăți fie simțitor, fie nerecunoscător și, dacă stăm să cumpănim omeneste, e mai bine să-ți dai pe față o slăbiciune decît să te lași bănuț de o patimă. Vreau să plîngi în voie, ca să poți îndura mai lesne durerea ; jalea ta va dăinui mai puțin, dacă va izbucni mai cu putere. Adu-ți aminte cum era el, ba chiar sporește-i virtuțile : adu-ți aminte pătrunderea lui în cercetarea lucrurilor celor mai adînci ; ascuțimea lui în discutarea problemelor celor mai anevoioase ; gustul trainic care-l lega de lucrurile cele mai însemnate ; rodnicia pe care o aducea în cele mai sterpe ; cu cît talent îi apăra pe cei învinovați ; bunătatea lui îngăduitoare îi dădea de o mie de ori mai mult spirit decît i-ar fi putut da celui vinovat interesul sau amorul propriu ; el nu era aspru decît cu sine însuși. Departe de a încerca să găsească scuze măruntelor greșeli care-i scăpau, el căuta, dimpotrivă, cu toată răutatea unui vrăjmaș, să și le exagereze și, mai mult chiar, stăpînit parcă de simțămintele unui gelos, făcea tot ce putea ca să-și scadă prețul virtuților printr-o cercetare severă a motivelor care l-ar fi putut împinge spre ele, fără voia lui. Nu pune alt soroc părerilor tale de rău decît pe acela pe care ți-l va pune timpul. Să ne supunem ordinii universale atunci cînd ne pierdem prietenii, tot așa cum ne vom supune atunci cînd ea va hotărî că ne-a venit și nouă rîndul ; să primim hotărîrea ursitei care îi osîndește, fără deznădejde, așa cum o vom primi, fără împotrivire, atunci cînd ea se va rosti împotrivă-ne. Îndatoririle mormîntului nu sînt ultimele îndatoriri ale sufletelor noastre. Țărîna scormonită în clipa de față se va întări pe mormîntul iubitului tău ; dar sufletul tău să nu se împietrească.“

JACQUES : Stăpîne, ceea ce-mi citești e foarte frumos ; dar la ce naiba folosește ? Mi-am pierdut căpitanul, sînt

necăjit foc ; iar dumneata îmi repeți, ca un papagal, o pârțică din consolarea unui bărbat sau a unei femei către o altă femeie care și-a pierdut iubitul.

STĂPINUL : Cred că e a unei femei.

JACQUES : Eu cred că e a unui bărbat. Dar fie că e a unui bărbat, fie că e a unei femei, te întreb încă o dată la ce naiba folosește ? Nu cumva mă iei drept amanta căpitanului meu ? Căpitanul, domnule, era un om de treabă ; iar eu am fost totdeauna un băiat cinstit.

STĂPINUL : Dar, Jacques, cine spune altfel ?

JACQUES : La ce naiba folosește deci consolarea dumitale din partea unui bărbat sau a unei femei către o altă femeie ? Tot întrebându-te mereu, poate că pînă la urmă ai să-mi spui.

STĂPINUL : Nu, Jacques ; asta trebuie s-o ghicești singur.

JACQUES : Dacă m-aș gîndi toată viața, și tot n-aș ghici ; și nici pînă la judecata de apoi n-aș mai sfîrși !

STĂPINUL : Jacques, mi se pare că ascultai cu atenție în timp ce eu citeam.

JACQUES : Parcă poți asculta altfel caraghioslîcurile ?

STĂPINUL : Foarte frumos, Jacques !

JACQUES : Puțin mi-a lipsit să nu-mi ies din fire cînd citeai despre bună-cuviința scrupuloasă care mă stingherea în timpul vieții căpitanului și de care am fost slobozit prin moartea lui.

STĂPINUL : Foarte frumos, Jacques ! Va să zică, am reușit să fac ce aveam de gînd. Spune-mi dacă ar fi fost cu puțință să fac ceva mai bun ca să te consolez. Tu plîngeai ; dacă ți-aș fi vorbit despre motivul mîhnirii tale, ce s-ar fi întîmplat ? Ai fi plîns și mai cu foc, căci eu ți-aș fi sporit deznădejdea. Te-am tras și eu pe sfoară, atît prin caraghioslîcul cuvîntării mele funebre, cît și prin mica ceartă care a urmat după ea. Recunoaște acum că amintirea căpitanului tău ți-a fost tot atît de străină cît și

dricul ce-l duce la lăcașul de pe urmă. Deci, socot că poți începe iar să povestești despre dragostea ta.

JACQUES : Așa socot și eu. „Doctore, îi spun felcerului, locuiești departe de-aici ?” „La cel puțin un sfert de leghe.” „Și ai o căsuță ceva mai acătării ?” „Stau destul de bine.” „Ai putea avea un pat liber ?” „Nu.” „Cum ? ! Chiar dacă ți se plătește, dacă ți se plătește bine ?” „O, dacă mi se plătește, și mi se plătește bine, atunci se schimbă lucrurile. Dar tu, dragul meu, nu prea semeni a om care să aibă cu ce plăti, iar a om care să plătească bine semeni și mai puțin.” „Treaba mea. Și aş găsi puțintică îngrijire la tine ?” „Cum să nu ? Și încă ce îngrijire ! O am și pe nevastă-mea, care toată viața ei a îngrijit bolnavi ; și o mai am și pe fiică-mea cea mare, care bărbierește orice mușteriu și care se pricepe să facă un bandaj la fel de bine ca și mine.” „Cît mi-ai lua pentru locuință, hrană și îngrijire ?” Scărpinându-și urechea, felcerul răspunse : „Pentru locuință... hrană... îngrijire... Da' cine garantează pentru plată ?” „Am să-ți plătesc în fiecare zi.” „Ei, așa mai putem sta de vorbă...” Dar mi se pare că nu mă ascuți, domnule.

STĂPÎNUL : Nu, Jacques ; stătea scris ca tu să vorbești de data asta, care poate nu va fi și ultima, fără să te asculte nimeni.

JACQUES : Când nu-l ascuți pe cel ce vorbește, atunci sau nu te gîndești la nimic, sau te gîndești la altceva decît la trîncănelile lui ; pe care din două o făceai ?

STĂPÎNUL : Pe cea din urmă. Mă gîndeam la ce-ți spunea unul dintre servitorii în negru care mergeau după dric. Zicea că vrednicul tău căpitan fusese lipsit, prin moartea prietenului său, de plăcerea de a se bate măcar o dată pe săptămînă. Ai înțeles ceva din vorbele astea ?

JACQUES : Sigur că da.

STĂPÎNUL : Pentru mine ele sînt o enigmă, pe care ți-aș rămîne îndatorat să mi-o dezlegi.

JACQUES : Și la ce naiba o să-ți folosească ?

STĂPINUL : La nimica toată ; dar cînd ai să vorbești, mi se pare că ai să vrei să fii ascultat.

JACQUES : Se-nțelege de la sine.

STĂPINUL : Ei bine, pe cîntea mea că n-am să mai fiu în stare s-o fac atîta timp cît vorbele astea de neînțeles nu-mi vor da pace. Scapă-mă, te rog.

JACQUES : S-a făcut ! Dar cel puțin jură-mi că n-ai să mă mai întrerupi.

STĂPINUL : Fie ce-o fi, îți jur.

JACQUES : Află că bietul meu căpitan, om cumsecade, om de onoare, plin de merite, unul dintre cei mai buni ofițeri ai armatei, dar puțin cam într-o ureche, se întîlnise și legase prietenie cu un alt ofițer, din același corp, la fel de cumsecade, om de onoare, la fel de merituos, la fel de bun ofițer, dar la fel de alături cu drumul ca și el...

Jacques tocmai începuse povestea căpitanului său, cînd auziră venind din urmă o ceată numeroasă de oameni și de cai. Era același car funebru, care acum se întorcea. Și era înconjurat de... De gărzile fiscale ? Nu. De jandarmi călări ? Poate. Oricum, înaintea alaiului mergeau popa în sutană și în stihar, cu mîinile legate la spate, vizitiul cernit, și el cu mîinile legate la spate, și doi argați cerniți, tot cu mîinile legate la spate. Cîne se miră cel mai tare ? Jacques, care strigă : „Căpitanul, bietul meu căpitan, n-a murit ! Domnul fie lăudat !“ Apoi același Jacques porni în goană, dădu pîteni calului, ieși cît putu mai repede în întîmpinarea așa-zisului convoi. N-ajunsese însă nici la treizeci de pași, cînd paznicii fîscului sau jandarmii călări, ce-or fi fost ei, îl ochiră și-i strigară : „Stai pe loc ! În-țoarce-te sau ești mort...“ Jacques se opri deodată și-și întrebă în minte ursita ; iar ursita i se păru că-i spune : întoarce-te. Și chiar așa și făcu. Stăpînul îi zise : „Ei, Jacques, ce s-a întîmplat ?“

JACQUES : Habar n-am, pe cîntea mea.

STĂPINUL : Și de ce ?

JACQUES : Nici asta nu știu.

STĂPINUL : Ai să vezi că sînt niscăi contrabandiști, care au umplut coșciugul cu mărfuri oprite și-au fost vînduți gărzilor fiscale chiar de către pungașii de la care le-au cumpărat.

JACQUES : Dar ce rost o fi avînd careta asta, cu armele căpitanului meu pe ea ?

STĂPINUL : Sau poate că e vreo răpire. Cine știe, or fi ascuns în sicriu vreo femeie, vreo fată, vreo călugăriță ; doar nu giulgiul îl face pe mort.

JACQUES : Dar ce rost o fi avînd careta asta cu armele căpitanului meu ?

STĂPINUL : Sau or fi ce vrei tu ; dar termină-mi odată povestea căpitanului.

JACQUES : Tot mai vrei s-o asculți ? Dar poate căpitanul meu e încă în viață.

STĂPINUL : Ce-are a face ?

JACQUES : Nu-mi place să vorbesc de cei vii, fiindcă din cînd în cînd te vezi nevoit să roșești pentru binele sau răul pe care l-ai spus despre ei, pentru binele pe care îl terfelesc, pentru răul pe care îl îndreaptă.

STĂPINUL : Nu fi nici panegirist nerod, nici critic înverșunat ; spune lucrurile așa cum sînt.

JACQUES : Păi nu-i tocmai lesne. Nu îți ai oare firea ta, interesul, gustul, patimile tale, potrivit căroră exagerezi sau o lași mai moale ? Spune lucrurile așa cum sînt !... Asta poate că nu se întîmplă nici măcar de două ori pe zi într-un oraș întreg. Și cel care ascultă e oare mai breaz decît cel ce vorbește ? Nu. Din pricina asta, chiar și într-un oraș mare, lucrurile sînt înțelese abia de două ori pe zi așa cum sînt spuse.

STĂPINUL : Ce naiba, Jacques, zicalele tale sînt în stare să desființeze folosirea limbii și a urechilor, să te silească să taci, să nu asculți și să nu crezi nimic ! Vorbește, totuși, în felul tău ; eu am să te-ascult în felul meu și am să te cred cum oi putea.

JACQUES : Stăpîne dragă, viața e plină de încurcături din astea, în care un lucru e luat drept altul. Există asemenea încurcături în dragoste, în prietenie, în politică, în finanțe, în treburile bisericești, în magistratură, în negoț, încurcături cu nevestele, încurcături cu soții...

STĂPINUL : Ei, lasă-le-ncolo de încurcături și încearcă să-ți dai seama că urzești una cum nu se poate mai grosolană, dacă te vîri într-o lecție de morală cînd e vorba de un fapt istoric. Spui povestea căpitanului tău ?

JACQUES : Dacă nu se spune aproape nici o vorbă pe lumea asta care să fie înțeleasă așa cum e spusă, apoi e și mai rău că nu se face aproape nimic care să fie judecat așa cum e făcut.

STĂPINUL : Cred că nu există sub bolta cerului cap care să cuprindă mai multe paradoxuri decît al tău.

JACQUES : Și ce-i rău în asta ? Un paradox nu-i totdeauna un neadevăr.

STĂPINUL : Adevărat.

JACQUES : Căpitanul meu și cu mine ne aflam la Orléans. Pe atunci nu se vorbea în tot orașul decît despre o întîmplare petrecută de curînd : un cetățean numit domnul Le Pelletier, om pătruns de o milostenie adîncă pentru năpăstuiți, după ce cheltuisese prin pomeni peste măsură de mari o avere însemnată și nu-i mai rămăsese decît atît cît să nu moară de foame, umbla din poartă în poartă ca să caute în pungile altora pomenile pe care nu mai era în stare să le facă din punga lui.

STĂPINUL : Și crezi că existau două păreri despre purtarea omului acestuia ?

JACQUES : Printre cei săraci nu ; dar aproape toți bogătașii, fără excepție, îl priveau ca pe un ȋicnit ; și era cît pe-acî ca rudele să-l pună sub interdicție, învinovățîndu-l că e mîină spartă. Pe cînd noi ne răcoream la crîșmă, o mulțime de trîntori se strecuraseră în jurul unui soi de orator, bărbierul străzii, și-i spuneau :

Tu ai fost acolo ; povestește-ne și nouă cum s-au petrecut lucrurile.

— Cu mare plăcere, răspunse oratorul de doi bani, care nici că dorea altceva decît să trîncănească. Domnul Aubertot, unul dintre mușteriii mei, a cărui locuință se află în fața bisericii Capucinilor, stătea la poartă. Domnul Le Pelletier vine la el și-i zice : „Domnule Aubertot, nu-mi dai oare nimic pentru prietenii mei ?” fiindcă, după cum știți, așa le spune el săracilor. „Astăzi nu-ți dau nimic, domnule Le Pelletier.” Domnul Le Pelletier stăruie. „Dacă ai ști pentru cine îți cer milostenie ! O biată femeie care abia a născut și n-are măcar o zdrențișoară ca să-și înfașe pruncul.” „Nu pot să-ți dau.” „Mai e o fată frumoasă și tînără, care n-are nici de lucru și nici pîine, și pe care mila dumitale o va scăpa, poate, de destrăbălare.” „Nu pot să-ți dau.” „Și mai e un salahor care n-are altceva decît brațele ca să-și țină zilele și acum și-a frînt un picior căzînd de pe schelă.” „Ți-am spus că nu pot să-ți dau.” „Haide, domnule Aubertot, fie-ți milă, și crede-mă că niciodată nu vei avea prilejul să faci o faptă mai bună.” „Nu pot, nu pot.” „Bunule, milostivule domn Aubertot !...” „Domnule Le Pelletier, lasă-mă în pace ; cînd am chef să dau, nu mă las rugat...” Și spunînd acestea domnul Aubertot îi întoarse spatele, trecînd din ușa în prăvălie, unde domnul Le Pelletier îl urmă ; se ținu după el prin prăvălie pînă în odaia din dos, iar de acolo în casă ; aici domnul Aubertot, scos din sărite de stăruințele domnului Le Pelletier, îi arse o palmă...

Atunci căpitanul meu sare în picioare și-l întreabă pe orator :

- Și nu l-a ucis ?
- Nu, domnule ; parcă se ucide așa, cu una cu două ?
- O palmă, pe toți dracii ! O palmă ! Și ce-a făcut atunci ?

— Ce-a făcut după ce a căpătat palma? A luat mutră voioasă, apoi i-a spus domnului Aubertot: „Așa a fost pentru mine; dar pentru săracii mei, ce dai?..”

La vorbele astea, toți cei de față scoaseră strigăte de admirație, în afară de căpitanul meu, care le zicea:

— Domnul Le Pelletier al vostru, domnilor, e un golan un nenorocit, un laș, un ticălos, căruia, totuși, spada as i-ar fi făcut dreptate dacă m-aș fi nimerit eu pe-acolo iar Aubertot al vostru s-ar fi putut socoti fericit, dar toată chestia nu l-ar fi costat decît nasul și urechile.

Oratorul îi răspunse:

— După cît văd, domnule, nu i-ai fi dat răgaz neobișnuitului să-și recunoască vina, să se arunce la picioarele domnului Le Pelletier și să-i întindă punga.

— Sigur că nu.

— Păi asta din pricină că dumneata ești militar, iar domnul Le Pelletier e creștin; n-aveți amîndoi aceleași păreri despre palme.

— Obrajii tuturor oamenilor de onoare sînt la fel.

— Evanghelia nu e tocmai de părerea asta.

— Evanghelia e în inima și în teaca mea, iar alta n-o cunosc...

Evanghelia dumitale, stăpîne, nu știu pe unde o fi a mea e scrisă în ceruri; fiecare prețuiește ocară și bine facerea în felul său; și poate că nu judecăm la fel nici măcar în două clipe ale vieții noastre.

STĂPINUL: Spune mai departe ce s-a mai întîmplat flecar afurisit...

Cînd stăpinul lui Jacques își ieșea din sărite, Jacques tăcea, cădea pe gânduri și, adeseori, rupea într-un tîrziu tăcerea aruncînd doar cîte o vorbă, care în mintea lui avea desigur legătură cu cele spuse mai înainte, dar care pentru ceilalți era la fel de lipsită de legătură cu discuția și lectura unei cărți căreia i-ai fi sărit cîteva file. Așa făcu și acum, cînd zise: „Stăpîne dragă...”

STĂPINUL : Aha ! În sfârșit, ți-a revenit glasul. Îmi pare bine pentru amândoi, fiindcă eu începusem să mă plictisesc nemaiauzindu-te, iar tu începuseși să te plictisești tăcând. Dă-i drumu...

Jacques se pregătea să reînceapă povestea căpitanului, când, pentru a doua oară, calul său, sărind pe neașteptate în afara drumului mare, spre dreapta, îl duse de-a lungul unei câmpii întinse, tocmai la un sfert de leghe de-acolo, și se opri deodată sub niște spânzurători... Sub niște spânzurători ! Ciudată purtare pentru un cal : își tot ducea călărețul la spânzurătoare !... „Ce-o fi însemnând asta ? se întrebă Jacques. O fi un semn al ursitei ?“

STĂPINUL : Sigur că da, prietene. Calul tău e inspirat, și e tare supărător că toate prevederile, inspirațiile, semnele de sus, prin vise, prin năluciri, nu folosesc la nimic ; nu scapi de ce trebuie să ți se întâmple. Dragă prietene, te sfătuiesc să-ți pui la punct conștiința, să-ți duci la capăt micile tale afaceri și să-i dai zor, pe cât poți, cu povestea căpitanului și cu aceea a dragostei tale, fiindcă mi-ar părea rău să te pierd fără să te fi ascultat. Și dacă o să te îngrijorezi mai tare decît acum, la ce-o să folosească ? La nimic. Hotărîrea ursitei, de două ori rostită de calul tău, se va împlini. Ia gîndește-te : n-ai ceva de înapoiat vreunui om ? Încredințează-mi mie ultimele tale dorințe și fii sigur că vor fi îndeplinite întocmai. Dacă mi-ai luat vreun lucru, ți-l dăruiesc ; numai cere-i lui Dumnezeu iertare pentru asta, și, în răgazul mai mult sau mai puțin scurt pe care îl mai avem încă de trăit împreună, nu mă mai fura.

JACQUES : Degeaba mă uit în trecut, că nu văd nimic care ar trebui descurcat de către justiția omenească. Nici n-am ucis, nici n-am furat, nici n-am violat.

STĂPINUL : Cu atît mai rău ; la urma urmei, mi-ar fi plăcut mai mult, și nu degeaba, ca păcatul să fi fost săvîrșit, în loc să rămînă a fi săvîrșit.

JACQUES : Dar poate că n-am să fiu spînzurat pentru faptele mele, domnule, ci pentru faptele altuia.

STĂPINUL : Se poate.

JACQUES : Și poate că nu voi fi spînzurat decît după moartea mea.

STĂPINUL : Și asta se poate.

JACQUES : Bă poate chiar că nu voi fi deloc spînzurat.

STĂPINUL : Mă îndoiesc.

JACQUES : Poate că în ceruri stă scris numai să fi de față la spînzurătoarea altuia ; și altul ăsta, cine știți cine o fi ? O fi lîngă mine ? O fi departe ?

STĂPINUL : Ascultă, Jacques, fii spînzurat cît poțezi fiindcă așa vrea ursita și așa spune calul tău ; dar nu fi neobrăzat ; sfîrșește cu presupunerile nelalocul lor și spune-mi la repezeală povestea căpitanului.

JACQUES : Nu te supăra, domnule, au fost spînzurați cîteodată și oameni cumsecade : iată una din încurcături despre care vorbeam ; de data asta e făcută de justiție.

STĂPINUL : Soiul ăsta de încurcături e supărător ; vorbim despre altceva.

Jacques, ceva mai liniștit după tălmăcirile diferite pe care le găsisese pentru prevestirile calului, zise : „Cînd am venit la regiment, se aflau acolo doi ofițeri aproape de aceeași vîrstă, avînd aceeași obîrșie, grad și merite. Unul dintre ei era căpitanul meu. Singura deosebire era că unul avea avere, iar celălalt era sărac. Cel cu avere era căpitanul meu. Asemenea poveste trebuia să iște sau pritenia, sau sila cea mai puternică ; le-a iscat și pe una și pe alta.“

Aici Jacques se opri, și lucrul acesta i se întîmplă cît mai multe ori în decursul povestirii, de fiecare dată cînd calul își bălăbănea capul spre dreapta sau spre stînga. Și atunci, ca să poată povesti mai departe, spunea încă o dată ultima frază, ca și cum ar fi sughițat. „...le-a iscat și pe una și pe alta. În unele zile erau cei mai buni prieteni din lume, iar în altele se dușmăneau de moarte.“

În zilele de prietenie se căutau, se prăznuiau, se îmbrățișau, își împărtășeau necazurile, plăcerile, nevoile ; se sfătuiau asupra treburilor celor mai tainice, asupra chestiunilor familiale, asupra nădejdlor, temerilor, planurilor de avansare. Se întâlneau cumva a doua zi ? Atunci treceau unul pe lângă altul fără să se privească, sau se priveau cu trufie, se adresau unul altuia cu domnule, își spuneau vorbe tari, puneau mîna pe spadă și se băteau. Dacă se întâmpla ca unul din ei să se fi rănit, celălalt se prăbușea peste camaradul său, plîngea, cădea în prada deznădejdi, îl însoțea acasă și rămînea la căpătiul lui pînă la leuire. Peste opt, peste cincisprezece zile, peste o lună, o luau de la capăt, și vedeai, dintr-o clipă în alta, doi oameni de treabă... doi oameni de țieabă, doi prieteni sinceri în primejdie de a pieri unul de mîna altuia, și fără îndoială că nu mortul ar fi fost cel mai de plîns dintre amîndoi. Li se vorbise de multe ori despre ciudățenia purtării lor ; eu însumi, căruia căpitanul meu îmi îngăduise să vorbesc, îi spuneam : «Domnule, dar dacă se întâmplă să-l ucizi ?» La vorbele astea el izbucnea în plîns și își acoperea ochii cu palmele ; apoi alerga prin casă ca un nebun. Iar peste două ore, fie că îl aducea acasă rănit camaradul lui, fie că el îi făcea camaradului același serviciu. Nici muștrările mele... Nici muștrările mele, nici ale altora nu foloseau la nimic : nu le-au găsit alt leac decît să-i despartă. Ministrul de război află despre stăruința asta atît de ciudată în izbucniri potrivnice și-l numi pe căpitanul meu comandantul unui fort, dîndu-i totodată și porunca specială de a se duce de îndată la post, și ordinul de a nu pleca de-acolo ; un alt ordin îl stabili pe camaradul său la regiment... Cred că afurisitul ăsta de cal o să mă scoată din minți !... Abia sosiseră ordinele ministrului, cînd căpitanul meu, sub cuvînt că se duce să mulțumească pentru hatîrul ce i se făcuse, plecă la curte, arătă că el era bogat, iar camaradul său, care era sărac, avea aceleași drepturi să se bucure de bunăvoința regelui ; că postul care i se

dăduse putea fi o justă răsplată a serviciilor aduse d
prietenui său, adăugînd ceva la puțina lui avere, și
atunci el ar fi în culmea bucuriei. Cum ministrul nu dor
altceva decît să-i despartă pe acești doi oameni ciuda
și cum purtările generoase mișcă totdeauna inimile, dă
ordin... Dobitoc afurisit, ai să ții odată capul drept ?
Dădu ordin să rămînă căpitanul meu la regiment, i
camaradul său să plece să ia comanda fortului. Abia
despărțiră, că și simțiră nevoia pe care o aveau unul d
altul ; căzură amîndoi într-o adîncă melancolie. Căpitan
meu ceru un concediu de șase luni, ca să meargă acasă
dar, la două leghe de garnizoană, își vinde calul, se deg
zează în țăran și-o pornește spre fortul comandat de pri
tenul său. Se pare că ar fi existat o înțelegere între ei
privința asta. Iată-l sosit... Du-te unde vrei ! Mai e
acolo vreo spînzurătoare pe care ai chef s-o vizitezi ?
Rîzi, domnule, adevărat, ai și de ce rîde... Iată-l sosit ; d
stătea scris în ceruri ca, oricîte măsuri de prevedere v
lua ascunzîndu-și plăcerea revederii și nevorbindu-și dec
sub masca supunerii unui țăran față de un comandant d
fort, cîțiva soldați și cîțiva ofițeri, care se întîmplase să
vadă cînd se întîlniseră și care aflaseră despre aventu
lor, să cadă la bănuiele și să meargă să-i dea de ves
maiorului, comandantul garnizoanei. Acesta, om prevă
tor, zîmbi cînd află vestea, dar îi dădu toată însemnătate
pe care o merita. Puse spioni în preajma comandantulu
fortului. Primul raport al spionilor arătă că, în timp
comandantul abia dacă ieșea din casă, țăranul nu ieș
deloc. Dar să trăiască laolaltă amîndoi timp de opt zi
la rînd, fără să-i apuce ciudata lor manie, ar fi fost
neputință ; și chiar așa s-a întîmplat.”

Vezi, cititorule, cît sînt de binevoitor ; n-aș fi avut dec
să dau bice cailor care trăgeau dricul cu saltrapuri negr
să-i adun la ușa celui mai apropiat han pe Jacques, p
stăpînul său, gărzile fiscale sau jandarmii călări împreun

cu restul alaiului, să întrerup povestea căpitanului lui Jacques și să te necăjesc în voie ; dar ar fi însemnat să mint, și mie nu-mi place minciuna, cel puțin când nu e folositoare și silită. Vorba e, însă, că Jacques și stăpînu-său nu mai văzură careta cernită și că Jacques mereu cu neliniștea în suflet din pricina calului își continuă povestirea :

— Într-o bună zi, spionii îi raportară maiorului că avusesse loc o ceartă foarte aprinsă între comandantul fortului și țăran, că apoi ieșiseră, țăranul mergînd înainte, iar comandantul urmîndu-l cu părere de rău, și că intraseră la un bancher din oraș, unde încă se mai găseau. Se află mai apoi că, pierzîndu-și nădejdea de a se mai revedea vreodată, ei hotărîseră să se bată cu toată înverșunarea, și că simțind imboldul celei mai duioase prietenii, chiar în clipele celei mai cumplite ferocități, căpitanul meu, care era bogat, după cum spuneam... căpitanul meu care era bogat îi ceruse camaradului său să primească o poliță de douăzeci și patru de mii de livre, care să-i asigure traiul în străinătate în cazul cînd l-ar fi ucis, spunîndu-i că nu se bate dacă nu primește condiția asta, iar celălalt îi răpunsese : „Oare îți închipui, prietene, că, dacă te ucid, eu am să mai pot trăi după aceea ?“... Nădăjduiesc, domnule, că n-ai să mă osîndești să merg pînă la capătul călătoriei noastre călare pe animalul ăsta ciudat... Ieșeau de la bancher și se îndreptau amîndoi spre porțile orașului, cînd se pomeniră înconjurați de maior și de cîțiva ofițeri. Deși întîlnirea părea cu totul întîmplătoare, cei doi prieteni sau cei doi dușmani, cum îți place să-i numești, nu se lăsară înșelați. Țăranul dădu pe față adevărata lui stare. Se duseră să-și petreacă noaptea într-o casă depărtată. Iar a doua zi, cînd se iveau zorile, după ce-și îmbrățișă de mai multe ori camaradul, se despărți de el pentru totdeauna. Abia se întoarse în ținutul natal, că își dădu sufletul.

STĂPINUL : Dar cine ți-a spus că a murit ?

JACQUES : Dar coșciugul ? Dar dricul cu armele lui ? Bietul meu căpitan a murit, sînt sigur.

STĂPÎNUL : Dar popa cu mîinile legate la spate ; dar oamenii cu mîinile legate la spate ; și cei din garda fiscală sau jandarmii călări ; și întoarcerea convoiului spre oraș ? Căpitanul tău e în viață, sînt sigur ; dar despre camaradul lui nu mai știi nimic ?

JACQUES : Povestea camaradului său e un rînd, frumos ticluit, din marcele hrisov, adică din ce stă scris sus, în ceruri.

STĂPÎNUL : Nădăjduiesc...

Calul lui Jacques nu-i dădu însă răgaz stăpînului să-și sfîrșească vorba și porni ca fulgerul de-a lungul drumului mare, fără să se abată nici la dreapta, nici la stînga. Jacques pieri ; iar stăpînu-său, încredințat că drumul ducea spre niscăi spînzurători, rîdea de-l dureau coastele și, fiindcă Jacques și stăpînul său n-au haz decît împreună, iar despărțiți nu prețuiesc doi bani, ca și don Quijote fără Sancho și Richardet fără Ferragus, lucru pe care nici continuatorul lui Cervantes, nici imitatorul lui Ariosto, monseniorul Forti-Guerra¹, nu l-au priceput îndeajuns, hai, cititorule, să stăm de vorbă, împreună, pînă ce s-or întîlni iar.

O să iei povestea căpitanului lui Jacques drept o născocire, dar o să te înșeli. Te asigur că așa cum i-a povestit-o el stăpînului său a fost și povestirea pe care am auzit-o la Invalizi, în nu mai știu ce an, de ziua sfîntului Ludovic, la masa unui domn de Saint-Etienne, maior-invalid ; iar povestitorul, care vorbea dinaintea multor alți ofițeri de-ai casei, cunoscători ai faptelor, era un om serios și n-avea deloc aerul unui glumeț. Îți mai spun deci o dată, și pentru

¹ E vorba de Alonso Fernández de Avellaneda, autor al unei urmări a lui *Don Quijote*, tipărită în 1614, și de Nicolò Forteguerri (1674—1735), imitator al lui Ariosto și autor al poemului *Ricciardetto*, scris între 1716—1725 și tipărit la 1738.

clipa de acum, și pentru cele ce vor urma : fii cu luare-
aminte, dacă nu vrei să iei adevărul drept neadevăr și
neadevărul drept adevăr în discuția asta dintre Jacques
și stăpînu-său. Acum, dacă te-am avertizat, îmi spăl mîi-
nile. — Păi ăștia sînt doi oameni nemaipomeniți ! o să-mi
spui. — Și atîta lucru te face neîncrezător ? În primul
rînd, natura e atît de felurită, mai cu seamă în privința
instinctelor și a caracterelor, încît nu există lucru, oricît
de ciudat, plăsmuit de imaginația vreunui poet, al cărui
model experiența și observația să nu-l găsească în natură.
Eu, care îți vorbesc, am întîlnit semenul *Doctorului fără
roie*, pe care îl privisem pînă atunci ca pe cea mai nebu-
nească și mai hazlie dintre născociri. — Cum ? Ai întîlnit
semenul soțului căruia nevasta îi spune : „Am trei copii
în brațe“ ; și care îi răspunde : „Pune-i jos...“ „Îmi cer
pîine.“ „Dă-le o mamă de bătaie !“ — Exact. Și iată discu-
ția lui cu nevastă-mea :

- Dumneata ești, domnule Gousse¹ ?
- Da, doamnă, nu sînt altul.
- De unde vii ?
- De unde m-am dus.
- Ce-ai făcut acolo ?
- Am reparat o moară care mergea prost.
- A cui era moara ?
- Habar n-am, că nu m-am dus să-l repar pe morar.
- Te-ai îmbrăcat foarte îngrijit, cum nu te îmbraci de
obicei ; dar de ce sub haina asta foarte curată ți-ai pus
o cămașă murdară ?
- Fiindcă n-am decît una.
- Și de ce n-ai decît una ?
- Fiindcă n-am decît un singur trup, de fiecare dată.
- Bărbatul meu nu-i acasă, dar asta n-o să te îm-
piedice să iei masa aici.

¹ Ca și Prémontval (*Pierre Le Guay de*) și ținînd împreună cu
acesta o școală prin anul 1740, Gousse a fost un cunoscut din tî-
nerețe de-al lui Diderot.

— Nu, fiindcă nu i-am încredințat nici stomacul, și nici pofta mea de mâncare.

— Cum o mai duce nevasta dumitale ?

— Cum îi place ; treaba ei.

— Dar copiii ?

— Minunat.

— Și acela cu ochi atît de frumoși, dolofanul cu pielea rumenă ?

— O duce mult mai bine decît ceilalți ; a murit.

— Îi înveți ceva ?

— Nu, doamnă.

— Cum așa ! Nici cititul, nici scrisul, nici catehismul ?

— Nici cititul, nici scrisul, nici catehismul.

— Și de ce, mă rog ?

— Fiindcă nici pe mine nu m-au învățat, și nu sînt mai neștiutor din pricina asta. Dacă sînt deștepți, au să facă așa cum am făcut și eu ; dacă sînt nerozi, ce-o să-i învăț o să-i facă și mai nerozi.

Dacă dai vreodată peste originalul ăsta, nu-i nevoie să-l cunoști ca să-i poți vorbi. Du-l într-o cîrciumă, spune-i ce dorești, propune-i să te urmeze de la o distanță de douăzeci de leghe, și te va urma ; după ce faci cu el tot ce vrei, dă-i drumul, fără să-i plătești un gologan ; și o să se întoarcă mulțumit.

Ai auzit vorbindu-se despre un oarecare Prémontval, care dădea la Paris lecții publice de matematici ? Era prietenul lui... Dar poate că Jacques și stăpînu-său s-or fi întîlnit ; vrei să mergem la ei sau să rămîi cu mine ?... Gousse și Prémontval aveau împreună o școală. Printre numeroșii lor elevi se găsea o fată, domnișoara Pigeon¹, fiica iscusitului artist care a construit cele două frumoase planisfere transportate din Grădina Regelui în sălile Academiei de Științe. Domnișoara Pigeon venea la școală în

¹ Domnișoara Pigeon, mai apoi soția lui Prémontval, a scris o lucrare despre tatăl ei, tehnicianul filozof Jean Pigeon, constructorul planisferelor pomenite în text.

fiecare dimineață ținându-și geanta la subsuoară și cutia cu compasuri în manșon. Unul din profesori, Prémontval, se îndrăgosti de elevă și, printre atâtea ecuații ale volumelor înscrise în sferă, se zămisli și un copilaș. Pigeontatăl nu era omul care să asculte cu răbdare adevărul acestui corolar. Situația amanților deveni supărătoare; atunci chibzuiră ce e de făcut; neavînd însă nici o parachioară, dar absolut nici una, care putea fi rezultatul chibzuinței lor? Îl cheamă în ajutor pe amicul Gousse. Acesta, fără să spună o vorbă, vinde tot ce are: rufărie, haine, scule, mobile, cărți; adună o sumă, îi zvîrle pe cei doi îndrăgostiți într-o diligență, îi însoțește în goană pînă la Alpi; acolo își golește punga de puținii gologani care îi mai rămăseseră, le dă îndrăgostiților banii, îi sărută, le urează călătorie bună și se reîntoarce pe jos, cerșind, pînă la Lyon, unde, pictînd biserica unei mînăstiri de călugări, face rost de banii care îi trebuiau ca să ajungă la Paris fără să mai cerșească. — Foarte frumos din partea lui. — Păi sigur! Judecînd după fapta asta eroică, ai putea să crezi că Gousse era moral pînă în măduva oaselor. Da de unde! Nu te amăgi de pomană; n-avea nici măcar atîta moralitate cîtă se găsește în căpățîna unei știuci. — Nu se poate! — Ba așa e. I-am dat și eu ceva de lucru. I-am dat un mandat de optzeci de livre, pe care trebuia să le ridice de la păstrătorii banilor mei; suma era scrisă în cifre; ce crezi c-a făcut? A mai adăugat un zero și a încasat opt sute de livre. — Ah, dar e îngrozitor! — Necinstea lui în clipa cînd mă fură nu-i depășește cinstea în clipa cînd se despoaie pentru vreun prieten; e un original, fără principii. Cele optzeci de livre nu-i ajung, și cu o trăsătură de condei își face rost de opt sute de livre, cîte îi trebuiesc. Și cărțile prețioase pe care mi le dăruia? — Despre ce cărți e vorba?... — Dar ce facem cu Jacques și cu stăpînu-său? Dar cum rămîne cu dragostea lui Jacques? Ah! cititorule, răbdarea cu care mă asculți îmi dovedește că nu prea te interesează cele două

personaje ale mele, și mă simt ispitit să le las acolo unde sînt... Aveam nevoie de-o carte rară, el mi-o aduce peste cîtăva vreme am avut nevoie de-o altă carte rară, el mi-o aduce și pe asta ; vreau să-i plătesc, nu vrea să primească banii. Am nevoie de-o a treia carte rară. „Asta n-o s-o mai ai, zice el ; mi-o ceri prea tîrziu ; doctorul meu de la Sorbona a murit.“

— Păi ce-are a face moartea doctorului dumitale de la Sorbona cu cartea pe care o vreau ? Nu cumva pe celelalte două le-ai luat din biblioteca lui ?

— Sigur că de-acolo !

— Fără să-i ceri voie ?

— Ei, ce nevoie aveam să-i cer, ca să fac o împărțeață după dreptate ? N-am făcut altceva decît să mut cărțile cît mai bine, ducîndu-le dintr-un loc unde erau nefolositoare într-un altul unde sînt de folos... Ei, după asta să te aud rostindu-te asupra purtării oamenilor ! Dar mai cu seamă povestea lui Gousse cu nevastă-sa e grozavă... Te înțeleg ; te-ai săturat și ai fi de părere să ne întîlnim iar cu cei doi călători. Cititorule, te porți cu mine de parcă aș fi un automat, și zău că asta nu-i de loc cuviincios : povestește dragostea lui Jacques ; nu povesti dragostea lui Jacques... Vreau să-mi spui povestea lui Gousse ; m-am săturat de ea... Nici vorbă că uneori trebuie să țin seama de toanele tale, dar trebuie să mă mai țin cîteodată și după fantezia mea, fără să mai pun la socoteală că oricine îmi îngăduie să încep o povestire se angajează totodată să-i asculte și sfîrșitul.

Ți-am spus : în primul rînd ; și a zice în primul rînd înseamnă a anunța cel puțin un al doilea rînd. În al doilea rînd, deci... Mă ascuți, nu mă ascuți, eu tot am să vorbesc... Căpitanul lui Jacques și camaradul său erau pesemne roși de-o invidie puternică și tainică : ăsta e un simțămînt pe care prietenia nu-l stinge totdeauna. Nimic nu-i mai greu de iertat decît meritul altuia. Nu se așteptau oare la un hatîr, care-i i-ar fi jignit deopotrivă pe

amîndoi ? Fără să-și dea seama, căutau, fiecare dintre ei, să scape dinainte de-un concurent primejdios și se încercau în vederea prilejului care avea să vină. Dar cum să-ți închipui un asemenea lucru despre acela care și-a cedat cu atîta mărinimie comandamentul în folosul prietenului sărac ? L-a cedat, e drept ; dar, dacă i-ar fi fost luat, poate că l-ar fi cerut înapoi cu tăișul spadei. Între militari, un hatîr, dacă nu-l onorează pe cel căruia i se face, îi necinstește rivalul. Dar să vorbim despre altceva și să spunem că ăsta era gărgăunele lor. Parcă nu și-l are fiecare pe-al lui ? Gărgăunele celor doi ofițeri ai noștri a fost, timp de secole, gărgăunele întregii Europe ; i se spunea cavalerism. Toată mulțimea asta strălucitoare, înarmată pînă-n dinți, împodobită cu feluritele embleme ale dragostei, jucîndu-și pe loc bidiviii de paradă, cu lancea în mînă, cu viziera ridicată sau coborîtă, privindu-se cu trufie, măsurîndu-se din ochi, amenințîndu-se, răsturnîndu-se în praf, acoperind întinderea unei uriașe arene cu fărîmele armelor frînte, nu erau altceva decît o mulțime de prieteni geloși pentru faimă. În clipa cînd se aflau cîte unul la fiecare capăt al arenei, cu lăncile gata să împungă, și cînd își apăsau vîrfurile pintenilor în coapsele bidiviilor, prietenii aceștia deveneau cei mai înspăimîntători dușmani ; se năpusteau unul asupra altuia cu aceeași turbare care i-ar fi cuprins pe cîmpul de luptă. Ce să mai lungim vorba ! cei doi ofițeri nu erau decît niște cavaleri de modă veche, născuți în zilele noastre, dar cu apucături de pe vremuri. Fiecare virtute și fiecare viciu își are timpul său, apoi nu mai e la modă. Puterea trupezască și-a avut vremea ei, iar dibăcia în lupta cu armele de asemenea. Îndrăzneala, cînd e, cînd nu e luată în seamă ; cu cît e mai obișnuită, cu atît e mai puțin trufașă și mai puțin lăudată. Uită-te cu luare-aminte la patimile oamenilor și vei băga de seamă că unii par a fi venit prea tîrziu pe lume : sînt diu alte veacuri. Și ce ne împiedică oare să credem că și cei doi militari ai

noștri se încurcaseră în bătăliile lor zilnice și primejdioase numai ca să găsească partea slabă a rivalului și să ajungă mai cineva decît el ? Duelurile de toate soiurile se țin lanț în societate, între popi, între magistrați, între scriitori, între filozofi ; fiecare meserie își are lancea și cavalerii ei, iar adunările noastre cele mai respectabile, cele mai plăcute, nu sînt decît niște mici întreceri între cavaleri, unde cîteodată se poartă emblemele dragostei în inimă, dacă nu cumva se poartă pe spinare. Și cu cît sînt mai mulți oameni de față, cu atît lupta e mai aprigă. Prezența femeilor ațîță înflăcărarea și îndîrjirea fără margini, iar rușinea de-a fi doborît în fața lor nu poate fi niciodată uitată.

Și Jacques ?... Jacques trecuse de porțile orașului, străbătuse străzile în uralele copiilor și ajunsese la capătul mahalalei din partea cealaltă a tîrgului, unde, năpustindu-i-se calul printr-o porțiță joasă, între pragul de sus al porțiței aceleia și căpățîna lui Jacques avu loc o ciocnire grozavă, în urma căreia sau grinda ar fi trebuit să se mute din loc, sau Jacques să cadă pe spate ; și, cum e lesne de închipuit, se petrecu tocmai ce-am spus mai pe urmă. Jacques se prăbuși, cu țeasta spartă și fără cunoștință. A fost cules de pe jos și readus la viață cu felurite rachiuri : ba chiar cred că stăpînul casei i-a luat și sînge. Va să zică, omul acela era felcer ? Nu. Între timp sosește și stăpînul lui Jacques cerînd vești de la toți cei întîlniți în cale.

— N-ați văzut cumva un lungan slăbănog, călare pe-un cal bălțat ?

— A trecut mai adineauri ; gonea de parcă ar fi intrat dracu în el ; trebuie să fi ajuns acum la stăpînu-său.

— Cine e stăpînu-său ?

— Călăul.

— Călăul ?

— Da, fiindcă al lui e calul.

— Unde stă călăul ?

— Destul de departe, dar nu te osteni pînă acolo, fiindcă uite-i argații aducîndu-l, după cît se pare, pe slăbănogul despre care întrebai și care nu poate fi decît vreo slugă de-a lui...

Dar cine vorbea astfel cu stăpînul lui Jacques ? Omul la poarta căruia se oprise, un hangiu, fără îndoială : scurt și gros ca o butie, cu mînele cămășii suflecate pînă-n coate, cu o scufă de bumbac pe cap, încins peste șale cu un șorț de bucătărie și cu cîtămai cuțitul la șold.

— Repede, repede, un pat pentru nefericitul ăsta, îi spuse stăpînul, cheamă un felcer, un medic, un spițer...

Între timp, i-l puseseră pe Jacques la picioare, cu fruntea acoperită de-o prișniță udă, groasă și mare, și cu ochii închiși.

— Jacques ! Jacques !

— Dumneata ești, stăpîne ?

— Da, eu sînt ; hai, uită-te la mine.

— Nu pot.

— Dar ce-ai pățit ?

— Ah, calul ! Afurisitul de cal ! Dacă nu crăp la noapte, îți povestesc eu mîine tot.

În timp ce-l duceau și-l urcau în odaia lui, stăpînul conducea alaiul, strigînd : „Băgați de seamă, duceți-l încetișor, ce naiba, o să-l vătămați. Tu, care îl ții de picioare, întoarce-te la dreapta ; tu, care-i ții capul, fă-o la stînga.” Iar Jacques șoptea cu glasul stins : „Va să zică, stătea scris în ceruri... !”

De-abia îl culcară pe Jacques, că el și adormi tun. Stăpînul își petrecu noaptea la căpățiul lui, pipăindu-i pulsul și udîndu-i neîncetat prișnița cu apă de leac. La deșteptare, Jacques dădu cu ochii de el tocmai cînd se îndeletnicea cu treburile astea și-i zise : „Ce faci aici ?”

STĂPÎNUL : Veghez la căpățiul tău. Tu ești sluga mea fie că sînt bolnav, fie că sînt sănătos ; dar eu sînt sluga ta cînd ție nu ți-e bine.

JACQUES : Îmi face plăcere să văd că ești omenesc.
Înșușirea asta nu prea o au stăpînii față de slugile lor.

STĂPÎNUL : Cum se mai simte capul ?

JACQUES : La fel de bine ca și grinda împotri-
cărirea a luptat.

STĂPÎNUL : Ia cearșaful ăsta între dinți și scutură-
tare... Ce-ai simțit ?

JACQUES : Nimic ; urciorul nu mi se pare crăpat.

STĂPÎNUL : Cu atît mai bine. Nu cumva ai de gînd
te scoli ?

JACQUES : Păi ce vrei să fac aici ?

STĂPÎNUL : Să te odihnești.

JACQUES : Ba eu, unul, aș fi de părere să mîncăm
și s-o luăm din loc.

STĂPÎNUL : Și calul ?

JACQUES : L-am lăsat la stăpînu-său, un om cinstit
un om de treabă, care l-a luat înapoi cu cît ni-l vînduse.

STĂPÎNUL : Și omul ăsta cinstit, omul ăsta de treabă
știi cine e ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Am să-ți spun cînd om fi pe drum.

JACQUES : De ce nu acum ? Ce taină se mai ascunde
și aici ?

STĂPÎNUL : Taină sau nu, ce nevoie e să afli acum
și nu altădată ?

JACQUES : Nici una.

STĂPÎNUL : Dar un cal îți trebuie, oricum.

JACQUES : Poate că stăpînul hanului acestuia abia a
teaptă să ne lase unul din căii lui.

STĂPÎNUL : Mai dormi o clipă, și-am să mă duc
să vorbesc cu el.

Stăpînul lui Jacques coboară, poruncește să li se ser-
vească masa, cumpără un cal ; apoi urcă iarăși sus și-
găsește pe Jacques îmbrăcat. Au mîncat și iată-i por-
nind ; Jacques tot dînd zor că nu-i frumos să plece
fără să-i facă o vizită de politețe cetățeanului la a căru-

poartă aproape că dăduse ortul popii și care-l ajutase cu atita bunăvoință, iar stăpînul liniștindu-l asupra buneicuvîințe, prin încredințarea că-i răsplătise bine pe ciracii lui care-l căraseră la han ; Jacques suținînd sus și tare că banii dați slugilor nu-l achitau față de stăpînul lor, că o asemenea purtare îi face pe oameni să regrete și să le fie silă de faptele bune pe care le-au săvîrșit, și că în felul ăsta el însuși ar părea nerecunoscător. „Stăpîne, îmi dau seama de tot ce ar putea să spună omul ăsta despre mine, gîndindu-mă la ce-aș spune eu despre el, dacă el ar fi în locul meu și eu într-al lui...”

Tocmai ieșeau din oraș, cînd întîlniră un bărbat înalt și zdravăn, cu o pălărie galonată pe cap și cu veșmîntul de asemenea plin de galoane pe la toate încheieturile. Bărbatul acela mergea singur, dacă nu ținem seama de doi cîini care alergau înaintea lui. Jacques de-abia îl zări, că descalecă într-o clipită și, strigînd : „El e !”, îi sări de gît. Bărbatul cu cei doi cîini păru foarte stînjenit de îmbrățișările lui Jacques, îl împinse înapoi binișor și-i zise :

— Domnule, îmi faci o prea mare cinste.

— Da de unde ! Îți datorez viața și nu știu cum să-ți mulțumesc mai mult.

— Văd că nu știi cine sînt.

— Nu ești dumneata cetățeanul îndatoritor care mi-a sărit în ajutor, mi-a luat sînge, m-a oblojit, atunci cînd calul meu... ?

— Da, eu.

— Nu ești dumneata cinstitul cetățean care și-a luat înapoi calul pentru același preț cu care mi-l vînduse ?

— Eu sînt.

Și Jacques dă-i și pupă-l pe amîndoi obrajii, iar stăpînul zîmbește, și cei doi cîini stau în două labe, cu nasul în vînt, fermecați parcă de priveliștea asta, pe care o vedeau pentru prima dată. După ce adăugă la dovezile lui de mulțumire numeroase plecăciuni, pe care însă binefăcă-

torul nu i le înapoie, și numeroase urări, care fură primite cu răceală, Jacques încălecă pe calul său și-i spuse stăpînului : „Am cel mai adînc respect pentru omul ăsta, pe care ar fi trebuit să mi-l prezinți.”

STĂPINUL : Și de ce, Jacques, se bucură el de-atîta respect în ochii tăi ?

JACQUES : Fiindcă, nedînd nici o însemnătate binelui pe care îl face, trebuie să fie prin firea lui îndatoritor și deprins de multă vreme cu binefacerile.

STĂPINUL : Ce te îndeamnă să crezi asta ?

JACQUES : Aerul nepăsător și rece cu care mi-a primit mulțumirile ; nu mă salută, nu-mi spune o vorbă, pare că nici nu mă cunoaște măcar, și poate că acum își zice în sine, cu un simțămînt de dispreț : „Probabil că binefacerea îi este cu totul străină călătorului ăstuia, și tare nedeprins trebuie să mai fie el cu dreptatea, dacă fapta mea l-a mișcat atîta...” Ce ți se pare nesăbuit în vorbele mele, de rîzi cu atîta poftă ?... Oricine-ar fi, spune-mi numele omului ăstuia, ca să mi-l scriu în carnețel.

STĂPINUL : Cu multă plăcere ; scrie.

JACQUES : Spune.

STĂPINUL : Scrie : Omul căruia îi port cel mai adînc respect...

JACQUES : Cel mai adînc respect...

STĂPINUL : Este...

JACQUES : Este...

STĂPINUL : Călăul din...

JACQUES : Călăul ? !

STĂPINUL : Da, da, călăul.

JACQUES : Ai putea să-mi spui care e hazul glumei ăsteia ?

STĂPINUL : Nu glumesc deloc. Ia amintește-ți din fir în păr întîmplările tale. Mai întîi ai nevoie de un cal ; ursita te trimite la un trecător, și trecătorul e un călău. Apoi calul te mîină de două ori între furci de spînzurătoare ; a treia oară te lasă la un călău ; acolo te prăbușești

în nesimțire ; de-acolo te aduce, unde ? la un han, la un culcuș, la un adăpost comun. Jacques, știi povestea morții lui Socrate ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Socrate era un înțelept din Atena. Printre nebuni, rolul de înțelept e primejdios încă de multă vreme. Concetățenii lui îl condamnară să bea cucută. Ei bine ! Socrate a făcut întocmai cum ai făcut tu ; s-a purtat față de călăul care i-a adus cucuta la fel de cuviincios cum te-ai purtat tu. Recunoaște, Jacques, că ești un fel de filozof. Știu bine că filozofii sînt un soi de oameni odioși celor mari, dinaintea cărora nu-și pleacă genunchii : magistraților, care prin însăși meseria lor apără prejudecățile împotriva cărora luptă filozofii ; popilor, care-i văd rareori la picioarele altarelor ; poezilor, oameni fără principii și care privesc din prostie filozofia că pe pierzania artelor, fără să țină socoteală că pînă și aceia dintre ei care au folosit genul odios al satirei n-au fost decît niște lingușitori ; popoarelor, sclave de totdeauna ale tiranilor care le asupresc, ale pungașilor care le înșală, ale caraghioșilor care le distrează. Așa că, după cum îți dai seama, cunosc toată primejdia meseriei tale și toată însemnătatea mărturisirii pe care ți-o cer ; dar n-am să abuzez de taina ta. Jacques, prietene, ești un filozof și-mi pare rău de tine ; iar dacă ne e îngăduit să citim în lucrurile de față pe cele ce vor trebui să se întîmple într-o bună zi și dacă din cele scrise în ceruri cîte unele se mai vădesc oamenilor cu mult înainte de-a se îndeplini, atunci îmi închipui că moartea ta va fi o moarte filozofică și că vei primi ștreangul la fel de binevoitor cum a primit Socrate paharul cu otravă.

JACQUES : Stăpîne, nici un profet n-ar vorbi mai bine ; noroc însă că...

STĂPÎNUL : Nu prea crezi în toate astea ; așa îmi întărești și mai mult presimțirea.

JACQUES : Dar dumneata, stăpîne, crezi în ele ?

STĂPINUL : Eu cred ; dar, chiar dacă n-aş crede, asta n-ar avea importanţă.

JACQUES : De ce ?

STĂPINUL : Fiindcă numai cei ce vorbesc sînt în primădie ; iar eu tac.

JACQUES : Dar în presimţiri crezi ?

STĂPINUL : Rîd de ele, însă îţi mărturisesc că rîd înfiorîndu-mă. Unele sînt atît de izbitoare ! Ni s-au împuiat urechile de la o vîrstă prea fragedă cu basmele astea ! Dacă ţi s-ar împlini visele de cinci sau de şase ori, cînd s-ar întîmpla să visezi că ţi-a murit un prieten, ai da fuga dimineaţa să vezi ce-i cu el. Dar presimţirile de care e cu neputinţă să scapi sînt mai ales cele iscate în clipa cînd lucrurile se petrec departe de noi, cele care au un aer simbolic.

JACQUES : Cîteodată eşti atît de profund şi de sublim, încît nu te mai înţeleg deloc. N-ai putea să mă luminez prin vreo pildă ?

STĂPINUL : Nimic mai lesne. O femeie trăia la ţară împreună cu soţul ei, octogenar şi bolnav de piatră la rinichi. Soţul îşi lasă nevasta şi vine la oraş să se opereze. În ajunul operaţiei, el îi scrie nevestei : „La ora cînd vei primi scrisoarea, eu voi fi sub bisturiul fratelui Cosma“. Cunoşti verighetele care se desfac în două şi au săpate pe fiecare parte numele soţului şi al soţiei. Ei bine, femeia despre care-ţi vorbesc avea o verighetă de astea în deget cînd a deschis scrisoarea soţului. Şi, cît ai clipi, cele două jumătăţi ale verighetei se despart ; cea cu numele ei îi rămîne pe deget ; iar cealaltă, cu numele soţului, cade, spartă, peste scrisoarea primită... Ia spune, Jacques, îţi închipui cumva că există o minte atît de chibzuită, un suflet atît de puternic, încît nici măcar să nu-l zguduie o astfel de întîmplare, într-o asemenea împrejurare ? Biata femeie simţi că i-a venit sfîrşitul. Spaimile ei ţinură pînă în ziua următoare, cînd soţul îi scrie că operaţia

s-a sfârșit cu bine, că el e în afară de orice primejdie și că nădăjduia s-o îmbrățișeze înainte de sfârșitul lunii.

JACQUES : Și chiar a îmbrățișat-o ?

STAPINUL : Da.

JACQUES : Ți-am pus întrebarea asta, fiindcă am băgat de seamă, de mai multe ori, că ursita e vicleană. Ți spui în prima clipă că te-a mințit și, când colo, te pomenești că ți-a spus adevărul. Așadar, domnule, dumneata crezi că am o presimțire simbolică ; și, fără voia dumitale, mă vezi amenințat de moartea filozofului ?

STAPINUL : N-aș putea să-ți ascund ; dar ca să îndepărtăm gândul ăsta trist, n-ai vrea... ?

JACQUES : Să spun mai departe povestea dragostei mele... ?

Jacques începuse să spună mai departe povestea dragostei lui. Mi se pare că l-am lăsat vorbind cu felcerul.

FELCERUL : Mă tem că genunchiul dumitale o să-mi dea cam multșor de lucru.

JACQUES : Ce-are a face ? O să fie tocmai cît stă scris să fie.

FELCERUL : Atîta pe zi pentru locuință, hrană și îngrijire o să facă o sumă frumușică.

JACQUES : Doctore, nu-i vorba despre suma pentru tot timpul, ci despre cît îmi ceri pe zi.

FELCERUL : Douăzeci și cinci de gologani. Ți se pare mult ?

JACQUES : Prea mult ; vezi dumneata, doctore, eu sînt om sărac ; hai să scădem prețul la jumătate, și mută-mă cît poți mai curînd la dumneata acasă.

FELCERUL : Cu doisprezece gologani și jumătate nu merge ; dai treisprezece ?

JACQUES : Doisprezece gologani și jumătate, treisprezece... Bate laba !

FELCERUL : Și-o să plătești zilnic ?

JACQUES : Așa ne-am învoit.

FELCERUL : Te-ntreb fiindcă, vezi, am o muiere afurisită, care nu știe de glumă.

JACQUES : Zău, doctore, pune să mă ducă mai repede lângă muierea dumitale afurisită.

FELCERUL : Treisprezece gologani pe zi fac nouăsprezece livre și zece gologani pe lună. Dai douăzeci de franci ?

JACQUES : Fie și douăzeci de franci.

FELCERUL : Vrei să fii bine hrănit, bine îngrijit și vindecat repede. Și-n afară de hrană, locuință și îngrijiri, au să mai fie poate medicamente, o să mai fie rufe, o să mai fie...

JACQUES : Ei și ?

FELCERUL : Pe cîntea mea, o să se ridice toate cam la douăzeci și patru de franci.

JACQUES : Fie și douăzeci și patru de franci ; dar fără codiță.

FELCERUL : Prin urmare, douăzeci și patru de franci pe lună ; în două luni fac patruzeci și opt de livre ; iar în trei luni fac șaptezeci și doi. Ah ! Ce mulțumită ar fi doctoreasa, dacă ai putea să-i plătești dinainte, cum intri în casă, jumătate din cele șaptezeci și două de livre.

JACQUES : Mă învoiesc.

FELCERUL : Ar fi și mai mulțumită dacă...

JACQUES : Dacă aș plăti pe-un trimestru ? Am să-i plătesc.

Apoi Jacques urmă : „Felcerul plecă să-mi caute gazdele, le vesti despre învoiala noastră și, peste un minut, bărbatul, femeia și copiii se strînseră înșeninați în jurul patului meu ; începură nesfîrșite întrebări despre sănătatea și genunchiul meu, laude la adresa cumătrului lor, felcerul, și a nevestei sale, urări cu nemiluita, cea mai grozavă bunăvoință, și o grijă ! o grabă să mă servească ! Și totuși, felcerul nu le spusese că aveam ceva parale, dar ei știau cu cine au de-a face ; mă lua la el, și ei îl știau cum este. Le-am plătit oamenilor ce le datoram ; le-am dat copiilor

cîteva gologani pe care tatăl și mama nu-i lăsară multă vreme în mîinile lor. Se făcu ziuă. Bărbatul plecă la cîmp, femeia își luă papornița pe umeri și porni și ea ; copiii, mîhniți și nemulțumiți că fuseseră jefuiți, dispărură ; iar cînd veni vremea să mă scoată din păcătosul de pat, să mă îmbrace și să mă încarce pe targă, doctorul se pomeni singur și degeaba strigă cît îl ținu gura, fiindcă nu-l auzi nimeni."

STĂPÎNUL : Iar Jacques, căruia îi place să-și vorbească lui însuși, se dojenea : „Dacă vrei să fii bine servit, nu plăti înainte."

JACQUES : Nu, stăpîne ; nu era momentul să faci morală, ci să-ți ieși din răbdări și să ocărăști. Mi-am ieșit din răbdări, am ocărit și abia apoi am făcut morală ; și pe cînd eu făceam morală, doctorul, care mă lăsase singur, se întoarse cu doi țărani tocmiți să mă transporte pe cheltuiala mea, lucru pe care mi-l și aduse îndată la cunoștință. Oamenii ăștia îmi dădură toate îngrijirile care trebuiau date înainte de-a mă pune pe targa făcută dintr-o saltea întinsă pe niște prăjini.

STĂPÎNUL : Slavă Domnului ! Iată-te în casa felcerului, îndrăgostit de nevasta sau de fiica lui.

JACQUES : Mi se pare că te înșeli, stăpîne.

STĂPÎNUL : Și-ți închipui cumva că am să petrec trei luni în casa doctorului pînă ce-o s-aud prima vorbă despre dragostea ta ? Asta, Jacques, nu se poate. Scutește-mă, te rog, și nu-mi mai descrie nici casa, nici firea doctorului, nici cum se simțea doctoreasa, și nici cum te-ai lecuit ; sări, sări peste toate astea. La subiect ! Să ajungem la subiect ! Iată-ți genunchiul aproape lecuit, iată-te destul de binișor cu sănătatea, și iubești.

JACQUES : Păi, dacă ești așa de grăbit, hai să iubesc.

STĂPÎNUL : Pe cine iubești ?

JACQUES : Iubesc o fată oacheșă și înaltă, de vreo optsprezece ani, făcută cum nu se poate mai bine, cu ochii mari, negri, cu gurița rumenă, cu brațe frumoase

și cu niște mâini... Ah, stăpîne, ce mai mâini ! Mîinile astea...

STAPINUL : Ți se pare că le mai ții și acum într-ale tale.

JACQUES : Păi le-ai luat și dumneata și le-ai ținut de mai multe ori, pe furiș ; n-a depins decît de ele că nu le-ai putut folosi cum ți-ar fi plăcut.

STAPINUL : Pe cîntea mea, Jacques, la una ca asta nu m-aș fi așteptat deloc.

JACQUES : Eu nici pe-atît.

STAPINUL : Degeaba mă tot gîndesc, nu-mi aduc aminte de vreo oacheșă înaltă, nici de mîini frumoase : ia fii mai lămurit !

JACQUES : Primesc ; dar cu o condiție : să ne întoarcem înapoi și să intrăm iar în casa felcerului.

STAPINUL : Crezi că așa stă scris în ceruri ?

JACQUES : Asta am s-o aflu de la dumneata ; dar stă scris aici, jos : *chi va piano va sano* ¹.

STAPINUL : Și *chi va sano va lontano* ², iar eu zău că aș vrea să ajung.

JACQUES : Atunci ce-ai hotărît ?

STAPINUL : Ce-i vrea tu.

JACQUES : În cazul ăsta, iată-ne din nou la felcer ; și stătea scris în ceruri să ne întoarcem acolo. Doctorul, nevastă-sa și copiii lor se înțeleseră atît de bine să-mi golească punga prin toate soiurile de furtișaguri, încît n-a lipsit mult să-și atingă țelul. Lécuirea genunchiului meu părea, fără să fie, destul de înaintată, rana aproape că se închisese, puteam să ies la aer sprijinindu-mă într-o cîrjă, și îmi mai rămăseseră vreo optsprezece franci. Nu există pe lume oameni cărora să le placă să vorbească mai mult decît le place bîlbîiților, și să le placă să umble mai mult decît le place șchiopilor. Într-o frumoasă după-amiază de toamnă mi-am pus în gînd să fac un drum

¹ Cine merge încet merge bine. (ital.).

² Cine merge bine ajunge departe. (ital.).

destul de lung ; din satul unde locuiam și pînă în satul vecin erau vreo două leghe.

STAPINUL : Și cum se numea satul ăsta ?

JACQUES : Dacă ți-aș spune numele, ai ști tot. Ajuns acolo, am intrat într-o cîrciumă, m-am odihnit, m-am răcorit. Se lăsa amurgul și tocmai mă găteam să pornesc înapoi, spre culcușul meu, cînd, de la masa unde mă aflam, auzii o femeie țipînd de-ți lua auzul. Am ieșit îndată. Lumea se și îngrămădise în jurul ei. Ea se trîntise în țărîină, își smulgea părul și spunea, arătînd cioburile unui urcior mare : „S-au dus bănișorii mei, s-au dus bănișorii mei pe-o lună de zile ; și cine o să-mi hrănească bieții copilași în vremea asta ? Intendentul, cu inima lui mai tare decît un bolovan, n-o să-mi ierte nici un bănuț. Vai, nefericita de mine ! S-au dus bănișorii mei ! S-au dus bănișorii mei !...” O plîngeau toți, n-auzeam în jurul ei decît : „Biata femeie !”, dar nu-și băga nimeni mîna în buzunar. M-am apropiat repede de ea și am întrebato : „Ce ți s-a întîmplat, leliță ?” „Ce mi s-a întîmplat ? Parcă nu vezi. M-au trimis să cumpăr un urcior de ulei ; am călcat strîmb, am căzut, urciorul s-a spart, și uleiul dinăuntru uite-l pe jos...” În clipa aceea veniră și țîncii femeii : erau aproape goi, iar veșmintele hărtănite ale mamei vedeau întreaga sărăcie a familiei ; și țîncii, și mama se porniră pe bocit. Așa cum sînt eu făcut, ar fi fost de-ajuns de zece ori mai puțin ca să-mi moaie inima ; mi s-au mișcat măruntaiele de milă, și lacrimile mi-au năpădit ochii. Abia putînd să vorbesc, am întrebato pe femeie cîte parale făcea tot uleiul pe care îl avusese în urcior. „Cîte parale ? îmi răspunse ea, înălțîndu-și brațele spre cer. Nouă franci ; mai mult decît aș putea eu să cîștig într-o lună întreagă...” Și pe loc, dezlegîndu-mi băierile pungii și aruncîndu-i doi scuzi mari, i-am spus : „Ține, leliță, iată doisprezece franci...” și, fără să mai aștept să-mi mulțumească, am pornit-o la drum, spre sat.

STĂPINUL : Ai făcut o faptă bună, Jacques.

JACQUES : Ba am făcut o prostie, nu-ți fie cu supărare. Și, cînd m-am depărat la nici o sută de pași de sat, mi-am și spus-o ; cînd am ajuns la jumătatea drumului, mi-am spus-o și mai hotărît ; iar cînd am ajuns la felcerul meu, cu buzunărașul gol, am simțit-o pe deplin.

STĂPINUL : S-ar putea să ai dreptate, și lauda mea să fie la fel de nelalocul ei ca și mila ta... Nu, nu, Jacques, rămîn tot la prima mea părere ; mai ales uitarea propriilor nevoi îi dau faptei tale meritul ei deplin. Acum vād cum au să se desfășoare lucrurile ; ai să ai parte de neomenia felcerului și a neveste-si ; au să te alunge din casă ; dar chiar dacă ar fi să mori la ușa lor, pe-o grămadă de bălegar, pe grămada asta de bălegar ai să-ți simți inima împăcată.

JACQUES : Stăpîne, nu sînt chiar atît de grozav. Umblam tîrîș-grăpiș ; și, să-ți spun tot adevărul, îmi părea rău după cei doi scuzi ai mei, care tot dăruieți rămîneau, și-mi stricam fapta bună prin regretele care mă năpădeau. Ajunsesem tocmai la mijlocul distanței dintre cele două sate, și se înnoptase de-a binelea, cînd se năpustiră asupra mea trei tîlhari ieșiți din mărăcinișul de pe marginea drumului ; mă trîntiră la pămînt, mă scotociră și se mirară că aveam atît de puțini bani la mine. Se bizuiseră pe-o pradă mai bogată ; fuseseră martori ai pomenii făcute în sat și își închipuiseră că unul care poate să se lepede cu atîta ușurință de-o jumătate de ludovic, trebuie să mai aibă încă vreo douăzeci. Furioși că își vedeau nădejtile înșelate și că înfruntaseră primejdia de-a se pomeni cu oasele zdrobite de călău pentru o mîină de mărunțiș, dacă aveam să-i denunț și dacă aveau să fie prinși cumva iar eu i-aș fi recunoscut, șovăiră o clipă, cu gînd să mă ucidă. Norocul meu însă că se auziră niște zgomote ; tîlharii o luară la goană, iar eu mă aleasei doar cu cîteva vînătăi, fie făcute cînd

căzusem, fie primite cînd mă scotociseră. După ce tâlharii s-au depărtat, am pornit și eu ; m-am tîrît cum am putut pînă în sat ; am ajuns pe la două noaptea, palid, desfigurat, cu o durere groaznică la genunchiul bolnav, și suferind, în diferite locuri, de loviturile pe care le încasasem. Doctorul... Dar ce ai, stăpîne ? Strîngi din dinți și te frămînți de parcă ai fi în fața unui dușman.

STĂPÎNUL : Păi chiar sînt ; am spada în mînă ; mă năpustesc asupra tâlharilor tăi și te răzbun. Dar ia spune-mi, cum naiba de-a putut cel ce-a scris marele hrisov să treacă acolo că o faptă mărinimoasă va avea parte de o asemenea răsplată ? De ce eu, care nu sînt decît un nemernic, plin de păcate, îți iau apărarea, pe cînd el s-a uitat liniștit cum te ataca, cum te doborau în țărîină, cum te schingiuiu, cum te călcau în picioare, tocmai el, despre care se spune că este întru totul desăvîrșit ? !...

JACQUES : Taci, taci, stăpîne ; vorbele tale miros al naibii a erezie.

STĂPÎNUL : La ce te uiți ?

JACQUES : Mă uit dacă nu e cineva prin preajmă, care să te fi auzit... Doctorul îmi pipăi pulsul și găsi că am călduri. M-am culcat fără să suflu o vorbă despre cele petrecute, gîndindu-mă, în culcușul meu păcătos, că voi avea de furcă și cu două suflete... și, Doamne, ce mai suflete ! Nemaiavînd nici un gologan și fiind sigur că a doua zi, la deșteptare, au să-mi ceară plata pe care ne învoisem să le-o dau zilnic...

La vorbele acestea, stăpînul se aruncă de gîtul slugii, strigînd : „Bietul meu Jacques, ce-ai să te faci ? Ce-o să ți se întîmple ? Situația ta mă înspăimîntă.“

JACQUES : Liniștește-te, stăpîne, sînt aici.

STĂPÎNUL : Uitasem asta ; mă aflam a doua zi lîngă tine, la doctor, în clipa deșteptării, cînd au venit să-ți ceară banii.

JACQUES : Stăpîne, în viață nu poți ști, nici de ce să te bucuri, nici de ce să te mîhnești. Binele aduce răul,

răul aduce binele. Orbecăim în beznă, sub cele scrise în ceruri, la fel de nesăbuiți și în dorințe, și în bucurie, și în mîhnire. Cînd plîng, îmi dau adeseori seama că sînt un nerod.

STĂPINUL : Dar cînd rîzi ?

JACQUES : Și atunci găsesc că sînt un nerod ; totuși, nu mă pot împiedica nici să plîng, nici să rîd ; și asta mă face să turbez. Am încercat de o sută de ori... N-am închis ochii toată noaptea...

STĂPINUL : Haide, haide spune-mi ce-ai încercat.

JACQUES : Am încercat să-mi rîd de toate. Ah ! dacă aș fi izbutit !

STĂPINUL : La ce ți-ar fi folosit ?

JACQUES : Să scap de grijă, să nu mai am nevoie de nimic, să mă stăpînesc pe deplin, să mă simt la fel de bine cu capul pe-o piatră la colțul străzii, cum m-aș simți pe-o pernă moale. Cîteodată așa și sînt ; dar porcăria e că nu ține mult, și că, deși sînt tare și neclintit ca o stîncă atunci cînd e vorba de încercări serioase, se întîmplă adesea ca o contrazicere cît de mică, o nimica toată, să mă scoată din țîțîni ; și îmi vine să mă pătmuiesc, nu alta. Așa că m-am lăsat păgubaș ; m-am hotărît să fiu așa cum mi-e felul ; și, chibzuind un pic, mi-am dat seamă că e totuna și-am adăugat : Ce-are a face cîm ești ? E și asta un fel de resemnare, mai ușoară și mai plăcută.

STĂPINUL : Că-i mai plăcută e sigur.

JACQUES : În zori, felcerul trase perdelele și-mi zise : „Ia să-ți văd genunchiul, prietene ; fiindcă trebuie să plec la un drum lung.“

— Doctore, zic eu cu un glas îndurerat, mi-e somn.

— Cu-atît mai bine ! E semn bun.

— Lasă-mă să dorm, n-am chef de pansamente.

— Nu-i nici o pagubă, dormi...

După ce spune asta, trage perdelele la loc ; dar eu nu dorm. Peste un' ceas, doctoreasa trage și ea perdelele și-mi zice :

— Hai, dragul meu, ia-ți cornulețul cu zahăr.

— Cucoană doctoreasă, îi răspund eu cu glas îndurerat, n-am deloc poftă de mîncare.

— Mănîncă, mănîncă ; tot atîta o să plătești.

— Nu vreau să mănînc.

— Cu atît mai bine ; o să rămîna pentru copii și pentru mine.

Acestea zise, femeia trage perdelele la loc, își cheamă plozii, și iată-i că se apucă să dea gata cornulețul meu cu zahăr.

Cititorule, dacă aș face aici o pauză și aș începe iar povestea omului care n-avea decît o singură cămașă, fiindcă n-avea decît un trup, tare aș vrea să știu ce-ai gîndi despre asta ? Că m-am vîrît într-un împas, cum îi zice Voltaire, sau, mai popular, într-o fundătură, de unde nu mai știu cum să ies, și că mă arunc într-un basm născocit, ca să cîștig timp și să caut vreun mijloc de ieșire din basmul pe care l-am început ? Ei bine, cititorule, te înșeli pe de-a-ntregul. Eu știu cum a scăpat Jacques de la ananghie, iar ceea ce îți voi spune despre Gousse, omul care purta o singură cămașă, fiindcă n-avea decît un trup, nu e deloc basm.

Era în ziua de Rusalii, dimineața, cînd am primit de la Gousse un răvaș prin care mă ruga să vin să-l văd într-o închisoare, unde fusese surghiunit. Pe cînd mă îmbrăcam, mă gîndeam la ce i s-o fi întîmplat ; și-mi ziceam că pesemne croitorul, sau brutarul, sau cîrciumarul, sau proprietarul căpătaseră un mandat de arestare împotriva lui și-l duseseră la îndeplinire. Ajung și-l găsesc în temniță laolaltă cu alți cîțiva, toți cu niște mutre de piațarea. Îl întreb cine erau oamenii aceia,

— Bătrînul pe care-l vezi ținîndu-și ochelarii pe nas e un om iscusit : știe grozav de bine să socotească și caută să-și potrivească registrele pe care le copiază cu socotelile lui. E o muncă afurisit de grea ; am discutat amîndoi despre ea, dar nu mă îndoiesc că are s-o scoată la capăt.

— Și celălalt ?

— E un nătărău.

— Și mai ce încă ?

— Un nătărău care a născocit o mașină de fabricat bani, o mașină proastă, o mașină păcătoasă, greșită în vreo douăzeci de locuri.

— Dar cel de-al treilea, cel înveșmîntat în livrea și care cîntă la tubă ?

— E în treacăt pe-aici ; poate chiar diseară sau mîine diminează o să fie mutat la Bicêtre, fiindcă învinuirea care i se aduce e o nimica toată.

— Dar dumneata ?

— Eu ? Învinuirea mea e și mai neînsemnată.

După vorbele astea, se ridică, își puse scufa pe pat, și într-o clipită cei trei camarazi de temniță dispar. Cînd intrasem, îl găsisem pe Gousse în halat, stînd la o măsută, desenînd figuri geometrice și lucrînd, la fel de liniștit ca și cum ar fi fost la el acasă. Iată-ne singuri.

— Și dumneata, ce faci aici ?

— După cum vezi, lucrez.

— Dar cine te-a vîrît în temniță ?

— Eu.

— Cum, dumneata ?

— Da, eu, domnule.

— Și cum ai făcut ?

— Așa cum aș fi făcut pentru altul. Mi-am făcut un proces mie însumi ; l-am cîștigat, și, ca urmare a hotărîrii obținute împotriva mea și a decretului dat după aceea, am fost înhățat și adus aici.

— Ești nebun ?

— Nu, domnule, îți povestesc lucrurile așa cum s-au petrecut.

— Nu poți să mai faci încă un proces împotriva duminicilor, să-l câștigi, și, ca urmare a unei alte hotărâri și a unui alt decret, să te liberezi ?

— Nu, domnule.

Gousse avusese o slujnicuță frumoasă și o folosise drept jumătate mai adeseori decât pe jumătatea lui. Împărțeau asta neegală tulburase liniștea casnică. Deși nimic n-ar fi fost mai greu decât să-l tulburi pe omul acesta, căruia puțin îi păsa de gura lumii, el se hotărî să-și lase nevasta și să-și ducă traiul mai departe cu slujnica. Dar toată averea lui era formată din mobile, mașinării, desene, scule și alte lucruri casnice ; și i-ar fi plăcut mai mult să-și lase nevasta despuiată decât să plece cu mâinile goale ; prin urmare, iată ce plan își făuri : să scrie polițe către slujnicuță, care va urmări plata lor și va căpăta învoirea de a-i ridica și de a-i vinde lucrurile, iar acestea vor fi duse de-a dreptul de la podul Saint-Michel¹ în locuința unde avea de gând să se mute cu ea. Încântat de plan, face polițe, se dă în judecată, tocmește doi avocați. Iată-l alergând de la unul la altul, urmărindu-se singur cu toată strășnicia, învinuindu-se bine, apărându-se prost ; iată-l osîndit să plătească sub amenințarea legii ; iată-l punând stăpînire, în gând, pe tot ce se găsea în casă ; dar n-a fost să fie tocmai așa. Avea de-a face cu o pungășoaică foarte șireată, care, în loc să ceară plata prin mobile, se năpusti asupra lui, făcu să fie arestat și vîrît în temniță ; așa că, oricît de ciudate ar fi părut răspunsurile greu de tălmăcit pe care Gousse mi le dăduse, ele nu erau, totuși, mai puțin adevărate.

Pe cînd eu îți alcătuiam istorisirea asta, pe care o iei drept un basm... — Dar povestea omului în livrea, care zgîria urechile cu tuba lui ? — Cititorule, ți-o făgăduiesc ;

¹ Podul Saint-Michel era locul unde, pe atunci, se vindeau la licitație lucrurile datornicilor.

pe cinstea mea că n-ai s-o pierzi ; dar îngăduie-mi să mă reîntorc la Jacques și la stăpînu-său. Jacques și stăpînu-său tocmai ajunseseră la culcușul unde aveau să-și petreacă noaptea. Era tîrziu ; poarta orașului fusese închisă și, din pricina asta, se văzură siliți să rămînă în mahalalele de dincolo de ziduri. Acolo, am auzit un tărăboi... — Ai auzit dumneata ?! Doar nu te aflai la fața locului ; nici pomeneală de dumneata pe-acolo. — Adevărat. Ei bine, atunci Jacques... Stăpînu-său... Se aude un tărăboi înfri-coșător. Văd doi oameni... — Ba nu vezi nimic ; nu-i vorba de dumneata, că doar nu erai acolo. — Adevărat. Doi bărbați stăteau la masă, discutînd destul de potoliți dinaintea ușii de la odaia pe care o ocupau ; o femeie, cu amîndoi pumnii înfipti în șolduri, vărsa asupra-le un potop de ocări ; iar Jacques încerca s-o îmbuneze, dar ea nu-i asculta dojenile pașnice, după cum nici bărbații către care striga nu luau deloc în seamă ocările ei. „Haide, cumătră, îi zicea Jacques, ai răbdare, revino-ți în fire ; ia să vedem, despre ce-i vorba ? domnii aceștia îmi par oameni cumsecade.“

— Ei, cumsecade ? Sînt niște brute, fără pic de milă, fără omenie, fără nici un simțămînt în inimă. De ! Ce rău le-a făcut biata Nicole ca s-o schingiuiască așa ? S-ar putea să rămînă schiloadă pe viață.

— Poate că răul nu-i chiar atît de mare pe cît îți închipui.

— Îți spun eu că i-au dat o lovitură groaznică ; o să rămînă schiloadă.

— Trebuie să vedem ; să trimitem după un felcer.

— S-au dus să-l cheme.

— S-o culcăm în pat.

— E în pat și țipă de-ți frînge inima. Biata mea Nicole !

În mijlocul acestor bocete, cîte unul striga : „Hei, hangîto ! adu niște vin...“ Ea răspundea : „Îndată“. Un altul din altă parte striga : „Hei, hangîto ! Adu rufărie de pat“. Ea răspundea : „Îndată ! — Gata fripturile și rața ?

— Îndată. — O cană cu apă și un țucal ! — Îndată, îndată. ”
Iar din alt ungher al hanului un glas furios striga : „Flecar
afurisit ! Flecar înrăit ! Ce-ți bagi nasul unde nu-ți fierbe
oala ? Ai de gând să mă lași să te aștept pînă mîine ? Jac-
ques ! Jacques ! N-auzi ? ”

Hangița, mai potolindu-și puțin durerea sufletului și
mînia, îi spuse lui Jacques : Ești prea bun, domnule, dar
lasă-mă !

— Jacques ! Jacques !

— Dă fuga. Zău ! Dacă ai cunoaște toate suferințele
ființei ăsteia nefericite !...

— Jacques ! Jacques.

— Zău, du-te ; mi se pare că te cheamă stăpînul du-
mitale.

— Jacques ! Jacques.

Era într-adevăr stăpînul lui Jacques, care se dezbră-
case singur și crăpa de foame și de ciudă că nu e servit.
Jacques urcă la el, iar după o clipă veni și hangița, care
părea cu adevărat mîhnită. „Vă cer de-o mie de ori iertare,
domnule, glăsui ea către stăpînul lui Jacques ; dar știți,
se-ntîmplă cîteodată în viață lucruri peste care nu se
poate trece ușor. Ce doriți ? Am pui, porumbei, o spinare de
iepure grozavă, iepuri de casă ; aici e ținutul iepurilor gus-
toși. Sau v-ar place mai mult o pasăre de baltă ! ” Jacques
porunci, după obicei, cina stăpînului său, ca și cum ar fi
fost cina lui. Li se aduseră cele cerute și, înfulecînd de zor,
stăpînul îl întrebă pe Jacques : „Ia spune, ce dracu făceai
tu, acolo jos ? ”

JACQUES : Poate că făceam bine, poate că făceam rău :
cine știe ?

STĂPINUL : Și ce bine sau ce rău făceai tu acolo ?

JACQUES : O împiedicam pe femeia asta să se lase
cotonogită de doi inși care sînt acolo și care i-au frînt
cel puțin un braț slujnicei.

STĂPINUL : Și te pomenești că pentru ea ar fi fost
un bine să fie cotonogită !

JACQUES : Sigur, din zece motive, care de care m-am bucurat. Una dintre cele mai mari fericiri care mi s-au întâmplat vreodată în viață mie, ăstuia care vorbesc...

STĂPINUL : E că ai fost cotonogit ?... Dă-mi să beau.

JACQUES : Da, domnule, cotonogit, stîlcit în bătaie, la drumul mare, noaptea ; atunci cînd mă întorceam în sat, cum vă spuneam, după ce făcusem prostia, după părenea mea, sau fapta bună, după a dumitale, de a-mi dărui goliganii.

STĂPINUL : Mi-aduc aminte... Mai toarnă-mi... Și cum s-a iscat cearta pe care ai potolit-o ? Și de ce se purta atît de rău cu fiica sau slujnica hanțitei ?

JACQUES : Pe cinstea mea că habar n-am.

STĂPINUL : Habar n-ai despre ce e vorba și te mai amesteci ! Jacques, asta nu-i deloc prevăzător și nu-i nici după dreptate, nici după principiile... Hai, toarnă-mi de băut...

JACQUES : Nu știu ce-s alea principii, dacă n-or fi cumva niscai reguli pe care le prescrii altora să le păstreze față de tine. Eu gîndesc într-un anumit fel, dar nu m-aș putea împiedica să nu fac altfel decît gîndesc. Toate predicile se aseamănă cu precuvîntările edictelor regale ; toți predicatorii ar vrea să li se pună în aplicare lecțiile fiindcă ne-ar fi mai bine, poate, atunci ; dar cînd e vorba de ei, sigur... virtutea...

STĂPINUL : Virtutea, Jacques, e un lucru bun ; și cei răi și cei buni o vorbesc de bine... Toarnă-mi de băut...

JACQUES : Fiindcă și unii și alții cîștigă ceva de pe urma ei.

STĂPINUL : Și cum de și s-a părut o fericire atît de mare să fii cotonogit ?

JACQUES : E tîrziu, dumneata ai mîncat din belșug, și eu la fel ; sîntem obosiți amîndoi ; crede-mă, hai să ne culcăm.

STĂPÎNUL : Asta nu se poate, iar hangița ne mai dă-torează încă ceva. Pînă vine, spune mai departe povestea dragostei tale.

JACQUES : Unde rămăsesem ? Te rog, stăpîne, și acum și altă dată, să-mi reamintești.

STĂPÎNUL : Primesc, iar ca să-mi încep slujba de su-fleur, iată : erai în pat, fără o lăsaie, și nu te simțeai deloc în largul tău, în timp ce doctoreasa și copiii ei îți îmbucau cornulețul cu zahăr.

JACQUES : Atunci se auzi o caretă orpindu-se dina-intea porții. Un argat intră și întrebă : „Nu-i așa că aici locuiește un biet om, un soldat care umblă în cîrji și care s-a întors ieri seară din satul celălalt ?“

— Da, îi răspunse doctoreasa ; ce-i cu el ?

— Vreau să-l iau în caretă și să-l duc la noi.

— E în patul ăsta ; trage perdelele și stai de vorbă cu el.

Aici ajunsese Jacques, cînd hangița intră și îi întrebă :

— Ce doriți să vă dau ca desert ?

STĂPÎNUL : Ce ai.

Hangița, fără să-și dea ostenală să coboare, strigă din odaie:

— Nanon, adu fructe, pesmeți, dulciuri...

La cuvîntul Nanon, Jacques zise, ca pentru sine : „Ah ! pe fiică-sa au schingiuit-o ; îți poți ieși din sărite și pen-tru mai puțin...”

Iar stăpînul îi zise hangiței :

— Te-ai necăjit rău mai adineauri ?

HANGIȚA : Parcă cine nu s-ar necăji ? Biata ființă nu le făcuse nici un rău ; abia intrase în odaie cînd o aud țî-pînd, dar țîpînd nu glumă... Mulțumesc lui Dumnezeu, acum m-am mai liniștit ; felcerul zice că n-o să se în-tîmple nimic ; și totuși are două vîntăi cît toate zilele, una la cap și alta la umăr.

STĂPÎNUL : O ai de multă vreme ?

HANGIȚA : De vreo două săptămîni, cel mult. Fuses
părăsită la stația de poștă din apropiere.

STĂPINUL : Cum, părăsită ?

HANGIȚA : Ei, Doamne, da ! Fiindcă există oameni
cu inima mai tare ca piatra. Credeam că o să se înec
cînd a trecut gîrla care curge pe-alături ; a ajuns aici c
peîn minune, și am primit-o din milă.

STĂPINUL : Câți ani are ?

HANGIȚA : Cred că mai mult de un an și jumătate.

La vorba asta, Jacques izbucni într-un hohot de rîs
strigă :

— E o cățea !

HANGIȚA : Și încă cea mai drăguță cățea din lume
n-aș da-o pe Nicole a mea nici pentru zece ludovici. Biat
mea Nicole !

STĂPINUL : Ai inimă bună.

HANGIȚA : Așa e, țin la dobitoacele și la oamenii
mei.

STĂPINUL : Foarte bine faci. Și cine a schingiuit-o
în halul ăsta pe Nicole a dumitale ?

HANGIȚA : Doi cetățeni din orașul vecin. Își sușotesc
între ei la ureche amîndoi ; și-or fi închipuind că nu se
știe ce-și spun și că nu le cunoaște nimeni pățania. Au
sosit aici abia de trei ceasuri, și le știu toată povestea
de la un capăt la altul. E hazlie ; și dacă nu v-ați grăbi
mai mult decît mine să vă culcați, v-aș povesti-o așa cum
a povestit-o servitorul lor slujniciei mele, care s-a nimerit
să fie dintr-un sat cu el și care și ea a povestit-o soțului
meu, care mi-a povestit-o mie. Soacra celui mai tînăr dintre
cei doi a trecut și ea pe-aici, nu sînt nici trei luni de
atunci ; se ducea, cam fără voia ei, într-o mînăstire de pro-
vincie, unde n-a făcut mulți purici ; a murit repede acolo ;
de-asta cei doi tineri sînt în doliu... Ei, dar uite că, fără
să-mi dau seama, vă-nșir povestea lor. Bună seara, dom-
nilor, și noapte bună ; cum vi s-a părut vinul ?

STĂPINUL : Foarte bun.

HANGIȚA : Ați fost mulțumiți de cină ?

STĂPINUL : Foarte mulțumiți. Numai că spanacul a fost cam sărat.

HANGIȚA : Cîteodată o mai scrîntesc și eu. Dar aveți paturi bune și cearșafuri curate ; nu le aștern niciodată de două ori.

Acestea zise, hangița plecă, iar Jacques și stăpînu-său se urcară în pat rîzînd de neînțelegerea care îi făcuse să ia o cătea drept fiica sau slujnica hangiței și de patima acesteia din urmă pentru o cătea rătăcită, pe care o avea de cincisprezece zile. Legîndu-și scufa de noapte cu o panglică, Jacques îi spuse stăpînului său :

— Aș pune rămășag că, dintre toate vietățile trăitoare în han, femeia asta n-o iubește decît pe Nicole a ei.

Iar stăpînu-său îi răspunse :

— Tot ce se poate, Jacques, dar hai să dormim.

Cît timp Jacques și stăpînu-său se odihnesc, vreau să-mi țin fîgăduiala dată în legătură cu povestea omului din temniță, care împuia urechile celorlalți suflînd din tubă, sau mai degrabă în legătură cu povestea camaradului său, domnul Gousse.

— Cel de-al treilea, îmi spuse el, e intendentul unei case mari. Se îndrăgostise de o plăcintăreasă de pe strada Universității. Plăcîntarul era un om de treabă, care își vedea mai mult de cuptorul lui decît de felul cum i se purta nevasta. Și dacă pe cei doi ibovnici nu-i stînjenea gelozia plăcîntarului, îi sîcîia în schimb veșnica lui prezență. Ce credeți c-au făcut ca să înlătore piedica asta ? Intendentul îi aduse stăpînului său o jalbă în care plăcîntarul era înfățișat ca un om cu purtări nerușinate, ca un bețiv care nu mai ieșea din cîrciumă, ca o brută care-și bătea nevasta, ea fiind cea mai cinstită și mai nefericită dintre femei. Pe temeiul jalbei aceleia căpătă un ordin de arestare, iar ordinul de arestare, care-i răpea libertatea sotului, îl dădu în mîinile unui polițai, ca să-l ducă, fără zăbavă, la îndeplinire. S-a întîmplat însă ca polițaiul acela

să fie prieten cu plăcintarul : se duceau din cînd în cînd amîndoi la cîrciumă ; plăcintarul aducea brînzoaice, polițaiul plătea băutura. Acesta, avînd ordinul de arestare la el, trece pe dinaintea ușii plăcintarului și-i face semnul cunoscut. Iată-i pe amîndoi mîncînd și udînd din plin brînzoaicele ; și iată că polițaiul își întreabă prietenul cum îi mai mergeau treburile ? Foarte bine. Nu-i mergea nimic rău ? Nimic. Dar nu cumva avea dușmani ? Nu-și cunoștea nici unul. Cum o ducea cu neamurile, cu vecinii, cu nevasta ? În prietenie și în pace.

— Atunci, întreabă mirat polițaiul, de la cine să fi pornit ordinul pe care îl am de-a te aresta ? Dacă ar fi să-mi fac datoria, ți-aș înfige mîna în guler ; s-ar găsi o trăsură la îndemînă, și te-aș duce la locul arătat de ordinul ăsta. Iată, citește-l...

Plăcintarul citi și păli. Atunci polițaiul îi zise :

— Vino-ți în fire, omule, și să chibzuim împreună care-i cel mai bun lucru de făcut pentru siguranța ta și a mea. Cîce vine pe la tine mai des ?

— Nimeni.

— Nu uita că nevastă-ta e cocheta și drăguță.

— O las în voia ei.

— Nu și-a pus nimeni ochii pe ea ?

— Nimeni, pe cîntea mea, în afară doar de-un intendent, care-i strînge mîinile cîteodată și-i toarnă la brașoare ; dar asta în dugheana mea, de față cu mine, de față cu ucenicii, și cred că nu se petrece nimic necurat sau necinstit între ei.

— Ești un mare nătăfleț.

— Tot ce se poate ; dar cel mai bun lucru e să-ți crezi nevasta cinstită, și eu asta fac.

— Și-al cui e intendentul ăsta ?

— Al domnului de Saint-Florentin ¹.

— Și de unde crezi tu că vine ordinul de arestare ?

¹ Louis Phéliepeaux de Saint-Florentin era ministru de stat pe la 1770.

— Nu cumva din birourile domnului de Saint-Florentin ?

— Ba chiar de-acolo.

— O ! Să-mi mănânce plăcintele, să se culce cu nevastă-mea și să vrea să mă vîre și în temniță ar fi prea de tot și nu-mi vine să cred.

— Mare naiv mai ești ! Cum ți se pare nevastă-ta de vreo cîteva zile încoace ?

— Mai mult tristă decît veselă.

— Și intendentul, e mult de cînd nu l-ai mai văzut ?

— Cred că de ieri ; da, ieri l-am văzut.

— Și n-ai băgat de seamă nimic ?

— Nu prea mă pricep să bag de seamă ; dar mi s-a părut că la plecare își făcea niște semne din cap cu nevastă-mea, ca și cum unul ar fi zis da, iar celălalt nu.

— Al cui cap zicea da ?

— Al intendentului.

— Ori sînt nevinovați, ori sînt complici. Ascultă, prietene, nu te întoarce acasă ; ascunde-te pe undeva, în vreun loc sigur la Temple, în Abbaye¹, unde vrei tu, și lasă-mă să duc eu treaba la capăt. Dar mai cu seamă nu uita...

— Să nu mă arăt și să tac.

— Întocmai.

Îndată după aceea, casa plăcintarului e înconjurată de spionii poliției. Copiii, înveșmîntați în fel și chip, intră în vorbă cu plăcintăreasa și o întreabă despre bărbatul său : ea îi răspunde unuia că e bolnav, altuia că a plecat la un chef, altuia că s-a dus la o nuntă. Cînd o să se întoarcă ? Habar n-are.

A treia zi, cam pe la ceasurile două din noapte, i se aduse polițaiului vestea că a fost văzut un om, cu fața ascunsă în gulerul hainei, deschizînd binișor ușa de la drum și strecurîndu-se încetîșor în casa plăcintarului. Polițaiul, însoțit de un comisar, de un lăcătuș, de un birjar și de cîțiva ar-

¹ În epoca aceea, locuri de refugiu, unde cel adăpostit scăpa de urmărirea justiției.

cași pornesc la fața locului. Lăcătușul descuie ușa, iar polițaiul și comisarul intră fără să facă zgomot. Bat la ușa odăii plăcintarului : nici un răspuns ; mai bat o dată : nici un răspuns ; a treia oară, un glas dinăuntru întreabă :

— Cine e ?

— Deschideți !

— Cine e ?

— În numele regelui, deschideți !

— Bun ! îi spune intendentul plăcintăresei, cu care se afla în pat ; nu-i nici o primejdie : e polițaiul care vine să-și îndeplinească ordinul. Deschide-i : am să-i spun cine sînt ; o să plece, și gata.

Plăcintăreasa, în cămașă, deschide, apoi dă fuga în pat.

POLIȚAIUL : Unde-ți e bărbatul ?

PLĂCINTĂREASA : Nu-i aici.

POLIȚAIUL (dînd la o parte perdelele) : Atunci cine e aici ?

INTENDENTUL : Sînt eu ; intendentul domnului de Saint-Florentin.

POLIȚAIUL : Minți, ești plăcintarul, fiindcă el se culcă cu plăcintăreasa. Scoală-te, îmbracă-te și urmează-mă.

Intendentul a trebuit să se supună ; l-au adus aici. Ministrul, încunoștiințat de ticăloșia intendentului său, a aprobat purtarea polițaiului, care trebuie să vină astă-seară, cînd o amurg, să-l ia din temnița asta și să-l mute la Bicêtre unde, mulțumită economiilor administratorilor, o să-și îmbuce sfertul lui de pîine proastă, dramul lui de carne și o să împuie urechile celorlalți cu tuba lui, de dimineață pînă seara... Iar dacă pînă la deșteptarea lui Jacques și a stăpînului său mi-aș pune și eu capul pe o pernă, ce-ai zice ?

A doua zi, Jacques se trezi tare devreme, se uita pe geam ca să vadă cum e vremea, văzu că e cum nu se poate mai păcătoasă, se culcă iar și ne lăsă în pace să dormim cît am vrut, pe stăpînu-său și pe mine.

Jacques, stăpînu-său și ceilalți călători care înnoptaseră sub aceeași streășină crezură pe la prînz că cerul se înse-
ninează ; dar n-a fost să fie așa ; iar ploaia adusă de fur-
tună umflînd într-atîta pîrîiașul care despărțea mahalaua
de oraș, încît era primejdios să-l treci, toți cei care aveau
drum într-acolo hotărîră să piardă o zi și să aștepte. Unii
se puseră la taifas ; alții începură să umble de colo-colo,
să-și scoată nasul pe ușă, să se uite la cer și să se întoarcă
ocărînd și bătînd din picior ; mai mulți începură să facă
politică și să bea ; alți cîțiva se așezară la joc, ceilalți
fumară, dormiră sau nu făcură nimic. Stăpînul îi zise lui
Jacques : „Trag nădejde că vei relua povestea dragostei
tale, iar cerul, care vrea ca eu să am mulțumirea de-a auzi,
sfîrșitul, ne va opri aici prin vreo furtună“.

JACQUES : Cerul care vrea ! Nu se știe niciodată ce
vrea sau ce nu vrea cerul, ba poate că nici el însuși
habar n-are de nimic. Bietul meu căpitan, care acum nu
mai este, mi-a spus-o de-o sută de ori ; și cu cît am trăit
mai mult, cu atît mi-am dat seama mai bine cîtă dreptate
avea... În sănătatea dumatăle, stăpîne !

STĂPINUL : Aștept. Rămăseseși la caretă și la valetul
căruia doctoreasa i-a spus să ridice perdeaua și să-ți vor-
bească.

JACQUES : Valetul ăsta se apropie de patul meu și-mi
zice :

— Hai, prietene, scoală-te, îmbracă-te, și să mergem.

I-am răspuns dintre perdele și de sub pătura cu care îmi
înfășurasem capul, fără să-l văd și fără să mă vadă :

— Prietene, lasă-mă să dorm și șterge-o.

Valetul îmi răspunse că are poruncă de la stăpînu-său
și că trebuie s-o ducă la îndeplinire.

— Stăpînu-tău ăsta, care poruncește unui om pe care
nu-l cunoaște, n-a poruncit cumva și să-mi plătești ce
datorez aici ?

— S-a și făcut. Dă-i zor, te așteaptă toată lumea la
castel, unde îți garantez că ai s-o duci mai bine decît aici,

dacă au să fie la fel de mulțumiți văzându-te pe cît sînt de curioși să te vadă.

Mă las înduplecat ; mă scol, mă îmbrac, sînt dus de subsuori. Îmi luasem rămas-bun de la doctoreasă și eram gata să mă urc în trăsură, cînd ea, apropiindu-se de mine, mă trage de mîină, mă roagă să trec într-un colț al camerei, zicînd că are să-mi spună o vorbuliță.

— Ia ascultă, dragă, cred că n-ai de ce să te plîngi de noi ; doctorul ți-a salvat un picior, eu te-am îngrijit pe cîinste, și nădăduiesc că n-o să ne uiți la castel.

— Ce-aș putea să fac pentru voi ?

— Cere să vină tot bărbatu-meu să te panseze ; e o mulțime de lume acolo. Sînt cei mai buni mușterii din partea locului ; seniorul e om darnic și plătește gras ; norocul nostru e acum în mîna dumitale. Bărbatu-meu a încercat de mai multe ori să se vîre pe-acolo, dar degeaba.

— Păi, doamnă doctoreasă, nu există un felcer al castelului ?

— Ba sigur că există.

— Și dacă celălalt ar fi bărbatul dumitale, ți-ar placea să-i faci cineva rău și să-l dea afară ?

— Felcerul castelului e un om căruia nu-i datorezi nimic, pe cîtă vreme bărbatului meu mi se pare că-i datorezi ceva ; dacă umbli iar în două picioare, e numai datorită osteneții lui.

— Și cum adică, fiindcă soțul dumitale mi-a făcut bine, trebuie ca eu să-i fac altuia rău ? Măcar de-ar fi liber locul de felcer...

Jacques ar fi povestit mai departe, dacă n-ar fi intrat hangița ducînd-o în brațe pe Nicole îmbrobodită, pupînd-o, bocînd-o, alintînd-o, vorbindu-i ca și cum ar fi fost copilul ei : „Biata mea Nicole, numai într-un tipăt a dus-o toată noaptea. Dar dumneavoastră, domnilor, ați dormit bine ?”

STĂPINUL : Foarte bine.

HANGIȚA : Vremea s-a zăbirlit de tot.

JACQUES : Sîntem destul de necăjiți din pricina ei.

HANGIȚA : Domnii merg departe ?

JACQUES : Habar n-am.

HANGIȚA : Domnii urmăresc pe cineva ?

JACQUES : Nu urmărim pe nimeni.

HANGIȚA : Domnii merg sau se opresc după treburile pe care le au în drum ?

JACQUES : Păi n-avem nici o treabă.

HANGIȚA : Domnii călătoresc de plăcere ?

JACQUES : Sau de neplăcere.

HANGIȚA : V-aș dori s-aveți parte de cea dintâi.

JACQUES : Dorința dumitale nu face nici cît o ceapă degerată ; o s-avem parte de ce-o fi stînd scris în ceruri.

HANGIȚA : O ! E vorba de-o nuntă ?

JACQUES : Poate că da, poate că nu.

HANGIȚA : Domnilor, băgați de seamă. Omul de jos, care s-a purtat atît de urît cu biata mea Nicole, a făcut una, halal să-i fie... Hai, bietul meu animal, vino să te pup ; îți făgăduiesc că n-o să ți se mai întîmple niciodată. Ia uitați-vă cum mai tremură din toate măduarele !

STĂPÎNUL : Și de ce e atît de neobișnuită căsătoria omului aceuia ?

La întrebarea asta a stăpînului lui Jacques, hangița zise : „Aud gălăgie jos, mă duc să dau niște porunci și mă întorc îndată, să vă povestesc...” Hangiul, plictisit să tot strige : „Nevastă, nevastă“, se urcă sus și în urma lui vine și cumătru-său pe care el nu-l vede. Hangiul îi zice nevestei : „Ce dracu tot faci aici ?...” Apoi, întorcîndu-se și zărindu-și cumătrul : „Mi-ai adus gologanii ?”

CUMĂTRUL : Nu, cumetre, doar știi bine că n-am de unde.

HANGIUL : N-ai de unde ? Eu aș ști să fac roșt de ei, cu boii, carul, caii și așternutul tău. Cum, ticălosule !...

CUMĂTRUL : Ba nu sînt ticălos.

HANGIUL : Păi ce ești atunci ? N-ai după ce bea apă, nici nu știi măcar de unde-ai să iei sămînță pentru ogor ; proprietarul, sătul să-ți tot dea mereu, nu mai vrea să-ți

împrumute nimic. Atunci vii la mine ; nevastă-mea pune o vorbă bună ; gură-spartă asta, din pricina căreia am făcut toate neghiobiile de cînd sînt pe lume, mă înduplecă să-ți dau cu împrumut ; și-ți dau ; iar tu făgăduiești să-mi plătești și-mi tragi de zece ori chiulul. Dar îți făgăduiesc că n-am să te las așa, cu una, cu două. Ieși afară...

Jacques și stăpînul său erau gata-gata să pună și ei o vorbă bună pentru bietul om ; dar hangița, ducîndu-și un deget la buze, le făcu semn să tacă.

HANGIUL : Ieși afară !

CUMĂTRUL : Cumetre, tot ce-ai spus e adevărat ; și tot așa de adevărat e că portăreii sînt la mine acasă, și că peste o clipă o să ajungem cerșetori și fiică-mea, și fiu-meu, și eu.

HANGIUL : Asta-i soarta pe care o meriți. Ce-ai făcut azi-dimineață aici ? Îmi las baltă trasul vinului, ies afară din pivniță și, cînd colo, nu mai dau de tine. Ieși afară, cînd îți zic.

CUMĂTRUL : Cumetre, venisem ; mă temeam însă de felul cum ai să mă primești ; acum m-am întors : și mă duc.

HANGIUL : Bine faci !

CUMĂTRUL : Și iată că biata mea Marguerite, care e atît de cuminte și de drăguță, o să plece să intre slugă la Paris !

HANGIUL : Slugă la Paris ! Va să zică, vrei s-o nenorocești ?

CUMĂTRUL : Nu eu vreau, ci omul lipsit de inimă căruia îi vorbesc.

HANGIUL : Eu, lipsit de inimă ! Nu sînt deloc așa ; și știi foarte bine că nici n-am fost vreodată.

CUMĂTRUL : Mie nu-mi dă mîna să-mi hrănesc nici fata, nici băiatul ; fata o să slugărească, băiatul o să se facă soldat.

HANGIUL : Și asta din pricina mea ! Nu, asta n-o să se întîmple. Crud mai ești ; o să mă chinuiești cît oi trăi. Hai, spune, ce-ți trebuie ?

CUMĂTRUL : N-am nevoie de nimic. Mă doare-n suflet că-ți sînt dator, și n-o să mai împrumut în viața mea de la tine. Cu ocările tale faci mai mult rău decît binele pe care-l faci cînd ajuți pe cineva. Dacă aș avea parale, ți le-aș azvîrli în obraz ; dar n-am nici de leac. Fiică-mea n-are decît să ajungă ce-o vrea Dumnezeu ; băiatul n-are decît să moară, dacă așa trebuie ; eu o să cerșesc, dar nu la ușa ta. Nu, nu mai vreau să-i fiu dator unui om rău, ca tine. Uplete-ți buzunarele cu banii luați pe boi, pe cai și pe uneltele mele : halal să-ți fie ! Ești ursit să zămislești nerecunoscători, iar eu nu vreau să fiu așa. Rămîi cu bine.

HANGIUL : Nevastă, uite-l că pleacă : oprește-l !

HANGIȚA : Hai, cumetre, să chibzuim cum te-am putea ajuta.

CUMĂTRUL : N-am nevoie de ajutorul vostru, prea costă scump.

Hangiul îi șoptește întruna neveste-si : „Nu-l lăsa să plece, oprește-l. Fiică-sa la Paris, băiatul în armată, el la ușa bisericii ! Asta nu pot s-o îndur.“

Degeaba se căznea însă nevestă-sa ; țăranul, dîrz, nu voia să primească nimic, și abia dacă-l puteau ține locului. Hangiul, cu lacrimi în ochi, se ruga de Jacques și de stăpînu-său, zicîndu-le : „Domnilor, încercați să-l înduplecați...” Jacques și stăpînul său se amestecară și ei ; îl rugau pe țăran toți într-un glas. Dacă am văzut vreodată... — Dacă ai văzut vreodată ? ! Păi nu erai de față. Zi : dacă s-a văzut vreodată. — Ei bine, fie ! Dacă s-a văzut vreodată un om mort de rușine la gîndul că ar putea fi refuzat, fericit că altul binevoiește să-i primească banii, apoi să știi că ăsta era hangiul : își pupa nevasta, își pupa cumătrul, îl pupa pe Jacques și pe stăpînu-său, și striga :

— Să dea cineva fuga acasă la cumătru și să-i ia la goană pe scîrboșii de portărei !

CUMĂTRUL : Recunoaște că...

HANGIUL : Recunosc că stric tot ; dar ce să-i faci, cumetre ? Cum mă vezi, așa sînt. Natura m-a făcut să fiu omul cel mai aspru și cel mai bun la inimă ; nu știu nici să dăruiesc, nici să refuz.

CUMĂTRUL : N-ai putea să fii și tu mai altfel ?

HANGIUL : La vîrsta mea nu se mai îndreaptă nimeni ; dar dacă primii care ar fi avut de-a face cu mine m-ar fi muștruluit așa, ca tine, poate că m-aș fi făcut mai bun. Cumetre, îți mulțumesc pentru lecția dată, poate că o să-mi fie de folos... Nevastă, dă fuga, coboară și dă-i ce-i trebuie. Ce dracu, mișcă-te odată, mișcă-te, n-auzi ?... Nevastă, rogu-te, dă-i zor un pic și nu-l face să aștepte ; o să te întorci pe urmă la domnii ăștia care mi se pare că-ți sînt pe plac...

Hangița și cumătrul coborîră ; hangiul mai rămase puțin, iar cînd se duse și el, Jacques îi spuse stăpînului său :

— Uite ce om ciudat ! Ce-o mai fi vrînd acum cerul care ne-a trimis vremea asta urîță, ca să ne oprească aici ? Vrea oare să-mi ascuți dumneata povestea dragoștei ?

Stăpînul, tolănindu-se în fotoliu, căscă, bătu în tabacheră și îi răspunse :

— Jacques, mai avem multe zile de trăit împreună, dacă nu cumva...

JACQUES : Adică, pentru ziua de astăzi cerul vrea ca eu să tac, sau să vorbească hangița ; e o guralivă care atît așteaptă ; n-are decît să vorbească.

STĂPINUL : Îți pare rău ?

JACQUES : Păi doar și mie îmi place să vorbesc.

STĂPINUL : O să-ți vină și ție rîndul.

JACQUES : Sau n-o să-mi vină deloc.

Parcă te-aud, cititorule : Iată, zici, adevăratul dezno-dămînt al *Ursuzului binefăcător*¹. La el mă gîndesc. În piesa asta, dacă eu i-aș fi fost autorul, aș fi introdus un

¹ Piesă de Goldoni, jucată pentru prima oară în 1771.

personaj despre care să se creadă că este episodic și care, de fapt, să nu fie așa. Personajul s-ar fi ivit din cînd în cînd, iar prezența lui ar fi fost motivată. Prima oară ar fi venit să ceară iertare, dar de teama unei proaste primiri ar fi plecat înainte de sosirea lui Geronte. Îmboldit de năvala portăreilor în casă, a doua oară ar fi avut curajul să-l aștepte pe Geronte, dar acesta nu l-ar fi primit. În sfîrșit, l-aș mai fi adus o dată la deznodămînt, cînd ar fi jucat exact rolul țăranului față de hangiu ; ar fi avut, ca și țăranul, o fiică pe care ar fi fost gata-gata s-o ducă să lucreze la o modistă, un băiat pe care l-ar fi retras de la școală ca să-l trimită slugă ; iar el, unul, s-ar fi hotărît să cerșească pînă ce i s-ar fi făcut lehamite de viață. L-am fi putut vedea pe Ursuzul binefăcător la picioarele omului acestuia, l-am fi auzit pe Ursuzul binefăcător dojenit după cum i se cuvenea ; ar fi fost nevoit să se adreseze întregii familii, care s-ar fi adunat în jurul lui, pentru a-l îndupleca pe cel ce-i era dator și a-l sili să primească noi ajutoare. Ursuzul binefăcător ar fi fost pedepsit ; el ar fi făgăduit să se îndrepte ; dar în aceeași clipă, revenindu-și la vechile lui apucături și necăjindu-se pe cei din preajmă, care s-ar fi poftit de zor, politicoși, să intre în casă, ar fi izbucnit deodată : „Dracu să le ia de sluj...“ Dar s-ar fi oprit pe neașteptate la mijlocul cuvîntului și, cu glasul îndulcit, le-ar fi spus nepoatelor lui : „Haideți, nepoțelelor, dați-mi mîna și să trecem“. — Iar pentru ca personajul acesta să fie legat de cuprins, ai fi făcut din el un ocrotit al nepotului lui Geronete ? — Desigur ! Bine gîndit ! — Iar unchiul și-ar fi împrumutat banii la rugămintea nepotului său ? — Minunat ! — Și împrumutul ăsta ar fi fost o pagubă adusă de unchi, nepotului ! — Întocmai, — Și desnodămîntul piesei n-ar fi fost o repetiție generală, cu toată familia în păr, a ceea ce el a făcut pînă atunci cu fiecare dintre ei în parte ? — Ai dreptate. — Iar dacă îl înfîlesc vreodată pe domnul Goldoni, îi voi povesti scena de la

han. — Foarte bine ai să faci ; e destul de isteț ca să știe să-și tragă spuza pe turta lui.

Hangița urcă iar, ținînd-o mereu pe Nicole în brațe, și zise :

— Mi se pare că o să aveți o masă pe cînste ; tocmai a sosit bratonierul ; și n-o să treacă mult și-o să pice și paznicul...

Și tot vorbind așa, luă un scaun. Iat-o stînd jos și începîndu-și istorisirea.

HANGIȚA : Nu trebuie să te încrezi în slugi ; stăpînii n-au dușmani mai răi pe lume decît...

JACQUES : Nu știi ce vorbești, doamnă ; sînt și slugi bune și slugi rele, ba poate că sînt mai multe slugi bune decît stăpîni buni.

STĂPÎNUL : Jacques, nu prea te gîndești la ce spui ; și faci aceeași greșeală care te-a jignit pe tine.

JACQUES : Păi stăpînii...

STĂPÎNUL : Păi slugile...

Ei bine, cititorule, ce mă ține să nu isc o ceartă frumoasă între aceste trei personaje ? De ce să nu fie hangița luată de umeri și zvîrlită pe ușă afară de către Jacques ; de ce să nu fie Jacques luat de umeri și alungat de stăpînu-său ; de ce să n-o pornească unul hăis și altul cea, iar dumneata să nu mai auzi nici istorisirea hangiței, nici sfîrșitul dragostei lui Jacques ? Liniștește-te, n-o să fac așa. Deci, hangița începu :

— Trebuie să recunoaștem că, dacă există bărbați al dracului de răi, apoi există și femei al dracului de rele.

JACQUES : Și că nu e nevoie să umbli cine știe cît, ca să dai de ele.

HANGIȚA : Ce te amesteci ? Eu sînt femeie și pot să spun ce poftesc despre femei. N-am nevoie de aprobarea dumitale.

JACQUES : Aprobarea mea prețuiește și ea cît oricare alta.

HANGIȚA : Aveți o slugă, domnule, care face pe grozavul și nu e cuviincios. Am și eu slugi, dar aș vrea numai să-i văd că îndrăznesc !...

STĂPÎNUL : Jacques, tacă-ți gura și las-o pe doamna să vorbească.

Hangița, încurajată de cuvintele stăpînului, se ridică, îl ia la zor pe Jacques, își pune mîinile în șolduri, uită că o are pe Nicole în brațe, o scapă, și iat-o pe Nicole jos, zbatîndu-se în scutecul ei, lătrînd cît o ținea gura, iat-o pe hangiță amestecîndu-și țipetele cu lătrăturile lui Nicole, pe Jacques amestecîndu-și hohotele de rîs cu lătrăturile lui Nicole și cu țipetele hangiței, și pe stăpînul lui Jacques deschizîndu-și tabachera, trăgînd pe nas o priză de tabac și neputîndu-și stăpîni rîsul. Și iată întregul han cuprins de zarvă.

— Nanon, Nanon, repede, repede, adu o sticlă de rachiu... Biata Nicole a murit... Scoate-i scutecele... Nepricepută mai ești !

— Îmi dau toată silința.

— Cum mai țipă ! Șterge-o de-aici, lasă-mă pe mine... A murit !... Rîzi cît poți, prostălăule ! Chiar că ai de ce rîde... Biata mea Nicole a murit !...

— Nu, cucoană, nu ; cred că o să-și vină în fire. Uite-o că mișcă.

Nanon freacă nasul cățelei cu rachiu și-i dă să bea ; stăpîna bocește și se înfurie pe slugile neobrazate ; iar Nanon zice :

— Uite-o, cucoană, c-a deschis ochii ; uite-o că te privește.

— Bietul animal, parc-ar vorbi ! Cui nu i-ar rupe inima de milă ?

— Mîngîi-o, cucoană, un pic ; răspunde-i ceva.

— Hai, biată Nicole ; strigă, copilașule, strigă, dacă asta te ușurează. Și animalele au o soartă, ca și oamenii ; ea trimite fericirea unor trîntori negri în cerul gurii,

gălăgioși și lacomi, iar nenorocirea pe capul celei mai bune ființe din lume.

— Cucoana spune adevărul curat ; nu există dreptate în lumea asta.

— Lasă gura, înfaș-o iar, du-o pe perna mea și gîndește-te că cel mai mic țipăt pe care-l va scoate, o să ai de-a face cu mine. Vino, biet animal, să te mai pup o dată, înainte de-a te duce. Apropi-o, n-auzi ? toantă ce ești... Cîinii, și mai ales ea, sînt atît de buni ; prețuiesc mai mult decît...

JACQUES : Decît tată, mama, frații, surorile, copiii, argașii, soțul...

HANGIȚA : Păi da, degeaba rîzi, ea e nevinovată, e credincioasă, nu face niciodată rău, pe cînd ceilalți...

JACQUES : Trăiască javrele ! Nu există pe lume nimic mai desăvîrșit decît ele.

HANGIȚA : Și chiar dacă ar exista ceva mai desăvîrșit, în nici un caz n-ar fi omul. Tare aș vrea să-l cunoașter pe cîinele morarului, amoretul Nicolei mele ; nu există nici unul printre noi, oricîți ați fi de mulți, pe care să nu-l dea de rușine. Îl vezi venind de cum se crapă de ziuă, de la o distanță de peste o leghe ; se așază sub fereastră și suspină, suspină de ți se face milă. Oricum ar fi vremea, el rămîne acolo ; ploaia îl bate pe spinare ; trupul i se înfundă în nisip ; abia dacă i se mai zăresc urechile și vîrfurile botului. Dumneata tot așa ai face pentru femeia pe care ai iubi-o mai mult decît orice pe lume ?

STĂPINUL : Frumos din partea lui.

JACQUES : Păi unde mai găsești femeie vrednică de toate atențiile astea, ca Nicole a dumitale ?

Și totuși nu patima pentru animale era cea mai de seamă dintre patimile hangitei, după cum s-ar putea crede, ci patima de-a vorbi. Cu cît avea cineva mai multă răbdare și-i făcea plăcerea s-o asculte, cu atît era el mai merituos ; de aceea, nu se lăsă rugată de două ori ca să-i dea

drumul istorisirii despre căsătoria neobișnuită ; puse doar o condiție : să tacă Jacques. Stăpînul îi făgădui tăcere din partea lui Jacques. Jacques se tolăni alene într-un ungher, cu ochii închiși, cu scufa îndesată peste urechi și cu spatel pe jumătate întors spre hangiță. Stăpînul tuși, scuipă, își suflă nasul, își scoase ceasul și se uită cît arată, își scoase apoi tabachera, ciocăni ușurel în capac, trase o priză de tabac, iar hangița se pregăti să guste plăcerea nespusă de a-și asculta glasul.

Și era cît pe-aci să înceapă, cînd își auzi căteaua țipînd.

— Nanon, vezi ce are bietul animal... Îmi face rău, nu mai știu unde am rămas.

JACQUES : Pînă acum n-ai spus încă nimic.

HANGIȚA : Cei doi bărbați cu care mă certam pentru biata mea Nicole, atunci cînd ați sosit, domnule...

JACQUES : Spune : domnilor.

HANGIȚA : De ce ?

JACQUES : Fiindcă pînă acum așa ni s-a spus și m-am obișnuit așa. Stăpînu-meu îmi spune Jacques, ceilalți — domnule.

HANGIȚA : Eu nu-ți zic nici Jacques și nici domnule Jacques ; ba nici nu-ți vorbesc măcar... (— *Cucoană ! — Ce e ? — Lista de la numărul cinci ! — Caut-o pe colțul vetrei.*) Cei doi bărbați sînt de neam mare ; vin amîndoi de la Paris și se duc la moșia celui mai vîrstnic dintre ei.

JACQUES : Cine știe asta ?

HANGIȚA : Ai care-o spun.

JACQUES : Și ăsta-i un motiv să-i crezi ?

Stăpînul îi făcu hangiței un semn, din care ea înțelese că Jacques nu e în toate mințile. La semnul stăpînului, hangița răspunse printr-o mișcare compătimitoare din umeri și adăugă :

— La vîrsta lui ! E tare neplăcut.

JACQUES : E tare neplăcut să nu știi niciodată încotro mergi.

HANGIȚA : Cel mai vîrstnic dintre ei se numește marchizul des Arcis. A fost un om al plăcerilor, foarte curtenitor și neîncrăzător în virtutea femeilor.

JACQUES : Avea dreptate.

HANGIȚA : Domnule Jacques, mă întreprui.

JACQUES : Doamnă hangiță de la „Cerbul Mare“, nici nu-ți vorbesc măcar.

HANGIȚA : Domnul marchiz dădu totuși peste una destul de fistichie ca să nu se lase înduplecată. O chema doamna de La Pommeraye. Era o văduvă cuminte, de familie bună, cu avere și cu titlu nobil. Domnul des Arcis rupse toate legăturile de pînă atunci și se ținu scai numai după doamna de La Pommeraye, făcîndu-i curte cu cea mai mare ușurință, încercînd prin toate jertfele cu putință să-i dovedească dragostea lui, ba cerînd-o chiar de nevastă ; dar femeia aceasta fusese atît de nefericită cu primul ei bărbat, încît... (— *Cucoană ? — Ce e ? — Cheia de la lada cu ovăz ! Caut-o în cui și, dacă nu-i acolo, vezi în broasca lăzii*) încît ar fi preferat să îndure orice soi de nenorocire decît să mai dea piept cu primejdia unei a doua căsătorii.

JACQUES : De ! Dacă așa ar fi stat scris în ceruri !

HANGIȚA : Femeia asta trăia foarte retrasă. Marchizul era un fost prieten de-al soțului ei ; ea îl primise în casă și continua să-l primească. Dacă i se ierta gustul muieratic pentru curtenie, atunci se putea spune că era ceea ce se numește un om de onoare. Curtea stăruitoare a marchizului, ajutată de însușirile lui personale, de tinerețea, de înfățișarea lui, de aparențele unei patimi dintre cele mai adevărate, de singurătate, de înclinarea lui spre duioșie, într-un cuvînt de tot ce ne dă pradă ademenirii bărbaților... (— *Cucoană ! — Ce e ? — Curierul ! — Dă-i camera verde și servește-l ca de obicei*) își făcu efectul, și doamna de La Pommeraye, după ce luptă timp de mai multe luni împotriva marchizului, împotriva ei înseși, după ce îi

ceru, după obicei, jurămintele cele mai solemne, îl făcu fericit pe marchiz, și el s-ar fi putut bucura de cea mai dulce viață, dacă ar fi știut să-i păstreze ibovnicei sentimentele pe care i le jurase și pe care ea le avea față de el. Vezi, domnule, numai femeile știu să iubească ; bărbații nu se pricep deloc. (— *Cucoană ! — Ce e ? — Un călugăr cerșetor. — Dă-i doisprezece gologani din partea domnilor de aici, șase din partea mea, și să se ducă prin celelalte odăi*). După ce se scurseseră câțiva ani, marchizului începu să i se pară că viața doamnei de La Pommeraye e prea liniștită. El îi propuse să iasă în lume ; și ea îi primi propunerea ; să primească în casă vreo câteva femei și vreo câțiva bărbați ; și ea consimți ; să primească oaspeți la cină, o dată pe săptămână, într-o anumită zi ; și ea primi. Încetul cu încetul, el petrecu o zi, apoi două fără s-o vadă ; încetul cu încetul, începu să lipsească de la serile cu oaspeți pe care singur le pusese la cale ; încetul cu încetul, își scurtă vizitele ; începu să aibă afaceri care îl chemau în alte părți ; de cum sosea, abia dacă arunca o vorbă, se tolănea într-un fotoliu, răsfoia o carte, o arunca cît colo, stătea de vorbă cu câinele sau moșăia. Pe înserate, sănătatea lui, care se cam șubrezise, îi cerea să plece devreme la culcare : așa îi spusese Tronchin.¹ „Mare om e Tronchin ăsta ! Pe cinstea mea ! Sînt sigur că o s-o scoată din bucluc pe prietena noastră, despre care ceilalți spun că nu mai e nici o nădejde.“ Și tot vorbind așa, își lua bastonul și pălăria și pleca, uitînd uneori s-o sărute. Doamna de La Pommeraye... (— *Cucoană ! — Ce e ? — Dogarul. — Să meargă în pivniță și să vadă cele două butii*) doamna de La Pommeraye presimțea că el n-o mai iubește ; dar trebuia să fie sigură, și iată ce a făcut... (— *Cucoană ! — Vin acuși, vin acuși.*)

¹ *Théodore Tronchin* (1709—1781), faimos medic genovez, prieten al enciclopediștilor.

Hangița, plictisită de atâtea întreruperi, coborî, și, după cîte se pare, luă măsuri ca să le pună capăt.

HANGIȚA : Într-o bună zi, după ce luaseră masa, ea îi spuse marchizului :

— Dragul meu, te văd căzut pe gînduri.

— Și tu pari bătută de gînduri, draga mea.

— E adevărat, și chiar de gînduri destul de triste.

— Ce ai ?

— Nimic.

— Nu-i adevărat. Haide, marchiză, spuse el căscînd, povestește-mi și mie ; așa o să ne treacă de urît la amîndoi.

— Oare te plictisești ?

— Nu ; dar, vezi, sînt unele zile...

— Plictisitoare.

— Te înșeli, draga mea ; îți jur că te înșeli ; într-adevăr sînt unele zile... Nu se știe din ce pricină.

— Dragul meu, de multă vreme mă simt ispitită să-ți destăinuiesc ceva ; dar mă tem să nu te mîhnesc.

— Cum, îți închipui că ai putea să mă mîhnești, tocmai tu ?

— Poate ; dar cerul e martor al nevinovăției mele... (*— Cucoană ! Cucoană ! — Ți-am spus că n-ai voie să mă mai chemi, oricine și orice ar fi ; cheamă-l pe bărbatul meu. — Nu-i aici*). Vă cer iertare, domnule. Mă întorc într-o clipă.

Iată că hangița a coborît, a venit înapoi și își continuă povestirea :

— ...S-a întîmplat fără consimțămîntul meu, fără voia mea, printr-un blestem căruia, după cîte se pare, îi e supus tot neamul omenesc, fiindcă eu, eu însămi n-am putut scăpa de el.

— Ah ! și s-a întîmplat dumitale... Și ți-e teamă !... Despre ce-i vorba ?

— Marchize, e vorba de... Sînt deznădăjduită ; am să te mîhnesc, și, dacă mă gîndesc mai adînc, îmi dau seama că ar fi mai bine să tac.

— Nu, draga mea, vorbește ; îmi tănuiești ceva în fundul sufletului tău ? Nu ne-am înțeles noi oare ca mai întîi de toate să ne deschidem pe deplin sufletele, unul față de altul ?

— E adevărat, și tocmai asta mă roade ; remușcarea mea pune vîrf unui lucru și mai important, care și așa îmi umple inima. Oare nu ți-ai dat seama că nu mai am voioșia de mai înainte ? Mi-am pierdut pofta de toate ; nu mai beau și nu mai mănînc decît fiindcă îmi spun că trebuie s-o fac ; nu mai pot să dorm. Prietenii cei mai apropiați mă plictisesc. Noaptea, stau și mă întreb : „Oare e el mai puțin drăguț ? Nu. Îl bănuiești că are vreo legătură amoroasă ? Nu. Se poartă mai puțin drăgăstos ? Nu. De ce atunci, dacă iubitul ți-a rămas același, ți s-a schimbat inima ? Fiindcă ți s-a schimbat ! Nu poți să n-o recunoști. Nu-l mai aștepți cu aceeași nerăbdare ; nu te bucuri la fel de mult cînd îl vezi ; neliniștea din clipele cînd întîrzia, dulcea emoție care te cuprindea cînd auzai hura roților trăsुरii, sau cînd ți se anunța sosirea lui, sau cînd se iveaua, nu te mai încearcă acuma.

— Cum, doamnă ? !

Atunci marchiza de La Pommeraye își acoperi ochii cu palmele, își plecă fruntea și tăcu o clipă, după care urmă :

— Marchize, mă așteptam la uimirea dumitale, mă așteptam la toate cuvintele amare pe care ai să mi le spui. Marchize, cruță-mă... Ba nu, nu mă cruța, spune-mi-le ; le voi asculta resemnată, fiindcă le merit. Da, dragă marchize, e adevărat... Da, sînt... Dar nu-i oare o nenorocire destul de mare că s-a întîmplat așa, ca să nu mai adaug și rușinea, sila de-a fi prefăcută, de a-ți ascunde adevărul ? Tu ești același, dar prietena ta s-a schimbat ; ea te cinstește, te stimează mai mult decît oricînd ; dar... dar o

femeie ca ea, obișnuită să cerceteze îndeaproape tot ce se petrece în cutele cele mai tainice ale sufletului ei și să nu se înșele cu una, cu două, nu poate să-și ascundă că i-a pierit dragostea. Descoperirea e groaznică, dar e totuși reală. Eu, eu, marchiza de La Pommeraye, nestatornică ! Ușuratică !... Mînie-te, marchize, găsește-mi numele cele mai îngrozitoare ; eu mi le-am dat dinainte ; dă-mi-le și tu ; sînt gata să le primesc pe toate... pe toate în afară de acela de femeie falsă, pe care nădăjduiesc că nu mi-l vei spune, fiindcă, într-adevăr, nu sînt așa...
(— Nevastă ! Ce e ? — Nimic. — N-are omul pic de liniște în casa asta, chiar în zilele în care aproape că nu sînt mușterii și cînd s-ar crede că nu-i nici o treabă de făcut. Of, e de plîns o femeie în situația mea, mai ales cînd are un nerod de bărbat !) Acestea zise, doamna de La Pommeraye se trînti într-un fotoliu și începu să plîngă. Marchizul îi căzu la picioare și-i spuse :

— Ești o femeie încîntătoare, o femeie adorabilă, o femeie cum nu mai e alta pe lume. Sinceritatea și cinstea ta mă uluiesc și ar trebui să mă facă să mor de rușine. Ah ! cît te înalță clipa aceasta deasupra mea ! Cît de mare te văd pe tine și cît de mărunț mă găsesc pe mine ! Tu ai vorbit prima, iar eu am păcătuit cel dintîi. Draga mea, sinceritatea ta îmi dezleagă inima, aș fi un monstru dacă nu mi-ar dezlega-o, și-ți voi mărturisi că povestea inimii tale este, vorbă cu vorbă, povestea inimii mele. Tot ce mi-ai spus mi-am spus și eu ; dar eu tăceam, sufeream și nu știu cînd aș fi avut curajul să-ți vorbesc.

— Adevărat, prietene ?

— Nimic mai adevărat ; și nu rămîne altceva de făcut decît să ne felicităm amîndoi că am scăpat în același timp de simțămîntul firav și înșelător care ne unea.

— Într-adevăr, ce nenorocire ar fi fost dacă dragostea mea ar fi durat și după ce ar fi pierit dragostea ta !

— Sau dacă dragostea ta se stîngea mai întîi !

— Simt că ai dreptate.

— Niciodată nu mi-ai părut atât de bună, atât de frumoasă, ca în clipa asta ; și dacă experiența trecutului nu m-ar fi făcut prevăzător, aș crede că te iubesc mai mult ca oricînd.

Și, vorbindu-i astfel, îi luă mîinile și i le sărută... (*— Nevastă ! — Ce ? — A venit ăla care vinde paie. — Vezi în catastif. — Dar unde-i catastiful ?... Stai, stai că-i la mine.*) Doamna de La Pommeraye, stăpînindu-și ciuda aprigă care o sfîșia, vorbi din nou și-i spuse marchizului :

— Și ce-o să ne facem de-acum, marchize ?

— Nu ne-am înșelat unul pe altul ; ai dreptul la toată stima mea ; și nici eu nu cred că mi-am pierdut cu totul dreptul pe care-l aveam la stima ta : o să ne vedem și de-acum înainte, o să fim legați prin încrederea celei mai duioase prietenii. Nu vom mai avea de îndurat toate plictiselile, toate micile perfidii, toate muștrările, toată sila care însoțesc de obicei patimile ce se sting ; vom fi unici în felul nostru. Îți vei redobîndi întreaga libertate și mi-o vei reda pe a mea ; vom călători prin lume ; îmi vei destăinui cuceririle tale ; eu nu-ți voi tăinui nimic din ale mele, dacă am să fac vreuna, lucru de care mă cam îndoiesc, fiindcă m-ai deprins să fiu năzuros. Va fi cum nu se poate mai plăcut ! Ai să m-ajuti cu sfaturile tale, și nici eu nu mă voi da înapoi să te sfătuiesc cînd te vei găsi în primejdie sau cînd vei crede că ai nevoie de mine. Cine știe ce se mai poate întîmpla ?

JACQUES : Nimeni.

HANGIȚA : S-ar putea foarte bine să cîștigi, cînd te vei compara cu altele, pe măsură ce voi merge mai departe, și să mă reîntorc la tine mai pătimaș, mai duios, mai convins ca niciodată că doamna de La Pommeraye era singura femeie făcută să mă fericească ; iar după reîntoarcerea asta aș putea pune rămășag pe orice că voi rămîne al tău pînă la capătul vieții.

— Dar dacă se va întâmpla ca la reîntoarcere să nu mă mai găsești ? Căci, la urma urmelor, marchize, nu poți fi totdeauna dreaptă ; și n-ar fi cu neputință să mă leg din vreo toană, din vreo plăcere, sau chiar din patimă de un altul, care n-ar prețui cît prețuiești tu.

— Atunci sigur că aș fi deznădăjduit ; dar n-aș avea de ce să mă plîng ; aș face răspunzătoare doar soarta care ne-a despărțit cînd mai eram încă uniți, și care ne-a apropiat cînd nu mai puteam fi...

După discuția asta, începură amîndoi să scoată învățăminte morale din nestatornicia inimii omenеști, din deșertăciunea jurămintelor, din legăturile căsătoriei... (*— Cuccoană ! — Ce e ? — A sosit diligența*). Domnilor, spuse hangița, sînt nevoită să vă părăsesc. Mai tîrziu, cînd îmi voi termina toate treburile, am să mă întorc și vă voi povesti sfîrșitul aventurii, dacă sînteți curioși să-l aflați... (*— Cuccoană ! — Nevastă ! — Hangiță ! — Iaca vin, iaca vin.*).

Hangița plecă, iar stăpînul îi spuse slugii sale :

— Jacques, ai băgat de seamă un lucru ?

JACQUES : Ce anume ?

STĂPÎNUL : Că femeia asta povestește mult mai bine decît s-ar cuveni s-o facă o hangiță.

JACQUES : Așa e. Dar întreruperile ăloră de jos m-au scos de cîteva ori din sărute.

STĂPÎNUL : Și pe mine la fel.

Și pe tine, cititorule, mărturisește, fără să te prefaci ; vezi doar că sîntem porniți de-a binelea pe calea sincerității ; vrei s-o lăsăm aici pe eleganta și mult prea guraliva hangiță și să reluăm povestea dragostei lui Jacques ? Măe mi-e indiferent. Cînd hangița se va urca din nou la ei, Jacques guralivul nici nu-și va dori altceva decît să-și reia rolul și să-i închidă ușa în nas ; și o să se mulțumească să-i spună prin gaura cheii : „Noapte bună, cucoană ; stăpînul meu doarme, iar eu mă culc acuma ; lasă restul pentru cînd om mai trece pe-aici“.

„Cel dintîi jurămînt pe care și l-au făcut vreodată două ființe omenești s-a săvîrșit la poalele unei stînci ce se prăbușea ; și-au luat drept martori ai ștatorniciei lor cerul, care nu-i măcar o clipă același ; totul trecea, și în ei, și în preajma lor, dar ei credeau că inimile le vor rămîne pururi neschimbate. O, copii ! veșnic copii !...” Nu știu gîndurile acestea sînt ale lui Jacques, ale stăpînului sau ale mele ; sigur însă că sînt ale unuia dintre noi trei și că au fost precedate și urmate de multe altele, care ne-ar fi dus, pe Jacques, pe stăpînu-său și pe mine, pînă la cină, pînă la reîntoarcerea hangîței, dacă Jacques nu i-ar fi spus stăpînului său : „Știi, domnule, toate vorbele mari pe care le-ai rostit într-o doară nu prețuiesc cît o fabulă veche, auzită la o clacă, în satul meu.”

STĂPÎNUL : Și ce fabulă e aia ?

JACQUES : E fabula Tecii și a Cuțitașului. Într-o bună zi, Teaca și Cuțitașul s-au luat la ceartă ; Cuțitașul îi spuse Tecii : „Teacă, draga mea, ești o dezvățată, fiindcă primești în fiecare zi alte cuțitașe...” Teaca îi răspunse Cuțitașului : „Dragul meu Cuțitaș, tu ești o secătură, fiindcă îți schimbi teaca în fiecare zi...” „Teacă, alta ți-a fost făgăduiala...” „Cuțitașule, tu m-ai înșelat cel dintîi...” Discuția asta începuse la masă, iar acela care ședea între Cuțitaș și Teacă luă cuvîntul și le grăi lor : „Tu, Teacă, și tu, Cuțitaș, bine faceți că schimbați, fiindcă schimbarea plăcută vă este ; dar greșit-ați făgăduindu-vă să nu schimbați. Au nu vezi, Cuțitașule, că Domnul te-a făcut să umbli la mai multe teci ; iar pe tine, Teacă, nu vezi oare că te-a făcut ca să primești mai multe cuțitașe ? Smintite vi se par acele cuțitașe care se leagă prin jurăminte să se lipsească pe nedrept de teci, și la fel de smintite vi se par acele teci care se leagă cu jurămînt să se închidă dinaintea oricărui cuțitaș ; și nu vă dați seama că și voi erați aproape la fel de smintiți cînd v-ați jurat tu, Teacă, să fii doar a unui singur cuțitaș, iar tu, Cuțitașule, să fii al unei singure teci.”

La acestea, stăpînul îi răspunse lui Jacques :

— Fabula ta nu prea e morală ; dar în schimb e veselă. Habar n-ai ce idee năstrușnică îmi trece prin minte. Te înșor cu hangița noastră ; și vreau să văd cum o s-o scoată la capăt un soț căruia îi place să vorbească și are o nevastă căreia îi turuie gura cît e ziua de lungă.

JACQUES : Așa cum am scos-o la capăt în primii doisprezece ani ai vieții mele, petrecuți lîngă bunicul și bunica.

STĂPINUL : Cum îi chema ? Și ce meserie aveau ?

JACQUES : Erau negustori de vechituri. Bunicul meu, Jason, a avut mai mulți copii. Toți din familia noastră erau serioși ; se sculau, se îmbrăcau, plecau la treburile, se întorceau, mîncău, plecau iar, fără să scoată o vorbă. Seara, se aruncau pe scaune ; mama și fiicele torceau, coseau, împleteau, tot fără să scoată o vorbă : băieții se odihneau ; tatăl citea Vechiul Testament.

STĂPINUL : Și tu ce făceai ?

JACQUES : Eu alergam prin odaie, cu un căluș în gură.

STĂPINUL : Cu un căluș ?

JACQUES : Da, cu un căluș ; și numai blestematului aceuia de căluș îi dătoresc furia mea de-a vorbi. Uneori se scurgea o săptămînă întreagă fără să deschidă cineva gura în casa Jasonilor. Toată viața ei, care a fost destul de lungă, bunica n-a spus altceva decît : *pălărie de vânzare* ; iar bunicul, pe care-l vedeai printre listele de mărfuri, țepăn, cu mîinile sub scurtuc, n-a spus decît : *un gologan*. Existau zile în care era ispitit să nu creadă în *Biblie*.

STĂPINUL : De ce ?

JACQUES : Din pricina repetărilor de prisos, pe care le privea ca pe niște flecăreli nevrednice de Sfîntul Duh. Spunea că numai nerozii se repetă într-una și-i socotesc nerozi pe cei care îi ascultă.

STĂPINUL : Jacques, dacă pentru a te despăgubi de lunga tăcere păstrată vreme de doisprezece ani, cît ai

purtat căluș la bunicul tău, și în timpul cît a vorbit han-gița...

JACQUES : Mi-aș spune mai departe povestea dragostei mele ?

STĂPINUL : Nu, ci o alta, pe care nu mi-ai sfîrșit-o : pe a camaradului căpitanului tău.

JACQUES : Zău, stăpîne, cumplită tinere de minte mai ai !

STĂPINUL : Jacques, dragul meu Jacques...

JACQUES : De ce rîzi ?

STĂPINUL : De ceva care o să mă mai facă să rîd și altă dată ; rîd fiindcă te văd copil, la bunicu-tău, cu că-lușul în gură.

JACQUES : Cînd nu mai era nimeni pe-acasă, bunica mi-l scotea ; și cînd băga bunicul de seamă, se făcea foc ; atunci îi spunea : „Fă mereu așa, și copilul ăsta o să ajungă cel mai neînfrînat flecar din cîți au trăit vreodată pe lume“. Precizarea lui s-a adeverit.

STĂPINUL : Haide, Jacques, dragul meu Jacques, dă-i drumul poveștii camaradului căpitanului tău.

JACQUES : N-aș zice ba, n-ai să-i dai crezare.

STĂPINUL : Oare atît de năstrușnică să fie ?

JACQUES : Nu, fiindcă i s-a mai întîmplat și altuia, unui militar francez, pe care mi se pare că-l chema domnul de Guerchy ¹.

STĂPINUL : Atunci am să spun și eu ce i-a spus un poet francez, care făcuse o epigramă destul de bună, altuia care, de față cu el, se dădea drept autorul epigramei : „De ce n-ai fi făcut-o și dumneata ? Eu cum am făcut-o ?...“ De ce atunci povestea pe care vrei s-o spui nu i s-ar fi întîmplat și camaradului căpitanului tău, dacă i s-a întîmplat și militarului francez de Guerchy ? Iar povestindu-mi-o ai omorî două muște dintr-o lovitură, mi-ai spune

¹ *Claude-Louis de Regnier Guerchy* — ofițer la curtea lui Ludovic al XV-lea, cunoscut prin certurile sale cu cavalerul d'Eon. A murit în 1768.

aventura întâmplată amîndurora, fiindcă eu habar n-am de ea.

JACQUES : Cu-atît mai bine ! Dar jură-mi !

STĂPÎNUL : Îți jur.

Tare m-aș simți ispitit, cititorule, să-ți cer și eu același jurămint ; dar o să te rog numai să bagi de seamă că în firea lui Jacques exista o ciudățenie care, după cîte s-ar părea, i se trăgea de la bunicu-său Jason, telalul cel tăcut ; vreau să spun că, deși îi plăcea grozav să trîncănească, Jacques nu putea suferi să repete aceleași lucruri, osebindu-se astfel de flectarii de rînd. De aceea îi spunea uneori stăpînului său :

— Îmi pregătești cel mai trist viitor ; ce-o să mă fac atunci cînd n-oi mai avea nimic de spus ?

— Ai s-o iei de la capăt.

— Jacques s-o ia de la capăt ! În ceruri stă scris tocmai dimpotrivă ; iar de mi s-ar întîmpla să repet cele spuse, nu m-aș putea împiedica să strig : Ah ! dacă te-ar auzi bunicu-tău !... Și mi-ar părea rău după căluș.

JACQUES : Pe vremea cînd se jucau jocuri de noroc la bîlciurile din Saint-Germain și Saint-Laurent...

STĂPÎNUL : Păi astea sînt la Paris, iar camaradul căpitanului era comandantul unui post de pe graniță.

JACQUES : Pentru numele lui Dumnezeu, domnule, lasă-mă să vorbesc... Mai mulți ofițeri intrară într-o dughEANă și dădură acolo peste un alt ofițer, care stătea la taifas cu stăpîna dughenei. Unul dintre ei îi propuse acestuia să joace zaruri ; căci trebuie să știți că după moartea căpitanului meu, camaradul său, îmbogățindu-se, devenise jucător. Așadar el, sau domnul de Guerchy, primi. Soarta puse zarurile în mîna adversarului său, care dă, dă, dă și nu mai sfîrșește. Jocul se încălzise, și jucaseră a treia partidă, după revanșă, a patra partidă, o luaseră de la capăt cu miza pe jumătate, încă o dată și încă o dată, scăzînd sau dublînd mizele după regulă, cînd unul dintre cei de față se apucă să-i spună domnului de Guerchy, sau camaradului căpita-

nului meu, că ar face bine dacă s-ar opri și ar înceta jocul, fiindcă știu ei ce știu. La vorbele astea, care nu erau decît o glumă, camaradul căpitanului meu, sau domnul de Guerchy, crezînd că are de-a face cu un măsluitor, își vîrî de îndată mîna în buzunar, scoase un cuțit-bine ascuțit, iar cînd adversarul său duse mîna spre zaruri, ca să le pună în cornet, îi înfipse cuțitul în palmă și i-o țintui pe masă, zicîndu-i : „Dacă zarurile sînt măsluite, ești un pungaș ; dacă sînt bune, înseamnă că am greșit...” Zarurile s-au găsit a fi bune, iar domnul de Guerchy a zis : „Îmi pare foarte rău și-ți dau ca despăgubire tot ce vrei...” Dar nu tot așa spuse camaradul căpitanului meu ; cuvintele lui fură : „Mi-am pierdut banii : am găurit palma unui om de treabă ; în schimb, însă, mi-am recăpătat plăcerea de a mă bate cît oi pofti... Ofițerul țintuit pleacă și își îngrijește rana. Cînd se lecuiește, vine la ofițerul țintuitor și-i cere socoteală ; acesta, adică domnul de Guerchy, găsește cererea întemeiată. Celălalt, sau camaradul căpitanului meu, i se aruncă de gît, și îi spune : „Te așteptam cu-o nerăbdare de nespus...” Ies amîndoi în cîmp ; țintuitorul, domnul de Guerchy, sau camaradul căpitanului meu, primește o lovitură zdravănă de spadă, care îi spintecă trupul ; țintuitul îl ridică, îl duce acasă și-i zice : „Domnule, o să ne mai vedem noi...” Domnul de Guerchy nu răspunde nimic ; camaradul căpitanului meu îi răspunde : „Așa nădăjduiesc și eu, domnule”. Se mai bat încă o dată, de două ori, de opt sau de zece ori, și totdeauna țintuitorul e doborît la pămînt. Amîndoi erau ofițeri de soi, amîndoi erau oameni merituoși ; aventura lor stîrni mare vîlvă ; ministrul găsi cu cale să se amestece. Unul fu oprit la Paris, iar celălalt obligat să rămînă la postul său. Domnul de Guerchy se supuse ordinelor Curții ; camaradul căpitanului meu fu peste măsură de mîhnit ; într-atît de mare e deosebirea între doi oameni viteji din fire, dintre care însă unul e înțelept, iar celălalt e cam într-o ureche.

Pînă aici aventurile domnului de Guerchy și ale camaradului căpitanului meu se asemănau întocmai ; erau la fel. Iată de ce i-am pomenit pe amîndoi ; înțelegi, stăpîne ? De-acîi încolo am să-i despart și n-am să-ți mai vorbesc decît despre camaradul căpitanului meu, fiindcă restul nu-i aparține decît lui. Zău, domnule, acum ai să vezi cît de pușin sîntem stăpîni pe soarta noastră și cîte ciudățenii sînt scrise în marele hrisov din ceruri.

Camaradul căpitanului meu, sau țintuitorul, cere în-viore să dea o raită prin provincia lui : și i se dă. Drumul trece prin Paris. Își ia un loc în diligența publică. La ceasurile trei dimineața, diligența trece pe dinaintea Operei ; oamenii ieșeau de la un bal. Vreo trei sau patru tineri bezmetici, costumați și mascați, plănuiesc să ia masa împreună cu drumeții ; în zori ajung să se așeze la masă. Se privesc unii pe alții. Și cine rămîne uimit ? Țintuitorul, recunoscîndu-și țintuitorul. Acesta din urmă îi întinde mîna, îl îmbrățișează și-i mărturisește cîtă plăcere îi face o întîlnire atît de fericită ; și trec de îndată amîndoi dinapoia unei șuri. Își iau spadele în mîini, așa cum se găseau, unul în redingotă, celălalt în domino ; țintuitorul, sau camaradul căpitanului meu, e lungit pe lespezi. Adversarul trimite după ajutor, apoi se așază la masă cu prietenii lui și cu restul celor din diligență, bea și mănîncă voios. Unii se găteau să-și urmeze drumul, ceilalți să se întoarcă în capitală, așa, mascați cum erau și călare pe caii de poștă, cînd hangîța reapăru și puse capăt povestirii lui Jacques.

Iat-o din nou sus și te previn, cititorule, că n-am puterea s-o alung. — De ce nu ? — Fiindcă vine cu două sticle cu vin de Champagne, cîte una în fiecare mîna, și fiindcă stă scris în ceruri ca orice orator, care i se va adresa lui Jacques cu o asemenea introducere să fie ascultat.

Ea intră, pune sticlele pe masă și zice : „Hai să ne împăcăm, domnule Jacques...” Hangîța nu era tocmai tînără ; înaltă și dolofană, sprinteioară, plăcută la chip, plină de nuri, cu o gurișă cam mărișoară, dar cu dinți frumoși, cu

obrajii lătăreți, cu ochii bulbucați, cu fruntea pătrată, cu pielea catifelată, cu înfățișare deschisă, vioaie și voioasă, cu brațele puțin cam prea groase, avea niște mîini superbe, niște mîini de pictat sau de modelat. Jacques o prinse de după mijloc și o strînse cu putere ; ciuda lui nu rezistase niciodată în fața unui vin bun și a unei femei frumoase ; așa stătea scris în ceruri despre el, despre tine, cititorule, despre mine și despre mulți alții. „Domnule, îi spuse ea stăpînului, aveți de gînd oare să ne lăsați numai pe noi singuri ? Iacă, dacă ați mai avea încă o sută de leghe de călătorit, n-o să beți vin mai bun ca ăsta cît o ține drumul.“ Astfel vorbind, ea își pusese una din cele două sticle între genunchi și îi scotea dopul ; și dovedi o pricepere neobișnuită în felul cum acoperi gîtul sticlei cu degetul mare, nelăsînd să scape nici o picătură de vin. „Haide, îi spuse ea lui Jacques ; dă paharul, repede, repede.“ Jacques își apropie paharul ; hangița, dîndu-și nițel la o parte degetul mare, lăsă puțin liber gîtul sticlei, și iată obrajii lui Jacques umpluți cu totul de spumă. Jacques primi cu voce bună gluma asta, și hangița rîse, iar Jacques și stăpînu-său rîseră și ei. Băură pe nerăsuflete cîteva pahare pline ochi, ca să domolească sticla, pe urmă hangița zise : „Mulțumesc lui Dumnezeu ! s-au culcat toți, n-o să mă mai întrerupă deloc și pot să vă istorisesc mai departe“. Privind-o cu niște ochi cărora vinul de Champagne le sporise vioiciunea obișnuită, Jacques îi spuse ei sau lui stăpînu-său : „Hangița noastră trebuie să fi fost frumoasă ca un înger la vremea ei ; ce părere ai, domnule ?“

STĂPÎNUL : De ce, „trebuie să fi fost“ ? ! Pe naiba, Jacques, mai este încă !

JACQUES : Ai dreptate, domnule ; dar vezi că eu n-o asemăn cu altă femeie, ci cu ea însăși cînd era tînăra.

HANGIȚA : Acuma nu-i cine știe ce de capul meu ; dar să mă fi văzut cînd m-ați fi putut cuprinde între primele degete de la fiecare mînă ! Făceau oamenii un ocol de patru leghe ca să poposească aici. Dar să lăsăm

încolo capetele bune sau rele pe care le-am sucit eu și să ne întoarcem la doamna de La Pommeraye.

JACQUES : Ce-ar fi dacă am bea mai întâi pentru capetele rele pe care le-ai sucit, sau în sănătatea mea.

HANGIȚA : Cu plăcere ; erau unele care meritau atît de lucru, socotindu-l sau nesocotindu-l și pe al dumatile printre ele. Știți oare că eu, vreme de zece ani, am fost providența militarilor ? Și vă rog să nu-mi răstălmăciți cuvintele... I-am îndatorat pe mulți, care cu greu și-ar fi putut face campaniile fără mine. Erau flăcăi de treabă, nu pot să mă plîng de nici unul, și nici ei de mine. Nu ceream niciodată chitanță ; cîteodată m-au făcut să aștept dar peste doi, trei sau patru ani mi-au trimis banii înapoi...

Și iat-o începînd să înșire ofițerii care i-au făcut cinstea să-i golească punga, și domnul cutare, colonel din regimentul*** și domnul cutare, căpitan din regimentul***, și iată-l pe Jacques că începe să strige : „Căpitanul meu ! Bietul meu căpitan ! L-ai cunoscut ?“

HANGIȚA : Cum să nu-l cunosc ? Un băiat înalt, bine făcut, cam uscățiv, cu înfățișare nobilă și severă, cu picioare zdravene, cu două alunițe roșii pe tîmpla dreaptă. Va să zică, și dumneata ai fost în armată ?

JACQUES : Păi cum să nu fiu ?

HANGIȚA : Să știi că-mi plăci și mai mult pentru asta ; pesemne că mai ai încă unele însușiri bune, rămase din prima meserie. Să bem în sănătatea căpitanului dumatile.

JACQUES : Dacă o mai fi trăind.

HANGIȚA : Mort sau viu, ce-are a face ? Parcă militarul e făcut pentru altceva decît ca să fie ucis ? Trebuie să-i fie tare ciudă cînd, după zece asedii și cinci sau șase bătălii, e silit să moară înconjurat de toți cioclii și de popimea asta păcătoasă !... Dar să ne întoarcem la povestea noastră și să mai tragem o dușcă.

STĂPINUL : Pe cinstea mea, hangițo, ai dreptate.

HANGIȚA : Îmi face plăcere că gîndiți așa.

STĂPÎNUL : Fiindcă ai un vin cum nu se poate mai bun.

HANGIȚA : Ah ! despre vinul meu e vorba ? Păi și în cazul ăsta aveți dreptate. Mai țineți minte unde ră-măsesem ?

STĂPÎNUL : Da, la concluzia celei mai perfide mărtu-risiri.

HANGIȚA : Domnul marchiz des Arcis și doamna de La Pommeraye se îmbrățișară, încîntați unul de altul, și se despărțiră. Pe cît se abținuse doamna față de el, pe atît de cumplită i-a fost durerea după ce a plecat. „Va să zică, e pe deplin adevărat, strigă ea ; el nu mă mai iubește !...” N-o să vă spun cu de-amănuntul ce ne-bunii facem noi cînd sîntem părăsite, fiindcă v-ați lua nasul la purtare. V-am spus că femeia asta avea mîndrie în ea ; dar era și tare răzbunătoare. Cînd i se potoliră primele furii și cînd se bucură în toată tihna de mînia ei, se gîndi să se răzbune, dar să se răzbune cumplit, într-un fel care să-i bage în sperieți pe toți cei care, pe viitor, se vor simți ispitiți să sucească mințile și să în-șele o femeie cinstită. Și s-a răzbunat, s-a răzbunat crunt ; răzbunarea ei s-a dezlănțuit, dar n-a îndreptat pe ni-meni ; de-atunci încoace am fost la fel de josnic seduse și înșelate.

JACQUES : Altele, hai, mai treacă-meargă ; dar dum-neata !...

HANGIȚA : Vai de mine ! Eu înaintea tuturor celor-lalte. O, ce neroade sîntem ! Și măcar dacă bărbații ăștia josnici ar cîștiga ceva în schimb ! Dar să lăsăm asta. Ce va face ? Ea nu știe încă ; se va gîndi, și se gîndește.

JACQUES : Ce-ar fi dacă, în timp ce ea se gîndește...

HANGIȚA : Bine zici. Dar uite că ni s-au golit amîn-două sticlele... (— Jean. — Da, cucoană. — Adă două sticle, din cele care-s în fund de tot, cu vinul cel mai bun. — Am înțeles). Și tot gîndindu-se, iată ce idee îi

vine : Doamna de La Pommeraye cunoscuse pe vremuri o femeie din provincie pe care un proces o adusese la Paris, împreună cu fiică-sa, tânără, frumoasă și binecrescută. Mai aflate că femeia, ruinată prin pierderea procesului, ajunsese să țină o speluncă. La ea se adunau bărbații, jucau, chefuiiau, și de obicei unul sau doi dintre oaspeții rămași își petreceau noaptea cu doamna sau cu domnișoara, după alegere. Doamna de La Pommeraye trimise un servitor să le caute. Omul le găsi și le pofti să-i facă o vizită doamnei de La Pommeraye, despre care ele abia dacă-și mai aminteau. Femeile, care-și ziceau doamna și domnișoara d'Aisnon, nu se lăsară așteptate ; chiar a doua zi, mama se duse la doamna de La Pommeraye. După ce se salutară, doamna de La Pommeraye o întrebă pe doamna d'Aisnon cum o duce și ce mai făcuse de la pierderea procesului.

— Ca să vă spun sincer, îi răspunse doamna d'Aisnon, fac o treabă primejdioasă, murdară, puțin bănoasă și care-mi face silă, dar la ananghie n-ai de ales. Eram aproape hotărâtă să-mi dau fiica la Operă, dar avea voce slabă, de cameră, și n-a fost niciodată cine știe ce dansatoare bună. Am plimbat-o, în timpul procesului și după aceea, pe la magistrați, pe la mărimi, pe la fețe bisericesti, pe la bancheri, cărora le-a fost o vreme pe plac, după care au lăsat-o baltă. Și asta nu că n-ar fi frumoasă ca un înger, că n-ar fi grațioasă și isteată ; dar nu simte nici un fel de imbold spre viața ușuratică, n-are nici unul din darurile menite să stîrnească poftele bărbaților plictisiți de prea multe plăceri. Și ce ne-a făcut mai rău a fost faptul că și-a pierdut mințile după un preotel nobil, nelegiuit, neîncrezător, dezământat, fățarnic, antifilozof, al cărui nume n-am să vi-l spun ; este ultimul dintre cei care, spre a ajunge la episcopat, au apucat pe calea cea mai sigură și mai lesnicioasă, întrucît cere cele mai puține însușiri. Nu știu ce-i tot îndruga fetei mele, în fiecare dimineață cînd venea să-i citească pamfletele, scrise ca

să-și cîștige prînzul sau cina, mă rog, pagini din ghiveciul lui literar. O să ajungă episcop ? N-o să ajungă ? Din fericire, s-au certat. Fiică-mea, întrebîndu-l într-o zi dacă-i cunoaște pe cei împotriva cărora scria, iar abatele răspunzîndu-i că nu, fiică-mea întrebîndu-l dacă are cumva și alte simțăminte în afara celor de care-și bătea joc, iar abatele răspunzîndu-i că nu, ea nu s-a mai putut stăpîni și i-a spus în față că, după faptele lui, îl socotește cel mai rău și mai prefăcut dintre oameni.

Doamna de La Pommeraye o întrebă dacă erau foarte cunoscute.

— Din nefericire, mult prea cunoscute.

— După cîte văd, nu prea ții la situația dumitale ?

— Deloc, iar fiică-mea spune sus și tare în fiecare zi că i-ar place să aibă cea mai nefericită situație în locul celei de-acum ; și e de-o tristețe care pînă la urmă îi alungă pe oameni din preajma ei...

— Va să zică, dacă mi-aș pune în gînd să vă făuresc și uneia și alteia cea mai strălucită soartă cu puțință, n-ați avea nimic împotrivă ?

— V-am fi recunoscătoare și pentru mai puțin.

— Dar mai întîi e vorba să știu dacă mi-ați putea făgădui să vă supuneți întocmai îndrumărilor pe care vi le-aș da.

— Puteți fi sigură, oricare ar fi ele.

— Și-o să fiți la poruncile mele, oricînd mi-ar plăcea ?

— Le-am aștepta cu nerăbdare.

— Mi-e de-ajuns atîta ; întoarce-te acasă ; poruncile le vei primi curînd. Pînă atunci, scapă-te de mobile, vinde tot, nu opri nici măcar rochiile, dacă le aveți prea bătoare la ochi ; asta nu s-ar potrivi vederilor mele.

Jacques, începînd să fie atras de povestire, îi spuse hangîței :

— Ce-ar fi să bem în sănătatea doamnei de La Pommeraye ?

HANGIȚA : Cu plăcere.

JACQUES : Și în sănătatea doamnei d'Aisnon.

HANGIȚA : Fie !

JACQUES : Și cred că n-o să ai nimic împotriva să bem și în sănătatea domnișoarei d'Aisnon, care are o voce de cameră frumușică, puțin talent la dans și o melancolie ce-o împinge la trista nevoie de-a primi un nou ibovnic în fiecare seară.

HANGIȚA : Nu râde, fiindcă asta e cel mai cumplit lucru. Dacă ai ști ce chin e când nu iubești !...

JACQUES : În sănătatea domnișoarei d'Aisnon, care s-a chinuit atât.

HANGIȚA : Haide !

JACQUES : Dragă hangiță, îți iubești bărbatul ?

HANGIȚA : Nu prea...

JACQUES : Atunci ești cu totul de plîns ; fiindcă mi se pare sănătos tun.

HANGIȚA : Nu tot ce lucește e aur.

JACQUES : În sănătatea hangiului nostru !

HANGIȚA : Beți singuri.

STAPINUL : Jacques, Jacques, dragul meu, prea te pripești.

HANGIȚA : Nu vă temeți, domnule, e sincer ; mîine o să-i treacă.

JACQUES : Fiindcă mîine o să-mi treacă și fiindcă astă-seară nu pun mare temei pe judecata mea, frumoasă hangiță, hai să mai bem în sănătatea cuiva, în sănătatea unuia care mi-e tare drag, în sănătatea abatelui domnișoarei d'Aisnon !

HANGIȚA : Fugi de-aici, domnule Jacques ! Un fățarnic, un ambițios, un nepriceput, un bîrfitor, un intolerant ; căci așa sînt numiți, mi se pare, cei ce sugrumă bucuroși pe oricine nu gîndește la fel ca ei.

STAPINUL : Ce nu știi dumneata, hangiță dragă, e că Jacques al nostru e un soi de filozof și că pune preț ne-maipomenit pe dobitocii ăștia care se necinstesc singuri și necinstesc și cauza apărută de ei atât de prost. El spune

despre căpitanul său că-i numea contraotrava Hueților, a Nicolilor, a Bossueților.¹ Vezi că nu înțelegea nimic din toate astea, așa cum nici dumneata nu înțelegi... Ți s-o fi culcat bărbatul ?

HANGIȚA : Păi e și timpul.

STĂPINUL : Și te lasă așa, la taifas ?

HANGIȚA : Soții noștri sînt deprinși... Doamna de La Pommeraye se urcă în caleașcă, dă fuga în cartierul cel mai depărtat de locuința doamnei d'Aisnon, închiriază un mic apartament într-o casă cumsecade, pe lângă locuința parohului, o mobilează numai cu strictul necesar, le poartă pe doamna d'Aisnon și pe fiică-sa la masă și le mută, chiar în ziua aceea, sau peste cîteva zile, lăsîndu-le o listă cu regulile de purtare pe care trebuiau să le respecte.

JACQUES : Hangiță dragă, am uitat să bem în sănătatea doamnei de La Pommeraye și a marchizului des Arcis ; zău ! asta nu-i cîstit din partea noastră.

HANGIȚA : Haide, haide, domnule Jacques, doar nu s-a golit pivnița... Iată regulile de purtare sau ce mai țin eu minte din ele :

„Veți ocoli locurile pe unde se plimbă lumea, căci nu trebuie să fiți recunoscute.

Nu veți primi vizita nimănui, nici chiar pe a vecinilor și a vecinelor voastre, trebuind să dați impresia că trăiți cît mai retrase de lume.

De mîine încolo vă veți lua înfățișarea unor femei cu-cernice, fiindcă așa trebuie să se creadă că sînteți.

Nu veți ține în casă decît cărți pioase, fiindcă nu trebuie să aveți pe lângă voi nici un lucru care să vă poată trăda.

Vă veți duce cu cel mai mare sîrg la slujbele bisericești, și în zilele de sărbătoare, și în zilele de lucru.

¹ *Huet* (1630—1721), *Nicole* (1625 sau 1628—1695) și *Bossuet* (1627—1704) — prelați și apologeți de seamă ai catolicismului.

Vă veți da toată silința să intrați în vorbitorul vreunei mînăstiri de maici ; flecăreala femeilor ăstora care trăiesc închise o să ne fie folositoare.

Veți lega o cît mai strînsă prietenie cu parohul și cu preoții din parohie, fiindcă s-ar putea să am nevoie de mărturia lor.

Acasă, însă, nu veți primi pe nici unul din ei.

Vă veți duce la spovedanie și vă veți împărtăși cel puțin de două ori pe lună.

Vă veți relua numele de familie, fiindcă e cîstit, și fiindcă mai curînd sau mai tîrziu se vor căuta informații despre voi în provincie, unde ați locuit.

Din cînd în cînd veți face mici pomeni, dar nu veți primi nici una, sub orice pretext ar veni. Trebuie să se creadă că nu sînteți nici sărace, nici bogate.

Veți toarce, veți coase, veți tricota, veți broda și vă veți da lucrurile spre vînzare celor ce se ocupă cu milostenia.

Veți trăi în cea mai deplină cumpătare ; două porții de la han și atît.

Fiica dumitale nu va ieși niciodată fără să o însoțești, și nici dumneata fără ca ea să te însoțească. Pentru a vă arăta pioșenia, veți folosi în acest scop toate căile ușor de urmat.

Mai ales, vă repet, nu primiți niciodată în casă nici popi, nici călugări, nici mironosițe.

Pe străzi veți umbla cu ochii plecați ; la biserică nu-l veți vedea decît pe Dumnezeu.

O asemenea viață e aspră, recunosc, dar n-o să țină mult, și vă făgăduiesc pentru ea cea mai însemnată răsplată. Stați și cumpăniți bine : dacă asprimea unui astfel de trai vi se pare mai presus de puterile voastre, spuneți-mi deschis ; n-am să mă simt nici jignită nici mirată. Uitasem să vă spun că ar fi bine să vă alcătuiți o poliloghie mistică și că va trebui să învățați bine povestea Vechiului și a Noului Testament, ca să nu puteți fi luate drept niște cucernice de azi, de ieri. Făceți-vă janseniste sau moliniste,

cum v-o plăcea ; cel mai bine însă ar fi să aveți aceleași păreri cu popa din parohia voastră. Nu uitați niciodată să tunați și să fulgerați, orbește, la orice prilej, împotriva filozofilor ; strigați că Voltaire e Anticrist, învățați pe dinafară lucrarea micuțului vostru abate și, dacă e nevoie, răspîndiți-o...”

La care doamna de La Pommeraye adăugă : „Eu n-am să vă vizitez acasă ; nu sînt vrednică de prietenia unor femei atît de sfinte ; dar să n-aveți nici o grijă ; o să veniți aici cîteodată, pe ascuns, și o să ne despăgubim, între noi, de traiul vostru pocăit. Băgați de seamă, însă, tot făcînd pe cuvioasele să nu vă prindeți în joc și să nu deveniți cumva într-adevăr cuvioase. Cheltuielile gospodăriei voastre mă privesc pe mine. Dacă îmi izbutește planul, n-o să mai aveți deloc nevoie de ajutorul meu ; dacă dă greș, și nu din vina voastră, sînt destul de bogată ca să vă asigur o viață mai cinstită și mai bună decît aceea pe care ați jertfit-o pentru mine. Și mai cu seamă vă cer supunere, supunere oarbă, nemărginită față de voința mea ; fără asta nu răspund de nimic pentru clipa de față și nu mă oblig la nimic pentru viitor.”

STĂPINUL : (ciocănindu-și tabachera cu degetele și uitîndu-se cît e ceasul) : Afurisit cap de femeie ! Ferească-mă Dumnezeu să îmi iau unul asemenea.

HANGIȚA : Răbdare, răbdare, încă nu-l cunoști.

JACQUES : Pînă atunci, draga și frumoasa mea hangiță, ce-ar fi dacă i-am mai spune un cuvînt sticlei ?

HANGIȚA : Domnule Jacques, vinul meu de Champagne mă înfrumusețează în ochii dumitale.

STĂPINUL : Îmi dă ghes de-atîta vreme o întrebare, poate nelalocul ei, pe care vreau să ți-o pun, încît n-aș mai putea să mă abțin.

HANGIȚA : Puneți-o.

STĂPINUL : Sînt sigur că dumneata nu ești născută într-un han.

HANGIȚA : Așa e.

STĂPINUL : Că ai ajuns aici datorită unor întâmplări neobișnuite, și că te-ai bucurat altădată de-o situație mult mai bună.

HANGIȚA : Recunosc.

STĂPINUL : Și dacă am întrerupe un pic povestea doamnei de La Pommeraye...

HANGIȚA : Asta nu se poate. Povestesc bucuroasă întâmplările altora, dar nu pe ale mele. Aflați doar că am fost crescută la Saint-Cyr ¹, unde am putut citi prea puțin din *Evanghelie*, însă am citit o mulțime de romane. De la stăreția regală și pînă la hanul meu e cale lungă.

STĂPINUL : Îmi e de-ajuns ; închipuie-ți că nu te-am întrebat nimic.

HANGIȚA : Pe cînd cele două mironosițe își dovedeau pioșenia, și pe cînd începuse să se răspîndească în preajmă lor mireasma smereniei și a cucerniciei lor, doamna de La Pommeraye îi dădea marchizului dovezi de stimă, prietenie și încredere cît se poate mai depline. Marchizul era totdeauna binevenit, nu-l bombănea, nu-i făcea mutre, chiar după ce lipsea vreme îndelungată ; el îi povestea toate cuceririle lui, și ea părea că se distrează din toată inima. Ba îi și dădea sfaturi pentru cazurile mai anevoioase ; aducea uneori vorba despre căsătorie, dar o făcea cu un ton atît de dezinteresat, încît nu putea fi bănuită că vorbește pentru ea. Iar dacă marchizul îi spunea vreuna din vorbele acelea duioase și măgulitoare de care nu te poți lipsi niciodată față de femeile cu care te-ai iubit, ea ori zîmbea, ori se prefăcea că n-aude. Dacă ar fi fost să te iei după ea, inima i se potolise ; și, lucru pe care nu și l-ar fi închipuit niciodată, își dădea seama că un prieten ca el îi era de-ajuns ca s-o facă fericită pe tot restul vieții ; și-apoi nu mai era în prima tinerețe, nu mai avea înflăcărarea de odinioară.

— Cum ! N-ai să-mi destăinuiești nimic ?

¹ *Saint-Cyr-l'Ecole*, comună în apropiere de Versailles. Aici se afla o școală pentru fetele din familiile scăpătate.

— Nu !

— Dar contele acela tinerel, draga mea, care îți tot dădea tîrcoale pe vremea cînd eu eram domn și stăpîn ?

— I-am închis ușa și nu-l mai văd.

— Asta nu-i firesc ! De ce l-ai alungat ?

— Fiindcă nu-mi place.

— Ah, draga mea, mi se pare că te ghicesc ; tot mă mai iubești.

— Se poate.

— Te bizui că am să te iubesc iar ?

— De ce nu ?

— Și-ți asiguri toate avantajele pe care le-ar putea aduce o purtare neprihănită ?

— Așa cred.

— Iar dacă aș avea norocul sau nenorocul să ne reîncepem dragostea, vei crede de datoria dumitale să treci sub tăcere greșelile mele.

— Prea mă crezi delicată și mărinimoasă.

— După cele ce-ai făcut, draga mea, nu există nici un fel de eroism de care să nu fii în stare.

— Nu-mi pare rău că gîndești așa.

— Pe cinstea mea, sînt sigur că mă pîndește cea mai mare primejdie din partea ta.

JACQUES : Și eu sînt sigur.

HANGIȚA : Trecuseră vreo trei luni de cînd se găseau cam în aceeași situație, și doamna de La Pommeraye socoti că a sosit clipa să pună totul în joc. Într-o zi senină de vară, pe cînd îl aștepta pe marchiz la masă, îi trimise vorbă doamnei d'Aisnon și fetei ei să vină în Grădina Regelui. Marchizul sosi, prînziră devreme ; și prînziră cu voioșie. După masă, doamna de La Pommeraye îi spuse marchizului că ar vrea să iasă la plimbare împreună, dacă n-are altceva mai bun de făcut. În ziua aceea nu erau spectacole nici la operă, nici la teatru ; marchizul făcu observația asta ; și ca să se despăgubească de-un spectacol plăcut printr-un spectacol folositor, întîmplarea vru

ca tot el s-o invite pe marchiză să meargă să vadă Cabinetul Regelui. După cum vă închipuiți, ea n-a spus nu. Iată căii înhămați ; iată-i porniți ; iată-i ajunși la Grădina Regelui ; și iată-i în mulțime, uitându-se la toate și nevăzînd nimic, ca și ceilalți.

Cititorule, uitasem să-ți zugrăvesc poziția celor trei personaje despre care e vorba aici : a lui Jacques, a lui stăpînu-său și a hangîtei ; dacă n-aș fi băgat de seamă, i-ați fi auzit mai departe vorbind, dar nu i-ați fi văzut deloc ; mai bine mai tîrziu decît niciodată. Stăpînul, la stînga, cu scufa de noapte pe cap, cu halatul pe el, se tolănise în voie într-un uriaș fotoliu tapizat, cu batista zvîrlită pe brațul fotoliului și cu tabachera în mînă. Hangița, mai spre fund, în fața ușii, aproape de masă, cu paharul dinainte. Jacques, în capul gol, la dreapta ei, cu amîndouă coatele sprijinite de masă și cu nasul vîrît între două sticle ; alte două sticle zăceau pe jos, lîngă el.

După ce ieșiră din Cabinet, marchizul și buna lui prietenă se plimbară prin grădină. O luară amîndoi pe prima alee la dreapta, aproape de intrare, pe lîngă pepinieră, cînd doamna de La Pommeraye scoase un strigăt de uimire, spunînd :

— Nu mă înșel, cred că ele sînt ; da, sînt chiar ele.

Și, părăsindu-l de îndată pe marchiz, se repezi în întîmpinarea celor două cuvioase. D'Aisnon-fiica era minunată în veșmîntul ei simplu, care, neatrăgînd deloc privirile, aținea întreaga atenție asupra ei.

— A, dumneata ești ?

— Da, eu sînt.

— Și cum o mai duci, ce-ai mai făcut, de-o veșnicie, de cînd nu ne-am văzut ?

— Ne cunoașteți nenorocirile, a trebuit să ne resemnăm și să trăim retrase, după cum se cuvine cînd nu ești prea bogată ; e mai bine să te retragi din lumea mare, cînd nu mai poți să te arăți așa cum trebuie.

— Dar să mă părăsiți pe mine, pe mine care nu sînt din lumea mare și care am avut totdeauna bunul-simț s-o consider atît de plicticoasă pe cît este !

— Unul dintre neajunsurile nenorocirii e neîncrederea pe care ți-o sădește în suflet ; săracii se tem să nu pară nepoftiți.

— Voi, nepoftite în casa mea ? ! Bănuiala asta e o adevărată ocară.

— Doamnă, eu n-am nici o vină, de zece ori i-am amintit mamei de dumneavoastră, dar ea îmi spunea : Doamna de La Pommeraye... Nimeni nu se mai gîndește la noi, fiica mea.

— Ce nedreptate ! Ia să stăm puțin jos și să vorbim. Iată-l pe domnul marchiz des Arcis ; e prietenul meu ; și prezența lui n-o să ne stînjenească deloc. Cît a crescut domnișoara ! Și ce frumoasă s-a făcut de cînd nu ne-am mai văzut !

— Situația noastră are măcar o parte bună : ne lipsește de tot ceea ce poate dăuna sănătății ; priviți-i obraji, priviți-i brațele ; iată la ce te duce o viață cumpătată și ordonată, somnul, lucrul, conștiința împăcată ; și asta nu-i puțin...

Se așezară și stătură de vorbă prietenește. D'Aisnon-mama vorbi cum trebuie. d'Aisnon-fiica vorbi puțin. Și una și alta folosiră tonul cucerniciei, dar firesc și fără să facă pe mironosițele. Cu mult înainte de-a se însera, cele două cuvioase se ridicară. Li se arătă că e încă devreme ; d'Aisnon-mama spuse destul de tare, la urechea doamnei de La Pommeraye, că mai aveau încă o îndatorire pioasă de săvîrșit și că le era cu neputință să mai rămînă. Mama și fiica ajunseseră destul de departe, cînd doamna de La Pommeraye se muștră că nu le-a întrebat unde locuiesc și că nu le-a dat adresa ei : „E o greșală, adăugă ea, pe care altădată n-aș fi făcut-o.“ Marchizul dădu fuga s-o îndrepte ; ele primiră adresa doamnei de La Pommeraye

dar, oricît stăruie marchizul, nu putu s-o afle pe-a lor ; nu îndrăzni să le dea trăsura lui, dar îi mărturisî doamnei de La Pommeraye că fusese ispitit s-o facă.

Marchizul nu uită s-o întrebe pe doamna de La Pommeraye cine erau cele două femei.

— Sînt două ființe mai fericite decît noi... Ai văzut cît sînt de sănătoase ! Ce senin le e chipul ! Ce nevinovăție, ce bună-cuviință au în vorbire ! În lumea noastră nu se văd și nu se aud asemenea lucruri. Noi îi deplîngem pe cuvioși ; cuvioșii ne plîng pe noi ; și, dacă stau să mă gîndesc, înclin să cred că ei au dreptate.

— Nu cumva marchiză, te simți și dumneata ispitită să devii cuvioasă ?

— De ce nu ?

— Ia seama, n-aș vrea ca despărțirea noastră, dacă e într-adevăr despărțire, să te împingă pînă acolo.

— Ți-ar place mai mult să-i redeschid ușa tînărului conte ?

— Mult mai mult.

— Și mă sfătuiești s-o fac ?

— Fără pic de șovăire...

Doamna de La Pommeraye îi spuse marchizului ce știa despre numele, despre locul de baștină și despre starea de mai-nainte a celor două cuvioase, punînd tot interesul și toată simțirea cu putință, apoi adăugă :

— Sînt două femei de o cumințenie rară, mai cu seamă fiica. Îți dai seama că o fată cu un chip ca al ei n-ar duce lipsă de nimic, dacă ar vrea să-l folosească pentru asta ; dar ele preferă un trai sărac și cinstit unui belșug care să te facă să roșești ; le-a mai rămas atît de puțină avere, încît, într-adevăr, nu știu cum or fi putînd să-și țină zilele. Un astfel de lucru te frămîntă zi și noapte. Să înduri sărăcia, cînd te-ai născut calic, o mulțime de oameni se pricep s-o facă : dar să treci de la îmbelșugare la strictul necesar, să te mulțumești cu el, să găsești fericirea în el, nu pot să

înțeleg. Iată la ce folosește religia. Orice-ar zice filozofii noștri, religia e un lucru bun.

— Mai ales pentru nefericiți.

— Cine nu e oare mai mult sau mai puțin nefericit ?

— Pe cinstea mea că ai să devii cuvioasă.

— Mare nenorocire ! Viața asta e o nimica toată, când o compari cu veșnicia ce va să vină !

— Ai și început să vorbești ca o misionară.

— Vorbesc ca o femeie convinsă. Ascultă, marchize, răspunde-mi cinstit : toate bogățiile noastre nu ni s-ar părea niște biete zdrențe, dacă am cugeta mai adânc la răsplată sau la caznele care ne așteaptă în viața de apoi ? Să corupi o fată tânără sau o femeie care-și iubește bărbatul, cu ideea că ai putea să mori în brațele ei și să cazi dintr-o dată în chinuri fără sfârșit, recunoaște că asta ar fi nebunia cea mai de necrezut.

— Și totuși, așa se întâmplă zilnic.

— Fiindcă nu există credință, fiindcă oamenii trăiesc ca niște bezmetici.

— Ba fiindcă părerile religioase n-au cine știe ce influență asupra moravurilor. Dar îți jur, draga mea, că ai pornit-o de-a binelea spre schimnicie.

— Nici n-aș putea face altceva mai bun.

— Haide, ești nebună ; mai ai înainte încă vreo douăzeci de ani de săvârșit păcate plăcute : nu te lipsi de ele ; la urmă ai să te pocăiești și ai să te duci să te lauzi cu asta la picioarele preotului, dacă ai să vrei... Ei, dar serios mai discutăm ! Imaginația ți se întunecă peste măsură, din pricina ticăloasei de singurătăți în care te-ai adâncit. Crede-mă, cheamă-l cât mai repede pe tânărul conte, n-o să-l mai vezi nici pe diavol, și nici iadul, și-ai să fii încântătoare, ca mai înainte. Ți-e teamă că am să te dojenesc atunci când ne vom împăca ? Dar, mai întâi de toate, s-ar putea să nu ne mai împăcăm niciodată ; iar pentru o temere, întemeiată sau nu, te lipsești de cea mai dulce plăcere ; și,

zău, cinstea de a prețui mai mult decît mine nu merită asemenea jertfă.

— Ai întru totul dreptate ; de aceea, nu asta m'oprește...

Și își mai spuseră unul altuia încă o mulțime de lucruri pe care nu mi le mai amintesc.

JACQUES : Hangițo, dragă, hai să mai tragem o dușcă asta înprospătează memoria.

HANGIȚA : Să mai bem un pahar... După ce se mai plimbară puțin, doamna de La Pommeraye și marchizul se urcară în trăsură. Doamna de La Pommeraye zise :

— Cum mă mai îmbătrînește ! Cînd a venit la Paris nu era mai înaltă de-o șchioapă.

— Vorbești de fiica doamnei pe care am întîlnit-o la plimbare ?

— Da. E ca într-o grădină unde trandafirii ofiliți lasă locul celor proaspăt înbobociți. Te-ai uitat la ea ?

— Cred și eu.

— Cum o găsești ?

— Are capul unei fecioare de Rafael, pe corpul *Galatéei*¹ lui ; și are o dulceață în glas !

— Și o modestie în privire !

— O bună-cuviință în ținută !

— O cumințenie în cuvinte care nu m-a izbit la nici o altă fată cît m-a izbit la ea. Iată ce aduce creșterea aleasă.

— Cînd sămînța cade pe pămînt bun.

Marchizul o lăasă pe doamna de La Pommeraye la poartă ; și doamna de La Pommeraye nu găsi nimic mai grabnic de făcut decît să le arate celor două cuvioase că era mulțumită de felul cum își jucaseră rolurile.

¹ În mitologie, nimfă iubită de ciclopul Polifem și de păstorul Acis ; subiect al unui tablou de Rafael, la care se referă aici marchizul.

JACQUES : Dacă au s-o țină și mai departe cum au început, atunci, domnule marchiz des Arcis, chiar dacă ai fi dracu, și tot n-o să scapi.

STĂPÎNUL : Tare aș vrea să știu ce plan au.

JACQUES : Ba mie nu mi-ar place să-l aflu ; asta ar strica tot.

HANGIȚA : Din ziua aceea marchizul începu să vină tot mai des pe la doamna de La Pommeraye, care băgă de seamă, dar nu-l întrebă din ce pricină. Ea nu aducea vorba niciodată prima despre cele două cuvioase ; aștepta să înceapă el ; și marchizul o făcea totdeauna, cu o nerăbdare prost ascunsă și cu o prefăcută nepăsare.

MARCHIZUL : Ți-ai mai întâlnit prietenele ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu.

MARCHIZUL : Știi că nu-i prea frumos ce faci ? Ești bogată ; ele sînt strîmtorate ; și nu le chemi măcar la masă, așa din cînd în cînd ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Credeam că domnul marchiz mă cunoaște ceva mai bine. Pe vremuri, dragostea ce-mi purta făcea să-i par plină de calități ; astăzi, prietenia mă arată plină de lipsuri. Le-am invitat de zece ori, fără să le înduplec să vină vreodată. Nu vor să vină la mine din pricina unor idei ciudate, și cînd mă duc la ele, trebuie să-mi las caleașca la colțul străzii și să fiu negătită, fără fard și fără diamante. Nu trebuie să te mire prudența lor ; ar fi de ajuns cîteva vorbe rele, aruncate fără nici un temei, ca să întunece mintea cîtorva persoane milostive și să le lipsească de ajutorul lor. Marchize, după cît se pare, e greu să faci un bine.

MARCHIZUL : Mai ales cuvioșilor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Fiindcă cel mai neînsemnat motiv îi poate lipsi de el. Dacă s-ar afla că eu le port de grijă, s-ar spune de-ndată : „Doamna de La Pommeraye le ocrotește ; nu mai au nevoie de nimic...” Și iată milosteniile secătuite.

MARCHIZUL : Milosteniile !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, domnule, milosteniile.

MARCHIZUL : Dumneata le cunoști, și ele mai au nevoie de milostenii ? !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Încă o dată, marchize, văd bine că nu mă mai iubești și că o parte din stima dumitale s-a dus odată cu dragostea. Cine ți-a spus oare că, dacă femeile astea primesc milosteniile parohiei, e vina mea ?

MARCHIZUL : Îți cer de o mie de ori iertare, doamnă ; am greșit. Dar de ce nu primesc ajutorul unei prietene ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Vai, marchize, mult ne mai trebuie, nouă ăstora, oamenilor de lume, ca să ne dăm seama de câte scrupule sînt frămîntate sufletele celor ce trăiesc cu frica de Dumnezeu. Ființele acestea nu cred că se cade să primească ajutoare de la oricine.

MARCHIZUL : Asta înseamnă că ne răpesc cel mai bun mijloc de-a ispăși pentru cheltuielile noastre nebunești.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Ba deloc. Să ne închipuim, de pildă, că pe domnul marchiz des Arcis l-ar înduioșa soarta lor ; de ce n-ar face ca ajutorul lui să treacă prin mîini mai vrednice ?

MARCHIZUL : Și mai puțin sigure.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Tot ce se poate.

MARCHIZUL : Ia spune-mi, dacă le-aș trimite vreo douăzeci de ludovici, crezi că nu i-ar primi ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Sînt sigură că te-ar refuza ; și refuzul n-ar trebui să ți se pară deloc nela-localul lui din partea unei mame care are o copilă încîntătoare.

MARCHIZUL : Știi că m-am simțit ispitit să mă duc să le văd ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Te cred. Marchize, marchize, ia seama ; imboldul acesta de milă e prea neașteptat și dă de bănuț.

MARCHIZUL : Oricum ar fi, crezi că m-ar fi primit ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Sînt sigură că nu. Luxul trăsorii dumitale, al veșmintelor pe care le porți, slugile pe care le ai și farmecul tinereții dumitale ar fi prea de-ajuns ca să dea prilej de bîrfit vecinilor și să ducă de rîpă bunul nume al bietelor femei.

MARCHIZUL : Mă mîhnești ; căci, fii sigură, nu ăsta îmi e scopul. Așadar, trebuie să renunț la gîndul de-a le ajuta și de-a le vedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cred și eu.

MARCHIZUL : Dar dacă le-aș trimite ajutoare prin dumneata ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu cred că ajutoarele ar fi destul de curate ca să le duc eu.

MARCHIZUL : Crudă mai ești !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, crudă ; bine ai zis.

MARCHIZUL : Ce nălucire ! Marchiză, îți rîzi de mine.

O fată pe care n-am văzut-o decît o dată în viață...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Dar făcînd parte dintre puținele fete pe care nu le mai uiți, cînd le-ai văzut o dată.

MARCHIZUL : Adevărat, chipuri ca al ei nu se uită ușor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, ia seama, îți pregătești singur chinurile, și aș fi mai dispusă să te feresc de ele decît să ți le alin. Nu confunda fata asta cu cele pe care le-ai cunoscut : nu e deloc asemenea lor ; nu le poți ispitii, nu le poți suci mințile, nu te poți apropia de ele, fiindcă nu-ți dau ascultare și n-ai s-o scoți la capăt.

După discuția asta, marchizul își aminti pe neașteptate că are niște treburi urgente. Se ridică brusc și plecă îngrijorat.

Și, mult timp după aceea, nu trecu zi în care marchizul să nu se abată pe la doamna de la La Pommeraye ; dar cum venea, se așeza și tăcea ; vorbea numai doamna de La

Pommeraye ; după ce trecea un sfert de oră, marchizul se ridica și pleca.

Lipsi apoi cu desăvârșire un timp de aproape o lună după care reapăru ; dar era trist, melancolic, înfrînt. Vă zîndu-l astfel, marchiza îi spuse :

— În ce hal ești ! De unde ai ieșit ? Oare ți-ai petrecut toată vremea în case de întâlniri ?

MARCHIZUL : Pe cinstea mea, aproape că da. Din deznădejde m-am aruncat într-o desfrînare groaznică.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cum ! Din deznădejde ?

MARCHIZUL : Da, din deznădejde...

După ce rosti vorbele acestea, el începu să se plimbe în lung și în larg, fără să spună o vorbă ; se ducea la ferele, privea cerul, se oprea dinaintea doamnei de La Pommeraye ; se ducea la ușă, își chema slugile cărora n-avea să le spună nimic ; le trimitea înapoi ; se reîntorcea ; revenea la doamna de La Pommeraye, care lucra fără să-l ia în seamă, voia să vorbească, nu îndrăznea ; în sfîrșit, doamnei de La Pommeraye i se făcu milă de el și zise :

— Ce-ai ? E o lună de cînd nu te-am mai văzut ; te-am întors cu o înfățișare de parcă ai fi ieșit din mormînt și te zvîrcolești ca un suflet chinuit.

MARCHIZUL : Nu mai pot să îndur, trebuie să-ți spun totul. M-a tulburat adînc fata prietenei dumitale ; am încercat tot, absolut tot, ca s-o uit ; și cu cît am încercat mai mult, cu atît mi-am amintit-o mai tare. Ființa asta îngerească nu-mi iese o clipă din minte ; fă-mi un serviciu important.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Care ?

MARCHIZUL : Trebuie neapărat s-o revăd și am să-ți rămîn îndatorat pentru asta. Mi-am trimis oamenii de încredere să le urmărească. Toate venirile și plecările lor sînt de acasă la biserică și de la biserică acasă. De zece ori le-am ieșit în cale, pe jos ; nici nu m-au zărit măcar ;

am așteptat ore întregi zadarnic la poarta lor. La început m-au făcut să fiu desfrînat ca un maimuțoi ¹, apoi pios ca un înger ; în ultimele cincisprezece zile n-am scăpat o liturghie măcar. Ah ! prietenă, ce chip are ! Cît e de frumoasă !...

Doamna de La Pommeraye știa toate acestea.

— Adică, îi răspunse ea marchizului, după ce ai încercat totul ca să te lecuiești, n-ai lăsat nimic la o parte ca să înnebunești, și asta ai izbutit.

MARCHIZUL : Nici nu ți-aș putea spune cît de bine am izbutit. N-o să ai oare milă de mine, și n-am să-ți datoriez fericirea de a o revedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu-i deloc ușor ; am să încerc, dar cu o condiție : să le lași în pace pe bietele nefericite și să nu le mai tulburi. N-am să-ți ascund că mi-au scris cu amărăciune despre felul cum le-ai urmărit pas cu pas, și iată scrisoarea...

Scrisoarea pe care i-o dădu marchizului s-o citească fusese întocmită în urma înțelegerii dintre ele. D'Aisnonfiica părea că o scrisese din porunca mamei sale ; pusese în ea atîta cinste, cuvinte atît de duioase și de mișcătoare, atîta eleganță și iscusință, încît nu mai era nevoie de altceva ca să-i sucească mințile marchizului. De aceea, el însoți fiecare cuvînt cu o exclamație ; nu lăsă nici o frază necitită de mai multe ori ; plîns de bucurie ; și îi spuse doamnei de La Pommeraye :

— Recunoaște, doamnă, că mai frumos decît așa nu se poate scrie.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Recunosc.

MARCHIZUL : Și că la fiecare rînd te simți pătruns de admirație și de respect pentru femeii cu asemenea caractere.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nici nu se poate altfel.

¹ În text : *comme un sapajou*. *Sapajou* — un soi de maimuță mică din America de Sud.

MARCHIZUL : Îmi voi ține făgăduiala ; dar, te rog, gîndește-te și n-o uita pe-a dumitale.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Într-adevăr, marchize, sînt la fel de nebună ca și dumneata. Pesemne că mai ai încă o grozavă putere asupra mea ; asta mă înspăimîntă.

MARCHIZUL : Cînd le voi revedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu știu încă. Mai întîi trebuie să am grijă să potrivesc lucrurile în așa fel, încît să înlătur orice bănuială. Ele nu se poate să nu știe ce urmărești ; dă-ți seama cum li s-ar părea bunăvoința mea, dacă și-ar închipui că sîntem înțeleși amîndoi... Dar, la urma urmei, marchize, ce nevoie am eu de toată încurcătura asta ? Ce-mi pasă mie, că iubești, sau că nu iubești, sau că vorbești alandala ? Descurcă-ți singur ștele încîlcite. Vrei să mă faci să joc un rol din cale-afară de neobișnuit.

MARCHIZUL : Prietenă, dacă mă părăsești, sînt pierdut. Nu-ți voi vorbi despre mine, fiindcă te-aș jigni ; dar te-aș ruga fierbinte, pentru ființele acestea demne, care îți sînt atît de dragi ; mă cunoști ; apără-le de toate nebuniile pe care aș fi în stare să le fac. Am să mă duc la ele, da, am să mă duc, și-o spun dinainte ; am să le sparg ușa, am să intru cu de-a sila, am să mă așez pe un scaun ; nu știu încă ce-am să le spun și ce-am să fac ; nu ți-e teamă oare de ce-ar putea să mi se întîmple în halul în care mă găsesc ?...

Băgați de seamă, domnilor, urmă hangița, că de la începutul întîmplării acesteia și pînă în clipa de față marchizul des Arcis n-a rostit nici un cuvînt care să nu fie un pumnal înfipt în inima doamnei de La Pommeraye. Ea se înăbușea de indignare și de furie ; de aceea, îi răspunse marchizului cu o voce tremurătoare și întretăiată :

— Ai dreptate. Ah ! dacă aș fi fost eu iubită astfel, poate că... Dar să lăsăm asta... Dacă voi face ceva, nu de

hatîrul dumitale am s-o fac, și îngăduie-mi să cred măcar, domnule marchiz, că-mi vei lăsa timp.

MARCHIZUL : Cît mai puțin, cît mai puțin voi putea.

JACQUES : Ah, dragă hangiță, ce diavol de femeie ! Nici iadul n-o întrece. Mă bagă în sperieți ; și trebuie să mai dau o dușcă pe gît, ca să mă mai liniștesc... O să mă lași să beau de unul singur ?

HANGIȚA : Mie nu mi-e teamă... Doamna de La Pommeraye zicea : „Sufăr, dar nu sufăr numai eu. Bărbat fără inimă ! Nu știu cît va ține chinul meu, dar pe al tău voi face să dureze veșnic...” Și îl ținu pe marchiz aproape o lună încheiată pe jeratic în așteptarea întrevederii făgăduite, adică îl lăsa tot timpul să pătimească, să se năucească de tot, și, sub cuvîntul că-i îndulcește lungimea răgazului, îi îngădui să vorbească despre dragostea lui înflăcărată.

STĂPINUL : Și s-o întărească, vorbindu-i despre ea.

JACQUES : Ce mai femeie ! Diavol de femeie ! Hangițo, mi-a sporit teama de două ori pe cît era.

HANGIȚA : Așadar, marchizul venea în fiecare zi să stea de vorbă cu doamna de La Pommeraye, care îl ațîța, îl întărea în hotărîrea lui și-l ducea la pierzanie prin cuvintele cele mai prefăcute. El o întreba despre locul nașterii, despre neamurile, despre educația, despre averea și despre nenorocirea femeilor acestora ; revenea întruna la ele și tot i se părea că nu știe destul și că nu-i de ajuns de mișcat. Marchiza îl făcu să-și dea seama cum îi sporește dragostea, obișnuindu-l cu deznodămîntul ei, sub cuvînt că ar înspăimînta-o. „Marchize, îi spunea ea, bagă de seamă, toate astea au să te ducă departe ; s-ar putea ca într-o bună zi prietenia mea, de care abuzezi în mod ciudat, să nu mă mai dezvinovățească nici în ochii mei și nici în ai dumitale. Marile nebunii nu se fac în fiecare zi. Marchize, tare mă tem că n-o s-o ai pe fata asta decît cu unele condiții, care pînă acum, nu ți-au fost deloc pe plac.

Cînd doamna de La Pommeraye socoti că marchizul era bine pregătit pentru succesul planului ei, se înțelese cu cele două femei să vină la ea, la masă ; iar cu marchizul să vină pe neașteptate, îmbrăcat ca și cum atunci ar fi sosit de la țară, ca să le poată înșela ; zis și făcut.

Tocmai li se adusese la masă felul al doilea, cînd fu anunțat marchizul. Acesta, cît și doamna de la Pommeraye și cele două d'Aisnon se prefăcură grozav de bine că sînt în încurcătură. „Doamnă, îi spuse el doamnei de La Pommeraye, sosesc de la moșie ; e prea tîrziu să mă mai duc acasă unde nu sînt așteptat decît diseară, și m-am gîndit că n-o să mă alungați de la masă...” Și tot vorbind așa, își luase un scaun și se așezase la masă. Tacîmul fu astfel pus, încît des Arcis se găsi alături de mamă și în fața fetei, lucru pentru care îi mulțumi cu un semn din ochi doamnei de La Pommeraye pentru delicata atenție. După tulburarea primei clipe, cuvioasele noastre se liniștiră. Vorbiră și chiar se înveseliră. Marchizul îi dădu cea mai mare atenție mamei și se purtă cît se poate mai rezervat cu fata. Strădania lui de a nu spune nimic, de a nu-și îngădui nici un lucru care le-ar fi putut jigni, prilejui celor trei femei o distracție tainică, dar dintre cele mai plăcute. Ele avură neomenia de a-l face să vorbească despre lucruri pioase timp de trei ceasuri în șir, iar doamna de La Pommeraye chiar îi spuse :

— Cuvintele pe care le rostești sînt o adevărată laudă pentru părinții dumitale ; ce-ai învățat în copilărie nu uiți niciodată. Înțelegi toate subtilitățile dragostei divine, ca și cum n-ai fi avut altă hrană în afară de a sfîntului François de Sales. Nu cumva ai fost puțin quietist ¹ ?

— Am uitat...

N-are nici un rost să mai spun că amîndouă cuvioasele pusă în convorbire toate grațiile, toată deșteptăciunea,

¹ Sfîntul François de Sales, episcop genovez, a trăit între anii 1567—1622. Quietistii sînt adepții unei secte catolice, foarte la modă în secolul al XVIII-lea.

toată puterea de ademenire și finețea pe care le aveau. Atinseră în treacăt capitolul pasiunilor, iar domnișoara Duquênoui (acesta îi era numele de familie) susținu că numai una dintre ele e primejdioasă. Marchizul fu de aceeași părere. Între orele șase și șapte cele două femei se retraseră, și fu cu neputință să le mai oprească, doamna de La Pommeraye susținând împreună cu doamna Duquênoui că trebuie să dai întâietate îndatoririlor, fără de care aproape că n-ar exista zi a cărei bucurie să nu fie stricată de remușcări. Iată-le plecate, spre marea părere de rău a marchizului, și iată-l pe marchiz între patru ochi cu doamna de La Pommeraye.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Ei, ce zici, marchize, așa-i că sînt cum nu se poate mai bună ? Mai găsește-mi în Paris încă o femeie care să facă ce-am făcut eu.

MARCHIZUL (căzîndu-i la picioare) : Recunosc, nu mai există alta să ți se asemene. Bunătatea dumitale mă uluiește ; ești singura prietenă adevărată din lume.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Ești sigur că vei aprecia mereu așa felul cum m-am purtat ?

MARCHIZUL : Aș fi un monstru, dacă n-aș recunoaște că e de neprețuit.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Să vorbim despre altceva. Cum stai cu dragostea ?

MARCHIZUL : Ca să-ți vorbesc deschis, trebuie s-o am neapărat pe fata asta ; altfel îmi dau sufleul.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Ai s-o ai, nici vorbă, dar trebuie să știi cum.

MARCHIZUL : O să vedem noi.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, marchize, te cunosc eu și le cunosc și pe ele : pentru mine n-aveți taine.

Trecură vreo două luni fără ca marchizul să mai dea ochi cu doamna de La Pommeraye ; și iată ce făcu în răgazul acesta : mai întii legă cunoștință cu duhovnicul

mamei și al fetei. Duhovnicul era un prieten de-al tînăru-lui preot despre care v-am vorbit. După ce se împotrivi cu toată fățărnicia unei intrigi atît de mîrșave și după ce-i vîndu cît putu mai scump sfîntenia menirii sale, el deveni o unealtă oarbă a marchizului.

Prima ticăloșie a omului lui Dumnezeu fu să înstrăineze bunăvoința parohului, convingîndu-l că cele două ocrotite ale doamnei de La Pommeraye primeau din partea parohiei o pomană de care îi lipseau pe săracii mai de plîns decît ele. Scopul lui era să le aducă unde voia, prin sărăcie.

Apoi folosi jîltul duhovnicesc ca să vîre zîzanie între fiică și mamă. Cînd o auzea pe mamă plîngîndu-se de fată, întărea pe cît putea vinile acesteia și ațîta astfel supărarea celeilalte. Dacă se plîngea fiica de mamă, îi dădea să înțeleagă, cu dibăcie, că puterea taților și a mamelor asupra copiilor e mărginită și că dacă persecuția mamei avea să ajungă pînă la un anumit punct, poate că n-ar fi cu neputință s-o scape de sub stăpînirea ei tiranică. Apoi, drept canon, îi spunea să vină iar la spovedanie.

Altă dată duhovnicul îi vorbea despre farmecele ei, dar cu multă îndemînare; îi spunea că ele sînt cele mai primejdioase daruri pe care Dumnezeu i le poate hărăzi unei femei; și-i povestea despre puternica impresie pe care o încercase din pricina farmecelor ei un bărbat, pe care nu-l numea, dar era ușor de ghicit cine e. Apoi duhovnicul trecea la îndurarea nemărginită a cerului și la îngăduința lui față de greșelile în care unele împrejurări te fac să cazi, vorbea despre slăbiciunea firii omenеști, pentru care fiecă muritor își găsește scuza în sine însuși, vorbea despre puterea și generalitatea unor imbolduri care nu-i crușaseră nici pe oamenii cei mai cucernici. Pe urmă o întreba dacă ea nu are cumva dorințe, dacă nevoile firii nu-i vorbesc în vise, dacă prezența bărbaților nu o tulbură. Mai apoi punea întrebarea dacă o femeie trebuie să cedeze sau să reziste unui bărbat pătimaș, dacă trebuie să-l lase

să moară și să-l trimită în iad pe acela pentru care fusese vărsat sîngele lui Isus Cristos, dar nu cuteza s-o îndemne deschis. După aceea, gema din adîncul inimii, își înălța ochi spre cer, se ruga pentru liniștea sufletelor tulburate... Tînăra îl lăsa în voie. Maică-sa și doamna de La Pommeraye, căroră ea le repeta întocmai vorbele duhovnicului, o învățau să facă unele mărturisiri menite să-l încurajeze.

JACQUES : Doamna de La Pommeraye a dumitale e o femeie rea.

STAPINUL : Jacques, vorbești pripit. De unde i se trage răutatea ? Da la marchizul des Arcis. Să se fi purtat el așa cum jurase și cum trebuia să se poarte, și atunci să te văd dacă-i mai găseai vreo lipsă doamnei de La Pommeraye. Cînd vom porni la drum, tu ai s-o învinovățești, iar eu am s-o apăr. Iar pe preotul josnic și ade-menitor ți-l las ție, de tot.

JACQUES : E un om atît de ticălos, încît cred că de-acum înainte n-am să mai calc pe la spovedanie. Dar dumneata, hangiță dragă ?

HANGIȚA : Eu, una, o să mă duc mereu la bătrînul meu preot, care nu-i curios deloc și n-aude decît ce i se spune.

JACQUES : Ce-ar fi să bem în sănătatea preotului dumitale ?

HANGIȚA : De data asta nu mă dau în lături ; căci e un om de treabă, care, duminicile și în zilele de sărbătoare, lasă fetele și băieții să danseze și le dă voie bărbaților și femeilor să vină la mine, spunîndu-le doar să nu plece beți. În sănătatea preotului meu !

JACQUES : În sănătatea preotului dumitale !

HANGIȚA : Femeile noastre nu se îndoiră nici o clipă că în curînd omul lui Dumnezeu se va încumeta să-i dea o scrisoare pocăitei lui ; și el chiar așa făcu ; dar cu cîtă precauție ! Zicea că habar n-are de la cine este dar că trebuie s-o fi trimis vreun om cu inimă bună și milostivă, care le descoperise mizeria și vroia să le ajute ; lui i se

întîmpla adeseori să înmîneze asemenea scrisori. „La urma urmei, dumneata ești cuminte, iar mama dumitale e o persoană prudentă, și-ți cer să n-o deschizi decît în fața ei.” Domnișoara Duquênoui primi scrisoarea și o duse mamei sale, care o trimise de îndată doamnei de La Pommeraye. Aceasta, înarmată cu scrisoarea, chemă preotul, îl copleși cu muștrări după cum se cuvenea și-l amenință că-l va da pe mîna mai-marilor săi, dacă avea să mai audă vorbindu-se despre el.

În scrisoare, marchizul nu mai contenea lăudîndu-se atît pe sine, cît și pe domnișoara Duquênoui; își zugrăvea patima cu toată violența ei, și propunea soluții tari, la nevoie chiar o răpire.

După ce-l luă bine la rost pe preot, doamna de La Pommeraye îl chemă pe marchiz la ea; îi arată cît de puțin vrednică de un cavaler îi era purtarea; în ce măsură putea s-o facă de ocară; îi arată scrisoarea și-i spuse că, oricît de caldă ar fi prietenia care îi lega, ea o va înmîna negreșit curții judecătorești sau o va trimite doamnei Duquênoui, dacă se va întîmpla vreun scandal cu fiică-sa.

— Ah! marchize, îi spunea ea, dragostea te strică; ai inima unui om de rînd, de vreme ce făcătorul tuturor lucrurilor nu te îmboldește decît la josnicii! Ce ți-au făcut bieteile femeii ca să le mai faci și de ocară, după ce trag atîta sărăcie? Trebuie oare, pentru că fata e frumoasă și pentru că vrea să-și păstreze cîntea nepătată, s-o prigonești? Îți e sortit dumitale s-o faci să-i fie silă de unul dintre cele mai frumoase haruri ale cerului? Și prin ce am meritat eu să-ți fiu complice? Haide, marchize, aruncă-te la picioarele mele, cere-mi iertare și jură-mi că ai să le dai pace prietenelor mele, care și așa sînt destul de amărîte.

Marchizul îi făgădui să nu facă nimic fără încuviințarea ei; dar îi mai spuse că fata trebuia cu orice preț să fie a lui.

Marchizul nu-și ținu cuvîntul dat. Mama știa totul ; el nu șovăia să i se adreseze. Îi mărturisi planul său criminal ; îi oferî o sumă foarte mare de bani și o făcu să nutrească nădejdi care cu timpul s-ar fi putut îndeplini ; iar scrisoarea lui fu însoțită de-o cutiuță cu giuvaeruri scumpe.

Cele trei femei ținură sfat. Mama și fiica ar fi vrut să primească ; dar doamna de La Pommeraye avea alte socoteli. Ea le reaminti cuvîntul dat ; le amenință că va da totul în vileag ; și, spre marea părere de rău a celor două cuvioase, dintre care cea mai tînără trebui să-și scoată de la urechi niște cercei care o prindeau minunat, cutiuța și scrisoarea fură trimise înapoi cu un răspuns plin de mîndrie și de indignare.

Doamna de La Pommeraye i se plînsese marchizului arătîndu-i cît de puțin temei se putea pune pe făgăduielile lui. Marchizul se scuză spunîndu-i că nu putuse să-i propună tocmai ei să-l ajute într-o treabă atît de necuviincioasă. „Marchize, marchize, îi spuse doamna de La Pommeraye, te-am prevenit o dată, și-ți repet și acum : nu ești pe calea cea bună ; dar n-are nici un rost să-ți țin o predică ; mi-aș risipi vorbele în vînt : nu văd ce s-ar mai putea face.“

Marchizul mărturisi că și el crede la fel și-i ceru îngăduința de-a face o ultimă încercare ; voia să le asigure celor două femei niște venituri foarte însemnate, să-și împartă averea cu ele și să le dea în stăpînire, pe viață, una dintre casele lui de la oraș și o casă la țară. „Te privește, îi spuse marchiza ; eu nu te opresc decît dacă ai de gînd să folosești forța ; dar crede-mă, prietene, că onoarea și virtutea, atunci cînd sînt adevărate, sînt neprețuite în ochii celor ce au fericirea să le aibă. Noile dumitale oferte au să fie primite întocmai ca și cele vechi ; le cunosc pe femeile astea și aș paria că am dreptate.“

Noile propuneri fură făcute. Altă consfătuire a celor trei femei. Mama și fiica așteptau tăcute hotărîrea doamnei de La Pommeraye. Aceasta se plimbă cîteva clipe fără să scoată o vorbă. „Nu, nu, spunea ea, inimii mele rănite nu-i e de ajuns numai atît.“ Și rosti de îndată refuzul ; și de îndată cele două femei izbucniră în lacrimi, i se aruncară la picioare și-i arătară cît de groaznic era pentru ele să dea cu piciorul unei averi atît de uriașe, pe care ar fi putut-o primi fără urmări supărătoare. Doamna de La Pommeraye le răspunse scurt și cu asprime : „Vă închipuiți oare că pentru voi fac ceea ce fac ? Cine sînteți voi ? Și cu ce vă sînt datoare ? Aș putea foarte bine să vă trimit pe amîndouă înapoi în spelunca din care ați plecat. Dacă ceea ce vi se oferă e prea mult pentru voi, în schimb e prea puțin pentru mine. Scrie, doamnă, răspunsul pe care ți-l voi dicta eu și trimite-l de îndată.“ Cele două femei plecară acasă mai mult înfricoșate decît mîhnite.

JACQUES : Femeia asta are pe dracu în ea : ce tot vrea ? Cum ! Cineva care n-o mai iubește nu-i îndeajuns de pedepsit dacă pierde jumătate dintr-o mare avere ?

STĂPINUL : Jacques, tu n-ai fost niciodată femeie, cu atît mai puțin femeie cinstită, și judeci după firea ta, care nu se potrivește cu a doamnei de La Pommeraye ! Vrei să-ți spun tot ce cred ? Tare mă tem să nu fie scrisă în ceruri căsătoria marchizului des Arcis cu o tîrfă.

JACQUES : Dacă stă scrisă în ceruri, se va face.

HANGIȚA : Peste puțină vreme marchizul se ivi din nou la doamna de La Pommeraye. „Ia spune, îl întrebă ea, ce se aude cu noile propuneri ?“

MARCHIZUL : Le-am făcut și au fost respinse. Sînt deznădăjduit. Aș vrea să-mi smulg din inimă patima asta nenorocită și nu pot. Marchiză, uită-te la mine : nu găsești oare că semăn puțin cu fata aceea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu ți-am spus-o pînă acum, dar băgasem și eu de seamă. Însă nu despre asta e vorba. Ce ai de gînd să faci ?

MARCHIZUL : Nu mă pot hotărî la nimic. Îmi vine să mă arunc într-o diligență și să alerg unde oi vedea cu ochii ; dar după o clipă mă părăsesc puterile ; mă simt prăpădit, mi se îngreunează capul : mă tîmpesc și nu știu ce să fac.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu te sfătuiesc să călătorești ; n-are nici un rost să te duci pînă la Villejuif 1 numai ca să te reîntorci.

A doua zi, marchizul îi scrisese marchizei că pleacă la moșie ; că va rămîne atît cît va putea și că o roagă din tot sufletul să-l ajute pe lîngă prietenele ei, dacă i se va ivi prilejul ; lipsa lui fu însă de scurtă durată ; reveni cu hotărîrea de a se însura.

JACQUES : Bietul marchiz, mi-e milă de el.

STAPINUL : Mie nu prea.

HANGIȚA : Marchizul opri trăsura la poarta doamnei de La Pommeraye. Ea era plecată. Cînd se întoarse acasă, îl găsi tolănit într-un fotoliu, cu ochii închiși, pierdut în cea mai adîncă visare.

— Ah ! marchize, te-ai și reîntors ? Se pare că moșia n-a avut cine știe ce farmec pentru dumneata.

— Nu, îi răspunse el ; nu mă simt bine nicăieri și am venit hotărît să fac cea mai mare negliobie pe care un bărbat la vîrsta mea, cu situația și cu firea mea, o poate face. Dar e mai bine să te însori decît să te chinuiești. De aceea mă însor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, căsătoria e un pas serios și cere chibzuință.

MARCHIZUL : N-am chibzuit decît o dată, dar adînc : și mi-am spus că mai nefericit decît sînt acum n-aș putea să fiu.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : S-ar putea să te înșeli.

1 Localitate în apropierea Parisului (azi suburbie a Parisului).

JACQUES : Ce perfidă !

MARCHIZUL : Iată, în sfârșit, dragă prietenă, o solie pe care cred că poți îndeplini cu inima curată. Du-te la mamă și la fiică, cercetează sufletul fetei și spune-le că am de gând să fac.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Binișor, marchize. Credeam că le cunosc destul de bine pentru ceea ce am de făcut ; dar acum, când e vorba de fericirea prietenului meu, dă-mi voie să le privesc mai îndeaproape. Ar să mă informez în orașelul de unde au venit și-ți făgăduiesc să le urmăresc pas cu pas tot timpul cât vor rămâne la Paris.

MARCHIZUL : Toate acestea mi se par de prisos. Niște femei care trăiesc în mizerie și rezistă capcanelor întinse de mine nu pot fi decât ființele cele mai alese. Cu propunerile mele aş fi venit de hac și unei ducese. De altfel, nu mi-ai spus chiar dumneata...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, ți-am spus tot ce vrei, dar, cu toate astea, dă-mi voie să fac ce cred de cuviință.

JACQUES : Cățeaua ! Ticăloasa ! Turbata ! De ce să se lege atîta de-o asemenea femeie ?

STĂPÎNUL : Păi de ce s-o seducă și apoi să se lepede de ea ?

HANGIȚA : De ce să n-o mai iubească, așa din senin ?

JACQUES (arătînd cu degetul cerul) : Ah, stăpîne !

MARCHIZUL : De ce nu te măriți și dumneata, marchiză ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cu cine, mă rog ?

MARCHIZUL : Cu tînărul conte ; e deștept, e de familie bună, are avere.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Și cine-mi garantează că-mi va fi credincios ? Poate dumneata !

MARCHIZUL : Eu nu ; dar cred că de fidelitatea unui soț te poți lipsi ușor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Și eu cred la fel ; dar poate că sînt destul de ciudată ca să mă simt jignită ; și sînt răzbunătoare.

MARCHIZUL : Ei bine, ai să te răzbuni, asta se-nțelege de la sine. O să luăm o locuință comună și o să formăm toți patru cea mai plăcută societate.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Toate astea sînt foarte frumoase ; atîta doar că eu nu mă mărit. Singurul om pe care poate că aș fi fost ispășită să-l iau...

MARCHIZUL : Sînt eu...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da. Acum pot mărturisi, fără să mă tem de urmări.

MARCHIZUL : De ce nu mi-ai spus-o :

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cu totul întîmplător, și văd că n-am făcut rău deloc. Aceea pe care o vei avea ți se potrivește în toate privințele mai bine decît mine.

HANGIȚA : Doamna de La Pommeraye culese informațiile cu toată grija și cu toată graba cuvenită. Îi aduse marchizului dovezile cele mai măgulitoare ; printre ele erau informații și din Paris, și din provincie. Îi ceru încă un răgaz de cincisprezece zile, ca el să le poată cerceta din nou. Cele cincisprezece zile i se părură marchizului că nu se mai sfîrșesc în vecii vecilor ; în fine, marchiza fu silită să cedeze în fața nerăbdării și a rugămintilor lui. Prima vedere avu loc în casa prietenelor ei ; se înțeleseră în toate, fură publicate strigările ; se încheie contractul ; marchizul îi dăruie doamnei de La Pommeraye un diamant neasemuit de frumos și nunta se făcu.

JACQUES : Ce complot și ce răzbunare !

STĂPÎNUL : E de neînțeles.

JACQUES : Dacă mă scapi de grija pentru noaptea nunții, eu pînă acum nu văd cine știe ce nenorocire.

STĂPÎNUL : Taci din gură, nătîngule.

HANGIȚA : Noaptea nunții trecu foarte bine.

JACQUES : Credeam că...

HANGIȚA : Crede ce ți-a spus stăpînul dumitale...
Și, tot vorbind așa, hangița zîmbea și, tot zîmbind, i trecea palma peste obrajii lui Jacques și-l strîngea de nas.

HANGIȚA : Dar abia a doua zi...

JACQUES : A doua zi n-a mai fost tot ca în ajun

HANGIȚA : N-a fost tocmai la fel. A doua zi, doamna de La Pommeraye îi scrisese marchizului un bilet prin care îl poftea să vină la ea cît de curînd, pentru o chestiune foarte importantă. Marchizul nu se lăsă așteptat.

Doamna de La Pommeraye îl primi cu o înfățișare pe care indignarea se zugrăvea din plin ; îi ținu un mic discurs ; iată-l : „Marchize, îi spuse ea, învață să mă cunoști. Dacă celelalte femei s-ar prețui îndeajuns ca să simtă ura mea, n-ar mai exista atîția oameni de teapă dumitale. Căpătaseși o femeie cinstită, pe care nu te-ai priceput s-o păstrezi ; femeia aceea sînt eu ; ea s-a răzbunat făcîndu-te să te însori cu una vrednică de dumneata. Pleacă de-aici și du-te pe strada Traversière, la hotelul Hamburg, unde o să ți se spună cu ce meserie murdară ți s-au îndeletnicit soția și soacra, timp de zece ani, sub numele de d'Aisnon.“

Nu pot să spun cît de uimit și de încremenit a rămas bietul marchiz. Nu știa ce să mai creadă ; dar îndoielile n-au ținut decît atîta cît i-a trebuit ca să străbată orașul de la un capăt la altul. N-a mai dat pe-acasă toată ziua ; a rătăcit pe străzi. Soacra și soția bănuiră întrucîtva ce se petrecuse. Iar la prima bătaie în ușă, soacra fugi în apartamentul ei și se încuie cu cheia ; îl așteptă numai soția singură. Cînd soțul se apropie, ea îi citi pe chip furia care-l stăpînea. Femeia i se aruncă la picioare, cu fața lipită de dușumea, fără să rostească o vorbă.

— Pleacă de-aici, ticăloaso ! îi spuse el ; pleacă departe de mine.

Ea vru să se ridice ; dar se prăbuși din nou, cu obrazul pe dușumea, cu brațele întinse, la picioarele marchizului.

— Calcă-mă în picioare și strivește-mă, îi spuse ea, căci o merit ; fă din mine ce vrei, dar cruț-o pe mama...

— Pleacă, îi spuse din nou marchizul ; pleacă ! Destul m-ai tîrît în noroi ; nu mă împinge și la crimă acum...

Biata ființă rămase așa cum se afla, fără să-i răspundă nimic. Marchizul se prăbușise într-un fotoliu, cu fața în palme, cu trupul pe jumătate plecat spre picioarele patului și din cînd în cînd striga fără s-o privească : „Du-te !“... Mirat de tăcerea și neclintirea bieteii nenorocire, îi strigă și mai tare : „Du-te odată ; n-auzi ce-ți spun ?...“ Apoi se plecă, o îmbrînci fără milă, dar, dîndu-și seama că ea zăcea fără simțire și aproape moartă, o luă de mijloc, o culcă pe canapea și o privi o clipă, cu niște ochi în care se zugrăvea, rînd pe rînd, mila și furia. După aceea sună : veniră servitorii ; fură chemate slujnicele, cărora marchizul le spuse : „Stăpînei voastre îi e rău ; luați-o și duceți-o în apartamentul ei și aveți grijă de ea...“ Peste cîteva clipe trimise în taină după vești. I se spuse că ea își revenise din primul leșin, dar că își pierdea cunoștința atît de des, atît de repede și de îndelung, încît se puteau aștepta la orice. Peste o oră sau două, trimise din nou, în taină, să afle cum se mai simte. I se spuse că biata femeie se înăbușea și că o apucase un fel de sughit care se auzea pînă în curte. A treia oară, spre dimineață, i se aduse vestea că plînsese multă vreme, că sughitul i se potolise și că părea ațipită.

A doua zi, marchizul porunci să i se înhame caii la calească și dispăru timp de două săptămîni, fără să se poată afla ce se întîmplase cu el. Totuși, înainte de-a porni la drum, avusese grijă să lase tot ce le-ar fi trebuit mamei și fiicei, dînd porunci tuturor să i se dea ascultare doamnei așa cum i s-ar fi dat lui însuși.

În lipsa lui, cele două femei rămaseră una lîngă alta, aproape fără să-și vorbească, fiica suspinînd, țipînd uneori, smulgîndu-și părul din cap, frîngîndu-și mîinile, fără ca mama să îndrăznească să se apropie de ea și să-i aline

durerea. Una înfățișa chipul deznădejzii, cealaltă pe a împietririi. De douăzeci de ori fiica îi spuse mamei : „Să plecăm de-aici, mamă, să fugim“. Și tot de-atâtea ori mama se împotriva, răspunzându-i : „Nu, fata mea trebuie să rămînem ; trebuie să vedem ce-o să se întîmple omul ăsta nu ne va ucide...“ „De-ar fi dat Domnul s-o fi făcut...“ spunea fiica. Iar maică-sa : „Ai face mai bine să taci decît să vorbești ca o neroadă.“

Cînd se întoarse, marchizul se închise în odaia lui de lucru și scrisese două scrisori, una către soție, alta către soacră. Aceasta din urmă plecă în aceeași zi și se duse la mînăstirea Carmelitelor, unde a răposat acum cîteva zile. Fiica se îmbracă și se tîrî în apartamentul soțului, unde se pare că el o poftise să vină. De cum intră pe ușă, i se aruncă la picioare. „Ridică-te“, îi spuse marchizul...

În loc să se ridice, ea înaintă spre el în genunchi ; tremura toată ; era despletită ; stătea puțin încovoiată, cu brațele întinse în lături, cu fruntea ridicată, cu privirea ațintită în ochii lui, cu obrazii plini de lacrimi. „Mi se pare, îi spuse ea — și suspinele îi întretăiau fiecare cuvînt — mi se pare că inima dumitale, mîniată pe drept, s-a îmblînzit, și că poate, cu timpul, voi căpăta îndurare. Te rog, domnule, nu te grăbi să mă ierți. Atîtea fete cînstite au devenit soții necinstite, încît cu mine poate se va întîmpla tocmai dimpotrivă... Dar nu sînt încă vrednică să te apropii de mine ; așteaptă și lasă-mi numai nădejdea iertării. Ține-mă departe de dumneata ; ai să-mi vezi purtarea ; ai s-o poți judeca ; voi fi prea fericită, de-o mie de ori prea fericită, dacă vei binevoi să mă chemi vreodată ! Arată-mi ungherul întunecos al casei dumitale unde îmi îngădui să trăiesc ; voi sta acolo fără să crîcnesc. Ah ! dac-aș putea să-mi smulg titlul și numele care m-au făcut să-l iau pe nedrept și după aceea să mor, într-o clipă totul s-ar sfîrși după placul dumitale ! Slabă cum sînt, m-am lăsat mînată, prin ademenire, prin hotărîrea altora, prin amenințări, la o faptă mîrșavă ; dar nu mă

crede ticăloasă : să știi că nu sînt așa, altfel aș fi șovăit să vin în fața dumitale cînd m-ai chemat și n-aș fi cutezat acum să te privesc în ochi și să-ți vorbesc. Ah ! Dacă mi-ai citi pînă-n fundul inimii și dacă ai putea vedea cît de străine îmi sînt păcatele de mainainte ; dacă ai putea vedea cît de străine îmi sînt purtările semenelor mele ! Destrăbălarea m-a atins cu aripa ei, dar nu m-a pătruns. Eu mă cunosc și nu mă înșel cînd spun că prin gusturi, prin simțămînte, prin fire mă născusem vrednică de cinstea de a fi a dumitale. Ah ! dacă mi-ar fi fost îngăduit să te văd, ar fi fost de-ajuns un cuvînt și cred că aș fi avut curajul să-l spun. Domnule, fă ce vrei din mine ; cheamă-ți slugile să mă despoaie și să mă zvîrle în drum ; nu mă împotrivesc la nimic. Orice soartă mi-ai pregăti, mă supun ei : fundul unui sat, bezna unei mînăstiri mă pot înlătura pentru totdeauna din fața ochilor dumitale ; spune-mi să mă duc acolo. Fericirea dumitale nu-i pierdută fără scăpare, și mă mai poți uita...”

— Ridică-te, îi spuse marchizul cu blîndețe ; te-am iertat ; chiar cînd te-am insultat îmi respectam în dumneata soția ; nu mi-a scăpat din gură nici o vorbă care s-o înjosească, sau cel puțin mă căiesc și spun că nu va mai auzi nici un cuvînt înjositor, dacă va ține minte că nu-ți poți face soțul nefericit fără să devii tu însăși nefericită. Fii cinstită, fii fericită și fă-mă și pe mine fericit. Te rog, ridică-te, soție dragă, și îmbrățișează-mă ; ridică-te, doamnă marchiză, locul dumitale nu-i acolo ; doamnă des Arcis, ridică-te...

Pe cînd el îi vorbea astfel, ea rămăsese cu fața ascunsă în palme și cu capul sprijinit de genunchii marchizului ; dar la cuvintele : soția mea, la cuvintele : doamnă des Arcis, ea se ridică dintr-odată, se aruncă în brațele marchizului și îl îmbrățișă strîns, pe jumătate sufocată de suferință și de bucurie ; apoi se desprinse de la pieptul lui, se aruncă la pămînt și îi sărută picioarele.

— Ah ! îi spunea marchizul, doar te-am iertat ; şi-am spus-o şi văd că nu mă crezi.

— Trebuia să fie aşa, iar eu să n-o cred niciodată... îi răspunse ea.

Marchizul adăugă :

— Zău, cred, că nu-mi pare rău de nimic ; şi că Pommeraye asta, în loc să se răzbune, mi-a făcut un mare bine. Soţie dragă, du-te şi te îmbracă, pînă cînd ţi se vor pregăti cuferele. Plecăm la moşie şi vom rămîne acolo pînă cînd ne vom putea arăta iarăşi aici, fără să ne pese nici mie şi nici ție...

JACQUES : Aş pune rămaşag că anii ăştia trei s-au scurs ca o zi, că marchizul des Arcis a fost unul dintre cei mai buni soţi şi că a avut una dintre cele mai bune soţii din cîte se află pe lume.

STĂPINUL : Eu aş crede-o numai pe jumătate ; şi zău că nu ştiu de ce ; dar n-am fost mulţumit de fată în tot timpul uneltirilor doamnei de La Pommeraye şi ale mamei sale. Nici o clipă de teamă, nici cel mai slab semn de şovăială, nici o remuşcare ; am văzut-o lăsîndu-se tirîită fără pic de împotrivire în toată ticăloşia asta. N-a pregetat să facă tot ce i s-a cerut ; s-a spovedit, s-a împărtăşit, s-a prefăcut cucernică şi şi-a bătut joc de preoţi. Mi s-a părut la fel de fărnica, la fel de josnică, la fel de ticăloasă ca şi celelalte două... Hangiţă dragă, te pricepi la povestit ; dar nu eşti destul de meşteră în arta dramatică. Dacă vrei ca fata asta să ne stîrnească interesul, trebuie s-o arăţi sinceră, victimă nevinovată, silită să se poarte astfel, de maică-sa şi de La Pommeraye ; trebuie să ne arăţi că numai fiindcă a fost supusă la cele mai cumplite chinuri, şi fără voia ei, s-a făcut părtaşă timp de un an întreg la atîtea ticăloşii ; aşa trebuia să pregăteşti împăcarea femeii acesteia cu soţul ei. Cînd introduci un personaj în scenă, trebuie ca rolul lui să fie unitar ; şi atunci, te-ai întreba, preafrumoasă hangiţă, dacă fata care unelteşte împreună cu cele două ticăloase e femeia pe care am văzut-o

cerînd îndurare la picioarele soțului ei. Ai păcătuit împotriva regulilor lui Aristotel, Horațiu, Vida și Le Bossu¹.

HANGIȚA : Habar n-am nici de ghebos, nici de neghebos ; v-am povestit lucrurile așa cum s-au întîmplat, fără să scot nimic și fără să adaug nimic de la mine. Cine poate ști ce se petrecea în fundul inimii fetei ăsteia, și dacă nu cumva, atunci cînd purtarea ei ni se părea peste măsură de ușurată, n-o rodea vreo mîhnire tainică ?

JACQUES : Hangiță dragă, de data asta n-am încotro și sînt de aceeași părere cu stăpînul meu, care mi-o va ierta, fiindcă mi se întîmplă destul de rar ; nici eu n-am habar de ghebosul lui ; și nici de ceilalți domni, despre care a pomenit, nu știu mai mult. Dacă însă domnișoara Duquênnoi, fostă d'Aisnon, ar fi fost o copilă cumintică, s-ar fi văzut asta din ce făcea.

HANGIȚA : Dacă a fost o copilă cumintică sau nu, puțin îmi pasă ; ca soție, însă, e neîntrecută ; iar soțul o duce împărătește cu ea și n-ar schimba-o nici în ruptul capului.

STĂPÎNUL : Îl felicit : a fost mai mult norocos decît chibzuit.

HANGIȚA : Iar eu vă doresc noapte bună. Acum e tîrziu și trebuie să fiu ultima care se culcă și prima care se scoală dimineața. Ce meserie afurisită ! Noapte bună, domnilor, noapte bună. Vă făgăduisem, în legătură cu nu mai știu ce, povestea unei căsătorii ciudate : cred că mi-am ținut făgăduiala. Domnule Jacques, îmi închipui că n-o să-ți fie greu să adormi, fiindcă ți s-au închis ochii mai mult de jumătate. Noapte bună, domnule Jacques.

STĂPÎNUL : Ascultă, hangiță dragă, n-am putea cumva să auzim și aventurile dumitale ?

¹ Cu alte cuvinte, împotriva regulilor artei poetice. Ca și Aristotel și Horațiu, ca și Vida și alții, călugărul Le Bossu (1631—1680) — al cărui nume înseamnă „ghebosul“ — s-a ocupat de regulile artei poetice, dînd un *Tratat despre poemul epic*, lăudat de Boilleau, dar uitat cu desăvîrșire în zilele noastre.

HANGIȚA : Nu.

JACQUES : Te dai în vînt după povești.

STĂPINUL : E adevărat ; ele mă învață multe și mă distrează. Un povestitor bun nu-l găsești pe toate drumurile.

JACQUES : Iacă de ce nu-mi plac poveștile, cel puțin atunci cînd nu le spun eu.

STĂPINUL : Tu ești de părere că e mai bine să vorbești prost decît să taci.

JACQUES : Așa e.

STĂPINUL : Iar mie îmi place mai mult să ascult povestindu-se prost decît să nu ascult nimic.

JACQUES : Din pricina asta ne simțim minunat împreună.

Nu știu pe unde or fi fost mințile hangitei, ale lui Jacques și ale stăpînului său, de n-au găsit singurul lucru care trebuia spus în apărarea domnișoarei Duquênnoi. Oare a înțeles fata asta ceva din vicleșugurile doamnei de La Pommeraye, înainte de a ajunge la deznodămînt ? Nu i-ar fi plăcut mai mult să primească propunerile decît mîna marchizului, și să-l aibă ca amant în loc să-l aibă ca soț ? Nu era ea oare întruna sub amenințarea și tirania marchizei ? Poate fi defăimată fiindcă a simțit o silă de neînvins față de o situație înjositoare ? Și dacă, dimpotrivă, hotărîm s-o privim cu ochi buni, îi putem cere să fi folosit mijloace mai alese, să fi avut mai multe scrupule în încercarea ei de a scăpa ?

Și crezi cumva, cititorule, că e mai greu să iei apărarea doamnei de La Pommeraye ? Poate că ți-ar fi plăcut mai mult să auzi ce spun despre ea Jacques și stăpînul său ; dar ei aveau de vorbit amîndoi despre alte lucruri, mult mai interesante și se pare că nu le-a păsat de asta. Îngăduie-mi deci mie, o clipă, să-ți spun cîteva cuvinte.

Te apucă furiile numai cînd auzi numele doamnei de Pommeraye și-ncepi să strigi : „Ce femeie îngrozitoare ! Ce fărnica ! Ce ticăloasă !...” Lasă strigătele, lasă mînia,

lasă părtinirea ; să chibzuim. Se săvârşesc zilnic mîrşăvii şi mai mari, ticluite fără pic de isteţime. Pe doamna de La Pommeraye o poţi urî, te poţi teme de ea, dar n-o poţi dispreţui. Răzbunarea ei e fioroasă ; dar n-o murdăreşte nici o urmă de interes. Nu ţi s-a spus că ea îi aruncase în nas marchizului frumosul diamant pe care acesta i-l dăruise ; şi a făcut-o ; o ştiu de la oameni de care nu te poţi îndoi. N-a urmărit nici să-şi sporească averea şi nici să capete vreun titlu de cinste. Cum ! Dacă femeia aceasta s-ar fi purtat la fel, ca să capete pentru soţul ei răsplata serviciilor aduse ; dacă s-ar fi culcat cu vreun ministru sau chiar cu vreun înalt slujbaş, pentru o decoraţie sau pentru o comandă a vreunei companii de frunte ; dacă s-ar fi culcat cu administratorul bunurilor bisericeşti, pentru vreo stăreţie bogată, atunci totul ţi s-ar fi părut firesc, n-ai fi osîndit-o, fiindcă aşa e obiceiul ; iar dacă se răzbună împotriva unei trădări, te ridici împotriva-i, în loc să vezi că ura ei nu te mîniază decît pentru că nu eşti în stare să urăşti la fel de puternic sau pentru că nu pui nici un preţ pe virtutea femeilor. Te-ai gîndit puţin la jertfele pe care doamna de La Pommeraye le făcuse pentru marchiz ? N-o să-ţi spun că punga ei îi fusese oricînd deschisă şi că ani de-a rîndul el n-avusese altă casă, altă masă decît pe a ei ; asta te-ar face să clatini din cap ; dar ea îi îndurase toate toanele, toate gusturile ; ca să-i placă, îşi întorsese viaţa pe dos. Prin purtarea ei nepătată se bucura de un respect deosebit în lume ; şi s-a cîmăşit la linia de purtare obişnuită. Despre ea, cînd a acceptat omagiile marchizului, s-a spus : „În sfîrşit, şi minunăţia asta de doamnă de La Pommeraye a devenit asemeni nouă...”

Observase zîmbetele batjocoritoare din jurul ei, auzise glumele şi roşise adescori, plecîndu-şi ochii ; băuse pînă în fund cupa amărăciunii hărăzită femeilor a căror cuminţenie a făcut prea multă vreme de ocară moravurile ruşinoase ale celor din preajma lor ; îndurase tot dispreţul ostentativ prin care lumea se răzbună împotriva falselor

mironosițe, cînd acestea comit vreo imprudență. Era tru-fașă ; și mai degrabă ar fi acceptat să moară de durere decît să se arate în lume, acum cînd pe lîngă rușinea de a nu mai fi socotită o femeie virtuoasă, se mai adăuga și bat-jocura de-a fi părăsită. Se apropia de vîrsta cînd o femeie nu-și mai poate înlocui amantul pierdut. Iar firea ei era așa fel făcută, încît cele întîmplate însemnau osîndirea la urît și la singurătate. Un om îl înjunghie pe altul pentru un gest, pentru o vorbă de ocară ; și nu-i poate fi oare îngăduit unei femei deznădăjduite, dezonorate, trădate, să-l arunce pe trădător în brațele unei prostituate ? Zău, cititorule, tare mai ești ușuratic în laude și tare mai ești aspru la dojeni. Dar, o să-mi spui, o dojenesc pe marchiză mai mult pentru felul cum s-a răzbunat decît pentru răz-bunarea ei. Nu mă împac cu o ură care ține atîta ; și nici cu un păienjenis din viclenii, de minciuni, care durează aproape un an. Nici eu, nici Jacques, nici stăpînu-său și nici hangîța. Dar tu ești foarte îngăduitor față de prima izbucnire ; iar eu am să-ți spun că dacă prima izbucnire ține la alții numai o clipă, ea ține foarte multă vreme la doamna de La Pommeraye și la femeile cu o fire ca a ei. Sufletul le rămîne uneori toată viața ca în prima clipă a ocării ; și ce neajuns, ce nedreptate găsești în asta ? Nu văd altceva decît trădări mai puțin obișnuite ; și tare mi-ar mai merge la inimă o lege care să-l dea pe mîna prostituatelor pe cel ce ademenește și apoi lasă o femeie cinstită : bărbatul de rînd să fie al femeilor de rînd.

În timp ce eu mă întind la vorbă, stăpînul lui Jacques sforăie ca și cum m-ar fi ascultat ; iar Jacques, pe care nu-l mai țin picioarele, umblă de colo-colo prin odaie, numai în cămașă și desculț, răstoarnă tot ce-i iese în cale și își trezește stăpînul, care îi spune printre perdelele pa-tului :

- Jacques, ești beat !
- Dacă nu sînt beat, nici mult nu-mi mai trebuie.
- La ce oră te-ai hotărît să te culci ?

— Chiar acum, domnule ; dar vezi că mai e... vezi că mai e...

— Ce mai e ?

— În sticla asta mai e nițel vin, care se strică. Nu pot să sufăr sticlele pe jumătate golite ; mi-ar reveni în minte, cînd m-aș culca ; și nu mi-ar trebui mai mult ca să nu pot închide ochii. Hangița asta, pe cinstea mea, e o femeie grozavă, și vinul ei de Champagne e la fel de grozav ; ar fi păcat să-l lăsăm să se strice... Uite că l-am pus la adăpost... și acum n-o să se mai strice...

Și, tot bolborosind, Jacques, desculț și numai în cămașă, dădu pe gît vreo două-trei stacane, fără să pună punct între ele, după cum spunea, adică direct de la sticlă la pahar și de la pahar la gură. Există două versiuni despre ceea ce s-a întîmplat după ce a stins lumina. Unii susțin că începuse să orbecăiască de-a lungul pereților, fără să-și poată găsi patul, și că zicea : „Pe cinstea mea, nu mai e aici, sau, dacă mai este, atunci stă scris în ceruri să nu mai dau de el ; și într-un caz și în altul, mai bine mă lipsesc“ ; și că s-a hotărît să se lungească pe niște scaune. Alții spun că stătea scris în ceruri să-și încurce picioarele în scaune, să cadă pe dușumele și să rămînă acolo. Dintre aceste două versiuni alege-ți mîine, sau poimîine, cu mintea limpede, pe aceea care-ți va place mai mult.

Culcîndu-se tîrziu și cu mintea puțin încălzită de vin, călătorii noștri dormiră pînă aproape de amiază ; Jacques, lungit pe jos sau pe scaune, după versiunea pe care ai ales-o, iar stăpînu-său, mai ca lumea, în pat. Hangița se urcă la ei și-i vesti că vremea e tot urîță ; chiar de s-ar însenina, spunea ea, și ar putea să pornească la drum, tot și-ar primejdui viața sau ar fi opriți de apele revărsate ale rîului pe care trebuiau să-l treacă ; și că mai mulți călătoreși, nevrînd să-i dea crezare, fuseseră siliți să se întorcă din drum. Stăpînul îi zise lui Jacques : „Ce facem, Jacques ?“ Jacques îi răspunse : „Mai întîi să ne ospătăm împreună cu hangița ; așa, o să chibzuim mai bine ce-i

de făcut". Hangița se jură că vorbise ca un înțelept. Li se aduse de mâncare. Hangița nici nu voia altceva decât să fie voioasă; stăpînul lui Jacques nu s-ar fi dat nici el înapoi; dar Jacques începu să se simtă prost; mîncă în silă, abia gustă vinul și tăcu. Mai ales semnul acesta din urmă dădea de gîndit; era urmarea nopții rele pe care o petrecuse și a patului prost pe care dormise. Se văietă de dureri în mădulare; după cum vorbea de răgușit, era de așteptat că o să-l doară în gît. Stăpînul îl sfătui să se culce; dar Jacques nici nu vru să audă. Hangița îi pomeni de niște ciorbă cu ceapă. El ceru să i se aprindă focul în odaie, fiindcă îl lua cu frig; să i se facă niște ceai de mușetel și să i se aducă o sticlă de vin alb; și toate dorințele îi fură îndeplinite pe dată. După ce hangița s-a dus, Jacques a rămas între patru ochi cu stăpînu-său. Acesta se îndreptă spre fereastră și zicea: „Afurisită vreme!"; se uita cît arată ceasul (fiindcă era singurul în care avea încredere), trăgea o priză de tabac și iar o lua de la început, din oră în oră, strigînd de fiecare dată: „Afurisită vreme!", întorcîndu-se spre Jacques și adăugînd: „Ar fi un prilej minunat să spui mai departe și să sfîrșești povestea dragostei tale! Dar cînd ești bolnav nu poți vorbi ca lumea nici despre dragoste și nici despre altele. Hai, pipăie-te; dacă poți să povestești mai departe, povestește: dacă nu, bea-ți mușetelul și dormi."

Jacques susținea că tăcerea nu-i prieste; că el e un animal trîncănitor; și că folosul cel mai de seamă al meseriei lui, acela care îl ungea cel mai mult la inimă, era libertatea de-a se despăgubi pentru cei doisprezece ani cît purtase călușul, petrecuți în casa bunicului, Dumnezeu să-l ierte.

STĂPINUL: Atunci vorbește, fiindcă ne place la amîndoi. Ajunseseră la nu mai știu ce propunere necinstită de-a nevastei felcerului; mi se pare că era vorba să-l alunge pe cel care slujea la castel și să-l aducă acolo pe bărbatu-său.

JACQUES : Mi-aduc aminte ; dar stai puțin. Să-mi moi gîtlejul.

Jacques umplu cu ccai de mușețel o stacană cît toate zilele, turnă în ea un pic de vin alb și-l dădu pe gît. Era un leac știut de la căpitanul său și pe care Tissot¹, aflîndu-l de la Jacques, l-a recomandat în tratatul despre bolile cele mai răspîndite. Vinul alb, spun Jacques și domnul Tissot, te face să te piși, e diuretic, înlătură greșoșenia mușețelului și menține tăria stomacului și a intestinelor. După ce-și bău stacana cu ccai de mușețel, vorbi mai departe :

— Iată-mă ieșit din casa felcerului, urcat într-o trăsură, ajuns la castel și înconjurat de toți cei ce locuiau acolo.

STĂPINUL : Te cunoșteau cumva ?

JACQUES : Sigur că da ! Îți mai aduci aminte de femeia cu urciorul de ulei ?

STĂPINUL : Cum să nu !

JACQUES : Femeia făcea cumpărături pentru inten-
dent și pentru argați. Jeanne proslăvise în tot castelul milostenia pe care o făcusem față de ea ; fapta mea bună ajunsese la urechile stăpînului ; ba aflase chiar și despre picioarele și pumnii cu care fusesem burdușit, drept răsplată, noaptea, la drumul mare. Atunci poruncise să fiu găsit și adus la castel. Iată-mă acolo. Toți se uită la mine, îmi pun întrebări, mă admiră. Jeanne mă îmbrățișează și-mi mulțumește. „Să i se dea o locuință cumsecade, spuse stăpînul către argați, și aveți grijă să nu ducă lipsă de nimic ;“ iar către felcerul castelului : „Să-l vizitezi cît mai des...“ Poruncile îi fură îndeplinite punct cu punct. Ei bine, stăpîne, cine poate ști ce stă scris în ceruri ? Să mai zică cineva acum că e bine sau rău să-ți dăruiești banii ; că e o nenorocire să fii snopit în bătaie... Fără întîmplările

¹ Medic elvețian (1727—1797). Tratatul la care se referă Diderot a apărut în 1761.

astea două, domnul Desglands n-ar fi auzit niciodată vorbindu-se despre Jacques...

STĂPINUL : Domnul Desglands, senior de Miremont ?
Va să zică, la castelul de Miremont ai fost ? La vechiul meu prieten, tatăl domnului Desforges, intendentul provinciei ?

JACQUES : Intocmai. Iar tînăra oacheșă, cu mijlocul subțire și cu ochii negri...

STĂPINUL : Să fie Denise, fata Jeannei ?

JACQUES : Ea însăși.

STĂPINUL : Ai dreptate, una dintre cele mai frumoase și mai cinstite ființe din cîte se găsesc la douăzeci de leghe jur-împrejur. Și eu, și toți ceilalți care ne ducem mereu pe la castelul lui Desglands, am făcut pe dracu-n patru și nici vorbă s-o ademenim ; și nu-i nici unul dintre noi care să nu fi făcut nebunii mari pentru ea, doar o face și ea o nebunie cît de mică pentru vreunul dintre noi.

Și cum Jacques, la vorbele astea, încetase de-a mai povesti, stăpînul îl întrebă : „La ce te gîndești ? Ce faci ?“

JACQUES : Imi fac rugăciunea.

STĂPINUL : Oare te rogi și tu ?

JACQUES : Cîteodată.

STĂPINUL : Și ce spui ?

JACQUES : Spun : „Tu, oricine ai fi, care ai alcătuit marele hrisov și a cărui mînă a însemnat tot ce e scris acolo sus, Tu ai știut dintotdeauna ce-mi trebuie mie ; făcă-se voia Ta. Amen“.

STĂPINUL : Crezi că n-ai face la fel de bine dacă ai tăcea ?

JACQUES : Poate că da, poate că nu. Mă rog și eu, la întîmplare ; și orice mi s-ar întîmpla, nici nu m-aș bucura, nici nu m-aș văieta, dacă m-aș putea stăpîni ; dar sînt nestatornic și furios, uit și de principiile mele, și de pîldele căpitanului meu, și rîd și plîng ca un nerod.

STĂPINUL : Oare căpitanul ăsta al tău nu se văieta și nu rîdea niciodată ?

JACQUES : Rar de tot... Într-o dimineață, Jeanne mi-o aduce pe fiică-sa ; și vorbindu-mi mai întâi mie, îmi spuse : „Domnule, iată-te într-un castel frumos, unde o să te simți ceva mai bine decît la felcerul dumitale. La început mai ales, nici vorbă că vei fi îngrijit dumnezeiește ; dar eu știu cum sînt argații, că doar nu degeaba slujesc de cîțiva anișori ; încetul cu încetul o să le scadă rîvna. Stăpînii n-au să se mai gîndească la dumneata ; și dacă boala o să țină mult, ai să fii dat uitării, și încă într-atîta, încît, dacă o să-ți vină chef să crapi de foame, ai să izbutești s-o faci“... Apoi, întorcîndu-se spre fiică-sa : „Ascultă, Denise, îi spuse ea, vreau să vii să-l vizitezi pe domnul acesta de patru ori pe zi : dimineața, la prînz, pe la cinci și pe la ora cînd se dă masa de seară. Să nu zici că nu ți-am spus și să nu-mi ieși din vorbă.“

STĂPÎNUL : Știi ce-a pățit bietul Desglands !

JACQUES : Nu, domnule ; dar dacă urările de fericire pe care i le-am făcut eu nu s-au îndeplinit, nu însemnează că n-au fost făcute din toată inima. El m-a dat comandorului de la Boulaye, care a pierit trecînd la Malta ; iar comandorul de La Boulaye m-a dat fratelui său mai mare, căpitanul, care s-ar putea să fi murit de mult, din pricina fistulei pe care o avea ; iar căpitanul m-a dat fratelui său mai mic, procurorul general din Toulouse, care a înnebunit și pe care l-a închis familia ; iar domnul Pascal, procurorul general din Toulouse, m-a dat contelui de Tourville, care s-a hotărît să-și lase barbă și să îmbrace veșmînt călugăresc, numai ca să nu fie nevoit să-și primejduiască viața ; contele de Tourville m-a dat marchizei du Belloy, care a fugit la Londra cu un venetic ; iar marchiza de Belloy m-a da unuia dintre verii ei, care și-a prăpădit averea cu muierile și-a plecat în insule ; vărul acela m-a recomandat unui oarecare domn Hérissant, de meserie cămătar, care-i mînuia banii domnului de Rusai, doctor de la Sorbona, care mi-a găsit loc la domnișoara Isselin, pe care dumneata o întrețineai, și care m-a trecut dumitale,

căruia îi voi datora o bucatăică de pîine la bătrînețe, căci așa mi-ai făgăduit dacă voi rămîne la dumneata ; și mi se pare cu neputință ca noi doi să ne despărțim. Jacques a fost făcut pentru dumneata, iar dumneata ai fost făcut pentru Jacques.

STĂPÎNUL : Măi, Jacques, dar prin multe case ai mai trecut și într-un răstimp destul de scurt.

JACQUES : E-adevărat ; cîteodată m-au dat afară.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă sînt flecar din născare și toți oamenii ăștia voiau să tac. Nu erau ca dumneata care m-ai da chiar mîine afară, dacă aş tăcea. Aveam tocmai cusurul care îți place dumatile. Dar ce i s-a întîmplat domnului Desglands ? Spune-mi și mie, pînă ce-mi pregătesc o ceașcă de mușetel.

STĂPÎNUL : Ai stat la castel și n-ai auzit vorbindu-se despre plasturele lui ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Întîmplarea asta am să ți-o povestesc pe drum ; cealaltă e scurtă. Cîștigase o avere la joc. S-a îndrăgostit de o femeie pe care trebuie s-o fi văzut prin castel : deșteaptă, dar serioasă, tăcută, originală și aspră. Femeia asta îi spuse într-o zi : „Sau îți plac eu mai mult decît jocul de cărți, și-atunci dă-mi cuvîntul de onoare că n-ai să mai joci niciodată, sau îți place jocul de cărți mai mult decît îți plac eu, și-atunci nu-mi mai vorbi de dragoste și joacă pînă n-oi mai putea...” Desglands își dădu cuvîntul că n-o să mai joace deloc.

JACQUES : Ei zău, deloc, deloc ?

STĂPÎNUL : Deloc, deloc. Trăiau de vreo zece ani împreună în castelul pe care-l știi, cînd Desglands, pornit la oraș după treburi, avu ghinionul să se întîlnească la noțtar cu unul dintre vechii lui prieteni de foite, care-l pofti să ia masa într-un tripou, unde își pierdu dintr-odată tot ce avea. Amanta lui rămase neînduplecată ; era bogată ;

îi făcu lui Desglands o pensioară și se despărți pentru totdeauna de el !

JACQUES : Îmi pare rău, era un om cu purtări alese.

STAPINUL : Cum merge gîtul ?

JACQUES : Rău.

STAPINUL : Fiindcă vorbești prea mult și nu bei destul.

JACQUES : Fiindcă nu-mi place mușetelul și-mi place să vorbesc.

STAPINUL : Așadar, Jacques, iată-te la Desglands, lîngă Denise, și iat-o pe Denise avînd încuviințarea maică-si să vină de cel puțin patru ori pe zi la tine. Ștregărița ! Să-i placă mai mult Jacques decît alți bărbați !

JACQUES : De ce nu ? Jacques, domnule, e și el un bărbat ca oricare altul.

STAPINUL : Te-nșeli, Jacques. Jacques nu-i bărbat ca oricare altul.

JACQUES : Ba chiar mai mult, cîteodată.

STAPINUL : Jacques, nu mai știi ce vorbești. Mai bine spune povestea dragostei tale și nu uita că nu ești și că nu vei fi niciodată altceva decît un simplu Jacques.

JACQUES : Dacă în dugheana unde am dat peste pun-gași, Jacques n-ar fi prețuit ceva mai mult decît stăpînu-său...

STAPINUL : Jacques, ești neobrăzat ; profiți de bună-tatea mea. Dacă am făcut neghiobia să-ți dau voie să nu mai fii la locul tău, am să întorc foaia. Jacques, ia-ți sticla și ibricul și dă-te jos.

JACQUES : Îți dă mîna să spui asta, domnule ; dar eu mă simt bine aici și nici prin gînd nu-mi trece să mă dau jos.

STAPINUL : Îți spun să te dai jos.

JACQUES : Sînt sigur că glumești. Cum, domnule, după ce vreme de zece ani m-ai deprins să trăim ca niște fîrtați...

STAPINUL : Acum nu mai vreau.

JACQUES : După ce mi-ai îndurat toate obrăznicile...

STAPINUL : Acum nu mai vreau să le îndur.

JACQUES : După ce m-ai așezat la masă cu dumneata și m-ai numit prieten...

STĂPÎNUL : Habar n-ai ce înseamnă cuvîntul prieten dat de un mai-mare subalternului său.

JACQUES : Cînd se știe că toate poruncile dumitale nu fac două parale, dacă n-au primit aprobarea lui Jacques ; după ce ți-ai legat numele atît de strîns de numele meu, încît unul nu merge de loc fără celălalt, și toată lumea zice Jacques și stăpînu-său, dintr-odată ai chef să le desparți ! Nu, domnule, asta n-o să se întîmple. Stă scris în ceruri că atîta timp cît va trăi Jacques, atîta timp cît va trăi stăpînu-său, ba chiar după ce vor fi răposat amîndoi, se va spune Jacques și stăpînul său.

STĂPÎNUL : Iar eu spun, Jacques, că ai să te dai jos, și încă degrabă, fiindcă așa îți poruncesc.

JACQUES : Poruncește-mi orice altceva, domnule, dacă vrei să te ascult.

La vorbele astea, stăpînul lui Jacques se ridică, îl apucă de guler și-i spuse grav :

— Dă-te jos.

Jacques îi răspunse cu nepăsare :

— Ba nu mă dau deloc.

Stăpînul, scuturîndu-l zdravăn, îi spuse :

— Dă-te jos, marțafoiule ! Ascultă-mi porunca.

Jacques îi răspunse cu și mai multă nepăsare :

— Zi-mi marțafoi cît poștești ; dar marțafoiul nu se dă jos. Știi, domnule, unde nu-i cap vai de picioare, cum se spune, dar vezi că eu am cap. Degeaba te înfurii, Jacques o să rămîină unde e și n-o să se dea jos deloc.

Apoi Jacques și stăpînu-său, care pînă atunci se stăpîniseră, își dădură drumul amîndoi odată și începură să zbiere cît îi ținea gura :

— Ai să te dai jos !

— Ba n-am să mă dau !

— Ai să te dai jos !

— Ba n-am să mă dau !

Auzind gălăgie, hangița dădu fuga să-i întrebe ce s-a întâmplat ; dar trebui să zăbovească puțin pînă i se răspunse, fiindcă ei zbierau de zor : „Ai să te dai jos !” — „Ba n-am să mă dau deloc”. În sfîrșit, stăpînul, grozav de mîhnit, plimbîndu-se de colo-colo prin odaie, mormăi : „Cine a mai pomenit una ca asta ?” Iar hangița, înmărmurită, și rămasă în picioare : „Ia spune, domnule, despre ce-i vorba ?”

Jacques, ținîndu-și firea, către hangiță : „Nu știu ce l-a apucat pe stăpînu-meu ; e nebun !”

STĂPÎNUL : Adică nărod vrei să zici.

JACQUES : Cum vrei.

STĂPÎNUL : (către hangiță) : L-ai auzit ?

HANGIȚA : Se înșală ; dar potoliți-vă, potoliți-vă odată ; vorbiți sau unul sau altul, ca să pot pricepe despre ce-i vorba.

STĂPÎNUL : (către Jacques) : Vorbește, marțafoiule.

JACQUES : (către stăpînu-său) : Ba vorbește dumneata.

HANGIȚA : (către Jacques) : Hai, domnule Jacques, vorbește, îți poruncește stăpînul dumitale ; la urma urmei, stăpînul e stăpîn...

Jacques îi spuse hangiței cum stăteau lucrurile ; după ce-l ascultă, hangița grăi : „Domnilor, vreți să mă primiți ca jude ?”

JACQUES și STĂPÎNU-SAŬ (amîndoi odată) : Cu plăcere, cu plăcere, hangiță dragă.

HANGIȚA : Și vă legați pe cuvînt de onoare să vă supuneți hotărîrii mele ?

JACQUES ȘI STĂPÎNU-SAŬ : Pe cuvînt de onoare, pe cuvînt de onoare...

Atunci hangița, așezîndu-se pe masă și luînd tonul și ținuta unui jude serios, glăsui :

— Ascultînd declarația domnului Jacques, și ținînd seama de fapte care stau mărturie că stăpînu-său e un bun, un foarte bun, un prea bun stăpîn și că Jacques nu-i o slugă rea, deși e cam înclinat să confunde stăpînirea deplină

și inamovibilă cu unele condiții trecătoare și fără urmări, anulez pentru o bucată de vreme egalitatea care s-a statornicit între ei și o înființez iar, pe loc. Jacques se va da jos, iar după ce se va da jos se va urca din nou : el va reintra în toate drepturile de care s-a bucurat pînă astăzi. Stăpînu-său îi va întinde mîna și-i va spune prietenește : „Bună-ziuă, Jacques, îmi pare bine că te revăd...” Jacques îi va răspunde : „Iar eu, domnule, sînt încîntat să te regăsesc...” Și le interzic să mai pomenească vreodată despre cele întîmplate sau să mai iște pe viitor zîzanie cu privire la întîietatea stăpînului sau a dreptului slugii. Dorim ca unul să poruncească și celălalt să se supună, fiecare cît s-o pricepe mai bine, și să fie lăsată, între ceea ce unul poate, iar celălalt datorează, aceeași nelimpezime ca și mai înainte.”

Terminînd de rostit hotărîrea aceasta, pe care o șterpelișe din vreo lucrare a timpului, publicată cu prilejul vreunei certe asemănătoare și în care se auzise, de la un capăt la altul al regatului, glasul stăpînului zbierînd către slugă : „Ai să te dai jos !” și glasul slugii răcnind la rîndul ei : „Ba n-am să mă dau deloc”, hangița îi zise ea lui Jacques : „Haide dă-mi brațul și să nu mai lungim vorba...”

Jacques spuse îndurerat : „Așadar, stătea scris că mă voi da jos...”

HANGIȚA (căt're Jacques) : Stătea scris ca în clipa cînd cineva își ia stăpîn, să coboare, să urce, să pășească înainte, să dea înapoi, sau să rămînă pe loc, și asta fără să îngăduie vreodată picioarelor neascultare față de poruncile stăpînului. Să mi se dea brațul și să mi se îndeplinească porunca...

Jacques îi dădu hangiței brațul ; dar abia pășiră peste pragul odăii, că stăpînul se și repezi la Jacques și-l îmbrățișă ; apoi îl lăsă pe Jacques s-o îmbrățișeze pe hangiță, și tot îmbrățișîndu-l cînd pe unul cînd pe altul, zicea : „Stătea scris că nu mă voi descotorosi de zăpăcitul

ăsta și că toată viața el o să-mi fie stăpîn, iar eu slugă...”
Hangița adăugă : „Și că, de-ați răscoli toată țara, n-ați nimeri-o mai bine amîndoi...”

După ce potoli cearta, pe care o credea cea dintîi, și care făcea parte dintre sutele de același fel, și după ce-l ajută pe Jacques să se urce în patul lui, hangița plecă la treburile ei, iar stăpînul îi zise lui Jacques : „Acum, cînd ne-am potolit și cînd puteam chibzui cu mintea întreagă, ai să recunoști ?”

JACQUES : Am să recunosc că dacă ți-ai dat cuvîntul de onoare trebuie să-l ții ; și fiindcă am făgăduit judeiului nostru, pe cuvînt de onoare, să nu mai pomenim de chestia asta, trebuie să nu mai vorbim despre ea.

STĂPÎNUL : Ai dreptate.

JACQUES : Dar fără să mai pomenim de ea, n-am putea oare să ne scutim dinainte de altele o sută asemenea, cumpănind lucrurile și căzînd la învoială ?

STĂPÎNUL : N-am nimic împotrivă.

JACQUES : Să așternem clauzele pe hîrtie : 1. Dat fiind că stă scris în ceruri să-ți fiu neapărat trebuincios, și pentru că simt și știu că nu te poți lipsi de mine, am să trag din asta cîte foloase voi putea, de cîte ori și oricînd mi se va ivi prilejul.

STĂPÎNUL : Au fost, n-au fost, așa s-a făcut de cînd lumea, așa se face astăzi și așa se va face pînă în ziua de apoi. Crezi oare că n-au căutat și ceilalți, ca și dumneata, să scape de hotărîrea asta și că ești mai șmecher decît ei ? Mută-ți gîndul și supune-te unei legi de care nu-ți stă în putere să scapi.

Să așternem clauzele pe hîrtie : 2. Dat fiind că-i e cu neputință lui Jacques să nu-și cunoască autoritatea morală și puterea pe care o are asupra stăpînului său și dat fiind că îi este cu neputință stăpînului său să nu-și recunoască slăbiciunea și să se dezbrace de îngăduința lui, trebuie ca Jacques să fie neobrăzat ; iar ca să domnească pacea, trebuie ca stăpînul să nu-i ia în seamă neobrăzarea.

Toate astea au fost rînduite fără ştirea noastră şi-au fost pecetluite în ceruri, din clipa cînd natura i-a zămislit pe Jacques şi pe stăpînul său. A fost hotărît ca dumneata să ai zapisul, iar eu — bunul despre care e vorba în el. Dacă vei voi să te împotriveşti voinţei naturii, n-o să faci nici o scofală.

STĂPINUL : Păi, cu socoteala asta, partea ta ar preţui mai mult decît a mea.

JACQUES : Cine vrea să ţi-o ia ?

STĂPINUL : Păi, cu socoteala asta, n-am decît să iau eu locul tău şi să te pun pe tine în locul meu.

JACQUES : Ştii ce s-ar întîmpla atunci ? Dumneata ţi-ai pierde zapisul şi n-ai căpăta nici bunul despre care e scris în el. Să rămînem aşa cum sîntem, fiindcă ne e foarte bine la amîndoi ; iar ce ne-a rămas din viaţă să fie folosit pentru întocmirea unui proverb.

STĂPINUL : Ce proverb ?

JACQUES : Jacques îşi conduce stăpînul. Noi vom fi primii despre care se va spune aşa ; dar proverbul va fi repetat în legătură cu alte cîteva mii de oameni care preţuiesc mai mult decît dumneata şi decît mine.

STĂPINUL : Mi se pare greu, foarte greu.

JACQUES : Stăpîne, dragă stăpîne, te împotriveşti unui ghimpe care din pricina asta va înţepa mai tare. Aşadar, ne-am înţeles.

STĂPINUL : La ce-i bun consimţămîntul nostru faţă de o lege necruţătoare ?

JACQUES : La multe. Crezi oare că-i nimica toată să ştii odată pentru totdeauna, desluşit, limpede, la ce te poţi aştepta ? Toate certurile noastre de pînă acum nu s-au iscat decît din pricină că nu ne-am spus odată lămurit, dumneata că te vei numi stăpînul meu, iar eu că voi fi al dumitale. Dar acum ne-am înţeles ; şi nu ne rămîne decît să ne purtăm aşa cum ne-am învoit.

STĂPINUL : De unde dracu le-ai mai învăţat şi pe astea ?

JACQUES : Din cartea cea mare. Zău, stăpîne, degeaba ai să chibzuiești, să gîndești, să studiezi toate cărțile lumii ; dacă n-ai citit în cartea cea mare, rămîi toată viața un biet învățăcel...

După-amiază vremea se limpezi. Cîțiva drumeți spuseră că riul se putea trece prin vad. Jacques coborî : stăpînu-său îi plăti cu dărnicie hangîței. Și iată în ușa hanului, pregătindu-se de drum, un număr destul de mare de mușterii, pe care îi ținuse în loc vremea păcătoasă ; iar printre drumeții aștia iată-i pe Jacques și pe stăpînu-său, pe omul care avusese parte de-o înșurătoare neobișnuită și pe însoțitorul său. Cei ce călătoreau pe jos și-au luat toiegele și desagii ; alții se rînduiesc în harabalele sau în trăsurile lor ; călăreții încalecă pe cai și sorb vinul de rămas-bun. Hangița, binevoitoare, ține un clondir în mînă, întinde pahare și le umple, fără să-l uite pe-al ei ; i se spun vorbe binevoitoare ; ea răspunde cuviincioasă și veselă. Călăreții dau pîteni cailor, salută și pornesc la drum.

S-a întîmplat ca Jacques și stăpînu-său, marchizul des Arcis și însoțitorul lui să aibă de făcut același drum. Dintr-un totuși patru numai pe cel din urmă nu-l cunoști. El abia dacă împlinea douăzeci și doi sau douăzeci și trei de ani. Și era tare sfios, iar sfiala i se putea citi pe obraz ; își ținea capul nițel aplecat spre umărul stîng ; era tăcut și nu știa mai deloc cum să se poarte în lume. Dacă făcea o plecăciune, își înclina partea de sus a trupului fără să-și miște picioarele ; cînd stătea jos, avea obiceiul să-și arunce pulpanele veșmîntului și să și le strîngă în jurul șalelor, să-și vîre mîinile sub haină și să-i asculte pe cei ce vorbeau, cu ochii aproape închiși. Lui Jacques îi fu de-ajuns să-i vadă felul ciudat de a se purta, ca să-și dea seama cu cine are de-a face ; și apropiindu-se de urechea stăpînului său, îi șopti :

— Pun rămașag că tînărul ăsta a purtat veșminte călugărești.

— De ce crezi asta, Jacques ?

— Ai să vezi îndată.

Cei patru călători păseau alături, vorbind despre ploaie, despre vreme bună, despre hangită, despre hangiu, despre cearta marchizului des Arcis din pricina lui Nicole. Căteaua asta flămîndă și spurcată venea mereu să se frece de ciorapii marchizului ; după ce o alungase degeaba de mai multe ori cu un ștergar, își pierduse răbdarea și-i arsesse un picior destul de zdravăn... Și iată cum, pe dată, discuția se întoarce la ciudata dragoste pe care femeile o poartă animalelor. Fiecare își spuse părerea. Iar stăpînul, adresîndu-i-se lui Jacques, îl întrebă : „Tu ce părere ai, Jacques ?

Jacques își întrebă stăpînul dacă nu băgase de seamă că, oricît de mare ar fi sărăcia calicilor, chiar dacă n-au pîine nici pentru ei, au toți cîini ; dacă nu băgase de seamă că acești cîini, fiind învățați să facă giumbușlucuri, să meargă în două labe, să joacă, să aducă înapoi lucrurile zvîrlite, să facă o tumbă pentru rege, pentru regină, să facă pe mortul, ajunseseră, din pricina învățaturii acesteia, cele mai nefericite dobitoace din lume. Și de aici trase concluzia că orice om vrea să-i poruncească altuia ; și că dobitocul, găsindu-se în societate imediat sub clasa celor mai de jos cetățeni, cărora le poruncesc toate celelalte clase, cei mai de jos cetățeni își iau și ei cîte un dobitoc, ca să aibă cui porunci. „Zău, adăugă Jacques, fiecare își are cîinele lui. Ministrul e cîinele regelui, slujbașul cel mai înalt în grad e cîinele ministrului, nevasta e cîinele bărbatului, sau bărbatul e cîinele nevastei ; pe cîinele dumneai de colo îl cheamă Favori, iar Thibaud e cîinele cutăruia de pe stradă. Cînd stăpînu-meu mă face să vorbesc tocmai în clipa în care eu aș vrea să tac ceea ce, vorbind cîstit, mi se întîmplă arareori, cînd mă face să tac tocmai în clipa în care aș vrea să vorbesc, ceea ce nu-i deloc ușor, cînd îmi cere să-i spun povestea dragostei mele tocmai în clipa în care mi-ar place mai mult să vorbesc

despre altceva, cînd mi-am început povestea dragostei și el mă întrerupe, ce altceva sînt oare atunci decît cîinele lui ? Oamenii slabi sînt cîinii oamenilor dîrzi.“

STĂPÎNUL : Păi să vezi, Jacques, dragostea asta pentru dobitoace n-o găsești numai la calicime ; cunosc doamne de neam mare înconjurate de haite de cîini, ca să nu mai pun la socoteală mîțele, papagalii, păsările.

JACQUES : Asta e spre ocara lor și a celor ce le înconjură. Ele nu iubesc pe nimeni ; nimeni nu le iubește pe ele ; și atunci aruncă la cîini un simțămînt cu care nu știi ce să faci.

MARCHIZUL DES ARCIS : A iubi animalele e totuna cu a-ți arunca inima la cîini ? Ciudat fel de-a privi lucrurile.

STĂPÎNUL : Păi ceea ce li se dă animalelor ăstora ar fi de-ajuns pentru hrana a doi-trei nefericiți.

JACQUES : Acum ți se mai pare asta un lucru de mirare ?

STĂPÎNUL : Nu.

Marchizul des Arcis își întoarse privirile spre Jacques și zîmbi auzindu-i părerile ; apoi, adresîndu-se stăpînului, îi spuse : Aveți o slugă cum rar se găsește.

STĂPÎNUL : Slugă ? Sînteți prea bun, zău așa : eu sînt sluga lui ; și puțin a lipsit azi-dimineață, nu mai demult, să mi-o dovedească din plin.

Tot tăifăsuind așa, ajunseră la locul de popas și luară o odaie pentru toți patru. Stăpînul lui Jacques și marchizul des Arcis cinară împreună. Jacques și tînărul mîncară deoparte. Stăpînul îi schiță marchizului, în cîteva cuvinte, povestea lui Jacques și sîmteala lui fatalistă. Marchizul vorbi despre tînărul său însoțitor, care fusese călugăr. Ieșise din mînăstire printr-o întîmplare ciudată ; i-l recomandasera niște prieteni ; și-l făcuse, pînă una-alta, secretarul său. Stăpînul lui Jacques zise : „Are haz“.

MARCHIZUL DES ARCIS : Nu înțeleg ce ar putea avea haz.

STĂPINUL : Vorbesc de Jacques. Abia am intrat în casa pe care am părăsit-o, că Jacques mi-a șoptit : „Domnule, uită-te bine la tânărul ăla ; aș paria c-a fost călugăr.“

MARCHIZUL DES ARCIS : Nu știu după ce, dar a ghicit bine. Vă culcați devreme ?

STĂPINUL : De obicei, nu ; iar în seara asta mă grăbesc cu atât mai puțin să mă culc, cu cât n-am călătorit decît o jumătate de zi.

MARCHIZUL DES ARCIS : Dacă n-aveți nimic mai plăcut sau mai folositor ca să vă petreceți timpul, v-aș spune povestea secretarului meu ; nu-i deloc o poveste obișnuită.

STĂPINUL : O voi asculta cu plăcere.

Te aud, cititorule. Îmi spui : — Și dragostea lui Jacques ?... — Crezi că eu nu sînt la fel de curios ca și tine ? Ai uitat oare că lui Jacques îi plăcea să vorbească, mai cu seamă să vorbească despre el ; boală generală a celor de teapa lui ; boală care îi face să-și uite nimicnicia, îi urcă la tribună și îi schimbă dintr-o dată în personaje interesante ? Care e, după părerea ta, pricina ce atrage norodul la exercițiile publice ? Neomenia ? Te înșeli : poporul nu e neomenos ; dacă ar putea, l-ar smulge din mîinile justiției pe nefericitul lîngă al cărui eșafod se strînge grămadă. El se duce în Piața Grève¹ ca să afle o întîmplare pe care s-o poată povesti la întoarcerea în mahala ; asta sau alta, puțin îi pasă, numai să aibă un rol în ea, să-și adune vecinii și să se facă ascultat. Dă o serbare frumoasă mulțimii ce forfotește pe bulevard și-ai să vezi că piața de execuție rămîne pustie. Poporul e nesățios de spectacole și dă fuga să le vadă, fiindcă îi place să se bucure de ele și îi mai place încă să și povestească atunci cînd se întoarce acasă. Poporul e cumplit la mînie ; dar ea nu ține mult. Propria lui mizerie l-a făcut milos ; el își întorce privirile de la spectacolul groaznic pe care

¹ Piață unde se făceau execuții publice.

s-a dus să-l caute ; se înduioșează și vine acasă plîngînd... Tot ce-ți înșir aici, cititorule, mărturisesc că știu de la Jacques, fiindcă nu-mi place să mă laud cu deșteptăciunea altuia. Jacques nu știa nici ce e năravul rău, nici ce e virtutea ; el o ținea una și bună că omul e nenorocit sau fericit din născare. Cînd auzea rostindu-se cuvintele răsplată sau osîndă, înălța din umeri. După el, răsplata era imboldul celor buni ; iar osînda spaima celor răi. Ce altceva ar putea fi, spunea el, dacă nu există nici pic de libertate și dacă ursita ne e scrisă în ceruri ? El credea că un om se îndreaptă tot atît de neabătut spre slavă sau spre hulă, pe cît alunecă pe povîrnișul unui munte un bulgăre care ar avea conștiința de sine ; și că, dacă înlănțuirea cauzelor și a efectelor, care formează viața unui om de la prima clipă a nașterii lui și pînă la ultimul suspin, ne-ar fi cunoscută, am rămîne cu părerea neclintită că el n-a făcut decît ceea ce trebuia neapărat să facă. L-am contrazis eu, de mai multe ori, dar nici un folos. Într-adevăr, ce-i poți răspunde cuiva care îți zice: „Oricît de multe ar fi elementele din care sînt zămislit, eu sînt unul ; o cauză nu are decît un efect ; iar eu am fost totdeauna o singură cauză ; așa că n-am putut produce decît un singur efect ; durata mea nu e, prin urmare, decît o înșiruire de efecte necesare. Așa judeca Jacques, după pilda căpitanului său. Deosebirea dintre o lume fizică și o lume morală i se părea vorbă goală. Căpitanul îi băgase în cap toate ideile astea, scoase de el din Spinoza, pe care-l știa pe de rost. Judecînd după o asemenea teorie, cineva și-ar putea închipui că Jacques nici nu se veselea, nici nu se mîhnea de nimic ; și totuși nu-i adevărat. Se purta aproape la fel cum mă port eu sau dumneata. Îi mulțumea binefăcătorului, ca să-i mai facă și alt bine. Se mînia împotriva omului nedrept ; și dacă i se spunea atunci că e asemenea cîinelui care mușcă piatra care l-a lovit : „Da' de unde, răspundea el, piatra mușcată de cîine nu se îndreaptă ; dar ciomagul îl poate îndrepta pe cel nedrept“. Adeseori era nestator-

nic, ca dumneata și ca mine, și înclinat să-și uite principiile, în afară de unele împrejurări cînd filozofia lui îl stăpînea vădit ; și atunci zicea : „Așa a trebuit să fie, fiindcă așa stă scris în ceruri.“ Încearca să ocolească răul ; era prevăzător, avînd cel mai mare dispreț pentru prevedere. Cînd i se întîmpla nenorocirea, se întorcea la refrenul lui ; și se consola. Altminteri era bun, cu sufletul deschis, cinstit, vrednic, apropiat, credincios, foarte încăpățînat, dar mai ales flecar, și mîhnit, ca dumneata și ca mine, că își începuse povestea dragostei fără nici o nădejde s-o sfîrșească. De aceea te sfătuiesc, cititorule, să te resemnezi ; și în lipsa dragostei lui Jacques să te mulțumești cu aventurile secretarului marchizului des Arcis. De altfel, îl și văd pe bietul Jacques, cu gîtul înfășurat într-o cîtămai basma ; plosca lui pînă acum plină ochi cu vin de soi nu mai are în ea decît ceai de mușețel ; îl văd tușind, ocărînd-o pe hangîța de la care au plecat și vinul ei de Champagne, ceea ce n-ar face dacă și-ar aminti că totul, pînă și guturaiul lui, stătea scris în ceruri.

Și apoi, cititorule, mereu numai povești de dragoste ; ți-am spus pînă acum una, două, trei, patru povești de dragoste ; sînt multe povești de dragoste. Pe de altă parte e adevărat că, dacă scriu pentru dumneata, trebuie sau să mă lipsesc de laudele dumitale, sau să-ți îndeplinesc gusturile, iar gusturile dumitale sînt, fără urmă de îndoială, înclinate către povestirile de dragoste. Toate nujelele voastre, în versuri sau în proză, sînt povestiri de dragoste ; aproape toate poemele, elegiile, eglogele, idilele, cîntecele, epistolele, comediile, tragediile sînt povești de dragoste. Aproape toate picturile și sculpturile voastre nu sînt altceva decît povestiri de dragoste. Vă hrăniți numai cu povești de dragoste, de cînd ați venit pe lume, și nu vă mai săturați. Sînteți ținuți la regimul ăsta și veți mai fi ținuți încă multă vreme, bărbați și femei, mari și mici, fără să vă săturați, și asta e într-adevăr minunat. Aș dori ca povestea secretarului marchizului des Arcis să fie tot o

poveste de dragoste ; dar mă tem că nu va fi așa și că te va plictisi. Cu atît mai rău pentru marchizul des Arcis, pentru stăpînul lui Jacques, pentru dumneata cititorule și pentru mine.

„Bate uneori o clipă în care toate fetele tinere și toți flăcăii cad pradă melancoliei ; atunci sînt frămîntați de o neliniște nedeslușită care învăluie totul, dar nu găsește nimic în stare s-o potolească. Iar ei caută singurătatea ; plîng ; tăcerea sihăstriilor le mișcă inima ; imaginea păcii care pare că domnește în mînăstiri îi ademenește. Și ei iau primele manifestări ale unui temperament ce se dezvoltă drept vocea lui Dumnezeu care îi cheamă la el ; și tocmai în clipa cînd natura îi cheamă cu stăruință, ei îmbrățișează un soi de viață potrivit dorințelor naturii. Rătăcirile nu țin însă mult ; cerința naturii se face tot mai limpede ; e recunoscută ; iar cel ce trăiește în sihăstrie cade pradă părerilor de rău, tînjelii, gărgăunilor, nebuliei sau deznădejzii“... Astfel își începu marchizul des Arcis povestirea. „Dezgustat de lume la numai șaptesprezece ani, Richard (așa se numește secretarul meu) fugi din casa părintească și îmbracă veșmîntul de premontrant¹.”

STĂPINUL : De premontrant ! Îmi place alegerea lui. Călugării ăștia sînt albi ca lebedele, și sfîntul Norbert, care le-a întemeiat tagma, n-a uitat decît un lucru în opreliștile lui.

MARCHIZUL DES ARCIS : Să pună cîte o lebadă lîngă fiecare credincios.

STĂPINUL : Dacă amorașii n-ar avea obiceiul să umble despuiați, s-ar deghiza cu toții în premontranți. În tagma asta domnesc niște reguli ciudate. Îți e îngăduit să ai a face cu o ducesă, cu o marchiză, cu o contesă, cu soția președintelui sau a consilierului, ba chiar și cu a

¹ Adept al unei tagme de călugări catolici, înființată în 1120 de sfîntul Norbert. Premontranții purtau veșmînt de lînă albă, îmbrăcat direct pe piele.

bancherului, dar nu-ți e îngăduit să ai legături cu nici o femeie din lumea burgheză; oricît ar fi de frumoasă negustoreasa, rareori ai să întâlnești un premontrant într-o prăvălie.

MARCHIZUL DES ARCIS: La fel mi-a spus și Richard. El și-ar fi făcut legămîntul după doi ani de noviciat, dacă părinții lui nu s-ar fi împotrivit. Tatăl său i-a cerut să se întoarcă acasă, și acolo să-i fie îngăduit să-și încerce chemarea, ținînd toate opreliștile vieții mînăstirești timp de un an; și înțelegerea dintre ei fu îndeplinită întocmai, și de către unul și de către celălalt. După ce se scurse anul de încercare sub ochii familiei, Richard ceru îngăduința de-a se călugări. Tatăl îi răspunse: „Ți-am dat un an de zile ca să iei o ultimă hotărîre și nădăjduiesc că și tu ai să-mi acorzi un an pentru același lucru; numai că n-am nimic împotrivă ca anul ăsta să te duci și să-ți petreci unde-ți va place“. Așteptînd trecerea celui de al doilea răgaz, starețul, mai-marele ordinului, îl luă pe lîngă sine pe Richard. În răstimpul ăsta fu amestecat într-una din acele aventuri care nu se petrec decît în mînăstiri. În fruntea uneia dintre mînăstirile tagmei se afla pe atunci un om cu o fire nemaipomenită, numit părintele Hudson. Părintele Hudson avea un chip deosebit de interesant: o frunte înaltă, o față ovală, un nas ca de vultur, ochi mari, albaștri, obraji rumeni și largi, o gură frumoasă, dinți frumoși, un zîmbet foarte fin, un cap acoperit de-o clăie de păr alb, care adăuga demnitate chipului său atrăgător; era inteligent, cult, vesel, avea înfățișare de om cumsecade și folosea întotdeauna cuvintele cele mai cuviincioase cu putință, avea dragoste de tagmă și de muncă; dar totodată și patimile cele mai aprige, gustul cel mai neînfrînat pentru plăceri și pentru femei, ca și geniul intrigii ajuns la culme, purtările cele mai dezmațate și tirania cea mai deplină în mînăstirea lui. Cînd i s-a încredințat conducerea, mînăstirea era infectată de ideile unor janseniști ignoranți; se

studia prost, treburile lumești se aflau în neorînduială, îndatoririle religioase nu mai interesau pe nimeni, slujbele divine se țineau fără pic de bună-cuviință, locuințele de prisos erau ocupate de către pensionari desfrînați. Părintele Hudson converti parte din janseniști, iar pe ceilalți îi alungă, conduse el însuși studiile, puse ordine în treburile lumești, făcu să fie respectate rînduielile mînăstirii, izgoni pensionarii din cale-afară de nesăbuiți, introduse rînduială și bună-cuviință în ținerea slujbelor și făcu din lăcașul său unul dintre cele mai vrednice de pildă. Dar de asprimea la care îi supunea pe ceilalți nu ținea seama și pentru el ; nu era atît de neghiob, încît să-și pună pe după gît jugul de fier sub care îi ținea pe cei aflați sub ordinele lui ; de aceea, călugării simțeau împotriva părintelui Hudson o furie înăbușită și cu atît mai aprigă și mai primejdioasă. Fiecare dintre ei îi era dușman și-l spiona ; fiecare se străduia, în taină, să înlăture întunericul care acoperea viața starețului ; fiecare ținea o socoteală aparte a desfrînărilor lui ascunse ; fiecare îi hotărîse pieirea ; starețul nu făcea un pas măcar fără să fie urmărit ; uneltirile lui, de-abia le pune la cale, că erau de îndată cunoscute.

Starețul avea o casă lângă mînăstire. Casa aceasta avea două uși, una dînd spre stradă, iar cealaltă în mînăstire : Hudson îi stricase zăvoarele ; stăreția devenise colțișorul petrecerilor nocturne, iar patul abatelui — patul plăcerilor. Tîrziu, în noapte, prin ușa dinspre stradă, Hudson dădea el însuși drumul, în apartamentele starețului, femeilor de toate soiurile : acolo se făceau ospete alese. Hudson era duhovnic și le ticăloșise pe toate femeile atrăgătoare care veneau la spovedanie. Printre acestea se afla și o tînră nevestă a unui cofetar, care făcuse vîlvă în cartier prin cochetăria și farmecul ei ; Hudson, neputînd să se ducă la ea, și-o închisese în serai. O astfel de răpire dădu de bănuirile părinților și soțului femeii, care veniră să-l vadă. Hudson îi primi părăind peste măsură de mîhnit.

Și tocmai cînd oamenii aceia de treabă erau gata să-i împărtășească necazul lor, sună clopotul ; erau ceasurile șase seara : Hudson le porunci să tacă, își scoase pălăria, se ridică, făcu o cruce cît toate zilele și spuse cu glas duios și pătruns : *Angelus Domini nuntiavit Mariae* !... Și iată-i, pe tatăl cofetăritei și pe frații ei, rușinați de bănuiala lor, spunîndu-i soțului, pe cînd coborau scara : „Fiule, ești un neghiob... Frățioare, nu-ți crapă obrazul de rușine ? Un om care spune *Angelus*, un sfînt !“

Într-o seară de iarnă, pe cînd Hudson se întorcea la mînăstirea lui, fu oprit în drum de una dintre ființele acelea care opresc trecătorii ; i se păru frumușică ; o urmă ; și abia intrase, cînd pică peste ei straja de noapte. Aventura l-ar fi pierdut pe un altul ; dar Hudson era om cu cap, și întîmplarea asta îl făcu să capete bunăvoința și ocrotirea magistratului polițienesc. Dus în fața lui, iată cum îi vorbi : „Mă cheamă Hudson și sînt starețul mînăstirii mele. Cînd am intrat în ea, domnea acolo cea mai mare harababură : nu găseai nici știință, nici rînduială, nici purtări bune ; grija de cele sufletești mai că nu exista ; iar în treburile lumești se dăduse într-atîta iama, încît mînăstirea se ducea de rîpă. Am pus ordine în toate, dar sînt om și eu, și am crezut că fac mai bine să mă adresez unei femei stricate, decît uneia cinstite. Acum puteți face cu mine ce vreți...“ Magistratul îl sfătui să fie mai prevăzător de-acum înainte, îi făgădui să păstreze taina asupra celor petrecute și-i mărturisi dorința de-a-l cunoaște mai îndeaproape.

În acest timp, însă, dușmanii pe care îi avea în preajmă trimiseră, fiecare în parte, memorii către superiorul ordinului, înfățișînd în ele cele știute despre nevrednica purtare a lui Hudson. Confruntarea memoriilor le spori și mai mult puterea. Superiorul era jansenist și, prin urmare, s-ar fi răzbunat cu dragă inimă pe Hudson din

¹ *Ingerul Domnului a vestit Mariei* (lat.).

pricina prigoanei duse de acesta împotriva părtaşilor părerilor lui. Ar fi fost încântat să extindă asupra întregii secte învinuirea privind purtările dezmațate ale unui singur apărător al bulei¹. Prin urmare, dădu memoriile primite despre faptele și gesturile lui Hudson în mâinile a doi comisari pe care îi trimise în taină, cu porunca de a le verifica și de a le constata temeinicia din punct de vedere juridic ; și mai cu seamă îi pofti cu tot dinadinsul să pună cât mai multă luare-aminte în cercetările lor, acesta fiind singurul mijloc de a-l prinde fără de veste pe vinovat și de a-l scoate de sub ocrotirea curții și a lui Mirepoix², în ochii căruia jansenismul era cel mai mare dintre păcate, iar supunerea față de bula Unigenitus — prima dintre virtuți. Richard, secretarul meu, fu unul dintre cei doi comisari.

Iată-i pe cei doi oameni ieșiți din noviciat, sălășluind în lăcașul lui Hudson și luînd pe ascuns informații. Alcătuiră în scurtă vreme o listă cuprinzînd mai multe ticăloșii decît ar fi fost nevoie ca să vîre cînzeci de călugări în *in pace*. Deși poposiră acolo vreme îndelungată, lucrară cu atîta dibăcie, încît nu se află nimic. Hudson, cît era el de iscusit, se apropia de clipa pierzaniei, fără să aibă o cît de mică bănuială. Totuși, puțina strădanie pe care și-o dăduseră noii-veniți ca să se pună bine cu el, taina care învăluia venirea lor acolo, ieșirile lor cînd împreună, cînd despărțiți, desele lor convorbiri cu ceilalți călugări, soiul de oameni care veneau pe la ei și la care se duceau îl neli-niștiseră întrucîtvă. Hudson îi spionă și puse să fie spionați ; în curînd își dădu limpede seama ce căutau ei acolo. Dar nu-și pierdu cumpătul : chibzui adînc asupra mijloacelor nu de a scăpa de furtuna ce-l amenința, ci de-a o

¹ E vorba de Bula papală numită *Unigenitus*. Vezi nota de la p. 63.

² Boyer, episcop de Mirepoix, fost preceptor al fiului lui Ludovic al XV-lea și dușman înverșunat al janseniștilor.

abate asupra capetelor celor doi comisari ; și iată hotărîrea nemaipomenită la care se opri.

Ademenise o tinerică pe care o ținea ascunsă într-o căsuță din mahalaua Saint-Médard. Dădu fuga la ea și-i vorbi precum urmează : „Copila mea, totul e descoperit, sîntem pierduți ; pînă în opt zile tu vei fi închisă, iar cu mine nu știu ce vor face. Nu deznădăjdui și nu te văieta ; revină-ți în fire. Ascultă-mă, fă ce-ți voi spune, nu ieși din cuvîntul meu, și de rest am eu grijă. Mîine plec la țară. În lipsa mea, du-te și caută-i pe cei doi călugări ale căror nume ți le voi spune acum. (Și îi spuse numele celor doi comisari.) Cere-le să le vorbești în taină. Cînd ai să rămîi singură cu ei, aruncă-te la picioarele lor, cere-le din toată inima ajutorul, cere-le să-ți facă dreptate, roagă-i să-ți fie mijlocitori pe lîngă superiorul ordinului, asupra căruia știi că ei pot multe ; plîngi, suspină, smulge-ți părul ; și plîngînd, suspinînd, smulgîndu-ți părul din cap, povestește-le tot ce s-a petrecut între noi, dar povestește-le în așa fel, încît să le trezești compătimire față de tine și silă groaznică față de mine.

— Cum, părinte, să le spun...

— Da, să le spui cine ești, a cui ești, că te-am ademenit cu prilejul spovedaniei, te-am răpit din brațele părinților tăi și te-am părăsit în casa unde te afli. Spune că după ce te-am necinstit și te-am împins la ticăloșie, te-am lăsat în mizerie ; spune că nu știi ce-ai să ajungi...

— Dar, părinte...

— Sau îndeplinești întocmai ce ți-am poruncit și ce-mă mai rămîne să-ți poruncesc, sau aduci pieirea ta și a mea. Călugării ăștia doi fără îndoială că au să te căineze, au să te asigure de sprijinul lor și-au să-ți ceară încă o întîlnire, pe care le-o vei da. Au să se intereseze despre tine și despre părinții tăi și, fiindcă nu le-ai spus nici un neadevăr, nu vor avea de ce să te bănuiască. După cea dintîi și cea de a doua întîlnire, îți voi spune ce vei avea de făcut pentru a treia. Gîndește-te numai să-ți joci bine rolul.“

Totul se petrecu după cum își închipuise Hudson. El mai făcu încă o călătorie. Cei doi comisari o vestiră pe tînăra fată ; ea reveni în casa lor. Comisarii îi cerură din nou să-și spună nefericita poveste. Pe cînd ea îi povestea unuia, celălalt lua note în carnețel. Gemură amîndoi de mila soartei ei vitrege, o înștiințară despre deznădejdea părinților, care era pe deplin adevărată, și îi făgăduiră s-o scape și s-o răzbune curînd împotriva ademenitorului ; însă cu o condiție : să iscălească o declarație. Propunerea aceasta păru mai întîi s-o revolte ; ei stăruiră, și, în cele din urmă, ea consimți. Nu mai rămînea de stabilit decît ziua, ora și locul unde avea să fie întocmit actul acela, care cerea răgaz și tihnă... „Aici unde ne aflăm nu e cu putință ; dacă se întoarce starețul și dă cu ochii de mine ? ... La mine acasă, n-aș îndrăzni să vă propun...” Fata și comisarii se despărțiră, lăsîndu-și răgazul să chibzuiască la felul cel mai potrivit de a înlătura greutățile ivite.

Chiar în ziua aceea, Hudson fu informat despre cele petrecute. Iată-l în culmea bucuriei ; izbînda i se apropie ; în curînd o să-i învețe pe cei doi papă-lăpte cu cine au de-a face. „Ia pana, îi spune el fetei, și dă-le întîlnire unde am să-ți spun eu. Întîlnirea o să le fie pe plac, sînt sigur. Casa e onorabilă, iar femeia care locuiește în ea se bucură de cea mai bună faimă printre vecini și printre ceilalți locatari.”

Femeia aceea era, totuși, una dintre intrigantele care lucrează în umbră și care, prefăcîndu-se că sînt cucernice, se insinuează în casele celor mai de seamă familii, una dintre cele care vorbesc blînd, drăgăstos, măgulitor și înșală încrederea mamelor și a fiicelor, ca să le tîrască spre desfrîinare. Pentru asta o folosea Hudson ; era codoașa lui. Nu știu, însă, dacă intrigantei i-a mărturisit sau nu taina.

Și, într-adevăr, cei doi trimiși ai superiorului ordinului primiră să se întîlnească cu fata. Iată-i împreună cu ea.

Intriganta pleacă. Tocmai începuseră să întocmească declarația, când se auzi o mare gălăgie în casă.

— Pe cine căutați, domnilor ?

— O căutăm pe doamna Simion. (Așa se numea intriganta.)

— Vă aflați la ușa ei.

Răsunară bătăi puternice în ușă.

— Domnilor, îi întrebă fata pe cei doi călugări, să răspund ?

— Răspunde.

— Să deschid ?

— Deschide...

Cel ce vorbea astfel era un comisar, bun prieten de-al lui Hudson, căci pe cine nu cunoștea el ! Îi arătase pericolul care îl pîdea și-i dictase rolul. „Ia te uită ! spuse comisarul intrînd ; doi călugări, singuri-singurei cu o fată ! Da știi că-i drăguță !“ Fata se îmbrăcase atît de necuviincios, încît era cu neputință să te înșeli în privința ei și a ceea ce ar fi putut avea de lămurit cu doi călugări dintre care cel mai vîrstnic n-avea încă treizeci de ani. Aceștia își susținură nevinovăția. Comisarul rînjea mîngîind sub bărbie fata, care i se aruncase la picioare și-i cerea iertare :

— Ne aflăm într-o casă cinstită, spuneau călugării.

— Da, da, într-o casă cinstită, spunea și comisarul.

Veniseră pentru o afacere importantă, susțineau.

— Afacerea importantă care vă aduce aici o cunoaștem noi. Vorbește, domnișoară.

— Domnule comisar, dumnealor spun adevărul curat.

Între timp, comisarul începuse și el să întocmească procesul-verbal, și fiindcă nu scrisese decît faptele, așa cum se petrecuseră, cei doi călugări fură nevoiți să semneze. Cînd coborîră dădură peste toți locatarii strînși dinaintea ușilor apartamentelor ; la poarta casei se afla o mulțime de lume, o trăsură și doi arcași, care îi urcară în trăsura aceea, în zarva nedeslușită a ocărilor și a huiduielilor. Amîndoi călugării își acoperiseră fața cu poalele sutanelor

și erau în culmea deznădejdiei. Fățarnicul comisar strigă : „Ce caută sfințiile-voastre prin case de-astea și cu fete de soiul ăsteia ? Și totuși n-o să pățiți nimic ; am ordin de la poliție să vă depun în mâinile starețului vostru, care e un om de treabă, îngăduitor și n-o să dea faptului mai multă însemnătate decît merită. În lăcașurile voastre cred că nu sînt obiceiuri ca la capucini ¹. Dacă ați avea de-a face cu capucinii, pe cîntea mea că v-aș plînge de milă“.

Pe cînd comisarul le vorbea, birja pornise spre mînăstire ; mulțimea privitorilor se îngroșa mereu, înconjura birja, i-o lua înainte și o urma în goană. Ici se auzea : „Ce s-a întîmplat ?...“ Dincolo : „Ia niște călugări...“ „Ce-au făcut ?“ „Au fost prinși cu niște fete...“ „Premontranți la fete ?“ „Ei da ; calcă și ei pe urmele carmeliților și ale cordilierilor...“ Iată-i ajunși. Comisarul coboară, bate la poartă, mai bate o dată, bate pentru a treia oară ; în sfîrșit, poarta se deschide. E anunțat starețul Hudson, care se lasă așteptat cel puțin o jumătate de ceas, ca să dea timp scandalului să se desfășoare în voie. În sfîrșit, iată-l că se ivește. Comisarul îi șoptește ceva la ureche : pare că mijlocește ceva ; Hudson îi respinge cu asprime rugămintea ; în sfîrșit, ia o înfățișare severă și cu un glas hotărît îi spune : „Eu n-am călugări desfrînați în lăcașul meu ; oamenii aceștia sînt doi străini pe care nu-i cunosc, poate doi pungași deghizați, și n-aveți decît să faceți ce poștiți cu ei“.

După ce Hudson vorbește astfel, poarta se închide ; comisarul se urcă iar în birjă și le spune celor doi, care erau mai mult morți decît vii, bieții de ei : „Am făcut ce-am putut ; nu l-aș fi crezut însă atît de aspru pe părintele Hudson, zău așa. Dar și voi n-aveți altă treabă decît să vă duceți la fete ?

— Chiar dacă fata cu care ne-ai găsit nu e o fată cinstită, să știi că nu desfrînarea ne-a mînat la ea.

¹ Călugări catolici aparținînd ordinului capucinilor, cunoscut prin asprimea sa.

— Zău, cinstite fețe ; și-i spuneți asta unui comisar bătrîn ca mine ?! Cine sînteți ?

— Sîntem călugări ; și veșmîntul pe care îl purtăm e al nostru.

— Gîndiți-vă că mîine va trebui să limpezim afacerea voastră ; spuneți adevărul ; poate că vă pot ajuta cu ceva.

— Am spus adevărul. Dar încotro mergem ?

— La Petit Châtelet.

— La Petit Châtelet ?! La închisoare !

Într-adevăr, acolo fură duși Richard și celălalt ; dar Hudson n-avea de gînd să-i lase așa. Se urcă într-o diligență și sosi la Versailles ; prezentîndu-se ministrului, starețul îi vorbi și îi înfățișă întîmplarea cum îi venea lui mai bine la socoteală. „Iată, monseniore, ce te așteaptă cînd introduci buna orînduială într-un lăcaș desfrînat și cînd înalungi pe eretici. O clipă dacă mai întîrziem, aș fi fost pierdut, aș fi fost dezonorat. Prigoana n-o să se oprească aici ; veți auzi toate mîrșăviile cu care sînt în stare să ponească grească un om de treabă ; dar după cîte nădăjduiesc, monseniore, vă veți aminti că superiorul ordinului nostru...”

— Știu, știu, și te plîng. Serviciile pe care le-ai adus bisericii și tagmei dumatiale nu vor fi uitate. Aleșii Domnului au fost în toate timpurile expuși urgiei ; dar au știut să o îndure ; trebuie să știi să le imiți curajul. Bizuie-te pe binefacerile și pe ocrotirea regelui. Călugării ! Călugării ! Am fost și eu călugăr și știu din experiență de ce sînt în stare !

— Dacă aș ști că, spre binele Bisericii și Statului, Eminența Voastră îmi va supraviețui, aș merge înainte fără să sovăi.

— Am să te scot eu curînd de-acolo. Acum du-te !

— Nu, monseniore, nu, n-am să plec de-aici fără un ordin special ca să-i eliberez pe cei doi călugări păcătoși...

— Văd că ții atîta la onoarea religiei și a veșmîntului dumatiale, încît uiți ocările ce ți s-au adus ; e o faptă pe

deplin creștinească și sînt pătruns de ea. Nu mă mir că vine din partea unui om ca dumneata. Mă voi îngriji ca întîmplarea cu cei doi călugări să nu facă vîlvă.

— Ah ! monseniore, îmi umpleți inima de bucurie ! În clipa de față, asta era singurul lucru de care mă temeam.

— Voi avea eu grijă.

În aceeași seară, Hudson căpătă ordinul de punere în libertate, iar a doua zi, în zori, Richard și însoțitorul său se găseau la douăzeci de leghe de Paris, călăuziți de un ofițer de poliție care îi lăsa la mînăstire. Și ducea cu el o scrisoare prin care i se cerea superiorului ordinului să înceteze asemenea uneltiri și să dea o pedeapsă canonică celor doi călugări.

Întîmplarea asta semănă deznădejdea printre dușmanii lui Hudson ; nu mai exista călugăr în comunitatea lui care să nu tremure cînd îi întîlnea privirea. Peste cîteva luni, Hudson fu înzestrat cu o stăreție bogată. Superiorul ordinului prinse o ciudă de moarte din pricina asta. Era bătrîn și avea de ce să se teamă ca Hudson să nu-i ia locul. Și cum îl iubea cu duioșie pe Richard, îi spuse într-o bună zi : „Bietul meu prieten, ce-ai să te faci dacă ai să ajungi sub porunca lui Hudson ? Gîndul acesta mă îngrozește. Tu nu ți-ai depus încă jurămîntul ; dacă ai crede ce-ți spun ai lăsa călugăria...” Richard îi urmă sfatul și se întoarse în casa părinților săi, care nu era departe de stăreția lui Hudson.

Hudson și Richard vizitau aceleași familii ; ar fi fost cu neputință să nu se întîlnească ; și într-adevăr se întîlniră. Într-o zi, Richard se afla la stăpîna unui castel situat între Châlons și Saint-Dizier, dar mai aproape de Saint-Dizier decît de Châlons, la o bătaie de pușcă de stăreția lui Hudson. Gazda îi spuse :

— Se află printre noi și fostul dumitale stareț : face impresie bună, dar, de fapt, ce fel de om e ?

— E cel mai bun dintre prieteni și cel mai primejdios dintre dușmani.

— Nu te-ai simți ispitit să-l vezi ?

— Deloc...

Abia dăduse răspunsul acesta, cînd se auzi hurelul unei trăsurici care pătrundea pe alei și-l văzu pe Hudson coborîndu-se împreună cu una dintre cele mai frumoase femei din împrejurimi. „Îl vei vedea chiar dacă nu vrei, îi spuse lui Richard stăpîna castelului, căci iată-l.“

Și dădu fuga în întîmpinarea doamnei din trăsurică și a abatelui Hudson. Doamnele se îmbrățișară ; Hudson, apropiindu-se de Richard și recunoscîndu-l, spuse :

— Ia te uită ! Dumneata erai, dragă Richard ? Mi-ai voit pieirea, dar te iert ; iartă-mi și dumneata plimbarea făcută la Petit Châtelet și să uităm toate.

— Recunoaște, părinte, că ai fost o mare secătură.

— Se poate.

— Recunoaște că, dacă s-ar fi făcut dreptate, plimbarea de la Châtelet n-aș fi făcut-o eu, ci dumneata.

— Se poate... Cred că de la primejdia prin care am trecut atunci mi se trag noile mele purtări. Nici nu-ți închipui, dragă Richard, cît mi-a dat de gîndit și cît m-am schimbat !

— Femcia cu care ai venit împreună e încîntătoare.

— Nu mai am ochi pentru asemenea ispite.

— Ce talie are !

— Mă lasă rece.

— Cît e de nurlie !

— Mai curînd sau mai tîrziu nu te mai atrage o plăcere pe care n-o poți lua decît pe muchia unui acoperiș, cu riscul de a-ți frînge gîtul la fiecă mișcare.

— N-am văzut mîini mai frumoase ca ale ei !

— Mi-am luat gîndul de la asemenea lucruri. Un om înțelept se reîntoarce la traiul potrivit stării lui, la singura fericire adevărată.

— Și ochii ăștia care te privesc întruna pe furiș ; recunoaște și dumneata, ca un adevărat cunoscător ce ești, că n-ai avut niciodată alături niște ochi mai strălucitori

și mai duioși. Ce grație, ce ușurință și ce noblețe în mers, în ținută !

— Nu-mi mai stă gândul la deșertăciunile astea ; citesc Scriptura, cuget la sfinții părinți...

— Și din când în când la frumusețile femeii acesteia. Locuiește oare departe de Moncetz ? Bărbatu-său e tânăr ?

Hudson, scos din sărite de întrebările lui și încredințat că Richard nu-l lua drept un sfânt, îi spuse pe neașteptate : „Dragă Richard, mă f... al naibii, și ai dreptate s-o faci“.

Iubite cititorule, iartă-mi înțelesul firesc al acestei expresii ; și recunoaște că aici ca și în nenumărate alte poezii bune, ca de pildă aceea a convorbirii dintre Piron¹ și răposatul abate Vatri, cuvântul cuviincios ar fi stricat totul.

— Ce convorbire e asta dintre Piron și abatele Vatri ? — Du-te de-l întreabă pe editorul operelor lui, care n-a cotezat s-o publice, dar n-o să se lase prea mult rugat să ți-o spună.

Cele patru personaje ale noastre se adunară la castel ; se ospătară bine, se ospătară voioși, iar spre seară se despărțiră, făgăduindu-și că se vor mai revedea... Dar pe când marchizul des Arcis tăifăsuia cu stăpînul lui Jacques, nici Jacques, la rîndul lui, nu stătea mut lîngă domnul secretar Richard, iar acesta îl găsea cu adevărat original, ceea ce s-ar întîmpla mult mai des printre oameni, dacă mai întîi educația și mai apoi marea școală a lumii nu i-ar toci ca pe monezile de argint care, tot circulînd mereu, își pierd pecetea. Se făcuse tîrziu ; pendula le arată stăpînilor și slugilor că e ora de odihnă, și ei îi urmară sfatul.

Dezbrăcîndu-și stăpînul, Jacques îi zise : „Domnule, îți plac tablourile ?“

STĂPÎNUL : Da, dar în povestiri ; căci la cele în culori și pe pînză, deși le judec la fel de convins ca orice amator,

¹ Poet francez (1689—1733).

Îți mărturisesc că nu mă pricep deloc ; că mi-ar fi tare anevoie să deosebesc o școală de alta ; că mi s-ar putea da un Boucher drept un Rubens sau drept un Rafael ; că aș lua o copie proastă drept un original neîntrecut ; că aș prețui la o mie de taleri o mîzgălitură de șase franci ; și la șase franci o bucată de o mie de taleri ; și că nu m-am îngrijit să le iau decît de pe podul Notre-Dame, de la un oarecare Tremblin care, pe vremea mea, pricinau mizeria sau desfrînarea, și ruina talentul tinerilor elevi ai lui Van Loo.

JACQUES : Cum asta ?

STĂPINUL : Ce-ți pasă ? Descrie-mi tabloul tău și vorbește mai pe scurt, căci pic de somn.

JACQUES : Așază-te în fața Fîntînei Inocenților sau lîngă poarta Saint-Denis ; sînt două motive care vor îmbogăți compoziția.

STĂPINUL : Iată-mă acolo.

JACQUES : Vezi în mijlocul străzii o birjă, cu arcurile rupte și prăvălite pe-o parte.

STĂPINUL : O văd.

JACQUES : Un călugăr și două fete au coborît din ea. Călugărul fuge cît îl țin picioarele. Birjarul se grăbește să coboare de pe capră. O javră cu părul creț a sărit jos din birjă, aleargă în urmărirea călugărului și îl apucă de pulpană ; călugărul face toate eforturile ca să scape de ciine. Una dintre fete, o dezvățată cu sîinii goi, se ține de coaste de-atîta rîs. Cealaltă, care și-a făcut un cucui în frunte, stă sprijinită de ușa birjei și își apasă capul cu amîndouă mîinile. Între timp s-a strîns lumea, haimanalele vin fuga și strigă, negustorii și negustoresele s-au înșirat pe pragul dughenelor, iar alți privitori stau pe la geamuri.

STĂPINUL : Pe cîntea mea, Jacques, compoziția ta e bine întocmită, bogată, hazlie, variată și plină de mișcare. Cînd vom ajunge la Paris, să-i duci subiectul ăsta lui Fragonard ; și-ai să vezi ce-o să scoată din el !

JACQUES : După cele ce mi-ai destăinuit cu privire la priceperea dumitale în ale picturii, pot să-ți primesc lauda fără să-mi plec ochii.

STĂPINUL : Pun rămașag că mi-ai înfățișat una din aventurile abatelui Hudson !

JACQUES : Așa e.

Pe cînd oamenii ăștia cumsecade dorm, aș avea cititorule, să-ți pun o mică întrebare, ca să te gîndești la ea cît stai cu capul pe pernă ; ce ar fi ajuns copilul născut din abatele Hudson și doamna de La Pommeraye ? „Poate că ar fi ajuns om de treabă.“ „Poate un pungaș nemaipomenit.“ O să-mi spui mîine dimineață.

Uite că a venit și dimineața, iar călătorii noștri s-au despărțit ; căci marchizul des Arcis nu avea același drum cu Jacques și cu stăpînul său. — Va să zică, o să reluăm povestea dragostei lui Jacques ? — Așa nădăjduiesc și eu ; dar sigur e că stăpînul știe cît e ceasul, că și-a luat priza de tabac și i-a spus lui Jacques :

— Ce se mai aude cu dragostea ta, Jacques ?

În loc să răspundă la întrebare, Jacques zice :

— A dracului treabă ! Îi auzi din zori și pînă-n noapte ocărînd viața, dar de îndurat nu se îndură s-o părăsească ! Oare din pricină că viața de-acum nu este, la urma urmei, chiar atît de rea, sau fiindcă se tem de una și mai afurisită, care va să vină ?

STĂPINUL : Și dintr-o pricină și dintr-alta. Ia ascultă, Jacques, tu crezi în viața de apoi ?

JACQUES : Nici nu cred și nici n-o tăgăduiesc ; nu mă gîndesc deloc la ea. Mă bucur pe cît pot de cea care ne-a fost dăruită dinainte, ca parte din moștenire.

STĂPINUL : Eu, unul, mă socotesc ca și cum aș fi într-o crisalidă ; și-mi place să cred că fluturile, sau sufletul meu, spărgîndu-și găoacea, își va lua zborul spre judecata divină.

JACQUES : Imaginea dumitale e tare frumoasă.

STĂPINUL : Nu e de mine : mi se pare că am citit-o într-un poet italian numit Dante, care a făcut o lucrare cu titlul *Comedia Infernului, a Purgatorinului și a Paradisului*¹.

JACQUES : Ciudat subiect de comedie !

STĂPINUL : Are lucruri frumoase în ea, pe cîntea mea, mai ales acolo unde e vorba de iad. Pe căpeteniile ereticilor le închide într-un mormînt de foc, a cărui vîlvătaie se întinde pînă sus departe și pustiește totul ; pe nerecunoscători îi închide în firide, unde varsă lacrimi care le îngheață pe obraji ; iar pe leneși îi închide în alte firide ; și despre aceștia din urmă zice că sîngele li se varsă din vine și că îl culeg viermii disprețuitori... Dar de unde pînă unde ai ajuns la izbucnirea asta împotriva disprețului nostru față de-o viață pe care ne temem să n-o pierdem ?

JACQUES : Pornind de la ce mi-a povestit secretarul marchizului des Arcis despre soțul frumoasei doamne din trăsuriică.

STĂPINUL : E văduvă !

JACQUES : Și-a pierdut soțul într-o călătorie pe care a făcut-o la Paris ; și afurisitul de bărbat nici nu voia să audă vorbindu-se despre Sfintele Taine. De împăcarea lui cu scufa s-a ocupat stăpîna castelului în care Richard l-a întîlnit pe abatele Hudson.

STĂPINUL : Ce înțelegi prin scufă ?

JACQUES : Scufa este găteala care se pune pe capul pruncilor nou-născuți !

STĂPINUL : Te înțeleg. Și cum a făcut ea ca să-l îmbrobodească ?

JACQUES : S-au strîns roată în jurul focului. Doctorul, după ce a pipăit pulsul bolnavului, pe care l-a găsit înceti-

¹ *Divina Comedie, Purgatorinul*, cîntul X, v. 124 și urm. :

Voi nu vedeți că numai viermi sîntem

născuți spre-a deveni cereștii fluturi.

ce zboară slabi la Judele Suprem ?

(în traducerea lui George Coșbuc).

nit de tot, s-a așezat lângă ceilalți. Doamna desp. e care e vorba s-a apropiat de pat și i-a pus doctorului mai multe întrebări ; însă fără să ridice glasul mai mult decât era nevoie pentru ca omul să nu scape nici o vorbă din ce i se spunea ; apoi s-a încins o discuție între doamnă, doctor și câțiva dintre cei de față, după cum am să-ți arăt.

DOAMNA : Ia zi, doctore, ce mai e nou cu doamna de Parme ?

DOCTORUL : Vin dintr-o casă unde mi s-a spus că îi e atât de rău, încît toți o cred pe ducă.

DOAMNA : Prințesa asta a dat mereu dovezi de cucer-nicie. De cum s-a simțit în primejdie a cerut să fie spove-dită și să i se dea împărtașania.

DOCTORUL : Preotul din Saint-Roche îi duce astăzi niște moaște, la Versailles ; dar o să ajungă prea tîrziu.

DOAMNA : Doamna Infantă nu e singura care dă ase-menea pilde. Domnul duce de Chevreuse a fost bolnav rău și n-a așteptat să i se propună împărtașania, ci a cerut-o singur ; și asta a făcut mare plăcere familiei.

DOCTORUL : Acum se simte mult mai bine.

UNUL DINTRE CEI DE FAȚĂ : E sigur că Sfintele Taine nu aduc moartea ; dimpotrivă.

DOAMNA : Zău, îndatoririle astea ar trebui îndeplinite de cum se ivește primejdia. Bolnavii, după cîte se pare, nu pricep cît de greu le vine celor din preajmă și cît e de necesar, totuși, să le facă propunerea asta !

DOCTORUL : Tocmai vin de la un bolnav care acum două zile mi-a spus :

— Doctore, cum mă mai găsești ?

— Domnule, febra e mare și frigurile se întetesc.

— Crezi c-o să mă apuce din nou curînd ?

— Nu ; mă tem însă c-au să te scuture diseară.

— Dacă-i așa, am să dau de veste unui anumit om cu care am o mică treabă, ca s-o ducem la capăt cît mi-e min-tea încă limpede... Și s-a spovedit, și-a primit împărtașania. Seara, cînd mă întorc, nici urmă de friguri. Ieri s-a sim-

șit mai bine ; astăzi a scăpat de orice primejdie. De când îmi fac meseria am putut vedea o mulțime de asemenea urmări ale împărtășaniei.

BOLNAVUL (către servitorul său) : Adu-mi mîncarea de pui.

JACQUES : I se aduce puiul, și el vrea să-l taie, dar n-are putere ; i se taie bucățele o aripă, el cere pîine, se înfinge la ea, se căznește să mestece un dumaticat pe care nu-l poate înghiți și-l scuipă în șervet ; apoi cere vin curat ; își moaie vîrfurile buzelor în el și zice : „Mă simt bine...” Da, dar peste o jumătate de ceas dă ortul popii.

STĂPINUL : Doamna se purtase, totuși, cu cap... Dar dragostea ta ?

JACQUES : Păi cum rămîne cu învoiala noastră ?

STĂPINUL : Pricep... Ești instalat în castelul lui Desglands, iar bătrîna slujnică Jeanne i-a poruncit fiică-si, Denise, să te vadă de patru ori pe zi și să te îngrijească. Zău, spune-mi pînă nu mergem mai departe, Denise își păstrase fecioria ?

JACQUES (tușind) : Așa cred.

STĂPINUL : Dar tu ?

JACQUES : A mea își luase de mult valea.

STĂPINUL : Va să zică tu nu erai la prima dragoste ?

JACQUES : De ce, adică ?

STĂPINUL : Păi fiindcă o iubești pe aceea căreia i-o dai, după cum ești iubit de aceea căreia i-o răpești.

JACQUES : Cîteodată da, cîteodată nu.

STĂPINUL : Dar tu cum ți-ai pierdut-o ?

JACQUES : Eu n-am pierdut-o deloc ; am schimbat-o pur și simplu.

STĂPINUL : Ia spune-mi și mie o vorbuliță despre schimbul ăsta.

JACQUES : Ar fi ca primul capitol din evanghelistul Luca, un pomelnic, nesfîrșit de *genuit*¹ de la cea dintîi și pînă la Denise, cea de pe urmă.

¹ A născut (lat.).

STĂPINUL : Care a crezut că o are și n-a avut-o.

JACQUES : Iar înaintea Denisei, cele două vecine care locuiau lângă cocioaba noastră.

STĂPINUL : Care au crezut că o au și n-au avut-o.

JACQUES : Nu.

STĂPINUL : Să lipsești două de-o feciorie nu-i prea frumos.

JACQUES : Zău, stăpîne, ghicesc după cum ți se ridică colțul buzei drepte și după cum ți se stîrcește nara stîngă, că-i mai bine s-o fac de bunăvoie decît să mă las rugat ; mai cu seamă fiindcă simt că mă apucă iar durerea de gît, că urmarea dragostei mele va fi lungă și că n-am curaj decît pentru o povestioară sau două.

STĂPINUL : Dacă Jacques ar vrea să-mi facă o mare plăcere...

JACQUES : Cum ar începe ?

STĂPINUL : Ar începe cu pierderea fecioriei lui. Vrei să-ți spun adevărul ? Mi-a plăcut totdeauna la nebunie să ascult povestindu-se acest mare eveniment.

JACQUES : Și de ce mă rog ?

STĂPINUL : Fiindcă, dintre toate de același soi, ea e singura pipărată ; celelalte nu sînt decît niște repetări serbede și obișnuite. Sînt sigur că, din toate păcatele unei femei frumoase care se spovedește, duhovnicul nu ia aminte decît la asta.

JACQUES : Stăpîne, stăpîne, văd că-ți stă mintea numai la rele și că, atunci cînd va fi să-ți dai duhul, diavolul va putea să ți se arate sub aceeași formă de paranteză ca și lui Ferragus ¹.

STĂPINUL : Tot ce se poate. Dar pun rămășag că ție ți-a rupt așa vreo babă nerușinată din sat...

¹ E vorba de personajul din *Ricciardetto* de Forteguerra căruia, pe patul de moarte, diavolul i-a înfățișat unealta cu care fusese scopit.

JACQUES : Nu pune rămăşag, că pierzi.

STĂPINUL : Atunci slujnica popii ?

JACQUES : Nu pune rămăşag că pierzi şi de data asta.

STĂPINUL : Atunci nepoată-să ?

JACQUES : Nepoată-sa plesnea de acreală şi de pioşenie, două însuşiri care merg foarte bine una cu alta, dar mie nu-mi plac.

STĂPINUL : De data asta cred c-am nimerit-o...

JACQUES : Eu nu cred nimic...

STĂPINUL : Într-o zi de bîlci sau de tîrg...

JACQUES : N-a fost nici zi de bîlci, şi nici zi de tîrg.

STĂPINUL : Te-ai dus la oraş.

JACQUES : Nu m-am dus deloc la oraş.

STĂPINUL : Şi stătea scris în ceruri că vei întîlni într-o crîsmă vreuna din fiinţele acelea bune la inimă ; că te vei îmbăta...

JACQUES : Ba nu pusesem nici un strop în gură ; iar în ceruri stătea scris că dumneata o vei lua razna cu presupuneri neadevărate şi că vei căpăta un cusur de care pe mine m-ai lecut ; patima ghicitului totdeauna anapoda. Aşa cum mă vezi, domnule, am fost şi eu botezat.

STĂPINUL : Dacă ai de gînd să-ţi începi pierderea fecioriei de la ieşirea din cristelniţă, n-o să ajungem curînd la capăt.

JACQUES : Am avut, va să zică, un naş şi o naşă. Meşterul Bigre, cel mai vestit rotar din sat, avea un fiu. Bigretatăl mi-a fost naş, iar Bigre-fiul, prieten. La vîrsta de optsprezece-nouăsprezece ani ne-am îndrăgostit amîndoi de o fetişcană, o cusătoreasă, pe nume Justine. Nu trecea ea drept prea crudă la inimă ; dar a crezut nimerit să se laude că există unul care să nu-i placă, şi m-a ales pe mine pentru treaba asta.

STĂPINUL : Iată una din ciudăţeniile de neînţeles ale femeilor.

JACQUES : Toată locuinţa meşterului rotar Bigre, naşu-meu, era făcută dintr-o dugheană şi o chişimie. Patul lui

se afla în fundul dughenei. Bigre-fiul, prietenul meu, se culca în chițimie, unde trebuia să te cațeri pe o scăricică, pusă la depărtare egală de patul tatălui și de ușa dughenei.

Cînd nașu-meu Bigre adormea buștean, prietenul meu Bigre deschidea binișor ușa, și Justine se urca în chițimie, pe scăricică. A doua zi, în revărsatul zorilor, mai înainte ca Bigre-tatăl să se deștepte, Bigre-fiul se cobora din chițimie, deschidea ușa, iar Justine o ștergea așa cum intrase.

STĂPINUL : Ca să meargă să mai viziteze vreo chițimie, pe-a ei sau alta.

JACQUES : De ce nu ? Legătura dintre Bigre și Justine mergea destul de lin ; dar a trebuit să fie tulburată : așa stătea scris în ceruri ; și deci a fost.

STĂPINUL : De către tată ?

JACQUES : Nu.

STĂPINUL : De către mamă ?

JACQUES : Nu, ea murise.

STĂPINUL : De către un rival ?

JACQUES : Ei ! Nu, nu, pe toți dracii ! Nu ! Stăpîne, stă scris în ceruri că ai pățit-o pentru toată viața ; cît vei trăi ai să ghicești, îți mai spun o dată, și-ai să ghicești mereu anapoda.

Într-o dimineață, pe cînd prietenul meu Bigre, mai os-tenit decît de obicei, fie din pricina muncii din ajun, fie din pricina plăcerilor nopții, se odihnea liniștit în brațele Justinei, iată că se auzi o voce grozavă la capătul scării :

— Bigre ! Bigre ! Leneș afurisit ! A bătut toaca la biserică, e aproape cinci și jumătate, și tu tot în pod ! Ai de gînd să rămîi acolo pînă la amiază ? Trebuie să mă urc eu și să te dau jos mai repede decît ți-ar plăcea ? Bigre ! Bigre !

— Ce-i, tată ?

— Păi ai uitat de osia pe care o așteaptă morocănosul de arendaș ? Vrei să vină iar aici și să înceapă cu gura ?

— I am terminat osia și pînă-ntr-un sfert de ceas o s-o aibă...

— Cred că-ți dai seama ce spaimă au tras Justine și bietul meu prieten, Bigre-fiul.

STĂPINUL : Sînt sigur că Justine s-a legat să nu mai calce în chițimie și că s-a întors acolo chiar în aceeași seară. Dar cum a ieșit atunci, dimineața ?

JACQUES : Dacă te apuci iar să ghicești, tac... Între timp, Bigre-fiul sare din pat, desculț, cu nădragii în mîină și cu vesta pe braț. Pe cînd el se îmbracă, Bigre-tatăl bombăne printre dinți : „De cînd l-a zăpăcit haimanaua aia mică, toate merg pe dos. Trebuie să se sfîrșească odată ; nu mai poate să țină așa ; a început să-mi fie lehamite. Măcar dacă ar fi o fată să merite osteneala ; dar una ca asta ! Dumnezeu știe cum e ! Ah ! Dacă i-ar fi văzut biata răposata, care era cinstită pînă-n vîrfurile unghiilor, pe el l-ar fi ciomăgit de mult și ei i-ar fi scos ochii în tinda bisericii, la ieșirea de la slujbă, în văzul întregii lumi ; că nimic n-o stăvilea : dar dacă eu am fost prea cumsecade pînă acum, iar ei își închipuie că am să fiu tot așa și de-acum încolo, se înșeală.”

STĂPINUL : Și Justine auzea vorbele astea ?

JACQUES : Nici vorbă că le auzea. Între timp, Bigre-fiul o pornise la arendaș, cu osia pe umăr, iar Bigre-tatăl își începuse munca. După ce trage el de cîteva ori cu oblu, i se face de-o priză de tabac ; își caută tabachera prin buzunare, la căpățiul patului ; dar n-o găsește. „Mi-o fi luat-o pungașul de băiat, ca de obicei : ia să văd dacă n-o fi lăsat-o sus, la el...” Și iată-l urcîndu-se în chițimie. Mai apoi observă că-i lipsește pipa și cuțitul ; și hai, iarăși sus...

STĂPINUL : Dar Justine ?

JACQUES : Își strînsese în grabă veșmintele și se strecurase sub pat, unde stătea întinsă pe burtă, mai mult moartă decît vie.

STĂPINUL : Și prietenul tău, Bigre-fiul ?

JACQUES : După ce a dus osia, a pus-o la locul ei și a luat banii, apoi a dat fuga la mine și mi-a povestit

cumplita încurcătură în care se afla. După ce m-am distrat puțin, i-am spus lui Bigre : „Ia ascultă, tu du-te de te plimbă prin sat, unde vrei, că te scap eu. Nu-ți cer decât un lucru și anume să-mi lași timp...” Zîmbești, domnule ? Ce s-a întîmplat ?

STĂPINUL : Nimic.

JACQUES : Prietenul Bigre pleacă. Eu mă imbarc, fiindcă nu mă sculasem din pat. Apoi mă duc la taică-său, care nici n-apucă să dea bine ochii cu mine că-mi și strigă plin de mirare și de bucurie :

— Ei ! finule, iată-te ! De unde-ai ieșit și ce învîrtești pe-aici, cu noaptea-n cap ?...

Nașu-meu Bigre ținea cu adevărat la mine ; de-asta i-am răspuns cinstit :

— Nu-i vorba să afli de unde-am ieșit, ci cum am să mă întorc acasă.

— Ehei, finule, ai început să te strici ; tare mi-e teamă că te iei de mîină cu Bigre al meu. Zi, ți-ai petrecut noaptea prin vecini ?

— Și tata nu știe de glumă cînd e vorba de asemenea lucruri.

— Taică-tău are dreptate, finule, să nu știe de glumă în chestii de-astea. Dar mai întîi să îmbucăm ceva ; clon-dirul o să ne sfătuiască ce-i de făcut.

STĂPINUL : Jacques, omul ăsta judeca sănătos.

JACQUES : I-am răspuns că n-aveam nici nevoie, nici poftă să beau sau să mănînc, și că picam de osteneală și de somn. Bătrînul Bigre, care la vremea lui nu fusese nici el mai ușă de biserică, adăugă rînjind :

— Finule, o fi fost fata frumoasă, și n-ai stat nici tu cu mîinile în sîn. Ascultă : Bigre a plecat ; urcă-te în chițimie și lungește-te pe patul lui... Dar să-ți spun o vorbă, pînă nu se întoarce. E prietenul tău ; cînd veți fi între patru ochi spune-i că sînt nemulțumit, foarte nemulțumit. E o puștancă, Justine, de bună seamă că o cunoști (ce flăcău din sat n-o cunoaște ?), care mi l-a des-

frînat. Mi-ai face un mare bine, dacă l-ai scăpa de ființa asta. Mai înainte era, cum s-ar zice, un băiat de treabă ; dar de cînd a făcut cunoștința asta nenorocită... Nu m-ascuți ; văd că ți se închid ochii : urcă-te și te odihnește.

Mă urc, mă dezbrac, ridic pătura și cearșafurile, pipăi peste tot ; nici urmă de Justine. În acest timp Bigre, nașu-meu, bodogănea : „Copiii ! Afurisiții de copii ! N-o fi existînd oare nici unul care să nu-și mîlnească părintele ?“ Negăsind-o pe Justine în pat am bănuir că se afla dedesubt. În odăiță era întuneric beznă. Mă aplec, caut cu mîinile, dau de-un braț, îl apuc, îl trag spre mine ; ea ieșea, tremurînd, de sub culcuș. O iau în brațe, o liniștesc, îi fac semn să se culce. Își împreună mîinile, mi se aruncă la picioare, îmi strînge genunchii. Poate că n-aș fi putut să mă țin tare în fața scenei acesteia mute, dacă aș fi văzut-o la lumina zilei ; dar cînd întunericul nu te face sfios, atunci te face îndrăzneț. De altfel, mai aveam la inimă disprețul ei de pînă atunci. Drept orice răspuns, am împins-o spre scara care ducea în dugheană. Ea țipă de spaimă. Auzind țipătul, Bigre zise : „Visează, flăcăul...“ Justine leșină ; genunchii i se muiară ; în delirul ei, spunea cu glas înăbușit : „O să vină... vine... îl aud cum urcă... sînt pierdută !...“ „Nu, nu, i-am răspuns eu în șoaptă, liniștește-te, taci și culcă-te...“ Ea se împotrivește mereu ; dar nici eu nu mă las deloc ; în cele din urmă ea se împacă cu gîndul ; și iată-ne unul lîngă altul.

STĂPINUL : Trădătorule ! Ticălosule ! Știi ce crimă ai să săvîrșești ? Ai să violezi fata dacă nu cu forța, măcar prin teroare. Iar cînd te vor urmări legile tribunalului, ai să simți toată asprimea hărăzită răpitorilor.

JACQUES : Habar n-am dacă am violat-o, dar știu bine că nu i-am făcut rău și nici ea nu mi-a făcut rău mie. La început, ferindu-și gura de sărutările mele, mi-a apropiat-o de ureche și mi-a șoptit încetîșor de tot : „Nu, nu, Jacques, nu...“ Cînd am auzit așa, m-am făcut că mă dau jos din pat și că pornesc spre scară. Ea m-a reținut și

mi-a spus la ureche : „Nu te-aş fi crezut niciodată atât de rău ; văd că nu mă pot aştepta la nici o milă din partea ta ; dar, măcar făgăduieşte-mi, jură-mi...” „Ce ?” „Că Bigre n-o să afle nimic”.

STĂPINUL : I-ai făgăduit, i-ai jurat, şi totul a mers de minune.

JACQUES : Şi apoi şi mai bine încă.

STĂPINUL : Şi-apoi şi mai bine încă ?

JACQUES : Vorbeşti de parcă ai fi fost de faţă. Intre timp, prietenul Bigre, nerăbdător, îngrijorat şi sătul să tot dea tîrcoale în preajma casei fără să mă întîlnească, intră la taică-său, care îl şi ia la rost :

— Ai prăpădit atîta vreme pentru nimica toată...

Bigre-fiul îi răspunde şi mai acru :

— Parcă n-ar fi trebuit să subiez la amîndouă capetele afurisita aia de osie, care s-a nimerit să fie prea groasă !

— Eu ţi-am spus de la început ; dar tu nu vrei să faci niciodată decît după cum te taie capul.

— Păi fiindcă e mai uşor să scoţi decît să bagi la loc.

— Ia obada asta şi du-te de sfîrşeşte-o la poartă.

— De ce la poartă ?

— Fiindcă zgomotul uneltei l-ar trezi pe prietenul tău Jacques.

— Jacques !

— Da, Jacques, e colo sus, în chiţimie, şi se odihneşte. Ah ! Sînt de plîns bieţii părinţi ; cum se termină una, începe alta ! Ei, n-ai de gînd să te mişti odată ? Cît timp ai să rămîi aici ca un neghiob, cu capul plecat, cu gura căscată, cu braţele atîrnate, nu se face treaba...

Bigre, prietenul, se repede furios pe scară ; Bigre naşu-meu, îl opreşte, zicîndu-i :

— Unde te duci ? Lasă-l să doarmă pe bietul băiat, că e istovit. Dacă ai fi tu în locul lui, ţi-ar place să-ţi tulbure cineva odihna ?

STĂPINUL : Şi Justine le auzea şi pe astea ?

JACQUES : Cum m-auzi şi dumneata.

STĂPINUL : Și tu ce făceai ?

JACQUES : Rîdeam.

STĂPINUL : Și Justine ?

JACQUES : Ea își smulse tulpantul ; se trăgea de păr ; își ridica ochii la cer, așa bănuiesc cel puțin ; își frîngea mîinile.

STĂPINUL : Jacques, ești un sălbatic ; ai o inimă de piatră

JACQUES : Nu, domnule, nu : sînt simțitor ; dar îmi păstrez simțirea pentru un prilej mai acătării. Risipitorii bogăției acesteia au cheltuit-o într-atîta cînd trebuiau să fie cumpătați, încît nu mai au nici pic atunci cînd trebuie s-o dăruiască... Între timp mă îmbrac și cobor. Bigre-tatăl îmi zice :

— Aveai nevoie de asta, ți-a făcut bine ; cînd ai venit parcă erai scos din groapă, iar acum ești rumen și proaspăt ca un prunc abia luat de la sîn. Somnul e lucru bun !... Bigre, du-te în pivniță și adu o sticlă, să îmbucăm ceva. Acum, fiule, ai să mănînci bucuros ?

— Foarte bucuros...

Sticla e adusă și pusă pe tejgheaua de lucru ; noi stăm în picioare, de jur-împrejur. Bigre-tatăl umple paharul lui și pe al meu ; Bigre-fiul, dîndu-l deoparte pe-al lui, zice cu un glas fioros :

— Mie, unul, nu mi-e sete așa de dimineață.

— Nu vrei să bei ?

— Nu.

— Aha ! Știu din ce pricină : află, fiule, că aici e amestecată Justine ; o fi trecut pe la ea și n-o fi găsit-o, sau o fi prins-o cu altul ; supărarea asta pe sticlă nu-i firească, ascultă ce-ți spun eu.

EU : S-ar putea să fi ghicit.

BIGRE-FIUL : Jacques, lasă gluma, potrivită sau nepotrivită, că nu-mi place.

BIGRE-TATĂL : Dacă nu vrea să bea, asta nu trebuie să ne împiedice pe noi. În sănătatea ta, finule !

EU : În sănătatea dumitale, nașule ! Bigre, prietene, bea cu noi. Te necăjești degeaba.

BIGRE-FIUL : Ți-am spus o dată că n-am să beau.

EU : Păi dacă taică-tău a nimerit, ce naiba, ai s-o revezi, o să vă lămuriți și-ai să recunoști că n-ai dreptate.

BIGRE-TATAL : Ia lasă-l încolo ; nu-i drept oare să-l pedepsească matracuca aia pentru grijile pe care mi le face ? Hai, încă o dușcă și să ne întoarcem la ce te privește pe tine. Mă bate gândul că trebuie să mă duc la taică-tău ; dar ce vrei să-i spun ?

EU : Tot ce poștești ; tot ce l-ai auzit spunînd de-o sută de ori de cînd ți l-a adus el pe băiatul dumitale.

BIGRE-TATAL : Haidem...

El plecă, eu după el, și ajungem la poarta casei ; îl las să intre singur. Curios să aud discuția dintre Bigre-tatăl și tata, mă ascund într-un ungher, dinapoia unui perete subțire, de unde nu scap nici o vorbă.

— Hai, cumetre, trebuie să-l ierți de data asta.

— Să-l iert ? Pentru ce ?

— Te faci că nu știi ?

— Nu mă fac, chiar nu știu.

— Ești tu supărat, dar n-ai dreptate să fii.

— Nu sînt supărat.

— Îți spun eu că ești.

— Dacă vrei tu să fii, nici nu cer altceva ; dar vreau să știu mai întîi ce năzbîtie a făcut.

— Eu nu sînt deloc împotrivă cînd se întîmplă de trei-patru ori ; numai să nu fie obicei. Se adună o ceată de flăcăi și fete ; beau, rîd, dansează ; vremea trece repede ; și între timp se încuie ușa casei...

Și, coborînd glasul, Bigre adăugă :

— El nu ne aude ; dar hai, să vorbim cîstit, am fost oare noi mai cumînți decît ei, cînd aveam vîrsta lor ? Știi cine sînt părinți răi ? Cei care și-au uitat păcatele din tinerețe. Ia spune-mi, n-am lipsit noi oare nici o noapte de acasă ?

— Și tu, cumetre Bigre, ia spune-mi, n-am avut noi niciodată legături care nu erau pe placul părinților noștri ?

— Păi de-aia mai mult fac gură decît sufăr cu adevărat. Fă și tu la fel.

— Dar Jacques n-a lipsit de-acasă, sînt sigur, cel puțin în noaptea asta.

— Ei, atunci nu în noaptea asta, în altă noapte, vorba e : nu ești supărat pe băiat ?

— Nu.

— Și cînd am să plec eu, n-ai să-l cotonogesti ?

— Deloc.

— Îmi dai cuvîntul tău ?

— Ți-l dau.

— Pe cîntea ta ?

— Pe cîntea mea !

— Asta voiam să-ți spun ; acum mă duc...

Pe cînd nașu-meu Bigre se afla în prag, tata îi spuse, bătîndu-l ușurel pe umăr :

— Bigre, dragul meu, aici e ceva necurat ; băiatul tău și-al meu sînt doi șmecheri afurisiți ; și tare mă tem că ne-au tras pe sfoară astăzi ; dar cu timpul o să descoperim noi despre ce e vorba. Noroc, cumetre !

STĂPINUL : Și cum s-a sfîrșit aventura dintre prietenul tău Bigre și Justine ?

JACQUES : Așa cum trebuia să se sfîrșească. El s-a îmbufnat, ea s-a îmbufnat și mai tare ; ea a plîns, lui i s-a muiat inima ; ea i-a jurat că eu eram cel mai bun prieten al lui ; eu i-am jurat că era cea mai cîstită fată din sat. El ne-a crezut, ne-a cerut iertare, ne-a îndrăgit și ne-a prețuit pe amîndoi mai mult ca înainte. Și iată începutul, mijlocul și sfîrșitul pierderii fecioriei mele. Acum, domnule, aș vrea să-mi arăți și mie morala povestirii acesteia deocheate.

STĂPINUL : Te învață să cunoști mai bine femeile.

JACQUES : Și la ce aveai nevoie de lecția asta ?

STĂPINUL : Ca să-mi cunosc mai bine prietenii.

JACQUES : Nu cumva ți-ai închipuit vreodată că există măcar unul care să-ți țină de rău nevasta sau fata, dacă ei i-a venit poftă să-și dea poalele peste cap ?

STĂPÎNUL : Te învață să cunoști mai bine părinții și copiii.

JACQUES : Nu zău, domnule ; de cînd lumea s-au înșelat unii pe alții și-au să se mai înșele cît lumea.

STĂPÎNUL : Vorbele tale sînt adevăruri veșnice, dar nu s-ar putea stăruie prea mult asupra lor. Oricare ar fi povestirea făgăduită de tine după asta, fii sigur că nu va fi lipsită de învățăminte decît pentru un neghiob ; și zi mai departe !

Cititorule, mă cuprinde remușcarea că i-am făcut lui Jacques sau lui stăpînu-său cinstea de-ai pune să rostească vreo cîteva idei care sînt de drept ale tale ; dacă e așa, poți să ți le ei înapoi, căci n-au să se supere. Am cam observat că numele de *Bigre*¹ nu prea îți e pe plac. Aș vrea să știu și eu de ce. E adevăratul nume de familie al rotarului meu ; actele de naștere, de moarte și de căsătorie sînt iscălit de Bigre. Urmașii lui Bigre, care stau și astăzi în aceeași dugheană, se numesc Bigre. Cînd copiii lor, care sînt drăguți, trec pe stradă, lumea spune : „Uite-i pe Bigrișori“. Cînd dumneata rostești numele Boule îți amintești de cel mai mare meșter de mobile din abanos pe care l-ai pomenit. Și nici în ținutul lui Bigre nu se rostește numele Bigre fără ca oamenii să se gîndească la cel mai mare rotar de care își aduc aminte. Bigre, al cărui nume se citește la sfîrșitul tuturor cărților bisericești de la începutul veacului nostru, a fost o rudă de-a lor. Dacă vreodată vreun strănepot de-al lui Bigre va ajunge vestit prin vreo faptă măreață, numele pe care îl purta Bigre nu

¹ Joc de cuvinte intraductibil. *Bigre* înseamnă ticălos, după cum numele de mai jos, *Boule*, înseamnă, printre altele, și *căpățîină*, și *ghinlea*, și e și numele meșterului pomenit în text, care a trăit între anii 1642—1732.

va fi mai puțin impunător decît al lui Cezar sau al lui Condé. Fiindcă există Bigre și Bigre, după cum există Wilhelm și Wilhelm. Dacă spun numai Wilhelm, simplu, n-o să însemne nici cuceritorul Marii Britanii, nici negustorul de pînzeturi din Jupîn Patelin ; numele de Wilhelm, singur, nu va fi nici eroic, nici burghez ; tot așa și cu Bigre. Bigre, simplu, nu e nici faimosul rotar, nici vreunul din neînsemnații lui strămoși sau neînsemnații lui urmași. La drept vorbind, numele pe care îl porți poate oare să fie de bun-gust sau de prost-gust ? Ulițele mișună de dulăi care se numesc Pompeius. Leapădă-ți deci falsa delicatețe, altfel mă voi purta cu dumneata cum s-a purtat lordul Chatham¹ cu membrii parlamentului ; el le-a spus : „Zahăr, zahăr, zahăr ; ce-i caraghios în asta ?...” Iar eu îți voi spune : „Bigre, Bigre, Bigre ; de ce nu l-ar chema pe cineva Bigre ?” Fiindcă, după cum îi spunea un ofițer generalului său, marele Condé, există un Bigre mîndru, ca Bigre rotarul ; există un Bigre cumsecade, ca dumneata și ca mine ; și mai există niște Bigre oarecare, cum sînt nenumărați alții.

JACQUES : Era într-o zi de nuntă ; fratele Jean o măritase pe fata unui vecin. Eu eram vornicel. Mă puseseșă la masă între doi hîtri cunoscuți în toată parohia ; păream un mare neghiob, deși nu eram chiar atît de neghiob pe cît mă credeau ei. Cei doi hîtri mi-au pus cîteva întrebări despre noaptea nunții ; eu am răspuns destul de prostește și iată-i izbucnind în rîs, iar pe nevestele șolticilor ăstora întrebînd de la capătul celălalt al mesei : „Ce s-a întîmplat ? Veseli mai sînteți voi acolo !” „E din cale-afară de caraghios, răspunse unul din soți către nevastă-sa ; am să-ți povestesc diseară.” Cealaltă nevăstă, la fel de curioasă, îi puse aceeași întrebare omului ei, iar el îi dădu același răspuns. Ospățul continuă, cu întrebările

¹ William Pitt, conte de Chatham (1708—1778).

și cu neghiobiile mele, cu hohotele de râs și cu uimirea nevestelor. După masă, joc ; după joc, culcarea soților, darul jartierei, eu în patul meu, și cei doi hîtri în paturile lor, povestindu-le nevestelor lucru de neînțeles, de necrezut, că la douăzeci și doi de ani, fiind vlăjgan zdravăn, destul de chipeș, ager și isteț, eram la fel de curat, dar la fel, ca atunci cînd ieșisem din pîntecele mamei, iar cele două neveste se minunară, întocmai ca soții lor. Dar, a doua zi, Suzanne îmi făcu un semn și-mi zise :

— Jacques, n-ai nici o treabă de făcut ?

— N-am vecină ; cu ce te pot ajuta ?

— Aș vrea... aș vrea... — și spunînd „aș vrea“ îmi strîngea mîna și mă privea tare ciudat — aș vrea să iei cosorul și să vii în crîng să-mi ajuți să strîng vreo două-trei brațe de vreascuri, fiindcă e o muncă prea grea pentru mine singură.

— Cu plăcere, vecină Suzanne...

Iau cosorul și pornim. Pe drum, Suzanne își lăsa capul să-i cadă pe umărul meu, mă lua de bărbie, mă trăgea de urechi, mă ciupea de coastă. Ajungem. Locul era cam povîrnit. Suzanne se culcă pe jos cît era de lungă, în partea cea mai ridicată a locului, cu picioarele depărtate unul de altul și cu brațele trecute pe deasupra capului. Eu mă afluam lîngă ea, mai jos, făcîndu-mi de lucru cu cosorul în huceag, și Suzanne își strîngea picioarele apropiindu-și călcîiele de șezut ; genunchii ei ridicați îi săltaseră fustele ; și eu îmi făceam de zor de lucru cu cosorul prin huceag, fără să mă uit unde dau și lovind adesea pe de lături. Suzanne îmi zice:

— Jacques, ai să isprăvești oare curînd ?

— Cînd vrei tu, vecină.

— Dar nu vezi că eu vreau să sfîrșești ?... îmi spuse ea cu jumătate de glas. Așa că am sfîrșit, am stat să răsufli și am sfîrșit din nou ; iar Suzanne...

STĂPINUL : Îți lua fecioria pe care n-o aveai ?

JACQUES : Întocmai ; dar să nu crezi că s-a lăsat păcălită, ba mi-a zîmbit și mi-a zis :

— I-ai tras clapa lui bărbatu-meu ; ești un drăcos.

— Ce vrei să spui, vecină Suzanne ?

— Nimic, nimic ; lasă că mă-nțelegi tu. Mai păcăleşte-mă încă de cîteva ori la fel, și-am să te iert...

I-am legat vreascurile, le-am luat la spinare ; și ne-am întors, ea la casa ei, eu la a mea.

STĂPINUL : Fără să poșiți pe drum ?

JACQUES : Fără.

STĂPINUL : Va să zică, nu era departe din crîng și pînă-n sat.

JACQUES : Cam tot cît era și din sat pînă-n crîng.

STĂPINUL : Oare numai atîta prețuia Suzanne ?

JACQUES : Ba prețuia poate mai mult, pentru un altul, pentru o altă zi ; fiecare moment își are prețul lui.

Peste cîtăva vreme, vecina Marguerite, nevasta celuiilalt șoltic, avînd de măcinat niște boabe și neavînd timp să meargă la moară, veni să-i ceară tatei un băiat care să se ducă în locul ei. Fiind eu cel mai mare, ea era sigură că tata o să mă aleagă pe mine, și chiar așa s-a întîmplat. Vecina Marguerite pleacă ; eu o urmez ; îmi pun sacul pe măgar și-l mîn singur la moară. Iată grăunțele măcinate, și ne întoarcem, măgarul și cu mine, destul de triști, căci mă gîndeam că n-o să mă aleg cu nimic din corvoada asta. Mă înșelam însă. Între sat și moară trebuia să străbat o pădurice ; acolo am găsit-o pe vecina Marguerite stînd la marginea drumului. Începuse să amurgescă.

— Jacques, îmi zice ea, te-ai întors, în sfîrșit ! Știi că a trecut mai mult de-o oră, lungă și plictisitoare, de cînd te aștept ?...

Cititorule, prea ești și dumneata cîrcotaș. Ai dreptate ; orele lungi și plictisitoare sînt ale doamnelor de la oraș ; iar ora întregă de care-ți vorbeam e a vecinei Marguerite.

JACQUES : Păi era apa scăzută, moara abia măcina, morarul se îmbătase și, oricît m-am zorit, n-am putut să mă întorc mai degrabă.

MARGUERITE : Așază-te aici și să pălăvrăgim puțin.

JACQUES : Cu dragă inimă, vecină Marguerite...

Iată-mă stînd lîngă ea ca să pălăvrăgim, însă tăceam amîndoi. Atunci îi zic :

— Păi, vecină Marguerite, nu scoți o vorbuliță și văd că nu pălăvrăgim.

MARGUERITE : Tac, fiindcă mă gîndesc la ce mi-a spus bărbatu-meu despre tine.

JACQUES : Să nu crezi o iotă din ce ți-a spus ; îi place să-și rîdă de oameni.

MARGUERITE : Mi-a spus că n-ai fost niciodată îndrăgostit.

JACQUES : Da, cu asta n-a mințit.

MARGUERITE : Cum ! Niciodată ?

JACQUES : Niciodată.

MARGUERITE : Cum ! La vîrsta ta să nu știi încă ce e o femeie ?

JACQUES : Ba să mă ierți, vecină Marguerite.

MARGUERITE : Atunci ia spune, ce e o femeie ?

JACQUES : O femeie ?

MARGUERITE : Da, o femeie.

JACQUES : Păi stai... O femeie e un om cu fustă, cu tulpan și cu țîțe mari.

STĂPÎNUL : Mare ticălos mai ești !

JACQUES : Cealaltă nu se înșelase ; și asta voiam să se înșele. Cînd mi-a auzit răspunsul, vecina Marguerite a izbucnit în niște hohote nesfîrșite de rîs ; iar eu, cu totul uluit, am întrebato de ce rîdea atîta. Vecina Marguerite mi-a spus că rîde de naivitatea mea.

— Cum ! un vlăjgan ca tine ! E adevărat că nu știi mai mult ?

— Nu știu, vecină Marguerite.

După vorbele astea, vecina Marguerite tăcu și eu făcui la fel.

— Zău, vecină Marguerite, i-am zis mai apoi, ne-am așezat să pălăvrăgim și iată că nu spui nimic și nu pălăvrăgim deloc. Ce ai, vecină Marguerite ? Ai căzut pe gânduri.

MARGUERITE : Da, mă gîndesc... mă gîndesc... mă gîndesc...

Și rostind „mă gîndesc“ ăsta, pieptul i se umfla, glasul i se muia, mădularele îi tremurau, ochii i se închiseră, gura i se căscase puțin ; gemu din adîncul inimii ; leșină și eu m-am făcut că o cred moartă și am început să strig cu spaimă în glas :

— Vecină Marguerite ! Vecină Marguerite ! Spune o vorbă ; vecină Marguerite, ți-e rău ?

MARGUERITE : Nu, copilule, lasă-mi o clipă de răgaz... Nu știi ce m-a apucat... Mi-a venit așa, pe neașteptate.

STĂPÎNUL : Mințea.

JACQUES : Da, mințea.

MARGUERITE : Mă gîndeam...

JACQUES : Te gîndești așa și noaptea, lîngă bărbatul dumitale ?

MARGUERITE : Cîteodată.

JACQUES : Și pesemne că-l sperii.

MARGUERITE : S-a obișnuit...

Marguerite își revine încetul cu încetul din leșin și zice :

— Mă gîndeam că la nuntă, acum opt zile, bărbatul meu și cel al Suzannei și-au rîs de tine ; și mi s-a făcut milă, și nu știi ce m-a apucat...

JACQUES : Ești prea bună.

MARGUERITE : Mie nu-mi place să se rîdă de oameni. M-am gîndit că la cel dintîi prilej au să reînceapă și mai vîrtos, și-o să mă mîhnească și mai mult.

JACQUES : Păi numai să vrei dumneata, și nu s-ar mai întâmpla.

MARGUERITE : Cum ?

JACQUES : Învățându-mă...

MARGUERITE : Ce ?

JACQUES : Ce nu știu eu și-i face să rîdă atîta pe bărbatul dumitale și pe al Suzannei, care altfel n-ar mai rîde.

MARGUERITE : O ! Nu, nu. Știu bine că ești băiat de treabă și că n-ai spune nimănui ; dar n-aș îndrăzni.

JACQUES : De ce nu ?

MARGUERITE : Fiindcă n-aș îndrăzni.

JACQUES : Ah ! Vecină Marguerite, învață-mă, te rog, și am să-ți port cea mai mare recunoștință ; învață-mă...

Și, tot rugînd-o așa, îi strîngeam mîinile, iar ea mi le strîngea pe ale mele ; îi sărutam ochii, iar ea îmi săruta gura. Între timp, se înnoptase de tot. Atunci îi zic :

— Îmi dau seama, vecină Marguerite, că nu-mi vrei binele într-atîta, încît să mă înveți ; tare mai sînt mîhnit. Hai să ne ridicăm și să plecăm spre casă...

Vecina Marguerite tăcu ; îmi prinse iar o mîină și nu știu unde mi-o puse, dar știu că am strigat :

— Ia te uită ! Uite că n-are ! Uite că n-are !

STAPINUL : Ticălosule ! Mare ticălos mai ești !

JACQUES : Adevărul e că ea era tare despuiată și că eu, de asemenea, mă despuiasem. Și mai e că-mi țineam mereu mîna acolo unde ea n-avea nimic, și ea își pusese mîna acolo unde la mine nu era tocmai ca la ea. Adevărul e că eu mă aflam sub ea, și, prin urmare, ea peste mine. Adevărul e că, neșurînd-o de nici o osteneală, a trebuit s-o ducă ea singură pe toată. Adevărul e că puneam atîta inimă să mă învețe, încît la un moment dat am crezut c-o să-și dea sufletul. Adevărul e că, fiind la fel de tulburat ca și ea și nemaștiind ce spun, am oftat : „Ah ! vecină Suzanne, ce plăcere îmi faci !“

STAPINUL : Vrei să zici „vecină Marguerite“ !

JACQUES : Nu, nu. Adevărul e că am luat un nume drept altul și că, în loc să spun vecină Marguerite, am spus vecină Suzanne. Adevărul e că i-am mărturisit vecinei Marguerite că tot ce ea credea că mă învăța atunci vecina Suzon mă învățase, nițel mai altfel, e drept, cu trei sau patru zile înainte. Adevărul e că ea mi-a zis :

— Cum ! Adică Suzon și nu eu ?...

Adevărul e că i-am răspuns :

— Nici una și nici cealaltă.

Adevărul e că tot rîzîndu-și de ea însăși, de Suzon, de cei doi soți, și că, tot ocărîndu-mă, m-am pomenit peste ea, și prin urmare ea sub mine, și că mărturisindu-mi că așa îi place mai mult, dar nu atît cît îi plăcuse altminteri, ea s-a pomenit iar peste mine, și prin urmare eu sub ea. Adevărul e că după cîteva clipe de odihnă și de tăcere, ne-am pomenit nici ea dedesubt, nici eu deasupra, nici eu dedesubt, nici ea deasupra ; căci ne aflam și unul și altul pe-o parte, iar ea ținea capul plecat înainte și șezutul lipit de coapsele mele. Adevărul e că, dacă aș fi fost mai puțin savant, buna vecină Marguerite m-ar fi învățat tot ce se poate învăța. Adevărul e că ne-a venit tare greu să mai ajungem în sat. Adevărul e că boala mea de gît s-a înrăutățit și mi se pare că n-am să mai pot vorbi vreo cincisprezece zile.

STĂPÎNUL : Și nu le-ai mai văzut pe cele două femei ?

JACQUES : Ba să am iertare, le-am mai văzut de mai multe ori.

STĂPÎNUL : Pe amîndouă ?

JACQUES : Pe amîndouă.

STĂPÎNUL : Și nu s-au luat la harță ?

JACQUES : S-au îndrăgit și mai mult, fiindcă își erau de folos una alteia.

STĂPÎNUL : Cele din lumea mea ar fi făcut tot așa, dar fiecare cu al ei... Rîzi ?

JACQUES : De fiecare dată cînd îmi aduc aminte de omulețul care țipa, înjură, dădea din cap și din picioare, din mîini, din tot trupul, și era gata să se zvîrle din podul

cu fin, cu riscul de a-și frînge gîtul, nu mă pot împiedica să rîd de el.

STĂPINUL : Și cine e omulețul ăsta ? Soțul vecinei Suzon ?

JACQUES : Nu.

STĂPINUL : Soțul vecinei Marguerite ?

JACQUES : Nu... Nu te mai schimbi : așa ai s-o ții toată viața...

STĂPINUL : Atunci, cine ?

Jacques nu-i răspunse la întrebare, iar stăpînul adăugă : „Spune-mi numai cine era omulețul.”

JACQUES : Într-o bună zi, un țînc, stînd lîngă teigheaua unei lenjere, țipa cît îl ținea gura. Negustoreasa, plictisită de țipetele lui, îi zise :

— De ce țipi, dragul meu ?

— Fiindcă vor să mă facă să spun *a*.

— Și de ce nu vrei să spui *a* ?

— Fiindcă nici n-o să apuc bine să zic *a*, c-au să și vrea să mă facă să zic *b*...

Asta înseamnă că n-am s-apuc să spun bine numele omulețului, că va și trebui să povestesc restul.

STĂPINUL : S-ar putea...

JACQUES : Ba e sigur.

STĂPINUL : Haide, dragă Jacques, spune-mi numele omulețului. Te mănîncă pe limbă să-l spui, nu-i așa ? Hai, dă-i drumul !

JACQUES : Omulețul ăsta era un soi de pitic, cocoșat, strîmb, bîlbîit, chior, gelos, curvar, îndrăgostit și poate plăcut de Suzon. Era preotul satului.

Jacques semăna ca două picături de apă cu țîncul lenjere, cu singura deosebire că, de cînd cu boala lui de gît, era greu să-l urnești să zică *a*, dar, odată urnit, mergea de la sine pînă la capătul alfabetului.

Mă aflu în șură la Suzon, numai eu și ea.

STĂPINUL : Și nu stăteai degeaba, așa-i ?

JACQUES : Nu. Cînd sosește popa, îl apucă năbădăile, bombăne, îi poruncește Suzonei să-i spună ce făcea între patru ochi cu cel mai desfrînat flăcău din sat, în ungherul cel mai dosnic al cocioabei.

STĂPÎNUL : După cîte văd, îți mersese buhul.

JACQUES : Și pe merit. Popa era supărat foc ; la vorbele astea, mai adăugă cîteva și mai puțin binevoitoare. Mă supăr și eu. Din ocară în ocară, am ajuns la pumni. Eu înșfac o furcă, i-o trec printre picioare și, hîta-n sus, hîta-n jos, îl arunc în podul de fîn, nici mai mult nici mai puțin, ca pe un maldăr de paie.

STĂPÎNUL : Și era înalt podul ?

JACQUES : De cel puțin zece picioare, iar omulețul nu s-ar fi putut coborî fără să-și frîngă gîtul.

STĂPÎNUL : Și pe urmă ?

JACQUES : Pe urmă îi dau Suzonei basmaua la o parte, o iau de țițe, o giugiulesc ; ea abia dacă se împotrivește. Era pe-aproape un samar de măgar căruia îi cunoșteam moliciunea ; o împing pe samar.

STĂPÎNUL : Și-i ridici poalele ?

JACQUES : Îi ridic poalele.

STĂPÎNUL : Și popa vedea asta ?

JACQUES : Cum te văd.

STĂPÎNUL : Și tăcea ?

JACQUES : Da de unde, zău așa. Nemaiputîndu-și stăpîni mînia, începe să strige :

— Să...să...săriți ! Uci...ci...gașul ! ...fo...fo...foc...
ho...ho...hoții !...

Și iată că soțul, pe care îl credeam departe, dă fuga.

STĂPÎNUL : Rău îmi pare ; nu prea-mi plac popii...

JACQUES : Și ai fi fost încîntat ca sub ochii ăluia...

STĂPÎNUL : Recunosc.

JACQUES : Suzon avu vreme să se ridice ; eu îmi potrivesc hainele, și-o iau din loc ; Suzon mi-a povestit ce s-a întîmplat pe urmă. Soțul, văzîndu-l pe popă cocoțat în fîn, începe să rîdă. Popa îi zice : „Rî...rî...rîzi...

pro... pro... prostule, ce ești“. Soțul îi dă ascultare, rîde și mai cu poftă și-l întreabă cine l-a cocoșat acolo. Popa : „Dă...dă...dă-mă jo...jo...jos“. Soțul rîde și mai tare și întreabă cum să facă. Popa : „A...a...așa cu...cu...cum m-am ur... ur... cat... cu fu... fu... furca...“ „Al dracului să fiu dacă n-ai dreptate ; vezi ce-nseamnă să fii cărturar ?...“ Soțul ia furca, o întinde popii ; ăsta se așază călare pe furcă, așa cum îl pusesem eu ; soțul face de vreo două ori ocolul șurii cu popa proțăpît în furcă, însoțindu-și plimbarea cu un fel de cîntec bisericesc ; iar popa strigă : „Dă... dă... dă-mă jos pu...pu...pușlama, n-a... n-a... n-auzi să mă da... da... dai jos odată?“ Și soțul îi zice : „Ce-ar fi părinte, să te arăt așa, pe toate ulițele satului ? Ar fi un alai cum nu s-a mai văzut de cînd lumea !...“ Totuși, popa s-a ales numai cu spaima, și soțul l-a lăsat jos. Nu mai știu ce i-a spus atunci omului, căci Suzon a șters-o ; dar am auzit : „Ne...ne...nenorocitul ! Da... da... dai într-un pre...pre... preot ! Te af... af... afurisesc ; ai să... să... ai să fii... ble... ble... blestemat !...“ Omulețul tot vorbea ; iar soțul îl gonia din urmă cu lovituri de furcă. Am venit și eu, laolaltă cu mulți alții ; cînd dă cu ochii de mine, de departe, soțul, ținîndu-și furca în mîină ca o lance, îmi zice : „Apropie-te vino-ncoa !“

STĂPINUL : Și Suzon ?

JACQUES : S-a descurcat.

STĂPINUL : A pățit ceva ?

JACQUES : Da de unde ; femeile știu s-o scoată totdeauna bine la capăt, cînd n-au fost prinse asupra faptului... De ce rîzi ?

STĂPINUL : Fiindcă o să-mi vină și mie să rîd, ca și ție, de cîte ori o să-mi aduc aminte de popișorul ăla în vîrfurile furcii soțului.

JACQUES : Nu după multă vreme, întîmplarea a ajuns la urechile tatei, care a rîs și el, apoi m-am dus la armată, precum ți-am spus...

După cîteva clipe în care Jacques fie că tăcu, fie că tuși, după cum spun unii, sau după ce-a mai rîs, după cum spun alții, stăpînul, adresîndu-se lui Jacques, îi zise :

— Și povestea dragostei tale ?

Jacques plecă fruntea fără să răspundă nimic.

— Cum se poate oare ca un om cu bun-simț, cu purtări cuviincioase, un om care se fălește cu filozofia să se distreze înșirînd povestiri atît de deșănțate ? — Mai întîi, cititorule, aici nu sînt povestiri ; e o istorie, și eu nu mă simt mai vinovat, ba poate mă simt mai puțin vinovat chiar, cînd scriu năzbîtiile lui Jacques, decît Suetonius, cînd transmite desfrînarea lui Tiberiu. Și totuși, îl citești pe Suetonius și nu-i aduci nici o muștrare. De ce nu-ți încrunți sprîncenele cînd îi citești pe Catul, Marțial, Horațiu, Juvenal, Petronius, La Fontaine și atîția alții ? De ce nu-i spui stoicului Seneca : Ce nevoie avem de desfrînarea sclavului tău cu oglinzi concave ? De ce nu ești îngăduitor decît cu morții ? Dacă ai sta să te gîndești un pic la pîrtinirea asta, ai vedea că ea se naște din vreun principiu vicios. Dacă ești ca o floare, nu mă citi ; dacă ești stricat, mă poți citi fără teamă de urmări. Și apoi, dacă ce-ți spun eu aici nu te mulțumește, deschide prefata lui Jean-Baptiste Rousseau¹ și ai să-mi găsești acolo apologia. Care dintre voi ar cuteza să-l desfăimeze pe Voltaire, fiindcă a compus *Fecioara* ? Nici unul. Aveți, așadar, două cumpene pentru faptele oamenilor ? Dar, o să spui, *Fecioara* lui Voltaire e o capodoperă. — Cu atît mai rău, fiindcă astfel va fi și mai mult citită. — Iar Jacques al dumitale nu e decît un ghiveci de fapte, unele adevărate, altele născocite, scrise fără artă și împărțite fără rînduială. — Cu atît mai bine ; *Jacques* al meu va fi mai puțin citit. Oricum ai întoarce-o, n-ai dreptate. Dacă lucrarea mea e bună, o să-ți placă ; dacă e rea, n-o să-ți facă nici un rău. Nu există carte mai nevătămătoare decît cartea proastă.

¹ Jean-Baptiste Rousseau (1671—1741) — poet liric francez.

Fac haz scriind sub nume de împrumut neghiobiile pe care le săvârşeşti tu ; neghiobiile tale mă fac să rîd ; iar scrierea mea te necăjeşte. Cititorule, dacă e să vorbim cins-tit, apai găsesc că dintre noi amîndoi nu eu sînt cel mai rău. Cît de mulţumit aş fi dacă m-aş putea pune la adăpost de ponegririle tale pe cît te poţi pune tu la adăpost faţă de plictisul sau faţă de primejdia lucrării mele ! Făţarnici josnici, lăsaţi-mă în pace. F...ţi-vă ca nişte mă-gari leneşi, care au chef să zburde ; dar îngăduiţi-mi să spun a f... ; vă las vouă fapta, lăsaţi-mi mie cuvîntul. Voi roştiţi cutezători a ucide, a fura, a trăda, dar celălalt cuvînt n-aţi îndrăzni să-l spuneţi decît printre dinţi ! Nu e ade-vărat că cu cît laşi să-ţi scape din gură mai puţine din cuvintele astea deocheate, cu atît îţi rămîn mai multe în minte ? Oare ce v-a făcut actul genital, atît de firesc, de necesar şi de just, ca să-i înlăturaţi numele din discu-ţiile voastre şi să vă închipuiţi că v-ar murdări gura, ochii şi urechile ? E bine ca spusele cel mai puţin folosite, cel mai puţin scrise, cel mai puţin rostite, să fie şi cele mai ştiute şi cele mai general cunoscute ; şi asta aşa e ; iar cuvîntul f... nu e mai puţin familiar decît cuvîntul pîine ; îl cunosc toate vîrstele, îl cuprind toate dialectele ; are o mie de sinonime în fiecare grai, se imprimă în fiecare fără să fie rostit, fără glas, fără chip, iar sexul care îl săvîr-şeşte cel mai mult îl ţine sub tăcere cel mai mult. Parcă vă aud cum strigaţi : „Tii, ce mai cinic ! Ce mai neruşinat ! Ce mai sofist ...“ Curaj, ocărîţi din toată inima un autor respectabil pe care îl aveţi toată ziua în mîini şi căruia eu nu-i sînt aici tîlmaci. Licenţa stilului său aproape că-mi e o garanţie pentru curăţenia moravurilor lui ; e Mon-taigne¹. *Lasciva est nobis pagina, vita proba*².

Jacques şi stăpînu-său petrecură tot restul zilei fără să-şi descleşteze dinţii. Jacques tuşea, iar stăpînul zicea :

¹ Vezi *Eseurile* lui Montaigne, c. III, cap. V, după care este imitat întregul pasaj de mai sus.

² *Scrierea noastră este lascivă; dar viaţa ne este curată* (lat.).

„Cumplită tuse !“ Se uita la ceasornic fără să vadă cît e ora, își deschidea tabachera fără să știe, și-și lua priza de tabac fără să-și dea seama ; asta mi-o dovedește faptul că le făcea pe toate de cîte trei sau patru ori la rînd, în aceeași ordine. Peste o clipă, Jacques tușea din nou, și stăpînul zicea : „A dracului tuse ! Și-ai mai și băut pînă n-ai mai putut din vinul hangîței. Și nici ieri seara, cu secretarul, nu te-ai cruțat mai mult ; cînd te-ai întors, te clătinași și nu mai știai ce vorbești ; iar astăzi ai făcut zece popasuri, și pun rămășag că nu ți-a mai rămas nici strop de vin în ploscă !...“ Apoi mormăia printre dinți, se uita la ceas și-și desfăta nările.

Am uitat să-ți spun, cititorule, că Jacques nu pornea niciodată la drum fără o ploscă plină cu cel mai bun vin, atîrnată la oblîncul șei. De fiecare dată cînd stăpînul îi întrerupea povestirea prin cîte o întrebare puțin mai lungă, el desprindea plosca, sorbea o înghițitură turnată de sus și o pune la locul ei doar cînd stăpînu-său tăcea din gură. Și am mai uitat să spun că de fiecare dată cînd avea nevoie să chibzuiască, prima lui mișcare era să-și întrebă plosca. Dacă trebuia să ia o hotărîre într-o chestiune de morală, să discute un fapt, să aleagă un drum în locul altuia, să înceapă, să urmeze sau să lase baltă o treabă, să cumpănească foloasele sau relele unei acțiuni politice, a unei speculații negustorești sau de finanțe, înțelepciunea sau nebunia unei legi, soarta unui război, alegerea unui han, și în han alegerea odăilor de locuit, iar în odăi alegerea unui pat, prima vorbă era : „Să întrebăm plosca“. Iar cea din urmă : „Asta e părerea ploștii și a mea“. Cînd ursita îi amușea în cap, se lămurea prin ploscă ; plosca era un soi de Pythie portativă, tăcută de îndată ce se golea. La Delfi, Pythia, cu poalele suflecate, stînd cu curul gol pe trepiedul ei, primea inspirația de jos în sus ; Jacques, pe calul lui, cu capul dat pe spate, cu plosca destupată și aplecată spre gură, primea inspirația de sus în jos. Cînd Pythia și Jacques își rosteau oracolele, amîndoi erau

beți. El susținea că Sfântul Duh se pogorîse asupra apostolilor într-o ploscă : Rusaliilor le spunea șărbătoarea ploștilor. A lăsat un mic tratat cu toate felurile de a ghici viitorul, tratat foarte serios în care dă întîietate ghicitului lui Bacbuc¹ sau din ploscă. Declară, cu tot respectul adînc ce i-l poartă, că sînt false, spusele parohului din Meudon, care îi punea întrebări divinei Bacbuc prin lovirea pîntecului. „Mi-e drag Rabelais, spune Jacques, dar adevărul mi-e mai drag decît Rabelais.“ El îl numește eretic *Engastrimut*² ; și dovedește prin o sută de argumente, unele mai tari decît altele, că adevăratele oracole ale lui Bacbuc sau ale ploștii nu se fac auzite decît prin gîtlejul ci. Îi socotește în rîndul adepților de frunte ai lui Bacbuc, drept adevărați inspirați ai ploștii, din aceste ultime secole, pe Rabelais, La Fare, Chappelle, Chaulieu, La Fontaine, Molière, Panard, Gallet, Vadé³. Platon și Jean-Jacques Rousseau, care au proslăvit vinul bun fără să-l bea, sînt, după părerea lui, falși frați ai ploștii. Plosca a avut pe vremuri cîteva altare vestite ; La Pomme-de-pin, Le Temple⁴ și la Guinguette, altare a căror istorie o scrie aparte. Jacques zugrăvește, în felul cel mai măreț, avîntul, căldura, focul de care bacbucienii sau perigordienii⁵ erau — și mai sînt încă și în zilele noastre — cuprinși, cînd, spre sfîrșitul ospățului, stînd cu coatele rezemate de masă, Bacbuc sau plosca sfîntă li se arăta, era

¹ *Bacbuc* sau *babbub* (în ebraică) -- ploscă, butelie. Pomenită de Rabelais în *Pantagruel*.

² Cuvînt de origine elină însemnînd cel ce vorbește din stomac.

³ Cu privire la unii dintre cei enumerați mai sus, lăsîndu-i la o parte pe Rabelais, La Fontaine sau Molière, anumiți istorici literari ne informează că, de pildă, Gallet, un fost băcan, devenit autor de cîntece și bețiv vestit, a murit la Le Temple, loc de scăpare pentru datornicii urmăriți de creditori. Prietenul său, Panard, îl plîngea mai ales pentru că a fost îngropat sub „un jgheab de apă“ tocmai el, care nu bea niciodată apă.

⁴ Pomme-de-pin era faimoasa tavernă a lui Villon, iar Le Temple — locul unde s-a refugiat Gallet ca să scape de creditori.

⁵ Adică din Périgord, vechi ținut francez, cu vii renumite.

pusă în mijlocul lor, şuiera, îşi arunca departe de ea scu-
fiţa şi-şi umplea adoratorii cu spumă profetică. Manus-
crisul lui e împodobit cu două chipuri în josul cărora se
citeşte : „*Anacreon şi Rabelais, unul printre cei vechi, iar
celălalt printre moderni, mari preoţi ai ploştii*“.

Adică Jacques a folosit termenul *Engastrimut* ?... De ce
nu, cititorule ? Căpitanul lui Jacques era bacbucian ; el a
putut cunoaşte vorba asta, iar Jacques, care culegea tot
ce spunea el, şi-a amintit-o ; adevărul e însă că *Engas-
trimut* îmi aparţine şi că în textul original se citeşte :
Ventriloc.

— Toate astea sînt foarte frumoase, ai să spui, dar cum
rămîne cu dragostea lui Jacques ? — Dragostea lui
Jacques numai Jacques şi-o cunoaşte ; şi iată-l chinuit de-o
boală de gît care-l reduce pe stăpînu-său la ceasornic şi
la tabacheră ; strîmtoarea asta îl mîhneşte tot atît cît şi
pe dumneata. — Ce-o să ajungem ? — Pe cîntecul mea că
habar n-am. Aici ar fi potrivit s-o întrebăm pe sfînta
Bacbuc sau plosca sfinţită ; dar cultul ei decade, templele
îi sînt pustii. La fel au făcut şi oracolele păgînismului la
moartea sfîntului nostru Mîntuitor ; la moartea lui Gallet,
oracolele lui Bacbuc au amuţit ; de aceea nu mai există
marile poeme, nu mai există bucăţile acelea de-o elocinţă
neîntreruptă şi nici lucrările însemnate cu pecetea beţiei
şi a geniului ; totul e chibzuit, măsurat, academic şi searbăd.
O, sfîntă Bacbuc ! o, ploscă sacră ! o, divinitate a lui Jac-
ques ! Reîntoarce-te printre noi !... Aş avea chef, citi-
torule, să-ţi vorbesc despre naşterea sfintei Bacbuc,
despre miracolele care au însoţit-o şi au urmat-o, despre
minunile din timpul cît a fost puternică şi despre prăpă-
dul care a urmat cînd a început să fie dată uitării ; şi
dacă boala de gît a prietenului nostru Jacques mai ţine,
dacă stăpînu-său se încăpăţînează să păstreze tăcerea, vei
fi nevoit să te mulţumeşti cu episodul ăsta, pe care voi
încerca să-l lungesc pînă ce Jacques se va lecu şi-şi va
reîncepe povestea dragostei...

Aici există un gol cu adevărat regretabil în discuția dintre Jacques și stăpînu-său. Într-o bună zi vreun urmaș de-al lui Nodot, de-al președintelui de Brosses, de-al lui Freinshémus sau de-al părintelui Brottier ¹ poate că-l va umple ; iar urmașii lui Jacques și ai stăpînului său, proprietari ai manuscrisului, vor rîde cu hohote.

S-ar părea că Jacques, silit să tacă din pricina bolii de gît, și-a oprit povestea dragostei și că stăpînu-său a început povestea propriei lui iubiri. Asta nu e decît o presupunere pe care o vînd și eu cum am cumpărat-o. După cîteva rînduri punctate, care arată golul, se citește : „Nimic nu-i mai trist în lumea asta decît să fii prost...” Oare Jacques e cel ce rostește o zicală atît de aleasă ? Sau stăpînu-său ? Aici ar fi loc pentru o îndelungată și spinoasă dizertație. Dacă Jacques era atît de neobrăzat, încît să-i spună stăpînului său asemenea vorbe, apai și acesta din urmă era destul de cinstit ca să și le spună el însuși. Oricum ar fi, e vădit, prea vădit chiar, că mai departe vorbește stăpînul.

STĂPÎNUL : Era în ajunul zilei ei, și n-aveam un ban. Cavalerul de Saint-Ouin, prietenul meu intim, nu ducea niciodată lipsă de nimic.

— N-ai bani ? îmi zise el.

— N-am !

— Atunci n-ai decît să-i faci.

— Știi tu oare cum să-i fac ?

— Fără îndoială.

Cavalerul se îmbracă, ieșim, și mă conduce prin mai multe ulițe întortocheate, într-o căsuță întunecoasă, unde urcăm pe-o scăriță murdară, pînă la etajul al treilea ; acolo intru într-un apartament destul de mare și mobilat într-un fel ciudat. Printre altele, în apartamentul acela

¹ După anumiți cercetători, Nodot a fost descoperitorul unor pretinse fragmente de Petronius, de Brosses a încercat să refacă textul lui Salustius, Freinshémus a adăugat suplimente la Quintus-Curtius, iar Brottier a tradus din Tacit.

se aflau trei scrinuri puse la rînd, fiecare de altă formă. Înapoia scrinului din mijloc era o oglindă cu rama de sus prea înaltă pentru tavan, așa că o bună parte din ea stătea ascunsă după scrin; pe scrinuri se aflau tot soiuri de mărfuri; două jocuri de table; răspîndite prin casă se găseau scaune destul de arătoase, dar nici unul pereche cu altul; la piciorul unui pat fără perdele se vedea o mănunchie de divan; la una din ferestre o colivie, fără păsări, dar nouă-nouă; la cealaltă fereastră — un poli-candru atîrnat de-o coadă de mătură, iar coada de mătură sprijinindu-se cu amîndouă capetele de spătarele a două gioarse de scaune din paie; la dreapta și la stînga — tablouri, unele atîrnate de pereți, altele puse vraf.

JACQUES : Asta miroase de la o poștă a afacerist.

STĂPINUL : Ai ghicit. Și iată că domnul cavaler și domnul Le Brun (așa îl chema pe negustorul de vechituri și pe cămătarul la care ne aflăm) se aruncă unul în brațele altuia...

— Of ! Dumneavoastră erați, domnule cavaler ?

— Păi sigur că eu, dragă Le Brun.

— Dar ce vi s-a întîmplat ? Nu ne-am mai văzut de veșnicie. Triste vremuri, nu-i așa ?

— Foarte triste, dragă Le Brun. Dar nu despre asta vorba; ascultă, aș vrea să-ți spun ceva...

Eu mă așez. Cavalerul și Le Brun se retrag într-un ungher și vorbesc. Nu pot să-ți redau din convorbirea lor decît vreo cîteva frînturi prinse din zbor...

— E bun ?

— Grozav.

— Major ?

— Și încă cum.

— E fiul ?

— Fiul.

— Știi că ultimele noastre două afaceri... ?

— Vorbește mai încet.

— Și tatăl ?

— Bogat.

— Bătrîn ?

— C-un picior în groapă.

Le Brun, cu glas tare :

— Știți, domnule cavaler, eu nu mai vreau să mă amestec nici cît negru sub unghie, fiindcă după aia am totdeauna necazuri. E el prietenul dumneavoastră, dar să fie sănătos ! Domnul are o înfățișare pe deplin boiercască, dar...

— Dragă Le Brun !

— N-am nici un ban.

— Dar ai cunoștințe !

— Toți sînt niște ticăloși, niște pușlamale fără pereche. Tot nu v-ați săturat, domnule cavaler, să treceți prin mîinile ăstora ?

— Nevoia nu cunoaște lege.

— Nevoia care mă îmboldește e o nevoie plăcută ; vreun joc de cărți, vreo loterie, vreo fetișcană.

— Dragul meu !...

— Așa sînt eu totdeauna, slab ca un copil ; și-apoi dumneavoastră nu cred să existe om pe care să nu-l puteți face să-și calce pîină și jurămîntul. Hai, sunați, ca să aflu dacă Fourgeot e acasă... Adică nu, nu sunați, Fourgeot o să vă ducă la Merval.

— De ce să nu ne duci dumneata ?

— Eu ?! Am jurat că lepădătura de Merval n-o să mai lucreze cît o trăi nici pentru mine, nici pentru prietenii mei. Va trebui să răspundeți dumneavoastră pentru domnul, care poate că... vreau să zic care, fără îndoială, e un om cinstit ; eu o să răspund pentru dumneavoastră în fața lui Fourgeot, iar Fourgeot o să răspundă pentru mine în fața lui Merval...

Între timp a intrat o slujnică, spunînd :

— Dumnealor au venit la domnul Fourgeot ?

Le Brun, către slujnică :

— Nu, n-au venit la nimeni... Domnule cavaler, zău că mi-e cu neputință, mi-e cu neputință.

Cavalerul îl îmbrățișează, îl mîngîie.

— Dragă Le Brun ! Prieten drag !...

Eu mă apropii, îmi unesc stăruințele cu ale cavalerului.

— Domnule Le Brun ! Dragă domnule !...

Le Brun se lasă convins.

Servitoarea, care zîmbește la toată maimuțarea asta, pleacă și, cît ai clipi, se întoarce cu un omuleț șontorog, înveșmîntat în negru, sprijinit în baston, bîlbîit, cu obrajii uscați și scorojiți, cu privirea ageră. Cavalerul se întoarce spre el și zice :

— Hai, domnule Mathieu de Fourgeot, n-avem nici o clipă de pierdut, du-ne degrabă...

Fourgeot, fără să pară că-l aude, își dezlega o punguliță din piele fină.

Cavalerul, către Fourgeot :

— Nu vă sinchisiți, asta ne privește...

Mă apropii, scot o părăluță și i-o strecor cavalerului, care i-o dă servitoarei, mîngîind-o pe sub bărbie. Între timp, Le Brun îi spunea lui Fourgeot :

— Nu-ți dau voie ; să nu-i duci acolo pe dumnealor.

FOURGEOT : De ce, domnule Le Brun ?

LE BRUN : Fiindcă e un pungaș, o pușlama.

FOURGEOT : Știu că domnul Merval... dar pentru orice păcat există îndurare ; și-apoi, nu mai știu pe altul care să aibă bani în clipa de față.

LE BRUN : Domnule Fourgeot, fă cum vrei ; domnilor, eu îmi șpăl mîinile.

FOURGEOT (către Le Brun) : Domnule Le Brun, nu vii și dumneata cu noi ?

LE BRUN : Eu ?! Ferească Dumnezeu ! E un mișel cu care n-am să mai dau ochii cîte zile oi avea.

FOURGEOT : Dar fără dumneata n-o s-o scoatem la capăt.

CAVALERUL : Așa e. Hai, dragă Le Brun, e vorba să mă servești, să-ți câștigi recunoștința unui om darnic, aflat la strîmtoare ; n-o să mă refuzi ; ai să vii.

LE BRUN : Să merg la Merval ? ! Eu ? ! Tocmai eu ? !

CAVALERUL : Da, dumneata, dumneata ai să mergi, pentru mine...

După atâtea stăruințe Le Brun se lăasă dus, și iată-ne, eu, Le Brun, cavalerul și Mathieu de Fourgeot porniți, cavalerul luându-l prietenește de mână pe Le Brun și zicându-mi :

— E cel mai cumsecade, cel mai binevoitor om din lume ; cea mai bună cunoștință...

LE BRUN : Cred că domnul cavaler ar fi în stare să mă facă să falsific bani.

Iată-ne la Merval.

JACQUES : Mathieu de Fourgeot ăsta...

STĂPÎNUL : Ei, ce vrei să spui ?

JACQUES : Mathieu de Fourgeot... Vreau să spun că domnul cavaler de Saint-Ouin îi cunoaște pe toți oamenii ăștia după nume și pronume și că e și el o pușlama înțeleasă cu toate secăturile astea.

STĂPÎNUL : S-ar putea să ai dreptate... E cu neputință să găsești om mai blajin și mai binecrescut, mai cinstit, mai politicos, mai omenos, mai simțitor, mai dezinteresat decât domnul de Merval. După ce se încredință că sînt major ca vîrstă și că sînt bun platnic, domnul Merval luă o înfățișare-pe deplin drăgăstoasă și mîhnită și ne spune cu glasul cel mai pocăit cu putință că era deznădăjduit ; că fusese chiar în dimineața aceea silit să-și ajutoreze un prieten strîmtorat de nevoi dintre cele mai grabnice și că era cu totul lefter. Apoi, adresîndu-mi-se mie, adăugă :

— Domnule, să nu vă pară rău că n-ați venit mai devreme, aș fi fost adînc mîhnit să vă refuz, dar aș fi făcut-o ; prietenia e mai presus de orice...

Iată-ne înmărmuriți de-a binelea ; iată-l pe cavaler, pe Le Brun însuși și pe Fourgeot la picioarele lui Merval, și pe domnul Merval spunîndu-le :

— Domnilor, mă cunoașteți cu toții ; îmi place să îndatoriez și încerc să nu stric serviciile pe care le fac,

lăsându-mă rugat ; dar, pe onoarea mea de om, n-am nici măcar patru ludovici în casă...

În mijlocul oamenilor ăstora, eu păream un osîndit care tocmai şi-a auzit sentinţa. Îi spuneam cavalerului :

— Cavalerē, hai să plecăm, dacă domnii nu pot să ne ajute...

Iar cavalerul, luîndu-mă deoparte :

— Nici să nu te gîndeşti, doar e ajunul zilei ei. Te înştiinţez că am prevenit-o şi se aşteaptă la un dar din partea ta. Tu o ştii cum e : nu că ar fi interesată, dar e la fel ca toate celelalte şi nu-i place să-i fie înşelate aşteptările. S-o fi şi lăudat la taică-său, la maică-sa, la mătuşi, la prietene ; şi, după toate astea, să n-aibă nimic de arătat, e îngrozitor...

Şi iată-l reîntors la Merval şi stăruind cu şi mai multă aprindere. Merval după ce se lasă hărţuit cum se cuvine, zice :

— Am sufletul cel mai neghiob din lume ; n-aş putea răbda să văd oameni la strîmtoare. Să mă mai gîndesc. A ! mi-a venit o idee.

CAVALERUL : Ce idee ?

MERVAL : De ce nu luaţi mărfuri ?

CAVALERUL : Ai dumneata ?

MERVAL : Nu ; dar cunosc o femeie care vă poate face rost ; o femeie de treabă, cinstită.

LE BRUN : Da, şi o să ne facă rost de nişte zdrenţe, pe care ni le va vinde la greutatea lor în aur şi din care n-o să scoatem nimic.

MERVAL : Ba deloc. Are pînzeturi frumoase, giuvaeruri din aur şi argint, toate soiurile de mătăsuri, perle, cîteva nestemate ; n-o să pierdeşi prea mult la astfel de mărfuri. Femeia aceea e o fiinţă cîmsecade şi se mulţumeşte cu puşin, numai să aibă garanţii ; sînt mărfuri căutate şi care se cumpără la preţuri foarte convenabile. La urma urmei, duceţi-vă să le vedeţi, că doar văzutul n-o să vă coste nimic...

I-am arătat lui Merval și cavalerului că poziția mea nu-mi îngăduia să fac pe vânzătorul ; și că, chiar de nu mi-ar fi fost silă de-o asemenea învoială, situația în care mă aflam nu-mi dădea răgazul să trag foloase de pe urma ei. Binevoitori, Le Brun și Mathieu de Fourgeot spuseră amîndoi odată :

— N-ai nici o grijă, o să vindem noi pentru dumneata ; o să ne pierdem numai o jumătate de zi...

Și astfel ședința fu amînată pentru după-amiază la domnul de Merval, care, bătîndu-mă ușurel pe umăr, îmi spuse cu glas mîeros și convins :

— Domnule, sînt încîntat să vă pot servi ; dar, credeți-mă, să faceți cît mai rar asemenea împrumuturi ; ele duc totdeauna la ruină. Ar fi o minune, în țara asta, să mai puteți trata încă o dată cu oameni atît de cinstiți ca domnii Le Brun și Mathieu de Fourgeot !

Le Brun și Fourgeot de Mathieu, sau Mathieu de Fourgeot îi mulțumiră înclinîndu-se și spunîndu-i că e prea bun, că încercaseră doar să-și facă și ei micul lor negoț, după cum le cerea conștiința, și că n-are de ce să-i laude.

MERVAL : Vă înșelați, domnilor, căci, la urma urmei, ce este conștiința în zilele noastre ? Întrebați-l pe domnul cavaler de Saint-Ouin, care trebuie să aibă o idee...

Iată-ne plecați de la Merval, care ne întrebă, din capătul de sus al scării, dacă se poate bizui pe noi ca să-i dea de veste negustoresei. Noi îi răspundem că da ; și ne ducem toți patru să luăm masa într-o crîsmă din apropiere, în așteptarea orei întîlnirii.

Masa a comandat-o Mathieu de Fourgeot și s-a priceput s-o facă. La desert, două fetișcane din Savoia s-au apropiat de masa noastră cu dibelele lor ; Le Brun le-a poftit să ia loc. Le-a dat să bea, a intrat în vorbă cu ele și le-a cerut să cînte. Pe cînd cei trei tovarăși ai mei se distrau mototolind-o pe una dintre ele, cealaltă, care stătea lîngă mine, mi-a șoptit :

— Domnule, te afli printre oameni deocheați ; printre ei nu e măcar unul care să nu-și aibă numele trecut în registrul roșu al poliției.

Am plecat de la crîsmă la ora făgăduită și ne-am dus la Merval. Uitam să-ți spun că masa golise atît punga cavalerului, cît și pe a mea, și că pe drum Le Brun i-a spus cavalerului, care mi-a spus apoi mie, că Mathieu de Fourgeot cerea zece ludovici pentru comisionul lui și că era cea mai mică sumă ce i se putea da ; că dacă va fi mulțumit de noi, vom avea mărfurile la prețul cel mai bun și că ne vom scoate lesne suma dată, vînzîndu-le.

Iată-ne la Merval, unde negustoreasa ne-o luase înainte cu mărfurile ei. Domnișoara Bridoie (așa o chema) ne-a copleșit cu plecăciuni și politeți, ne-a întins dinainte stofe, pînzeturi, dantele, inele, diamante, cuțite de aur. Am luat de toate. Le Brun, Mathieu de Fourgeot și cavalerul au făcut prețul mărfurilor, iar Merval ținea pana. Totalul s-a ridicat la nouăsprezece mii șapte sute șaptezeci și cinci de livre, pentru care era tocmai să fac chitanța, cînd domnișoara Bridoie îmi zise, făcînd o plecăciune (căci nu spunea nimănui o vorbă pînă nu făcea o plecăciune) :

— Domnule, aveți de gînd să vă plătiți chitanțele la scadență ?

— Sigur că da, i-am răspuns eu.

— În cazul ăsta vă e totuna dacă îmi dați chitanțe sau polițe.

Cuvîntul poliță mă făcu să pălesc. Cavalerul băgă de seamă și-i spuse domnișoarei Bridoie :

— Polițe, domnișoară ? Păi polițele au să umble din mînă în mînă și nu se știe în ce mîini pot să ajungă.

— Pesemne glumiți, domnule cavaler ; ne pricepem și noi oleacă la felul cum trebuie să ne purtăm cu oamenii de rangul dumneavoastră...

Și apoi, după o plecăciune :

— Hîrțile astea sînt păstrate în portofelul nostru ; nu sînt scoase decît la vremea lor. Poftim, priviți...

Și iarăși o plecăciune, după care negustoreasa își scoate portofelul din buzunar ; citește o sumedenie de nume de toate stările și condițiile. Cavalerul se apropiase de mine și-mi spunea :

— Polițe ! E o chestie a naibii de serioasă ! Vezi ce faci. Femeia mi se pare cîstită, și apoi, înainte de scadență, o să aibă unul din noi bani, ori tu, ori eu.

JACQUES : Și ai semnat polițele ?

STĂPINUL : Le-am semnat.

JACQUES : Cînd copiii pleacă în capitală, tații au obiceiul să le țină o mică predică : „Nu te înhăita cu desfrînați ; caută să placi mai-marilor tăi prin corectitudine în îndeplinirea îndatoririlor ; nu-ți lepăda credința în Dumnezeu ; fugi de fetele stricate, de escroci și, mai cu seamă, nu semna niciodată polițe.“

STĂPINUL : Ce vrei ? Am făcut și eu cum fac ceilalți ; primul lucru pe care l-am dat uitării a fost lecția tatii. Iată-mă pricopsit cu mărfuri, dar nouă ne trebuiau bani. Se găseau acolo, printre altele, cîteva perechi de manșete cu dantelă, foarte frumoase ; cavalerul le luă la prețul de cost, spunîndu-mi : „Iată de pe acum o parte din tirguiele la care n-o să pierzi nimic“. Mathieu de Fourgeot luă un ceas și două cutiute de aur, plecînd să-mi aducă fără zăbavă banii pentru ele. Restul îl luă în păstrare Le Brun, la el. Eu am vîrît în buzunar o garnitură minunată, cu manșete ; era una din florile buchetului pe care-l aveam de dăruit. Mathieu de Fourgeot se reîntoarce cît ai clipi cu șaizeci de ludovici ; el își opri zece pentru sine, iar eu îi primii pe ceilalți cincizeci. Și îmi spuse că nu vînduse nici ceasul și nici cele două cutii, dar că le pusese amanet.

JACQUES : Amanet ?

STĂPINUL : Da.

JACQUES : Știu la cine.

STAPINUL : La cine ?

JACQUES : La domnișoara cu plecăciunile, la Bridoie.

STAPINUL : Așa e. Împreună cu perechea de manșete și cu garnitura ei, am mai luat un inel drăguț, o cutie de benghiuri, din duble. Aveam cincizeci de ludovici în pungă ; și eram și eu și cavalerul cum nu se poate mai voioși.

JACQUES : Așa e foarte bine. În tot ce-mi spui, un singur lucru mă neliniștește : dezinteresul domnului Le Brun ; oare asta nu s-a înfruptat deloc din pradă ?

STAPINUL : Haida-de, Jacques, se vede că glumești ; nu-l cunoști pe domnul Le Brun. I-am propus să-i dau ceva pentru serviciul făcut ; s-a supărat, mi-a răspuns că i se pare că-l iau drept un Mathieu de Fourgeot ; că el nu întinsese niciodată mâna.

— Vezi, exclamă cavalerul, dragul de Le Brun e mereu același ; o să roșim mereu că el a fost mai cinstit decât noi...

Și luă pe dată din mărfuri două duzini de batiste și o bucată de muselină pe care îl rugă să le primească pentru nevastă-sa și pentru fiică-sa. Le Brun începu să privească batistele, care i se părură atât de frumoase, muselina, pe care o găsi atât de fină, și totul îi fu dăruit cu atîta inimă bună, încît, gîndindu-se că va avea curînd prilejul să-și ia revanșa față de noi prin vînzarea lucrurilor rămase în mîinile lui se dădu bătut ; și iată-ne plecați și gonind nebunește birja spre locuința iubitei mele, căreia îi erau hărăzite garnitura, manșetele și inelul. Darul i se păru minunat. A fost încîntătoare. Și-a încercat pe loc garnitura și manșetele ; inelul părea făcut pentru degetul ei. Am cinat, veseli, după cum îți închipui.

JACQUES : Și te-ai culcat acolo.

STAPINUL : Nu.

JACQUES : Atunci s-a culcat cavalerul.

STAPINUL : Cred că da.

JACQUES : Așa cum te duceau. cred că n-au ținut multă vreme cei cincizeci de ludovici.

STĂPINUL : Nu. Peste opt zile ne-am dus la Le Brun, ca să vedem ce bani s-au putut scoate pe restul mărfurilor.

JACQUES : Nimic, sau aproape nimic. Le Brun s-a mîhnit, a tăbărit pe Merval și pe domnișoara cu plecăciunile ; i-a făcut pușlamale, ticăloși, pungăși, s-a jurat să nu mai aibă niciodată de-a face cu ei și și-a dat vreo șapte-opt sute de franci.

STĂPINUL : Cam atît ; opt sute șaptezeci de livre.

JACQUES : Așa că, dacă știu să socotesc nițel, opt sute șaptezeci de livre de la Le Brun, cincizeci de ludovici de la Merval sau de la Fourgeot, garnitura, manșetele și inelul, hai, încă cincizeci de ludovici și iată ce și-a înapoiat din cele nouăsprezece mii șapte sute șaptezeci și cinci de livre, în mărfuri. Drace ! cinstită treabă ; Merval avea dreptate ; n-ai oricînd prilejul să dai peste oameni atît de cumsecade.

STĂPINUL : Uiti manșetele luate la prețul de cost de către cavalier.

JACQUES : Păi domnul cavalier n-a mai pomenit niciodată de ele.

STĂPINUL : Așa e. Dar cele două cutiuțe de aur și ceasul pus amanet de către Mathieu, de ce le lași la o parte ?

JACQUES : Fiindcă nu știu ce să spun despre ele.

STĂPINUL : Totuși, ziua scadenței polițelor veni.

JACQUES : Și nici dumneata, nici cavalierul nu făcuserăți rost de bani.

STĂPINUL : Am fost silit să mă ascund. Mi-au fost încunoștiințate rudele. Unul din unchii mei veni la Paris și înaintă un memoriu la poliție, împotriva tuturor acestor pungăși. Memoriul fuse trimis unui funcționar ; funcționarul ăsta era un ocrotitor plătit de-al lui Merval. S-a răspuns că, afacerea fiind săvîrșită legal, poliția nu putea face nimic. Cel care primise amaneturile de la Mathieu pentru cutiuțe îl dădu în judecată. M-am amestecat și eu în proces. Cheltuielile de judecată fură atît de nemai-

pomenite, încît după vînzarea ceasului și a cutiuțelor tot ne mai lipseau vreo cinci sau șase sute de franci ca să le putem plăti pe toate.

Asta n-o crezi, cititorule. Și dacă ți-aș spune istoria cu limonagiul răposat nu demult în vecinătatea mea, și care a lăsat doi bieți orfani mititei ? Comisarul a venit acasă la răposat, a pus sigiliul, s-a făcut un inventar, o vînzare ; din vînzare s-au obținut opt-nouă sute de franci. Din acești nouă sute de franci, după scoaterea cheltuielilor justiției, au mai rămas doi gologani pentru fiecare orfan ; i s-au pus fiecărui copil cei doi gologani în palmă, și au fost trimiși la azil.

STĂPÎNUL : E îngrozitor.

JACQUES : Și mai sînt și acum la azil.

STĂPÎNUL : În vremea asta a murit tata. Am achitat polițele, am ieșit din ascunzătoare, unde, spre cînstea prietenului meu, cavalerul, și a iubitei mele, trebuie spus că mi-au ținut tovărășie destul de statornică.

JACQUES : Și iată-te cu călcîiele mai aprinse decît înainte după cavalier și după frumoasa dumitale ; iar frumoasa făcîndu-te să-i plătești mai scump decît oricînd favorurile.

STĂPÎNUL : De ce Jacques ?

JACQUES : De ce ? Păi fiindcă așa cum erai, fără nimeni pe cap și avînd o avere frumoșică, trebuia să faci din dumneata un neghiob deplin, adică un soț.

STĂPÎNUL : Pe cînstea mea, cred că așa aveau de gînd, dar n-au izbutit.

JACQUES : Ori ești dumneata norocos, ori au fost ei nepricepuți.

STĂPÎNUL : Mi se pare că nu mai ești răgușit și că vorbești mai binișor.

JACQUES : Ți se pare, dar nu-i așa.

STĂPÎNUL : Va să zică, n-ai fi în stare să spui mai departe povestea dragostei tale ?

JACQUES : Nu.

STĂPINUL : Și ești de părere să continui eu cu a mea ?

JACQUES : Părerea mea e să facem o pauză și să ridic plosca.

STĂPINUL : Cum ! Cu boala ta de gît, și tot ți-ai umplut plosca ?

JACQUES : Da ; dar, pe toți dracii, e ceai de mușețel ; de-asta n-am idei și mă simt ca un dobitoc ; și, atîta vreme cît va fi ceai de mușețel în ploscă, voi fi dobitoc.

STĂPINUL : Ce faci ?

JACQUES : Vărs mușețelul pe jos ; mi-e teamă să nu ne poarte ghinion.

STĂPINUL : Ești nebun.

JACQUES : Înțelept sau nebun, n-o să rămînă nici cît o lacrimă în ploscă.

Pe cînd Jacques deșartă plosca, stăpînul se uită la ceas, își deschide tabachera și se pregătește să-și spună mai departe povestea dragostei. Iar eu, cititorule, mă simt ispitit să-i închid gura arătîndu-i de departe un militar bătrîn, călare, cu spinarea încovoiată și gonindu-și calul ; sau o țărăncuță cu o pălăriuță de paie, cu fuste roșii, umblînd pe jos sau pe-un măgar. Și-apoi, de ce militarul cel bătrîn n-ar fi chiar căpitanul lui Jacques sau camaradul căpitanului lui Jacques ? — Păi ăsta a murit ! — Crezi ?... Și de ce țărăncuța n-ar fi vecina Suzon, sau vecina Marguerite, sau hangîța de la „Cerbul Mare“, sau maica Jeanne sau fiică-sa Denise ? Un scriitor de romane nu s-ar da în lături s-o facă, dar mie nu-mi plac romanele, cel puțin nu-mi plac dacă sînt de Richardson. Eu povestesc o istorie, fie că istoria asta va interesa pe cineva, fie că nu va interesa : mie puțin îmi pasă. Am de gînd să spun adevărul, și asta și fac. De aceea n-am să-l pun pe fratele Jean să se reîntoarcă de la Lisabona ; popa cel gras care vine spre noi într-o brișcă, lîngă o femeie tînără și frumoasă, n-o să fie deloc abatele Hudson. — Dar abatele Hudson a murit ! — Așa crezi ? Ai fost dumneata la înmormîntarea lui ? — Nu. — L-ai văzut cînd îl îngropau ?

— Nu. — Va să zică, e mort sau viu, după cum mi-o place mie. Nu depinde decît de mine să opresc brişca şi să scot, în legătură cu popa şi cu soaşa lui de călătorie, un şir de întîmplări în urma cărora n-o să mai afli nici dragostea lui Jacques, nici pe cele ale lui stăpînu-său ; dar mi-e silă de toate procedeele astea ; văd doar că, dacă pui niţică imaginaţie şi un pic de stil, nimic nu-i mai uşor decît să torni un roman. Să rămînem la adevăr, şi pînă cînd i-o trece lui Jacques boala de gît, să-l lăsăm pe stăpînu-său să vorbească.

STĂPINUL : Într-o dimineaţă, cavalerul îmi iese în cale, tare mîhnit ; cu o zi înainte petrecuserăm la ţară împreună, cavalerul, iubita lui sau a mea, sau poate a amîndurora, tatăl ei, mama, mătuşile, verii şi eu. Cavalerul mă întrebă dacă n-am scăpat cumva vreo vorbă care să-i fi lămurit pe părinţii fetei despre patima mea. Apoi îmi aduce la cunoştinţă că tatăl şi mama, îngrijoraţi de stăruinţele mele, îşi întrebaseră fiica ; aşa încît, dacă aveam gînduri cinstite, nu era nimic mai lesne decît să le mărturisesc ; că în condiţiile astea ar fi o cinste pentru ei să mă primească ; dar că de nu voi limpezi lucrurile pînă în două săptămîni, mă vor ruga să-mi încetez vizitele care băteau la ochi, îndepărtînd partidele bune ce s-ar fi putut ivi, dacă n-ar fi existat teama de refuz.

JACQUES : Ehe, stăpîne, aşa-i că i-a mirosit Jacques ?

STĂPINUL : Cavalerul adăugă : „Două săptămîni ! Răgazul e destul de scurt. Iubeşti şi eşti iubit ; spune, ce ai de gînd să faci ?” I-am răspuns limpede cavalerului că mă voi retrage.

— Să te retragi ? Aşadar, n-o iubeşti ?

— Ba o iubesc, şi încă mult de tot ; dar am rude, am un nume, o situaţie, pretenţii şi n-o să mă hotărăsc nici-odată să îngrop toate avantajele astea în prăvălia unei mic-burgheze.

— Şi vrei să le-o spun ?

— Cum dorești. Dar mă miră, cavaliere, neașteptata și scrupuloasa gingășie a oamenilor ăstora. I-au îngăduit fetei să-mi primească darurile ; m-au lăsat de zeci de ori între patru ochi cu ea ; fata cutreieră balurile, petrecerile, spectacolele, face plimbări la țară sau prin oraș cu primul venit care-i pune la îndemână o trăsură frumoasă : ei dorm buștean în timp ce la ea se face muzică sau se discută ; tu te duci pe-acolo când ai chef ; și, fie vorba între noi, cavaliere, dacă ești tu primit în casă, ar mai putea fi primit și un altul. Fata lor e rău văzută ? Nici n-am să dau crezare, nici n-am să neg ce se spune despre ea ; recunoaște însă și tu că părinții ar fi trebuit să se gîndească mai de multșor să-și păzească fata ca să rămînă cinstită. Vrei să-ți vorbesc deschis ? M-au luat drept un soi de nătăfleață pe care și-au pus în gînd să-l ducă de nas la picioarele popii din parohie. Dar s-au înșelat. Găsesc că domnișoara Agathe e fermecătoare ; mi-a sucit capul ; și asta cred că se vede după cheltuielile nemai-pomenite pe care le-am făcut pentru ea. Nu mă dau înapoi să le fac și de-acum încolo, dar trebuie să fiu sigur că pe viitor o să fie ceva mai puțin neînduplecată.

Am de gînd să nu-mi pierd veșnic la picioarele ei averea, timpul și suspinele pe care le-aș putea dăruia mai cu folos în altă parte. Să-i spui vorbele astea din urmă domnișoarei Agathe, și pe cele de mai înainte părinților... Trebuie fie ca legătura noastră să înceteze, fie ca eu să fiu primit altfel, iar domnișoara Agathe să facă pentru mine ceva mai mult decît a făcut pînă acum. Recunoaște, cavaliere, că atunci cînd m-ai dus prima dată la ea m-ai făcut să nădăjduiesc unele îngăduințe pe care nu le-am aflat. Cavaliere, m-ai cam înșelat.

CAVALERUL : Pe cîntea mea, m-am cam înșelat mai întîi pe mine însumi. Cui naiba i-ar fi trăsmit vreodată prin minte că sub înfățișarea ușuratică, sub tonul liber și voios al nebunei ăsteia mici s-ar ascunde un balaur al virtuții ?

JACQUES : Cum dracu, domnule ! E prea de tot ; va să zică, ai fost și dumneata curajos o dată în viață ?

STĂPINUL : Se mai întâmplă. Aveam la inimă pățania cu cămătarii, fuga mea la Saint-Jean de Latran, din fața domnișoarei Bridoie, și, mai presus de toate, mof-turile domnișoarei Agathe. Mă cam plictisiseam să tot fiu amînat cu fleacuri.

JACQUES : Și după discursul ăsta curajos către scumpul dumitale prieten, cavalerul de Saint-Ouin, ce-ai făcut ?

STĂPINUL : Mi-am ținut cuvîntul ; am încetat vizitele.

JACQUES : *Bravo ! Bravo ! Mio caro maestro !*

STĂPINUL : Au trecut două săptămîni fără să mai primesc nici o veste, în afară de cele ale cavalerului, care mă informa întocmai despre urmările lipsei mele din familie și mă încuraja să mă țin tare. Îmi spunea :

— Au început să se mire, se privesc neliniștiți, vorbesc ; se întreabă cu ce te-ar fi putut nemulțumi. Fetița se prefacă că e demnă ; spune, cu nepăsare silită, prin care se vede lesne că-i e ciudă : „Dumnealui nu se mai arată ; după cît se pare, nu mai vrea să fie văzut ; să-i fie de bine ; treaba lui...” Și-apoi face o piruetă, începe să îngîne un cîntec, se duce la fereastră, se întoarce, dar cu ochii înroșiți ; toată lumea își dă seama că a plîns.

— Că a plîns ?

— Apoi se așază ; își ia lucrul ; vrea să lucreze, dar nu lucrează. Ceilalți vorbesc, ea tace ; ceilalți încearcă s-o înveselească, ea se supără ; i se propune un joc, o plimbare, un spectacol ; ea primește și, cînd totul e gata, o apucă altă toană care peste o clipă nu-i mai e pe plac... O, dar te văd tulburat ! N-am să-ți mai spun o vorbă.

— Cavaliere, crezi așadar că dacă aș reapare...

— Cred că ai fi un prost. Trebuie să te ții tare, să ai curaj. Dacă te-ai întoarce la ea fără să fii chemat, ai fi pierdut. Trebuie să-i înveți minte pe oamenii aceștia mărunți.

— Dar dacă nu mă cheamă înapoi ?

— Au să te cheme.

— Dar dacă or să zăbovească prea mult pînă atunci ?

— Au să te cheme ei, curînd Ce naiba ! Un om ca tine nu poate fi înlocuit cu una, cu două. Dacă te întorci singur, domnișoara o să-ți facă mutre, o să te facă să-ți plătești scump pozna, o să-ți impună tot ce i-o trăsni ei prin cap ; și va trebui să i te supui : va trebui să-i cazi în genunchi. Vrei să fii stăpîn sau să fii rob și încă robul cel mai chinuit ? Alege. Cîstit vorbind, te-ai purtat cam ușuratic ; n-ar putea cineva să te creadă îndrăgostit de-a binelea ; dar ce-ai făcut e bun făcut ; și dacă e cu puțință să te alegi cu ceva, nu trebuie să dai înapoi.

— Și spui că ea a plîns ?

— Auzi vorbă. Sigur că a plîns. Dar mai bine să plîngă ea decît să plîngi tu.

— Dar dacă nu mă cheamă înapoi ?

— Îți spun că o să te cheme. Cînd ajung acolo, nu pomenesc o vorbă despre tine, ca și cînd n-ai exista. Ea mă tot sucește cînd pe-o parte, cînd pe alta, și eu mă las în voia ei ; în sfîrșit, mă întrebă dacă te-am văzut ; eu răspund cu nepăsare, cîteodată da, cîteodată nu ; apoi se vorbește despre altceva ; dar nu trece mult și iar se revine la dispariția ta ; se-ntîmplă să aducă vorba despre asta fie tata, fie mama, fi mătușa, fi Agathe, spunînd : „Și cîte n-am făcut noi pentru el ! Cît ne-am frămîntat pentru necazurile lui ! Și dovezile de prietenie arătate de nepoată-mea ! Eu nu știam cum să mă port mai bine cu el ! Și el, cîte jurăminte de prietenie nu ne-a făcut ! Să te mai încoezi în bărbați !... Acum pas de mai deschide ușa celor care vin !... Și să mai crezi în prieteni !“

— Dar Agathe ?

— I-a cuprins deznădejdea, te asigur eu.

— Dar Agathe ?

— Agathe mă trage deoparte și zice : „Cavalere, înțelegi ceva din purtarea prietenului dumitale ? M-ai încredințat de-atîtea ori că sînt iubită ; îl credeai, nici vorbă,

și de ce nu l-ai fi crezut ? Și eu îl credeam...“ Apoi se întrerupe, glasul i se tulbură, ochii i se umezesc... Ei, dar bag de seamă că și tu faci la fel ! N-am să-ți mai spun nimic, hotărât lucru. Văd ce vrei, dar n-am să te las, nici în ruptul capului. Dacă ai făcut prostia să te retragi fără nici o noimă, nu vreau să mai faci încă una ducându-te și aruncându-te de gîtul lor. Trebuie să folosești prilejul ăsta ca să faci un pas înainte în relațiile tale cu domnișoara Agathe ; trebuie ca ea să vadă că nu te ține atît de bine, încît să nu te poată pierde, cel puțin dacă nu-și dă silința să te păstreze. După cîte ai făcut, să mai rămîi la pupatul mîinii ? ! Hai, cavaliere, spune-mi drept, pe conștiința ta, că doar sîntem prieteni și poți să-mi spui fără nici o grijă c-ai vorbi prea multe : e adevărat că n-ai avut nimic de la ea ?

— Nu, nimic.

— Fugi de-aici că minți ; vrei să faci pe delicatul.

— Poate c-aș face, dac-aș avea de ce ; dar îți jur că n-am fericirea să mint.

— E de necrezut, fiindcă, orice s-ar zice, ești destul de isteț. Cum se poate ? N-a avut nici măcar o clipă de slăbiciune ?

— Nu.

— O fi avut ea, dar n-ai băgat tu de seamă și ți-o fi scăpat. Tare mă tem să nu fi fost un pic nătăfleată ; bărbății cinstiți, delicăți și duioși ca tine se întîmplă să fie așa.

— Dar tu, cavaliere, ce învîrtești pe-acolo ?

— Nimic.

— N-ai avut nici o pretenție ?

— Ba să mă ierți, am avut, și încă i-am făcut curte destul de multă vreme ; dar tu ai venit, ai văzut și ai învins. Mi-am dat seama că te privea întruna, iar la mine nu se mai uita deloc ; și am înțeles. Am rămas prieteni buni ; îmi încredințează micile ei gînduri, cîte-

odată îmi urmează sfaturile ; și, din lipsă de ceva mai bun, am primit rolul de subaltern la care m-ai silit.

JACQUES : Dă-mi voie să-ți spun două lucruri, domnule : primul că eu unul n-am izbutit niciodată să-mi spun povestea fără ca un diavol sau altul să mă întreprupă, pe cînd a dumitale merge ca la moară. Așa-i viața : unul aleargă printre mărăcini fără să se înțepe ; altul poate să se uite cît o vrea unde calcă, că tot dă peste mărăcini cînd îi e lumea mai dragă și se întoarce acasă jupuit de viu.

STĂPÎNUL : Nu cumva ți-ai uitat cîntecul : sulul cel mare și ce stă scris în ceruri ?

JACQUES : Celălalt lucru pe care voiam să ți-l spun e că nu-mi iese din cap că domnul cavaler de Saint-Ouin era un mare pungaș ; și că după ce a împărțit banii dumitale cu cămătarii Le Brun, Merval, Mathieu de Fourgeot, sau Fourgeot de Mathieu, și Bridoie, caută să te lege la gard cu țiitoarea lui cu binișorul și în toată legea, bineînțeles, în fața notarului și-a popii, ca să-și mai aibă partea și la nevasta dumitale... Aoleu ! gîtul !...

STĂPÎNUL : Știi ce-ai făcut acum ? Un lucru tare obișnuit și tare nelalocul lui.

JACQUES : Sînt în stare de așa ceva.

STĂPÎNUL : Te plîngi că ești întrerupt mereu și întrerupi și tu.

JACQUES : Asta e urmarea pildei proaste pe care mi-ai dat-o. O mamă vrea să-și facă de cap, dar îi cere fiică-si să fie cuminte ; un tată vrea să fie risipitor, dar îi cere lui fiu-său să fie econom ; un stăpîn vrea...

STĂPÎNUL : Să-și întrerupă sluga, să-l întrerupă cînd are chef și să nu fie întrerupt.

Oare nu ți-e teamă, cititorule, că ai să vezi din nou aici scena de la han, cînd unul striga : „Ai să cobori“ iar celălalt : „Ba n-am să cobor !“ Ce mă oprește să nu te fac s-o auzi : „Am să întrerup“. „Ba n-ai să întrerupi“ ? N-aș avea decît să-l ațîț puțin pe Jacques sau pe stăpînu-său,

și cearta-i gata ; iar o dată începută, cine știe cum se va isprăvi ? Adevărul e însă că Jacques i-a răspuns cu modestie stăpînului său : „Domnule, n-am să te mai întreprup ; vorbesc și eu cu dumneata, după cum mi-ai îngăduit.“

STĂPÎNUL : Treacă de la mine ; dar asta nu-i tot.

JACQUES : Ce altă necuviință am mai putut săvîrși !

STĂPÎNUL : O iei înaintea povestitorului și-i răpești plăcerea pe care nădăjduiește s-o tragă din mirarea ta : așa că, fălindu-te cu o agerime nelalocul ei, ghicind ce voia să spună, lui nu-i mai rămîne decît să tacă, și eu tac.

JACQUES : Ah ! stăpîne !

STĂPÎNUL : Blestemați să fie oamenii deștepți !

JACQUES : N-am nimic împotriva ; dar n-o să fii atît de crud...

STĂPÎNUL : Recunoaște cel puțin că așa ai merita.

JACQUES : Așa e ; dar, cu toate astea, o să te uiți cît e ceasul, o să-ți iei priza de tabac, o să-ți treacă supărarea și-o să-mi spui povestea mai departe.

STĂPÎNUL : Păcătosul ăsta face din mine ce vrea...

La cîteva zile după discuția cu Saint-Ouin, iată-l că se ivește iar pe la mine ; părea triumfător. „Ei, prietene, îmi zice, altă dată o să crezi în profețiile mele ? Ți-am spus eu că noi sîntem cei mai tari, și iată o scrisoare de la mititica : da, o scrisoare, o scrisoare de la ea...”

Scrisoarea era foarte drăgăstoasă ; dojeni, plîngeri et caetera ; și iată-mă din nou poftit la ea acasă.

Cititorule, aici te-ai oprit din citit ; ce s-a întîmplat ? A ! Cred că-nțeleg, ai vrea să vezi scrisoarea. Negreșit că doamna Riccoboni ¹ ți-ar fi arătat-o. Și sînt sigur că-ți pare rău că n-ai văzut scrisoarea pe care doamna de La Pommeraye a dictat-o celor două mironosițe. Deși mi-ar fi fost cu mult mai greu s-o fac decît pe a Agathe, și

¹ Scriitoare pentru care Diderot are multe cuvinte de laudă, dar care a fost o actriță slabă.

nu-mi închipui că am talent cu carul, cred că aş fi scos-o la capăt, dar n-ar fi fost originală ; ar fi semănat cu una din sublimele cuvîntări scrise cu toptanul de Tit Liviu în *Istoria Romei*, sau de cardinalul Bentivoglio în *Războaiele Flandrei*. Asemenea lucruri citeşti cu plăcere, dar îţi destramă iluziile. Un istoric, cînd pune pe seama personajelor lui cuvîntări pe care ele nu le-au ținut, poate să pună pe seama lor şi fapte pe care nu le-au înfăptuit. Te rog, deci, să uiţi scrisorile astea două şi să citeşti mai departe.

STĂPINUL : M-au întrebat din ce pricină am lipsit atîta, şi le-am răspuns ce mi-a trecut atunci prin cap ; s-au mulţumit cu spusele mele, şi toate şi-au reluat mersul obişnuit.

JACQUES : Adică dumneata ți-ai cheltuit banii mai departe, iar treburile amoroase n-au înaintat nici cu un pas măcar.

STĂPINUL : Cavalerul îmi cerea noutăţi şi părea îngrijorat.

JACQUES : Poate că era cu adevărat.

STĂPINUL : De ce crezi ?

JACQUES : De ce ? Fiindcă el...

STĂPINUL : Hai, spune tot.

JACQUES : Nici nu mă gîndesc ; trebuie să-i laşi povestitorului...

STĂPINUL : Îmi pare bine că lecţiile mele îţi sînt de folos... Într-o bună zi cavalerul m-a poftit să facem o plimbare numai noi doi, singuri. Ne-am dus să ne petrecem ziua la ţară. Am plecat de cu zori. Am prînzit şi am cînat la han ; vinul era grozav, şi am băut pe rupte, vorbind despre stăpînire, despre biserică şi despre aventuri amoroase. Niciodată nu-mi arătase cavalerul atîta încredere, atîta prietenie ; mi-a povestit toate întîmplările vieţii lui, cu o sinceritate de necrezut, neascunzîndu-mi nici binele, nici răul. El bea, mă pupa, plîngea de atîta dragoste ; beam îl pupam şi plîngeam şi eu, la rîndul

meu. Dintre toate faptele lui din trecut nu se căia decât de una singură și zicea c-o să aibă remușcări pînă la mormînt.

— Cavaler, i-am spus, destăinuiește-te unui prieten așa o să-ți ușurezi inima. Hai, spune, despre ce-i vorba ? Vreun păcat de nimic, căruia delicatețea ta îi sporește greutatea ?

— Nu, nu, oftă cavalerul plecîndu-și capul pe brațe și acoperindu-și obrajii de rușine ; e o mîrșăvie de neiertat. Mă crezi ? Eu, cavalerul de Saint-Ouin, mi-am înșelat o dată, da, mi-am înșelat prietenul !

— Cum s-au petrecut lucrurile ?

— Vai ! Mergeam amîndoi în aceeași casă, așa cum faci tu și eu. Acolo era o fată ca domnișoara Agathe ; el era îndrăgostit, iar eu eram iubit ; el se ruina cheltuind pentru ea, iar eu mă bucuram de favorurile ei. Și n-am avut niciodată curajul să i-o mărturisesc ; dar dacă am să-l mai întîlnesc vreodată, am să-i spun totul. Taina asta îngrozitoare pe care o port în fundul sufletului mă copleșește, e o povară de care trebuie neapărat să scap.

— N-ar fi rău, cavaler.

— Mă sfătuiești și tu s-o fac ?

— Sigur că te sfătuiesc.

— Și cum crezi c-o să ia prietenul meu lucrurile ?

— Dacă ți-e prieten, dacă e om drept, îți va găsi iertarea în el însuși ; va fi mișcat de sinceritatea și de căința ta ; te va lua în brațe ; ar face ce-aș face și eu în locul lui.

— Așa crezi ?

— Așa cred.

— Și așa te-ai purta ?

— Fără îndoială...

Atunci cavalerul se ridică deodată, pășește spre mine, cu ochii în lacrimi, cu brațele deschise, și zice :

-- Prietene, îmbrățișează-mă.

-- Cum, cavalerie ! zic eu, adică dumneata... ? Eu ? Ticăloasa de Agathe ?

-- Da, prietene ; îți dau cuvîntul înapoi, ești stăpîn să faci cu mine ce vrei. Dacă gîndești, cum gîndesc și eu, că ocara adusă e de neiertat, nu mă ierta : ridică-te, părăsește-mă, iar dac-ai să mă mai vezi vreodată nu te mai uita la mine decît cu silă și lasă-mă cu durerea și rușinea mea. Ah, prietene, dacă ai ști cum îmi stăpînește inima ticăloasa aia mică. M-am născut om de treabă ; dă-ți seama cît m-a făcut să sufăr rolul rușinos la care m-am coborît. De cîte ori nu mi-am întors ochii de la ea, ca să mă uit la tine, gemînd din pricina trădării ei și a mea. E uluitor că n-ai băgat niciodată de seamă...

Între timp, ascultînd spusele cavalerului, eu stăteam nemișcat ca un Terme¹ pietrificat. Am exclamat :

-- Ah ! nemernica ! Ah, cavalerie, tu, tocmai tu, prietenul meu !

-- Da, am fost, și mai sînt încă, fiindcă folosesc, ca să te scot din ghearele creaturii ăsteia, o taină care e mai mult a ei decît a mea. Sînt deznădăjduit că n-ai căpătat nimic care să te despăgubească de tot ce-ai făcut pentru ea. (Aici Jacques începu să rîdă și să fluiera.)

Păi ăsta e *Adevărul în vin*, de Collé², vei spune. Nu știi ce vorbești, cititorule ; tot căutînd să faci pe deșteptul, nu ești decît un dobitoc. Întîlnești atît de pușin adevărul în vin, încît se poate spune, dimpotrivă : falsitatea e în vin. Ți-am spus o grosolănie ; îmi paré rău și-ți cer iertare.

STAPINUL : Încetul cu încetul, mînia mi s-a potolit, L-am îmbrățișat pe cavaler ; el s-a așezat iar pe scaun, cu coatele rezemate de masă, acoperindu-și ochii cu palmele ; nu cuteza să mă privească.

¹ După mitologia romană, zeitate ocrotitoare a hotarelor și înfățișată uneori sub forma unui stîlp pe care era așezat un bust.

² Charles Collé (1709—1783) — autor dramatic francez.

JACQUES : Cît de mîhnit trebuie să fi fost ! Și ai avut măcar bunătatea să-l mîngîi ?... (Și Jacques începu iar să fluiera.)

STĂPÎNUL : Mi s-a părut cel mai nimerit să mă fac că iau lucrurile în glumă. La fiecare vorbă veselă, cavalerul îmi spunea uimit :

— Nu mai există om ca tine ; n-ai pereche ; prețuiești de-o sută de ori cît mine. Eu nu cred să fi avut tăria sau mărinimia să-ți iert asemenea ocară, și tu glumești ; e nemaipomenit ! Prietene, ce-aș putea face ca să-ndrept răul ?... Ah ! Nu, nu, asta nu se poate îndrepta. Niciodată, niciodată n-am să uit nici crima mea și nici bunătatea ta ; au săpat două urme adînci, pe care le port aici. Pe una am să mi-o amintesc ca să mă disprețuiesc, pe cealaltă ca să te admir, ca să-mi sporesc prietenia față de tine.

— Hai, cavalerie, nu te mai gîndi la asta ; faci prea mult caz și de fapta ta, și de a mea. Să bem mai bine în sănătatea ta. Sau, cavalerie, hai să bem în sănătatea mea dacă nu vrei în a ta...

Încetul cu încetul, cavalerul prinse curaj. Îmi povesti toate amănuntele trădării lui, acoperindu-se singur cu ocările cele mai aspre ; îi făcu harcea-parcea și pe fată, și pe mamă, și pe tată, și pe mătușă, și întreaga familie, pe care mi-o înfățișă ca pe o haită de ticăloși nedemni de mine, dar cu totul demni de el ; astea sînt chiar vorbele lui.

JACQUES : Iată de ce le sfătuiesc eu pe femei să nu se culce cu oameni care se îmbată. Nu-l disprețuiesc mai puțin pe cavalerul dumitale pentru trîncăneala lui în dragoste decît pentru fățarnicia lui în prietenie. Ce naiba ! N-avea decît să fie om cinstit... și să vorbească de la început... Dar să știi, domnule, eu stărui să cred că e-un golan, o pușlama fără pereche. Nu știu cum o să se sfîrșească întîmplarea ; dar tare mă tem că iar te înșală, chiar în clipa în care, chipurile, îți deschide ochii. Scoate-mă și pe

mine, și ieși și dumneata, cît mai repede, din hanul ăsta și din tovărășia unui astfel de om...

După ce vorbi așa, Jacques își duse plosca la gură, uitînd că nu mai avea în ea nici ceai de mușetel, nici vin. Stăpînul începu să rîdă. Jacques tuși un sfert de ceas fără întrerupere. Stăpînul își scoase ceasul și tabachera și își continuă povestirea pe care aș întrerupe-o, dacă n-ai nimic împotrivă, măcar ca să-l fac pe Jacques să turbeze, dovedindu-i că nu stătea scris în ceruri, după cum credea, că el va fi mereu întrerupt, iar stăpînu-său nu va fi niciodată.

STĂPÎNUL : *către cavalier* : După toate cîte mi-ai spus, nădăjduiesc că n-ai să-i mai vezi de-acum înainte.

— Eu să-i revăd ?... Mi se frînge inima doar că plec fără să mă răzbun. Au trădat, au tras pe sfoară, au batjocorit, au despuiat un om cumsecade ; s-au folosit de patima și de slăbiciunea unui alt om cumsecade, căci îndrăznesc încă să mă socotesc astfel, ca să-l mine într-un șir întreg de grozăvii ; au îmboldit doi prieteni să se urască și poate chiar să se strîngă de gît unul pe altul, căci la urma urmei, dragul meu, recunoaște că de mi-ai fi descoperit uneltirile ticăloase, brav cum ești, te-ar fi apucat o asemenea furie...

— Nu, n-aș fi mers pînă acolo. De ce-aș fi făcut-o ? Și pentru cine ? Pentru un păcat pe care oricine l-ar fi putut săvîrși ? Mi-e nevastă ? Și chiar dacă mi-ar fi ? Mi-e fiică ? Nu ; e o mică destrăbălată ; și-ți închipui că pentru una ca ea... Hai, prietene, dă-o-ncolo și să bem. Agathe e tînără, zglobie, albă, dolofană, durdulie ; stă carnea pe ea, piatră, nu-i așa ? Și are pielea neasemuit de dulce. Trebuie să fie grozav s-o ai, și-mi închipui că ai fost destul de fericit în brațele ei, ca să-ți uiți de prieteni.

— Te asigur că dacă nureii cuiva și plăcerea ar putea ușura un păcat, nimeni pe lume n-ar fi mai puțin vinovat decît mine.

— Ia stai, cavalerie, că dau înapoi ; îmi retrag iertarea și vreau să pun o condiție, ca să-ți uit trădarea.

— Vorbește, prietene, poruncește, spune : să mă arunc pe fereastră, să mă spînzur, să mă înec, să-mi înfig un cuțit în piept ?...

Și, cît ai clipi, cavalerul ia un cuțit de pe masă, își desface gulerul, își deschide cămașa și, cu privirile rătăcite, își repede cu mîna dreaptă cuțitul la încheietura umărului stîng, părăind că nu așteaptă decît porunca mea ca să-și ia viața așa cum făceau cei vechi.

— Nu de asta e vorba, cavalerie, lasă-ncolo rabla de cuțit.

— Nu-l las, fiindcă merit ; un semn de la tine, și...

— Îți spun să lepezi rabla de cuțit ; nu-ți cer atîta, ca să te iert...

Cu toate astea, vîrfurile cuțitului se afla tot deasupra claviculei stîngi ; îi prind mîna, smulg cuțitul și i-l arunc cît colo, apoi, apropiindu-i sticla de pahar și umplîndu-i-l, îi zic :

— Hai să bem întîi ; și-o să afli pe urmă ce cumplită condiție pun ca să te iert. Va să zică, Agathe e plină de nuri și voluptuoasă ?

— Ah ! prietene, de ce n-o cunoști și tu așa cum o cunosc eu ?

— Așteaptă să ni se aducă o sticlă de șampanie și-apoi o să-mi povestești una din nopțile tale. Trădătorule drag, numai după aceea am să te iert. Hai, începe ; nu m-auzi ?

— Ba te-aud.

— Ți se pare prea aspră condiția mea ?

— Nu.

— Ai căzut pe gînduri ?

— Mă gîndesc !

— Ce ți-am cerut ?

— Povestea uneia din nopțile mele petrecute cu Agathe.

— Așa e.

Între timp, cavalerul mă tot măsură din cap pînă-n picioare și-și spunea sieși : „Are aceeași statură și-i aproape de aceeași vîrstă cu mine ; și chiar dacă ar fi vreo deosebire oarecare, pe întuneric, închipuindu-și că aș fi eu, ea n-ar bănuî nimic...”

— La ce te gîndești, cavaliere ? Doar paharul ți-e plin ; de ce nu începi ?

— Mă gîndesc, prietene ; m-am gîndit, gata : îmbrățișează-mă, o să fim răzbunați, da, o să fim. E o mîrșăvie din partea mea ; și dacă mie nu-mi face nici o cinste, apoi pungășoica aia mică o merită din plin. Îmi ceri să-ți povestesc una din nopțile petrecute cu ea ?

— Da ; îți cer oare prea mult ?

— Nu ; dar dacă în locul unei povești, ți-aș da chiar o noapte ?

— Ar fi ceva mai bine.

(Jacques începe să fluiera.)

Cavalerul scoate îndată două chei din buzunar, una mică și alta mare.

— Cea mică, zice el, e de la ușa din stradă, cea mare e de la anticamera Agatheî ; iată-le, sînt amîndouă în slujba ta. Să-ți spun cum am făcut eu zilnic, de vreo șase luni încoace ; să faci și tu întocmai. După cum știi, ferestrele ei dau spre drum. Cît timp le văd luminate, mă plimb pe afară. Un ghiveci cu busuioc pus la vedere e semnalul nostru de înțelegere ; atunci mă apropiu de intrare, deschid ușa, intru, încui la loc, urc treptele cît pot mai încet, ocolesc prin coridorul cel mic din dreapta ; prima ușa la stînga în coridorul ăsta e ușa ei, după cum știi. Deschid ușa cu cheia cea mare, trec în odăița din stînga, unde găsesc o mică lampă de noapte, la lumina căreia mă dezbrac în voie. Agathe lasă ușa camerei întredeschisă ; trec și mă duc s-o întîlnesc în pat. Înțelegi ?

— Foarte bine !

— Fiindcă ceilalți dorm în odăile din preajmă, noi tăcem.

— Și-apoi cred că aveți de făcut ceva mai plăcut decît să stați la taifas.

— La caz de nevoie, pot să sar din pat și să mă încui în odăiță, dar asta nu mi s-a întîmplat încă niciodată. De obicei, ne despărțim cam pe la patru dimineța. Dacă plăcerea sau odihna ne face să întîrziem, ne sculăm amîndoi odată ; ea coboară, eu rămîn în odăiță, mă îmbrac, citesc, mă odihnesc, aștept să se facă ora de vizită. Apoi cobor, salut, o îmbrățișez, ca și cum abia atunci aș fi sosit.

— La noapte ești așteptat ?

— Sînt așteptat în fiecare noapte.

— Și-mi lași mie locul ?

— Din toată inima. Nu-mi pare rău că alegi noaptea în locul povestirii ; dar aș vrea tare mult să...

— Hai, spune ; sînt puține lucrurile pe care m-aș da înapoi să le fac pentru a te îndatora.

— Aș vrea să rămîi în brațele ei pînă la ziuă ; atunci am să vin eu să vă prind asupra faptului.

— A, nu, cavalerie, ar fi o răutate prea mare.

— Răutate prea mare ? Nu sînt eu chiar atît de rău pe cît mă crezi. Mai întîi am să mă dezbrac în odăiță.

— Zău, cavalerie, năzdrăvan mai ești ! Și apoi nu se poate : dacă-mi dai cheile mie, tu n-o să le mai ai.

— Ce prost ești !

— Ba mi se pare că nu prea.

— De ce n-am intra amîndoi odată ? Tu o să te duci la Agathe ; eu am să rămîn în odăiță pînă ce-o să-mi dai un semnal, asupra căruia ne vom înțelege.

— Pe cîntea mea, mi se pare atît de hazliu, atît de trăsnet, că abia mă abțin să nu primesc. Dar dacă stau să socotesc bine, mi-ar place mai mult să las farsa asta pentru una din nopțile următoare.

— A, înțeleg, ai de gînd să ne răzbunăm de mai multe ori.

— Dacă n-ai nimic împotrivă.

— S-a făcut.

JACQUES : Cavalerul dumitale mă face să nu mai înțeleg nimic. Îmi închipuiam că...

STĂPINUL : Îți închipuiai ?

JACQUES : Nu, domnule, poți continua.

STĂPINUL : Am băut, am spus o sută de năzbîtii, și despre noaptea care se apropia, și despre cele ce aveau să urmeze, și despre aceea cînd Agathe se va găsi între cavaler și mine. Cavalerul redevenise încîntător de vesel, și convorbirea noastră nu era deloc tristă. Mi-a dat și niște povește pentru purtarea în timpul nopții, care nu erau toate la fel de ușor de urmat ; dar după un lung șir de nopți bine folosite eram în stare, chiar din prima noapte, să nu-l fac de rîs pe cavaler, oricît de neasemuit s-ar fi pretins el, și de-aici începură amănuntele nesfîrșite despre talentele, desăvîrșirile și priceperea Agathei într-ale dragostei. Cavalerul adăuga, cu o artă de necrezut, beția patimii la beția vinului. Clipa aventurii sau a răzbunării mi se părea că se lasă prea mult așteptată ; ne-am ridicat, totuși, de la masă. Cavalerul plăti ; era pentru prima dată cînd se întîmpla asta. Ne-am urcat în trăsură ; eram beți amîndoi ; vizitiul și valeții noștri erau și mai beți decît noi.

Ce m-ar împiedica, cititorule, să trîntesc vizitiul, caii, trăsura, stăpînii și valeții într-o rîpă ? Dacă te sperie rîpa, atunci ce m-ar împiedica să-i aduc vii și nevătămați în oraș, unde aș face trăsura lor să se lovească de o altă trăsură, în care aș pune alți tineri beți ? Ar fi rost de ocări, de o ceartă, de săbii trase din teacă, de o încăierare în toată regula. Și ce m-ar împiedica, dacă nu-ți plac încăierările, să pună în locul acestor tineri pe domnișoara Agathe și pe una din mătușile ei ? Dar nu s-a întîmplat nimic din toate astea. Cavalerul și stăpînul lui Jacques ajung la Paris. Stăpînul îmbracă veșmintele cavalerului. E miezul nopții ; se găsesc sub ferestrele Agathe ; lumina se stinge ; ghiveciul cu busuioc e la locui lui. Cei doi

mai dau o raită de la un capăt la altul al străzii, cavalerul reamintindu-i prietenului său lecția. Apoi se apropie de poartă ; cavalerul deschide, îl vîră pe stăpînul lui Jacques, păstrează cheia de la ușa de-afară, pleacă ; și acum, după amănuntele acestea date pe scurt, să-l lăsăm pe stăpînul lui Jacques să ia din nou cuvîntul.

— Casa îmi era cunoscută ; urc în vîrful picioarelor, descui ușa de la coridor, o încui la loc, intru în odăiță, unde găsesc mica lampă de noapte ; mă dezbrac ; ușa camerei era întredeschisă ; trec ; mă îndrept înspre alcovul unde Agathe nu adormise încă. Dau perdelele la o parte și pe dată simt două brațe goale cuprinzîndu-mă și trăgîndu-mă spre pat ; mă las în voia lor, mă culc, sînt copleșit de mîngîieri, le înapoiez și eu. Iată-mă cel mai fericit muritor din lume ; și mai sînt și acum, cînd...

...cînd stăpînul lui Jacques observă că Jacques dormea sau se prefăcea că doarme :

— Dormi ! strigă el. Dormi, marțafoiule, în momentul cel mai interesant al povestirii mele !...

Și totuși la momentul ăsta îl pîndea Jacques să ajungă.

— Ai să te trezești ?

— Nu cred.

— De ce ?

— Păi, dacă mă trezesc eu, s-ar putea să mi se trezească și boala de gît, și cred că-i mai bine să ne odihnim amîndoi...

Și iată-l pe Jacques lăsîndu-și capul să-i pice în piept.

— O să-ți frîngi gîtul.

— Nici vorbă că da, dacă așa stă scris ; dumneata nu ești în brațele domnișoarei Agathe ?

— Ba da.

— Și te simți bine acolo ?

— Foarte bine.

— Atunci rămîi unde ești.

— Îți convine să-mi spui să rîmîn.

— Rămii-măcar pînă aflu povestea plasturelui lui Desglands.

STĂPÎNUL : Te răzbuni, trădătorule.

JACQUES : Şi chiar dac-ar fi așa, stăpîne, după ce mi-ai tăiat povestea dragostei mele prin o mie de întrebări şi prin tot atîtea toane, fără să auzi măcar un murmur din partea mea, n-aş putea să te rog şi eu s-o întrerupi pe-a dumitale, ca să-mi spui povestea plasturelui bunului Desglands, faţă de care sînt atît de îndatorat, fiindcă m-a scos de la felcer în clipa cînd, nemaiavînd bani, nu ştiam ce să mă fac, şi la el am cunoscut-o pe Denise, Denise fără de care nu ţi-aş fi spus o vorbă în tot timpul călătoriei noastre ? Stăpîne, dragă stăpîne, spune-mi te rog povestea plasturelui lui Desglands ; poţi s-o spui în cît de puţine cuvinte ţi-o plăcea, că aţipeala care m-a cuprins tot o să se-mprăştie, şi poţi fi sigur că voi asculta cu toată luarea-aminte.

STĂPÎNUL (*înalţînd din umeri*) : În vecinătatea lui Desglands trăia o văduvă încîntătoare, care se aseamăna în multe privinţe cu o curtezană vestită din secolul trecut. Cuminte din chibzuinţă, desfrînată din fire, părăindu-i rău a doua zi de prostia făcută în ajun, şi-a petrecut toată viaţa trecînd de la plăceri la remuşcări şi de la remuşcări la plăceri, fără ca deprinderea plăcerii să-i înăbuşe remuşcărilor, fără ca obişnuinţa remuşcărilor să-i înăbuşe pofta de plăceri. Eu am cunoscut-o în ultimele ei clipe ; spunea că scapă, în sfîrşit, de doi mari vrăjmaşi. Soţul ei, îngăduitor faţă de singurul păcat pentru care ar fi putut-o mustra, a compătimit-o cît timp a trăit şi a regretat-o multă vreme după ce a murit. Sustinea, că ar fi fost la fel de caraghios să-şi împiedice nevasta să iubească, pe cît ar fi fost dacă ar fi împiedicat-o să bea. Îi ierta sumedenia de cuceriri, pentru gustul delicat de care ea dădea dovadă în alegerea curtezanilor. Femeia asta n-ar fi primit nici în ruptul capului curtea unui neghiob sau a unui ticălos : favorurile ei au fost întotdeauna

răspłata talentului sau a cinstei. A spune despre un bărbat că era sau că fusese ibovnicul ei însemna să depui mărturie asupra marilor lui merite. Fiindcă se știa ușuratică, ea nu se lega să fie credincioasă. „În viața mea n-am făcut decît un singur jurămint fals, spunea ea : cel făcut prima dată“. Îi rămîneau prieten și dacă pierdea simțămîntul avut față de ea și dacă-și pierdea ea simțămîntul pe care i-l inspiraseși. Niciicînd n-a existat pildă mai grăitoare a contrastului dintre un suflet cinstit și niște moravuri desfrîmate. Nu s-ar fi putut spune că femeia asta a avut moravuri ; și trebuia să mărturisești, totuși, că greu s-ar fi putut găsi o ființă mai cinstită. Duhovnicul ei o vedea rareori la picioarele altarului ; dar îi găsea oricînd punga deschisă pentru săraci. Despre religie și despre legi spunea, în glumă, că sînt o pereche de cîrji care nu trebuiesc răpitate celor cu picioare slabe. Femeile, care se temeau s-o aibă prietenă din pricina soților, o doreau pentru copiii lor.

JACQUES (*după ce spuse printre dinți* : „O să-mi plătești tu portretul ăsta blestemat,“ *adăugă*) : Ai fost îndrăgostit de femeia asta ?

STĂPINUL : Aș fi fost, fără îndoială, dacă nu s-ar fi grăbit Desglands să mi-o ia înainte. Desglands își pierdu mințile...

JACQUES : Domnule, oare povestea plasturelui și aceea a dragostei lui Desglands sînt atît de legate una de alta, încît nu pot fi despărțite ?

STĂPINUL : Ba pot fi despărțite ; plasturele este doar un incident, pe cînd povestea cuprinde tot ce s-a petrecut în vremea cînd se iubeau.

JACQUES : Și s-au petrecut multe lucruri ?

STĂPINUL : Multe.

JACQUES : În cazul ăsta, dacă o să-l lungești pe fiecare așa cum ai lungit portretul eroinei, n-o să mai terminăm nici pînă la paștile cailor, și s-a zis cu povestea dragostei mele și a dumitale.

STĂPINUL : Ascultă, Jacques, de ce mă zăpăcești ?
N-ai văzut la Desglands un copilăș ?

JACQUES : Unul răutăcios, neobrăzat și bolnăvicios ?
Ba da, l-am văzut.

STĂPINUL : E copilul din flori al lui Desglands și al frumoasei văduve.

JACQUES : Țîncul ăsta o să-i dea multă bătaie de cap.
Și cum e singurul lui copil, sînt motive serioase să nu iasă din el decît o secătură ; știe că va fi bogat, deci încă un motiv serios să nu ajungă decît o secătură.

STĂPINUL : Și, cum e bolnăvicios, nu-l învață nimic ; nu-l strunește, nu i se împotrivește la nimic ; iată al treilea motiv serios ca să nu ajungă decît o secătură.

JACQUES : Într-o noapte, dracul de copil a început să zbiere ca din gură de șarpe. Se sperie toți ai casei ; dau fuga. El vrea să se trezească taică-său.

— Tăticu doarme.

— N-are a face ; vreau eu să se scoale, așa vreau, așa vreau...

— E bolnav.

— N-are a face ; trebuie să se scoale, așa vreau, așa vreau...

Desglands e trezit ; își pune haltul pe umeri, sosește.

— Iată-mă că am venit, micuțule. Ce vrei ?

— Vreau să fie aduși aici.

— Cine ?

— Toți cîți sînt în castel.

Sînt aduși toți ; stăpîni, slugi, străini, cei care mîncau acolo ; Jeanne, Denise, eu cu genunchiul meu bolnav, toți, în afară de-o bătrînă portăreasă neputincioasă, căreia i se dăduse un adăpost într-o cocioabă cam la un sfert de leghe de castel. Țîncul vrea să se ducă cineva după ea.

— Copile, e miezul nopții.

— Așa vreau, așa vreau.

— Știi doar că locuiește departe.

— Așa vreau, așa vreau.

— Știi doar că e bătrână și că n-ar putea umbla.

— Așa vreau, așa vreau.

Trebuî ca biata portăreasă să vină ; mai bine zis fu adusă, căci decît să facă drumul singură, mai bine ar fi mîncat țărînă. După ce ne-am adunat cu toții, puștiul vru să fie dat jos din pat și îmbrăcat. Iată-l dat jos și îmbrăcat. Apoi vru să trecem toți în salonul cel mare, iar el să fie pus în jilțul cel mare al lui tătîcu. S-a făcut și asta. Are chef să jucăm hora în jurul lui, și noi începem să jucăm hora. Dar cu adevărat de necrezut e ce s-a întîmplat după asta...

STĂPINUL : Cred că de rest o să mă scutești.

JACQUES : Nu, nu, domnule, o să auzi și restul... Doar nu-ți închipui că poate cineva să-mi facă un portret al mamei lung cît o zi de post și să scape nepedepsit...

STĂPINUL : Jacques, te fac praf.

JACQUES : Cu atît mai rău pentru dumneata.

STĂPINUL : Ți-a rămas la inimă lungul și plictisitorul portret al văduvei ; dar cred că mi l-ai răsplătit îndeajuns cu lunga și plictisitoare povestire a toanei copilului.

JACQUES : Dacă așa crezi, spune mai departe povestea tatălui ; dar fără portrete, stăpîne ; urăsc de moarte portretele.

STĂPINUL : De ce le urăști ?

JACQUES : Fiindcă sînt atît de puțin fidele, încît, dacă din întîmplare te întîlnești cu originalele, nu le recunoști deloc. Povestește-mi faptele, repetă-mi vorbă cu vorbă spusele, și-am să-mi dau curînd seama cu ce fel de om am de-a face. O vorbă sau un gest mi-au dezvăluit uneori mai mult decît trîncăneala unui oraș întreg.

STĂPINUL : Într-o zi, Desglands...

JACQUES : Cînd dumneata lipsești de acasă, intru cîteodată în bibliotecă și iau vreo carte ; de obicei aleg o carte de istorie.

STĂPINUL : Într-o zi, Desglands...

JACQUES : O răsfoiesc sărînd peste toate portretele.

STĂPINUL : Într-o zi, Desglands...

JACQUES : Iartă-mă, stăpîne, îmi dădusem drumul și trebuia să merg pînă la capăt.

STĂPINUL : Și-ai ajuns ?

JACQUES : Am ajuns.

STĂPINUL : Într-o zi, Desglands o pofti la masă pe frumoasa văduvă, împreună cu alți boierași de prin împrejurimi. Domnia lui Desglands se apropia de sfîrșit ; și printre oaspeți se afla unul către care începuse să încline nestatornicia ei. Erau cu toții la masă, Desglands și rivalul lui ștînd unul lîngă altul, în fața frumoasei văduve. Desglands își folosi toată istețimea ca să însușească discuțiile ; îi spunea văduvei vorbele cele mai curtenitoare ; dar ea, cu gîndul în altă parte, n-auzea nimic și-și ținea privirea ațintită asupra rivalului. Desglands avea în mîna un ou proaspăt ; un tremur pricinuit de gelozie îl face să încleșteze pumnul, iar oul, țîșnind din coajă, se împrăstie pe obrajii vecinului. Acesta ridică mîna. Desglands îi prinde pumnul, îl oprește și-i șoptește la ureche : „Domnule, socotesc că l-am primit...” Se lasă o tăcere adîncă ; frumoasei văduve i se face rău. Ospățul a fost scurt și trist. Cînd s-au ridicat de la masă, ea i-a chemat pe Desglands și pe rivalul lui într-o încăpere separată ; și a făcut tot ce cuviința îngăduie unei femei să facă pentru a-i împăca ; i-a rugat, a plîns, a leșinat, dar serios ; îi strîngea mîinile lui Desglands, își întorcea ochii muiați în lacrimi spre celălalt. Unuia îi zicea : „Spui că mă iubești !...” celuilalt : „Spui că m-ai iubit !...”, iar amîndurora : „Și îmi vreți pieirea, vreți să mă faceți de rîs, să mă faceți urîță și disprețuită în tot ținutul ! Oricare dintre voi îi va lua viața rivalului, să știe că eu n-am să-l mai revăd niciodată ; n-o să-mi mai poată fi nici prieten, nici iubit ; îi făgăduiesc o ură care nu mi se va stinge decît odată cu moartea...” Apoi iar o apuca leșinul, și leșinînd spunea : „Bărbați fără inimă, scoateți-vă spadele și împlîntați-le în sînul meu ; dacă în clipa

morții v-aș vedea îmbrățișându-vă, mi-aș da su-
fletul fără părere de rău..." Desglands și rivalul său stăteau
neclintiți sau îi dădeau ajutor cînd o apuca leșinul și
cîteva lacrimi le picurau din ochi. În cele din urmă, au
trebuit să se departă. Frumoasa văduvă a fost dusă acasă
mai mult moartă decît vie.

JACQUES : Ia spune, domnule, ce nevoie aveam eu
de portretul femeii ăsteia ? N-aș fi știut acum la fel de
bine ce mi-ai spus ?

STĂPINUL : A doua zi, Desglands se duse în vizită la
frumoasa lui necredincioasă ; acolo își întîlni rivalul. Și
care n-a fost mirarea rivalului și a văduvei văzîndu-l
pe Desglands cu obrazul drept acoperit cu un cerc mare
de mătase neagră.

— Ce-i asta ? întrebă văduva.

DEGLANDS : Nu-i nimic.

RIVALUL SĂU : O mică inflamație. ?

DEGLANDS : O să-mi treacă.

După ce mai stătura puțin de vorbă, Desglands plecă
și, ieșind, îi făcu un semn rivalului, care îl înțelese pe
deplin. Acesta coborî și, ajunși în stradă, apucară unul
într-o parte, celălalt în cealaltă parte ; se reîntîlniră în
dosul grădinilor frumoasei văduve, se bătură, și rivalul
lui Desglands rămase la pămînt, rănit grav, dar nu mortal.
În timp ce rănitul e dus acasă, Desglands se întoarce la
văduva lui, se așază și mai stă puțin de vorbă despre
întîmplarea din ajun. Ea îl întreabă ce înseamnă benghiul
urias și caraghios care îi acoperă obrazul. El se ridică,
se uită în oglindă. „Într-adevăr, îi răspunde, îl găsesc
și eu cam prea mare..." Desglands ia foarfecele doamnei,
își desprinde peticul de mătase, îl îngustează cu un deget
sau două, îl pune la loc și o întrebă pe văduvă :

— Cum îți par acum ?

— Cu un deget sau două mai puțin caraghios decît
înainte.

— Tot e ceva.

Rivalul lui Desglands se vindecă. Urmează al doilea duel, din care tot Desglands iese învingător ; și așa, de vreo cinci sau șase ori la rînd ; și de fiecare dată Desglands își îngustează peticul de mătase, cite un pic, punîndu-și-l apoi la loc, pe obraz.

JACQUES : Și cum s-a terminat aventura ? Cînd m-au dus la castelul lui Desglands, mi se pare că el nu mai purta peticul negru.

STĂPINUL : Nu-l mai purta. Sfîrșitul aventurii a fost moartea frumoasei văduve. Faptul că s-a chinuit atîta i-a distrus pînă la urmă sănătatea, și așa destul de șubredă.

JACQUES : Dar Desglands ?

STĂPINUL : Într-o zi, pe cînd ne plimbam împreună, el a primit un bilet, l-a desfăcut și a spus : „Era o ființă foarte de treabă, dar n-aș putea fi mîhnit că a murit...” Și, pe loc, și-a smuls de pe obraz ce-i mai rămăsese din peticul negru, ajuns după atîtea ajustări aproape de mărimea unui benghi obișnuit. Iată povestea lui Desglands. Ești mulțumit, Jacques ? Și pot nădăjdui că vei asculta povestea dragostei mele sau măcar vei spune mai departe povestea dragostei tale ?

JACQUES : Nici una, nici alta.

STĂPINUL : Pentru care motiv ?

JACQUES : Păi fiindcă e prea cald, eu sînt ostenit, locșorul ăsta e foarte plăcut, sub copacii de colo vom avea umbră și, răcorindu-ne pe malul gîrlei, ne-om odihni.

STĂPINUL : N-am nimic împotriva ; dar guturaiul tău ?

JACQUES : Mi se trage de la căldură ; și, cum spun medicii, cui pe cui scoate.

STĂPINUL : Ceea ce e adevărat pentru lucrurile suflești, ca și pentru cele trupești. Am băgat de seamă ceva destul de ciudat : că nu există nici o maximă morală din care să nu se facă un aforism pentru medicină ; și că, tot așa, puține sînt aforismele medicinei din care să nu se poată face o maximă morală.

JACQUES : Așa trebuie să fie.

Amîndoi descalecă și se tolănesc pe iarbă ; Jacques îi zice stăpînului său :

— Veghezi sau dormi ? Dacă veghezi, dorm eu ; dacă dormi dumneata, veghez eu.

Stăpînul îi zice :

— Dormi, dormi liniștit.

— Va să zică, mă pot bizui că vei veghea ? Fiindcă de data asta am putea pierde doi cai.

Stăpînul își scoate ceasul și tabachera. Jacques se pornește pe somn ; dar se trezește mereu, tresărind și plesnindu-și palmele una de alta, în vînt. Stăpînul său îi zice :

— Cu cine naiba te lupți ?

JACQUES : Cu muștele și cu țîntării. Tare-aș vrea să aflu la ce-or fi folosind lighioanele astea supărătoare.

STĂPÎNUL : Și, fiindcă nu știi, îți închipui că nu sînt de nici un folos ? Natura n-a făcut nimic nefolositor și de prisos.

JACQUES : Cred și eu ; odată ce un lucru este, înseamnă că trebuie să fie.

STĂPÎNUL : Cînd ai prea mult sînge sau ai sînge stricat, ce faci ? Îl chemi pe felcer și el îți scoate două sau trei lighenașe. Ei bine, țîntării ăștia de care te plîngi sînt un stol de felceri înaripați care vin să te înțepe cu lanțetele lor și să-ți ia sînge, picătură cu picătură.

JACQUES : Da, numai că mi-l iau anapoda, fără să știe dacă am prea mult sau prea puțin. Ia cheamă un of-ticos aici și-ai să vezi dacă micuții felceri înaripați n-au să-l piște și pe el. Nu se gîndesc decît la ei, și totul în natură se gîndește la sine și numai la sine. Ce-are a face că le dăunezi altora, dacă ție ți-e bine ?...

Apoi plesnea iar aerul cu palmele și zicea :

— Lua-i-ar dracu de felceri înaripați și mititei !

STĂPINUL : Jacques, cunoști fabula cu Garo¹ ?

JACQUES : Da.

STĂPINUL : Cum o găsești ?

JACQUES : Proastă.

STĂPINUL : Ușor de zis.

JACQUES : Și ușor de dovedit. Dacă în locul ghindelor, în stejar ar fi crescut dovleci, crezi că bietul Garo s-ar mai fi culcat sub un stejar ? Și de vreme ce nu s-ar fi culcat sub un stejar, i-ar mai fi păsat lui, pentru salvarea nasului, dacă din stejar cad dovleci sau ghinde ? Fabule din astea să citești copiilor dumitale.

STĂPINUL : Nu-mi dă voie un filozof cu un nume ca al tău².

JACQUES : Păi fiecare își are părerile lui, iar Jean-Jacques nu e Jacques.

STĂPINUL : Cu atât mai rău pentru Jacques.

JACQUES : Cine poate ști de-i mai rău ori mai bine, pînă nu ajunge la ultimul cuvînt al ultimului rînd de pe fila pe care o ocupă în marele hrisov ?

STĂPINUL : La ce te gîndești ?

JACQUES : Mă gîndesc că, în timp ce dumneata îmi vorbeai, iar eu îți răspundeam, dumneata îmi vorbeai fără să vrei, iar eu îți răspundeam tot fără să vreau.

STĂPINUL : Și apoi ?

JACQUES : Apoi ? Că eram amîndoi niște mașini vii, care gîndesc.

STĂPINUL : Și acum ce vrei ?

JACQUES : Pe cîntea mea ; acum e tot la fel. Și în amîndouă mașinile se mișcă o rotiță în plus.

STĂPINUL : Și rotița asta... ?

JACQUES : Să mă ia naiba dacă pot să cred că se mișcă fără să aibă o cauză. Căpitanul meu zicea : „Gă-

¹ E vorba de fabula lui La Fontaine *Ghinda și dovleacul*.

² E vorba de Jean-Jacques Rousseau.

seşte o cauză şi o să urmeze îndată un efect ; dintr-o cauză slabă — un efect slab ; dintr-o cauză vremelnică — un efect vremelnic ; dintr-o cauză care se întrerupe şi reîncepe — un efect aşijderea ; dintr-o cauză stăvilită — un efect domolit ; dintr-o cauză oprită — un efect nul“

STĂPINUL : Eu însă parcă simt înlăuntrul meu că sînt liber, aşa cum simt că gîndesc.

JACQUES : Căpitanul meu zicea : „Asta simţi acum, cînd nu vrei nimic ; dar dacă ai vrea să te arunci din şa, în goana calului ?“

STĂPINUL : Află că m-aş arunca.

JACQUES : Şi ai face-o cu dragă inimă, fără să stai deloc pe gînduri, cu aceeaşi plăcere cu care ai descăleca la uşa unui han ?

STĂPINUL : Nu tocmai aşa ; dar ce-are a face, din moment ce mă arunc şi dovedesc că sînt liber.

JACQUES : Căpitanul meu zicea : „Cum ! nu-ţi dai seama că, dacă nu te contraziceam eu, nu ţi-ar fi trăsnet niciodată prin minte să-ţi frîngi gîtul ? Deci eu sînt acela care te apuc de picioare şi te arunc jos din şa. Iar prin căderea dumitale, dacă dovedeşti ceva, apoi nu dovedeşti că eşti liber, ci că eşti Țicnit.“ Şi mai zicea căpitanul meu că cine foloseşte libertatea fără rost nu dovedeşte altceva decît că e un adevărat maniac.

STĂPINUL : Asta e prea tare pentru mine ; dar, în ciuda căpitanului tău şi în ciuda ta, eu tot am să cred că vreau cînd vreau.

JACQUES : Păi dacă eşti şi ai fost totdeauna stăpîn pe voinţa ta, de ce n-ai chef acum să iubeşti o maimuţică ? Şi de ce n-ai încetat s-o mai iubeşti pe Agathe de cîte ori ai vrut ? Trei sferturi din viaţă, stăpîne, ni le petrecem voidind, dar nesăvîrşind.

STĂPINUL : Ai dreptate.

JACQUES : Şi săvîrşind fără să vrem.

STĂPINUL : Poţi să mi-o dovedeşti ?

JACQUES : Dacă mi-o ceri.

STĂPINUL : Ți-o cer.

JACQUES : Atunci am s-o fac și hai să vorbim despre altceva...

După rostirea balivernelor ăstora și a altora cam de același soi, tăcură și unul și celălalt ; Jacques, săltîndu-și uriașa lui pălărie, adevărată umbrelă pentru vreme ploioasă, umbrar pe timp de arșiță, obroc pe orice fel de vreme, altar întunecos sub care una dintre cele mai minunate minți din cîte au existat vreodată consulta destinul atunci cînd se iveau prilejuri cu totul deosebite ; ...dacă marginile pălăriei acesteia erau ridicate, mutra lui Jacques părea pînă cam pe la mijlocul trupului ; cînd erau pleoștite, abia-l lăsau să vadă la cîtiva pași înaintea lui ; și de-aici căpătase deprinderea de-a umbla cu nasul în vînt ; și de-aceea se putea spune despre pălăria lui :

*Os illi sublimē dedit, coelumque tueri
Iussit, et erectos ad sidera tollere vultus.*¹

Ovidiu, *Metam.* lib. I, V. 85.

Săltîndu-și deci uriașa pălărie și plimbîndu-și privirile în zare, Jacques zări un plugar care își stîlcea în bătaie, de pomană, unul din cei doi cai înhămați la plug. Calul, tînăr și viguros, se trîntise pe brazdă, iar plugarul îl scutura degeaba de hățuri, îl ruga, îl amenința, îl înjura, îl lovea ; dobitocul rămînea neclintit, refuzînd cu încăpăținare să se scoale.

După ce se gîndi puțin la priveliștea asta, Jacques îi spuse stăpînului său, care privise de asemenea cu luare-aminte :

— Știi ce se petrece acolo, domnule ?

STĂPINUL : Ce altceva vrei să se petreacă decît ce vād ?

¹ Omului chip înălțat dăruie ca să cate spre ceruri,
Fața în sus îndreptînd, să-și ridice privirea la aștri.
(Ovidiu, *Metamorfoze*, în românește de Maria Valeria Petrescu,
E.S.P.L.A., 1957).

JACQUES : Nu bănuiești nimic ?

STĂPÎNUL : Nu. Dar tu ce bănuiești ?

JACQUES : Bănuiesc că petotul, trufașul, trîndavul dobitoc e un orășean, care, mîndru că mai înainte a fost cal de șa, disprețuiește plugul ; și, ca să spun tot, într-un cuvînt, bănuiesc că e calul dumitale, simbolul lui Jacques aici de față, și a altor lașe secături de teapa lui, care au plecat de la țară ca să vină să poarte veșminte de slugă în Capitală și căroră le-ar place mai mult să-și cerșească pîinea pe străzi, sau să crape de foame, decît să se întoarcă la plugărie, cea, mai folositoare și mai vrednică de cînstire dintre meserii.

Stăpînul începu să rîdă ; iar Jacques, adresîndu-se plugarului care nu-l auzea, zise :

— Biet om, dă-i, dă-i pînă n-oi mai putea ; s-a nărvit, și multe șfichiuri ai să-ți mai rupi la bici pînă ce-o să-l deprinzi pe ticălosul ăsta cu adevărata demnitate a muncii și cu un pic de poftă pentru trudă... !

Stăpînul rîdea mereu. Jacques, mai din milă, mai din silă, înaintă spre plugar, dar nu făcu nici două sute de pași cînd, întorcîndu-se către stăpînu-său, începu să strige :

— Domnule, vino repede încoa ; e calul dumitale, e calul dumitale !

Și chiar era, într-adevăr. Abia îl recunoscă animalul pe Jacques și pe stăpînul lui, că se și ridică deodată, își scutură coama, necheză, se săltă în două picioare și își apropie cu duioșie botul de al tovarășului său. În acest timp, Jacques, mîniat, mormăia printre dinți :

— Nemernicule, derbedeule, trîndavule, ce dracu m-o fi oprind să nu-ți trag vreo cîteva cotoanoage ?...

Stăpînu-său, dimpotrivă, îl pupă, îl mîngîia cu o mînă pe spate, iar cu cealaltă îl bătea ușurel pe crupă și, aproape plîngînd de bucurie, spunea :

— Căluțul meu, bietul meu căluț, iată că te-am regăsit !

Plugarul nu ştia ce să mai creadă.

— După câte văd, boierule, calul ăsta a fost al dumnea-voastră ; dar după lege e şi al meu ; l-am cumpărat la ultimul tîrg care s-a ținut pe aici. Dacă vreţi să-l luaţi înapoi pentru două treimi din cît m-a costat, mi-aţi face un mare bine, fiindcă nu-mi foloseşte la nimic. Cînd e vorba să-l scoţi din grajd, îl apucă năbădăile ; iar cînd trebuie să-l înhami e şi mai şi ; dacă ajunge pe cîmp, se culcă şi mai bine s-ar lăsa ucis decît să dea o mîină de ajutor sau să rabde un sac pe spinare. Boierilor, fiţi vă rog atît de milostivi şi scăpaţi-mă de dobitocul ăsta afurisit. E el frumos, dar nu-i bun decît să tropăie sub călăreţ, şi asta mie nu-mi vine deloc la socoteală... Jacques şi stăpînu-său îi propuseră un schimb cu oricare din caii lor care i-ar fi fost mai pe plac ; plugarul primi, şi călătorii noştri se întoarseră la pas spre locşorul unde se odihniseră, de unde văzură mulţumiţi cum calul cedat plugarului îşi începea fără silă noua lui muncă.

JACQUES : Ei, ce mai ai de zis, domnule ?

STĂPINUL : Ce să mai zic ? Fără îndoială că eşti inspirat ; de te-o fi inspirat Dumnezeu sau Diavolul, habar n-am. Jacques, dragul meu, tare mă tem să nu-l ai pe dracu în tine.

JACQUES : De ce pe dracu ?

STĂPINUL : Fiindcă faci minuni, iar dogmele tale sînt foarte suspecte.

JACQUES : Şi ce-au a face dogmele pe care le mărturiseşti cu minunile pe care le faci ?

STĂPINUL : Văd că nu l-ai citit pe Dom la Taste¹.

JACQUES : Şi ce spune Dom la Taste ăsta, pe care nu l-am citit ?

STĂPINUL : Spune că şi Diavolul face minuni, la fel ca şi Dumnezeu.

¹ *Dom Luis la Taste* (mort în 1754) — benedictin, autor al *Scrisorilor teologice*.

JACQUES : Și atunci cum deosebește el minunile Diavolului de minunile lui Dumnezeu ?

STĂPÎNUL : După dogmă. Dacă dogma e bună, minunile sînt ale lui Dumnezeu ; dacă e rea, minunile sînt ale Diavolului.

JACQUES (*aici Jacques mai întîi începe să fluiera, apoi spune*) : Și cine o să mă învețe pe mine, un biet neștiutor, dacă dogma unui făcător de minuni e bună sau rea ? Hai, domnule, să încălecăm pe dobitoacele noastre. Ce-ți pasă dacă ți-ai regăsit calul cu ajutorul lui Dumnezeu sau cu al lui Belzebut ? Crezi că n-o să meargă la fel de bine ?

STĂPÎNUL : Nu. Totuși, Jacques, dacă ai fi bîntuit de Diavol...

JACQUES : Ce leac s-ar găsi ?

STĂPÎNUL : Leacul ? Pînă la slujba de alungare a Diavolului, leacul ar fi să nu mai bei decît agheasmă.

JACQUES : Eu, domnule, să fiu silit să beau apă ! Jacques silit să bea agheasmă ! Prefer să-mi fie trupul bîntuit de o mie de legiuni diavolești decît să beau un singur strop de apă, sfîntită sau nu. N-ai băgat de seamă pînă acum că sînt hidrofof ?...

Cum ! *hidrofof* ? A zis Jacques hidrofof ?... Nu, cititorule, nu ; mărturisesc că vorba nu e a lui. Îmi aparține. Dar te poftesc să citești cu aceeași asprime critică o scenă de comedie sau de tragedie, un singur dialog, oricît de bine făcut ar fi și mă îndoiesc că n-ai să găsești vorbe de-ale autorului puse în gura personajelor sale. Jacques o fi zis : „N-ai băgat încă de seamă, domnule, că la vederea apei mă apucă năbădăile ?...” Ei și ? Spunînd altfel decît el, eu am vorbit mai puțin adevărat, dar mai pe scurt.

Încălecară pe cai ; și Jacques îi zise stăpînului său :

— Ajunseseși cu amoriurile dumitale la clipa cînd, după ce-ai fost de două ori fericit, te pregăteai pesemne să mai fii și a treia oară.

STĂPÎNUL : Cînd, deodată, ușa coridorului se deschide. Și camera se umple de o gloată de oameni care încep să

umblă de colo-colo, gălăgioși ; zăresc luminile, aud glasurile bărbaților și ale femeilor care vorbesc toți odată. Perdelele patului sînt trase cu putere în lături și-i zăresc pe tată, mamă, mătuși, veri, verișoare, și un comisar care începu să vorbească cu gravitate :

— Domnilor și doamnelor, lăsați gălăgia ; e prins asupra faptului ; domnul e un om de onoare : n-are decît o singură cale ca să îndrepte răul ; și sînt sigur c-o să prefere s-o urmeze de bunăvoie decît să se vadă silit de legi...

La fiecare vorbă rostită, comisarul era întrerupt de tată și de mamă, care mă copleșeau cu muștrări ; de mătușă și verișoare, care-i dădeau Agathe cele mai necrutătoare denumiri. Agathe își trăsese velințele peste cap. Eu rămăsesem înmărmurit și nu mai știam ce să zic. Comisarul îmi spuse batjocoritor : „Domnule, văd că vă simțiți foarte bine, totuși trebuie să ne faceți plăcerea de-a vă scula și de-a vă îmbrăca...” Ceea ce am și făcut, dar cu hainele mele, puse pe ascuns în locul veșmintelor cavalerului. Fu adusă o masă ; comisarul începu să întocmească procesul-verbal. În acest timp, mama abia putea fi oprită să nu-și stilcească fiica în bătaie, iar tatăl îi spunea : „Binișor, nevastă, binișor ; dacă o să-ți omori fata în bătaie, n-o să fie nici mai bine, nici mai rău. O să se facă totul cum e mai bine...” Ceilalți se așezaseră pe scaune și pe fețele lor se citea fie îndurerare, fie indignare, fie mînie. Tatăl, dojenindu-și din cînd în cînd nevasta, îi spunea : „Uite ce înseamnă să nu veghezi la purtarea fiică-ti...” Iar ea îi răspundea : „Cu înfățișarea lui atît de cuminte și cinstită, cine ar fi crezut...” Ceilalți păstrau tăcere. După ce procesul-verbal fu întocmit, mi-l citiră ; și, cum nu cuprindea decît adevărul, l-am semnat și am plecat împreună cu comisarul, care m-a rugat, foarte binevoitor, să mă urc într-o trăsură aflată la poartă, de unde m-a condus, cu un alai destul de numeros, de-a dreptul la For-l'Evêque...

JACQUES : La For-l'Evêque ! În pușcărie !

STĂPINUL : În pușcărie ; și pe urmă să te ții ce mai proces dezgustător ! Mi se cerea nici mai mult nici mai puțin decît să mă însor cu domnișoara Agathe ; părinții ei nici nu voiau să audă despre o altfel de împăcare. De cu zori cavalerul se ivi în celula mea. Știa tot. Agathe era deznădăduită ; părinții ei turbaseră ; el îndurase cele mai cumplite muștrări pentru fățarnicul prieten adus în casă ; în primul rînd el era vinovat de nenorocirea lor și de necinstirea fetei ; bieții oameni îți făceau milă. Cavalerul ceruse să-i vorbească Agathei între patru ochi ; și abia dacă i se îngăduise s-o facă. Agathe voise să-i scoată ochii, spusese cele mai groaznice cuvinte. El se așteptase la toate astea ; o lăsase să-și potolească mînia, după care încercase s-o împingă la ceva mai chibzuit.

— Dar fata, adăugă cavalerul, spunea un lucru la care nu știam ce să răspund : „Tata și mama m-au prins cu prietenul tău ; să le spun că, culcîndu-mă cu el, credeam că mă culc cu tine ?...”

El i-a răspuns :

— Cîstit vorbind, îți închipui că prietenul meu s-ar putea însura cu tine ?...

— Nu, răspunse ea, ci tu, mîrșavule, tu, ticălosule, ar trebui să primești osînda asta.

— Dar știi că n-ar depinde decît de dumneata ca să mă scapi, i-am spus eu cavalerului.

— Cum ?

— Cum ? Arătînd cum s-au petrecut lucrurile ; spunînd adevărul.

— Am amenințat-o pe Agathe să-l spun ; dar nici vorbă că n-am să fac una ca asta. E o cale care nu sînt sigur dacă ne-ar folosi la ceva, dar sînt sigur că ne-ar acoperi de rușine. Și apoi e vina dumitale.

— Vina mea ?

— Da, vina dumitale. Dacă nu te-ai fi împotrivit năzbitoiei propuse de mine, Agathe ar fi fost prinsă între doi

bărbați, și totul s-ar fi sfârșit printr-o ocară. Dar n-a fost așa, și trebuie să scăpăm din încurcătură.

— Dar ia ascultă, cavaliere, ai putea să-mi lămurești ceva ? Hainele mele au fost puse, iar ale dumitale au fost luate din odăiță ; zău, degeaba m-am tot gîndit : e un mister care mă uluiește. Din pricina asta, Agathe mi se pare cam suspectă ; mi-a dat prin minte că a prins șiretlicul și că a existat o înțelegere între ea și părinți. -

— Poate că te-au văzut cînd urcai ; e sigur însă că de-a-bia te dezbrăcaseși cînd mi-a și trimis hainele și mi le-a cerut pe ale dumitale.

— Cu timpul au să se lămurească toate...

Tocmai eram pe cale, cavalerul și cu mine, să ne mîlinim, să ne consolăm și să ne învinovățim, să ne ocărîm și să ne cerem iertare, cînd intră comisarul ; cavalerul păli și ieși pe neașteptate. Comisarul era un om de treabă, cum se mai nimerește cîte unul ; recitind acasă procesul-verbal, își adusese aminte că pe vremuri învățase la școală cu unul care purta numele meu ; îi dădu prin gînd că puteam să fiu vreo rudă sau chiar fiul fostului său coleg ; și chiar așa era. Mai întîi de toate, mă întrebă cine era omul care o ștersese cînd intrase el.

— N-a șters-o, zic eu, a ieșit ; e prietenul meu bun, cavalerul de Saint-Ouin !

— Prietenul dumitale ? Pesemne glumești. Știi, domnule, că el a venit să mă anunțe ? Era însoțit de tatăl fetei și de încă o rudă.

— El ?

— Chiar el.

— Sînteți sigur de ce spuneți ?

— Foarte sigur ; dar cum ai spus că-l cheamă ?

— Cavalerul de Saint-Ouin.

— O ! Cavalerul de Sain-Ouin, așa e. Și știi ce e prietenul dumitale, bunul dumitale prieten, cavalerul de Saint-Ouin ? Un escroc, un om cunoscut de poliție pentru nenumărate pungășii. Poliția nu-i bagă la gros pe derbedeii

ăștia doar fiindcă îi mai sînt de folos cîteodată. Sînt pungași și denunțatori de pungași ; se pare că sînt socotiți mai folositori prin răul pe care-l previn sau îl destăinuiesc, decît sînt dăunători prin răul pe care-l fac...

I-am povestit comisarului trista mea aventură, întocmai cum se întîmplase. El însă n-o privi mai cu îngăduință, căci tot ce-ar fi putut să mă scape nu se putea nici cita și nici înfățișa în fața judecății. Totuși, îmi făgădui să-i cheme pe tată și pe mamă, s-o strîngă cu ușa pe fată, să-l lămurească pe magistrat și să nu uite nimic din ce mi-ar fi de ajutor ; dar mă preveni totodată că, dacă oamenii aceștia erau bine sfătuiți, autoritățile nu puteau face mare lucru.

— Cum, domnule comisar, să fiu silit să mă însor cu ea ?

— Să te însori ? Ar fi cam albastru, așa că nu la asta mă gîndeam ; vor trebui însă plătite despăgubiri, și în astfel de cazuri sînt grozav de mari...

Dar mi se pare că vrei să spui ceva, Jacques.

JACQUES : Da ; vreau să spun că dumneata ai fost cu adevărat mai nefericit decît mine, care am plătit și nu m-am culcat. Altminteri, dacă Agathe ar fi fost însărcinată, aș fi înțeles mai lesne povestea dumitale.

STĂPINUL : Nu înlătura presupunerea asta ; peste cîtăva vreme de cînd mă aflu închis, comisarul îmi aduse vestea că Agathe venise la el să-și facă declarația de sarcină.

JACQUES : Și iată-te tatăl unui copil...

STĂPINUL : Căruia nu i-am dăunat cu nimic.

JACQUES : Dar pe care nici nu l-ai făcut.

STĂPINUL : Nici protecția magistratului, nici toate demersurile comisarului n-au putut împiedica afacerea să urmeze calea justiției ; dar fiindcă fata și părinții aveau faimă proastă, nu m-au însurat cu de-a sila. M-au osîndit doar la o amendă cît toate zilele, la plata cheltuielilor de lăuzie și la hrănirea și creșterea unui copil, rod al faptelor prietenului meu, cavalerul de Saint-Ouin, al cărui

chip în miniatură este. A fost un prunc dolofan, pe care domnișoara Agathe l-a născut cu bine, între luna a șaptea și a opta, și căruia i s-a dat o doică bună ; doica am plătit-o pînă în ziua de azi.

JACQUES : Cam ce vîrstă are domnișorul dumitale ?

STĂPINUL : În curînd o să împlinească zece ani. L-am lăsat tot timpul la țară, unde un dascăl l-a deprins cu cititul, cu scrisul și cu socotitul. Nu e departe de locul unde mergem ; și-am să folosesc prilejul ăsta ca să plătesc oamenilor ce li se cuvine, să-l iau și să-l dau la meserie.

Jacques și stăpînu-său mai dormiră încă o noapte pe drum. Se găseau prea aproape de capătul călătoriei pentru ca Jacques să înceapă să spună mai departe povestea dragostei lui ; de altfel, mai aveau mult pînă să i se lecuiască boala de gît. A doua zi ajunseră... — Unde ? — Pe cîntea mea că habar n-am. — Și ce treabă aveau acolo unde se duceau ? — Orice treabă dorești. Parcă stăpînul lui Jacques spunea la toată lumea ce treburi are ? Oricum, însă, ele nu-i cereau mai mult de două săptămîni. — S-au sfîrșit cu bine, s-au sfîrșit cu rău ? — Nici asta nu știu. Boala de gît a lui Jacques s-a vindecat prin două leacuri care îi erau nesuferite : dieta și odihna.

Într-o dimineață, stăpînul îi zise slugii :

— Jacques, pune frîiele și șeile pe cai și umple-ți plosca ; trebuie să mergem știi tu unde.

Zis și făcut. Iată-i porniți la drum spre locul unde de zece ani era hrănit, pe socoteala stăpînului lui Jacques, copilul cavalerului de Saint-Ouin. La o depărtare oarecare de hanul unde trăseseră peste noapte, stăpînul îi spuse lui Jacques următoarele cuvinte :

— Jacques, ce părere ai despre dragostele mele ?

JACQUES : Că sus, în ceruri, stau scrise lucruri ciudate. Te văzuși cu un copil. Dumnezeu știe cum ! Cine poate ști ce rol va juca ținutul ăsta în lume ? Cine știe dacă nu e

născut pentru fericirea sau pentru năruirea vreunui imperiu ?

STĂPINUL : Îți garantez eu că nu. Am să fac din el un strungar în lemn sau un ceasornicar de ispravă. O să se însoare și-o să aibă copii care vor strunji la nesfârșit, pe lumea asta, picioare de scaune.

JACQUES : Da, dacă așa stă scris în ceruri. Dar de ce n-ar ieși un Cromwell ¹ din dugheana unui strungar ? Cel care i-a tăiat capul regelui său n-a ieșit oare din dugheana unui berar, și nu se spune astăzi că...

STĂPINUL : Să lăsăm asta. Acum ești sănătos, cunoști povestea dragostei mele ; poți deci să reiei ca sufletul împăcat povestea dragostei tale.

JACQUES : Toate îmi stau împotriva. Mai întâi, puținul drum pe care îl mai avem de făcut ; în al doilea rînd, uitarea locului unde am rămas ; în al treilea rînd, o afurisită de presimțire pe care o am aici... Îmi spune că povestea nu trebuie să se sfîrșească ; îmi spune că ea ne va aduce ghinion și că, de-abia reluată, va fi întreruptă îndată de o catastrofă fericită sau nefericită.

STĂPINUL : Dacă e fericită, cu atît mai bine !

JACQUES : Așa gîndesc și eu ; dar presimt... că va fi nefericită.

STĂPINUL : Nefericită ! fie ; parcă nu tot o să se întîmple, fie că vorbești, fie că taci ?

JACQUES : Cine poate ști ?

STĂPINUL : Te-ai născut cu două sau trei veacuri prea tîrziu.

JACQUES : Da de unde, domnule. M-am născut la timp, ca toată lumea.

STĂPINUL : Ai fi fost un mare prevestitor.

¹ *Oliver Cromwell* (1599—1658) — om de stat, mai întîi conducător al revoluției burgheze din Anglia, apoi „lord-protector“ al republicii create cu acest prilej. În timpul revoluției conduse de Cromwell, a fost decapitat regele Carol I al Angliei.

JACQUES : Nu prea știu bine ce e aia un prevestitor, dar nici nu mă sinchiesc să știu.

STĂPINUL : E unul dintre capitolele importante din tratatul tău despre ghicitorie.

JACQUES : Adevărat ; dar e atîta vreme de cînd e scris, încît nu-mi mai amintesc nici o iotă din el. Zău, domnule, iată cine știe mai multe decît toți prevestitorii, decît toate gîștele prorocițe și găinile sfințite ale republicii : plosca. Să întrebăm, deci, plosca.

Jacques își ia plosca și se sfătuiește îndelung cu ea. Stăpînu-său își scoate ceasul și tabachera, se uită cît e ora, își ia priza de tabac, și Jacques zice :

— Acum mi se pare că văd ursita mai puțin neagră. Spune-mi unde rămăsesem.

STĂPINUL : La castelul lui Desglands, cu genunchiul ceva mai bine și cu Denise pusă de maică-sa să te îngrijească.

JACQUES : Denise fu ascultătoare. Rana de la genunchi aproape că mi se închisese ; ba chiar putusem să joc hora din noaptea aceea, cînd cu copilul ; totuși, din cînd în cînd, înduram dureri nemaipomenite. Felcerului castelului îi trăsni prin cap să știe mai mult decît confratele lui, și anume că suferințele astea, a căror reîntoarcere era atît de înverșunată, nu puteau să aibă altă pricină decît rămînerea vreunui corp străin în carne, după scoaterea glontelui. Prin urmare, veni în odaia mea cu noaptea în cap ; trase o măsuță lîngă pat ; și cînd perdelele fură date la o parte, văzui o masă încărcată cu unelte tăioase ; o văzui pe Denise stînd la căpătîiul meu și plîngînd cu lacrimi fierbinți ; pe maică-sa, în picioare, cu brațele puse cruciș și destul de tristă ; pe felcer fără surtuc, cu mînele vestei suflecate și cu un bisturiu în mîna dreaptă.

STĂPINUL : Mă îngrozești.

JACQUES : Și eu m-am îngrozit. „Prietene, îmi zice felcerul, te-ai săturat să tot suferi ?“

— Pînă peste cap.

- Vrei să se sfîrșească odată și să-ți păstrezi piciorul ?
- Sigur.
- Atunci scoate-l din pat, ca să pot lucra în voie.

Îi întind piciorul. Felcerul ia mînerul bisturiului între dinți, îmi trece piciorul sub brațul stîng și-l ține zdravăn acolo, își ia din nou bisturiul, îi vîră virful în gura rănii mele și-mi face o tăietură largă și adîncă. Eu nici nu clipeam măcar, dar Jeanne întoarse capul, Denise scăpă un țipăt și simți că-i vine rău...

Aici Jacques își opri povestirea și dădu un nou asalt ploștii. Asalturile erau cu atît mai dese, cu cît distanțele erau mai scurte, sau, cum spun geometrii, erau invers proporționale cu distanțele. Jacques se pricepea să măsoare cu atîta dibăcie, încît plosca, plină la plecare, era golită exact la sosire. Domnii de la poduri și șosele ar fi putut face din el un odometru¹ grozav, și fiecare asalt își avea îndeobște motivul lui. Cel de-acum avea drept scop s-o trezească pe Denise din leșin și să-l facă pe Jacques însuși să-și vină în fire după durerea tăieturii făcute de felcer la genunchi. Denise trezită, el regăsindu-și cumpătul, Jacques continuă.

JACQUES : Tăietura uriașă dădu la iveală fundul rănii, de unde felcerul scoase, cu cleștișorul lui, o bucătică mică de tot din nădragii mei, care rămăsese acolo și a cărei ședere îmi pricinuia durerile și împiedica lecuirea deplină a rănii. După operația asta, starea mea se îmbunătăți din ce în ce, datorită îngrijirilor Denisei ; nici tu fierbințeli, nici tu dureri ; aveam poftă de mîncare, somn, puteri. Denise mă pansa cu pricepere și cu o delicatețe nemărginită. Făcea să vezi cu cîtă grijă și cu ce mînă ușoară îmi scotea bandajul, teama de a nu-mi pricinui nici cea mai mică durere, felul cum îmi spăla rana. Eu stăteam pe marginea patului ; ea ținea un genunchi în pămînt și-mi proptea piciorul rănit pe coapsa ei, iar eu, cîteodată, mai și apăsam un pic ; îi țineam o mînă pe umăr ; și o pri-

¹ Unealtă servind la măsurarea drumului.

veam lucrînd, cu o duioşie pe care cred că mi-o împărtaşea şi ea. Cînd îmi termina pansamentul, îi luam amîndouă mîinile, îi mulţumeam, nu ştiam ce să-i mai spun, nu ştiam cum să-i mărturisesc recunoştinţa mea ; ea stătea în picioare, cu privirea plecată şi mă asculta fără să scoată o vorbă. Nu se întîmpla să treacă pe la castel nici un boccegiu fără să-i cumpăr şi ei cîte ceva : o dată o băsmăluţă, altă dată cîteva coţi de indian sau de muselină, o cruciuliţă de aur, ciorapi de bumbac, un inel, un şirag de mărgele. După ce-mi făceam mica tîrguială, eu mă simţeam stînjenit să i-o dăruiesc, ea s-o primească. Mai întîi îi arătam ce cumpărasem ; dacă-i plăcea, îi spuneam : „Denise, pentru tine l-am cumpărat...” Dacă îl primea, îmi tremura mîna întinzîndu-i-l, şi ei îi tremura mîna primindu-l. Într-o zi, nemaştiind ce să-i mai dăruiesc, am cumpărat nişte jartiere ; erau făcute din mătase, înzorzonate cu alb, roşu şi albastru şi cu un pompon. Dimineata, înainte de venirea Denisei, le-am pus pe spătarul scaunului de lîngă pat. De cum le-a zărit, Denise a şi zis :

- Vai ! ce jartiere frumoase !
- Sînt pentru drăguţa mea, îi răspund eu.
- Va să zică, ai o drăguţă, domnule Jacques ?
- Sigur că da ; oare nu ţi-am spus pînă acum ?
- Nu ; fără îndoială că e frumuşică, nu-i aşa ?
- Ba e chiar frumoasă.
- Şi o iubeşti mult ?
- Din toată inima.
- Şi ea te iubeşte la fel ?
- Nu ştiu. Jartierele sînt pentru ea, şi ea mi-a făgăduit o favoare, pe care, dacă mi-ar face-o, cred că m-ar înnebuni.
- Ce favoare ?
- Mi-a făgăduit să mă lase să-i prind eu, cu mîna mea, una din jartierele astea două...

Denise se roși, se înșelă asupra înțelesului vorbelor mele, crezu că jartierele erau pentru alta, se întristă, făcu o stângăcie după alta, căută peste tot cele trebuitoare ca să mă panseze deși se aflau sub ochii ei, și nu le găsi; vărsă vinul pe care îl încălzise, se apropie de pat ca să mă panseze, îmi prinse piciorul cu o mână tremurătoare, îmi dezlegă feșele pe dos și, când trebui să-mi spele, ușurel, rana, uitase tot ce-i trebuie; se porni să caute, mă pansă, și pe când mă pansa, am văzut-o că plînge.

— Denise, mi se pare că plîngi, ce ai ?

— N-am nimic.

— Te-a necăjit cineva ?

— Da.

— Cine e răutăciosul care te-a putut necăji ?

— Dumneata.

— Eu ?

— Da.

— Cum am putut să fac una ca asta ?...

În loc să-mi răspundă, ea întoarse privirea spre jartiere.

— Nu zău, făcui eu, astea te-au făcut să plîngi ?

— Da.

— Hai, Denise, nu mai plînge, că pentru tine le-am cumpărat.

— Nu mă minți, domnule Jacques ?

— Dimpotrivă, e-atît de adevărat, încît poftim.

Și în aceeași clipă i le-am întins pe amîndouă, dar am oprit una; cît ai clipi i-a înflorit un zîmbet printre lacrimi. Am luat-o de mînă, am apropiat-o de pat, i-am apucat un picior și i l-am pus pe margine; i-am ridicat fustele pînă la genunchi, unde ea le ținea strînse cu amîndouă mîinile; i-am sărutat piciorul, i-am prins jartiera pe care o oprisem; și de-abia i-o prinsesem că a și intrat Jeanne, maică-sa.

STĂPINUL : Supărător oaspete.

JACQUES : Poate că da, poate că nu. În loc să-și dea seama de tulburarea noastră, ea nu văzu decît jartiera din mîna fiică-si.

— Frumoasă jartieră, zise ea, dar unde e cealaltă ?

— La piciorul meu, îi răspunse Denise. Mi-a spus că le-a cumpărat pentru drăguța lui, și m-am gîndit atunci că erau pentru mine. Nu-i așa, mamă, că, dacă mi-am pus una, trebuie s-o păstrez și pe cealaltă ?

— Ah ! domnule Jacques, Denise are dreptate ; o jartieră fără cealaltă nu merge, și doar cred că nu vrei să-i iei înapoi ce are.

— De ce nu ?

— Fiindcă nici Denise n-ar vrea, și nici eu.

— Atunci să facem altceva ; am să i-o pun și pe cealaltă, de față cu dumneata.

— Nu, nu, asta nu se poate.

— Atunci să mi le dea înapoi pe amîndouă.

— Nici asta nu se poate.

Dar iată că Jacques și stăpînu-său au ajuns la intrarea în satul unde mergeau să vadă copilul și pe gazdele copilului cavalerului de Saint-Ouin. Jacques tăcu ; stăpînu-său zise :

— Să descălecăm și să poposim aici.

— De ce ?

— Fiindcă, după cît se pare, ai să ajungi la încheierea dragostei tale.

— Nu prea.

— Cînd ai ajuns la genunchi, nu mai ai mult.

— Stăpîne, Denise avea coapsa mai lungă decît celelalte.

— Să descălecăm, totuși.

Și descălecară. Mai întîi Jacques, grăbindu-se spre cizma stăpînului său ; dar acesta nu apucă să-și proptească bine piciorul în scară, că se și desfăcură chingile, iar

călărețul meu, răsturnat pe spate, era cît pe-aci să se prăvălească la pămînt, dacă nu l-ar fi primit sluga în brațe.

STĂPÎNUL : Așa, Jacques, noroc că ai tu grijă de mine ! N-ar fi lipsit mult ca să-mi frîng o coastă, să-mi rup o mîină, să-mi sparg capul, sau poate să fiu ucis.

JACQUES : Mare pagubă !

STĂPÎNUL : Ce-ai spus, marțafoiule ? Ia stai, că te-nvăț eu să vorbești...

Și stăpînul, după ce-și învîrți de două ori șfichiul biciului peste pumn, dădu fuga după Jacques, iar Jacques porni să dea roată, pe după cal, pufnind în rîs ; stăpînul se porni să înjure, să blesteme, să facă spume la gură de mînie și să dea și el ocol calului, revărsînd spre Jacques un potop de ocări ; și goana asta ținu pînă ce amîndoi, lac de sudoare și istoviți de oboseală, se opriră unul de-o parte a calului, celălalt de partea cealaltă, Jacques răsufliînd din greu și rîzînd întruna, stăpînu-său răsufliînd și el din greu și zvîrlindu-i priviri furioase. Tocmai începuseră să-și recapete răsufierea, cînd Jacques îi zise stăpînului :

— Domnul stăpîn o să recunoască acum ?

STĂPÎNUL : Ce vrei să recunosc, pungașule, cîine, ticălosule, dacă nu că ești cel mai ticălos dintre toate slugile și eu cel mai nefericit dintre toți stăpînii ?

JACQUES : Nu s-a vădit limpede că facem lucrurile fără să vrem, cea mai mare parte a timpului ? Hai, spune cu mîna pe inimă : ai vrut ceva din tot ce-ai spus sau ai făcut de-o jumătate de ceas încoace ? N-ai fost un păpușoi tras pe sfori și n-ai fi fost mai departe, timp de o lună, o paiață, dacă mi-aș fi pus eu de gînd ?

STĂPÎNUL : Cum ! Era o joacă ?

JACQUES : O joacă.

STĂPÎNUL : Și te-așteptai să se rupă chingile ?

JACQUES : Păi eu le pregătisem.

STĂPÎNUL : Și asta era sîrma pe care o prinseseși deasupra capului meu, ca să mă faci să dau din mîini și din picioare, după cum ai fi avut tu chef ?

JACQUES : Întocmai !

STĂPÎNUL : Și răspunsul tău neobrăzat era gîndit dinainte ?

JACQUES : Gîndit dinainte.

STĂPÎNUL : Ești o secătură primejdioasă.

JACQUES : Numai datorită căpitanului meu, care s-a distrat la fel, într-o bună zi, pe seama mea, am putut căpăta o minte atît de ageră.

STĂPÎNUL : Dar-dacă mă răneam ?

JACQUES : Stătea scris în ceruri și în prevederea mea, că n-o să se întîmple una ca asta.

STĂPÎNUL : Atunci hai să stăm jos : avem nevoie de odihnă.

Și după ce se așezară, Jacques zise :

— Să-l ia ciuma de neghiob !

STĂPÎNUL : Mi se pare că vorbești de tine.

JACQUES : Da, de mine, care n-am mai păstrat măcar o înghițitură în ploscă.

STĂPÎNUL : Să nu-ți pară rău ; aș fi băut-o eu, căci mor de sete. •

JACQUES : Atunci să-l ia ciuma și pe neghiobul care n-a oprit două.

Stăpînul îl roagă să-și spună mai departe povestea, ca să-și înșele osteneala și setea, Jacques nu vrea nici în ruptul capului ; stăpînul bombăne, Jacques se lasă bombănit ; în sfîrșit, Jacques, după ce pomenește de nenorocirea care i-ar ajunge dacă și-ar spune mai departe povestea dragostei, zice :

— Într-o zi de sărbătoare, pe cînd stăpînul castelului era plecat la vînătoare...

După ce rostește vorbele astea, se oprește deodată și zice :

— Nu pot ; mi-e cu neputință să fac un singur pas mai departe ; mi se pare că am iarăși mîna ursitei în beregată și că o simt cum mă strînge ; pentru Dumnezeu, domnule, îngăduie-mi să tac.

— Atunci taci și du-te de întrebă la prima colibă despre locuința doicii...

Locuința doicii era o poartă mai devală ; ajung acolo, fiecare dintre ei ținîndu-și calul de dîrlogi. Cît ai clipi, ușa de la casa doicii se deschise, și în prag se ivește un bărbat ; stăpînul lui Jacques scoate un strigăt și-și duce mîna la sabie ; bărbatul celălalt face la fel. Caii se sperie de zăngănitul săbiilor, cel al lui Jacques își rupe hățul și scapă ; în aceeași clipă cavalerul cu care se bate stăpînul se prăbușește mort în țărîină. Sătenii dau fuga. Stăpînul lui Jacques încalecă degrabă și se depărtează în goană. Oamenii îl înhață pe Jacques, îl leagă cu mîinile la spate și-l duc în fața judelui din partea locului, care îl trimite la pușcărie. Bărbatul ucis era cavalerul de Saint-Ouin, pe care întîmplarea îl adusese, împreună cu Agathe, în aceeași zi, la doica fiului lor. Agathe își smulge părul, lungită peste cadavrul ibovnicului ei. Dar stăpînul lui Jacques e atît de departe, încît nici nu se mai vede. Jacques, pe cînd era dus de la casa judecătorului spre temniță, zicea :

— Trebuia să se întîmple ceva : stătea scris în ceruri...

Iar eu mă opresc, fiindcă am spus tot ce știam despre aceste două personaje. — Și dragostea lui Jacques ? — Jacques singur a spus de-o sută de ori că stătea scris în ceruri să nu-și termine povestea, și văd că avea dreptate. Și mai văd, cititorule, că asta te supără ; ei bine, ia povestea de unde a lăsat-o și du-o singur mai departe, sau mai bine fă-i o vizită domnișoarei Agathe, află numele satului unde e întemnițat Jacques și întrebă-l pe el ; n-o să se lase rugat ca să te mulțumească ; asta o să facă să-i mai treacă de urît. Luîndu-mă după niște memorii pe care am motive serioase să le socotesc suspecte, aș putea să înlocuiesc ce lipsește aici ; dar le ce bun ? Numai ce e

socotit drept adevăr poate interesa. Totuși, fiindcă ar fi o îndrăzneală să te rostești, fără adîncă chibzuință, asupra convorbirilor dintre Jacques Fatalistul și stăpînul său, opera cea mai importantă din cîte au apărut de la *Pantagruel* al maestrului François Rabelais și de la viața și aventurile Cumătrului Matei¹, am să recitesc memoriile astea cu toată silința și cu toată nepărtinirea de care sînt în stare; și pînă în opt zile am să-ți spun părerea mea definitivă, fără să dau înapoi dacă vreunul mai deștept decît mine va dovedi că m-am înșelat.

Editorul adaugă: Cele opt zile au trecut. Am citit memoriile în chestiune; din cele trei paragrafe pe care le-am găsit în plus față de manuscrisul al cărui posesor sînt, primul și ultimul mi se par originale, iar cel de la mijloc vădit pus de-o mîină străină. Iată-l pe cel dintîi, care presupune o lacună în convorbirea dintre Jacques și stăpînu-său.

Intr-o zi de sărbătoare, pe cînd stăpînul castelului era plecat la vînătoare, iar ceilalți ai casei se duseseră să asculte slujba la biserica aflată cam hăt la o leghe depărtare, Jacques se sculase. Denise stătea lîngă el. Tăceau amîndoi, pîrînd că-și fac mutre, și chiar își făceau. Jacques folosise toate mijloacele ca s-o hotărască pe Denise să-l facă fericit, iar Denise se ținuse tare. După o tăcere îndelungată, Jacques, plîngînd cu lacrimi fierbinți, îi zise cu glas aspru și amar:

— Păi vezi că nu mă iubești...

Denise, plină de obidă, se ridică, îl ia de braț, îl duce pe neașteptate spre marginea patului, se așează acolo și zice:

— Ei bine, domnule Jacques, spui că nu te iubesc? Hai, fă din biata Denise tot ce poțestești...

Și rostind cuvintele astea, iat-o izbucnind în lacrimi și înăbușindu-se în suspine.

¹ Lucrare atribuită multă vreme lui Voltaire și lui Diderot, în realitate însă aparține abatului Delaurens, născut în 1719 și mort în temniță în anul 1797.

Ia spune-mi, cititorule, ce-ai fi făcut în locul lui Jacques ? Nimic. Tocmai asta a făcut și el. A dus-o înapoi pe Denise la scaunul ei, i s-a aruncat la picioare, i-a șters lacrimile care îi curgeau șiroaie din ochi, i-a sărutat mâinile, a mângâiat-o, a liniștit-o, a crezut că era iubit din inimă și a lăsat la voia dragostei ei clipa când i-o plăcea să i-o răsplătească pe-a lui. Purtarea aceasta o mișcă adânc pe Denise.

Poate o să mi se spună că Jacques, fiind la picioarele Denisei, nu-i putea șterge lacrimile... cel puțin dacă scaunul nu era foarte jos. Manuscrisul nu dă lămuriri, dar se poate bănuî că așa era.

Iată al doilea paragraf, copiat din viața lui *Tristram Shandy*, dacă nu cumva convorbirea dintre Jacques Fata-listul și stăpînu-său nu e mai veche decît lucrarea aceasta și dacă preotul Sterne n-a fost plagiator, ceea ce nu cred, și asta numai dintr-un respect cu totul deosebit față de domnul Sterne, pe care îl socotesc altfel decît pe cei mai mulți dintre literații din țara lui, obișnuiți să ne fure și să ne ocărăască atît de des.

Altă dată, într-o dimineață, Denise vine să-l panseze pe Jacques. La castel toată lumea dormea încă ; Denise se apropie, tremurînd. Ajunsă la ușa lui Jacques, ea se oprește, șovăind dacă să intre sau nu. Apoi intră, tremurînd ; rămîne vreme îndelungată lîngă patul lui Jacques, fără a îndrăzni să ridice perdelele. După aceea, le dă în lături încetișor ; îi spune, tremurînd, bună ziua lui Jacques ; îl întreabă, tot tremurînd, cum și-a petrecut noaptea și cum o duce cu sănătatea. Jacques îi răspunde că n-a putut închide ochii, că a suferit și că mai suferă încă de o mîncărime grozavă la genunchi. Denise se oferă să-i aline mîncărimea ; ia un peticel de flaneluță ; Jacques își scoate piciorul din pat, și Denise începe să i-l frece cu flaneluța pe deasupra rănii, mai întîi cu un degeț, apoi cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Jacques se uită la ea și se îmbată de dragoste. Apoi Denise începu

să-l frece cu flaneluța chiar pe rană, a cărei cicatrice mai era încă roșie, mai întâi cu un deget, pe urmă cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Dar n-a fost de-ajuns să-i aline mîncărimea sub genunchi și pe genunchi, a trebuit s-o mai potolească și deasupra, unde se simțea mai tare. Denise îi puse flaneluța deasupra genunchiului și începu să frece acolo destul de tărișor, mai întâi cu un deget, apoi cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Patima lui Jacques, fiindcă el n-o slăbea din ochi, crescuse pînă-ntr-atîta încît, nemaiputînd să se abțină, se repezi la mîna Denisei... și o avu.

Dar ce nu lasă într-adevăr nici o urmă de îndoială asupra plagiatului sînt cele ce urmează. Căci plagiatorul adaugă: „Dacă nu te mulțumești, cititorule, cu cele ce ți-am destăinuit din dragostea lui Jacques, fă tu mai bine, n-am nimic împotrivă. Oricum ai porni-o sînt sigur că vei sfîrși la fel ca mine. — Te înșeli, bîrfitor fără pereche, n-am să sfîrșesc ca tine. Denise a fost cuminte. — Păi cine te contrazice? Jacques se repezi la mîna ei și îi avu mîna. Numai firea ta stricată te face să auzi ce nu ți s-a spus. — Cum! Numai mîna? — Sigur: Jacques avea prea mult bun-simț ca să abuzeze de aceea pe care voia s-o ia de nevastă și să-și pregătească astfel o neîncredere care i-ar fi otrăvit tot restul zilelor. — Dar în paragraful de mai înainte se spune că Jacques făcuse totul ca s-o hotărască pe Denise să-l facă fericit. — Asta fiindcă, după cîte se pare, pe-atunci nu voia încă s-o ia de nevastă.”

Al treilea paragraf ni-l arată pe Jacques, pe bietul nostru Fatalist, cu fiare la mîini și la picioare, culcat pe paie, în fundul unei temnițe întunecoase, reamintindu-și tot ce mai păstrase din principiile de filozofie ale căpitanului său și nemaiavînd mult pînă să creadă că într-o bună zi îi va părea rău, poate, după locuința asta jilavă, împutită, înecată în bezne, unde era hrănit cu pîine și apă și-și folosea picioarele și mîinile ca să se

apere împotriva atacurilor șobolanilor și șoarecilor. Mai aflăm că pe cînd sta adîncit în gînduri, porțile temniței și ale celulei lui sînt sfărîmate ; că el este pus în libertate împreună cu o duzină de tîlhari și că se înhăitează cu banda lui Mandrin¹. Între timp jandarmii îi urmăriseră stăpînul, îl prinseseră și-l închiseseră în altă temniță. Stăpînul ieșise de acolo numai datorită ajutorului dat de comisarul care-i fusese de atîta folos în prima lui aventură. De vreo două-trei luni trăia retras, în castelul lui Desglads, cînd întîmplarea îi înapoie sluga aproape la fel de esențială pentru fericirea lui ca și ceasornicul și tabachera. Căci nu trăgea o priză de tabac măcar, nu se uita o dată cît e ceasul, fără să spună oftînd : „Pe unde-o fi fiind bietul meu Jacques... ?“ Într-o noapte, castelul lui Desglads e atacat de oamenii lui Mandrin ; Jacques recunoaște locuința binefăcătorului și a iubitei ; face pe mijlocitorul și scapă castelul de jaf. Se poate citi apoi amănuntul mișcător al întîlnirii cu totul negîndite dintre Jacques, stăpînu-său, Desglads, Denise și Jeanne.

— Tu ești, dragul meu ? !

— Dumneata ești, dragă stăpîne ? !

— Cum de-ai ajuns printre oamenii ăștia ?

— Tu ești, Denise ?

— Dumneata ești, dragă Jacques ? Cît m-ai făcut să plîng...

Între timp, Desglads strigă :

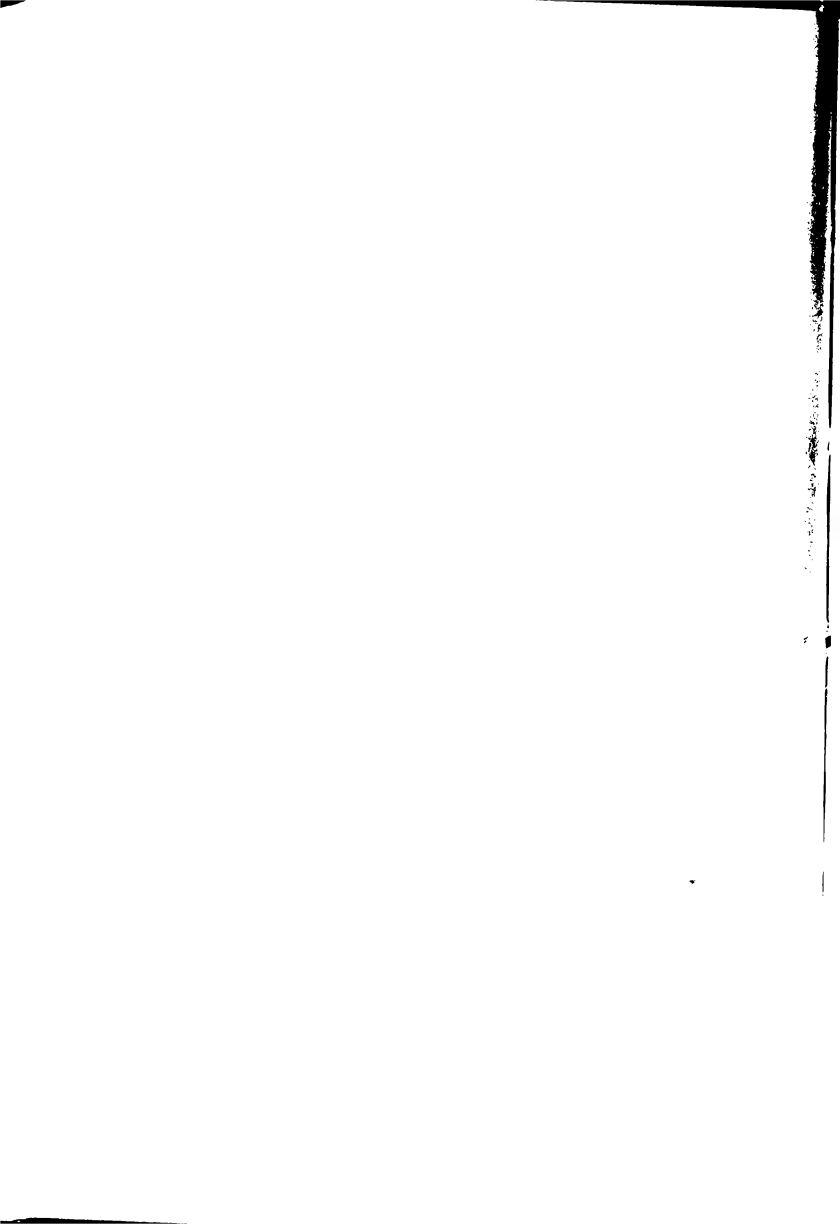
— Să se aducă pahare și vin ; repede, repede ; el ne-a salvat viața la toți...

Peste cîteva zile, bătrînul portar al castelului își dădu sufletul ; Jacques ocupă locul rămas liber și se însură cu Denise, lucrînd împreună cu ea întru nașterea discipolilor lui Zenon și ai lui Spinoza, iubit de Desglads.

¹ Tîlhar faimos, ale cărui isprăvi au avut loc între 1750 și 1755, în Franța.

îndrăgit de stăpînu-său și adorat de nevastă-sa ; căci așa stătea scris în ceruri.

Au vrut unii să mă convingă că stăpînul și Desglands se îndrăgostiseră de nevastă-sa. Nu știu dac-a fost așa, dar sînt sigur că seara el își spunea sie însuși : „Dacă stă scris în ceruri să fii încornorat, Jacques, orice-ai face, tot vei fi ; dacă, dimpotrivă, stă scris să nu fii, orice-ar face ei, nu vei fi ; dormi deci, dragul meu...” și adormea...

E OM BUN ?
E TICĂLOS ?

SAU

ÎNDATORITORUL ZEFLEMIST

SAU

CEL CARE-I SERVEȘTE PE TOȚI
ȘI NU-L MULȚUMEȘTE PE NICI UNUL

PIESĂ ÎN PATRU ACTE, ÎN PROZĂ

(Scrisă în 1781 ; publicată în 1834)

PERSONAJELE

DOAMNA DE CHÉPY, prietenă a doamnei de Malves

DOAMNA DE VERTILLAC, prietenă a doamnei de Chepy

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC

DOAMNA BERTRAND, văduva unui căpitan de vas

DOMNIȘOARA BEAULIEU, camerista doamnei de Chepy

DOMNUL HARDOUIN, prieten al doamnei de Chepy

DOMNUL DES RENARDEAUX, avocat normand

DOMNUL POULTIER, înalt funcționar la Marină

DOMNUL DE SURMONT, poet, prieten al domnului Hardouin

MARCHIZUL DE TOURVELLE, o cunoștință de-a domnului Har-

douin

BINBIN, copilul doamnei Bertrand

Servitori și copii

Scena se petrece în casa doamnei de Malves.

ACTUL I

SCENA 1

DOAMNA DE CHEPY, DOMNIȘOARA BEAULIEU,
camerista ei. PICARD și FLAMAND, doi lachei,

DOAMNA DE CHEPY : Ascultă aici, Picard : timp de opt zile te opresc să te duci la nevastă.

PICARD : Opt zile ! E tare mult.

DOAMNA DE CHEPY : Adevărat, grozav ne mai grăbim să mai aducem pe lume un calic, ca și cum n-ar fi destui !

PICARD *aparte* : Dacă ni se ia și plăcerea de-a ne mîngîia nevestele, cu ce o să ne mai ușurăm inima de asprimea stăpînilor ?

DOAMNA DE CHEPY : Iar tu, Flamand, bagă-ți bine în cap ce-ți spun... Domnișoară, sfîntul Ion nu cade peste trei zile ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Nu, doamnă, e poimîine.

DOAMNA DE CHEPY : Dumnezeu ! nu mai am nici o clipă de pierdut... dacă de acum și pînă peste două zile (nu e mult) aflu că ai pus piciorul în cîrciumă, te dau afară. Trebuie să vă țin pe toți în mînă, ca să nu mă pomenesc cu voi că nu sînteți în stare să faceți un pas sau să roștiți o vorbă. Băgați de seamă că de data asta n-o să mai meargă ca vinerea trecută. Cînd s-a sfîrșit opera, am ieșit din lojă înainte de balet ; coborîm. Doamna de Malves și cu mine ajungem sub vestibul ; chemăm, strigăm,

nu vine nimeni; unul e nu știu unde, celălalt e beat turtă; ia trăsura de unde nu-i; și fără marchizul de Tourvelle care se află acolo din întâmplare și i s-a făcut milă de noi, nu știu ce am fi devenit

PICARD : Asta-i tot, doamnă ?

DOAMNA DE CHEPY : Tu, Picard, du-te la tapițer, la decorator, la muzicanți; să te întorci într-o clipă și, dacă se poate, adună-mi-i aici pe toți. Tu, Flamand... Cît e ceasul ?

FLAMAND : Douăsprezece.

DOAMNA DE CHEPY : Douăsprezece ? Nu s-a sculat încă. Du-te la el... Du-te odată !

FLAMAND : La care el ?

DOAMNA DE CHEPY : Of ! ce neghiob !... La domnul Hardouin. Spune-i să vină, să vină numaidecît, spune-i că-l aștept și că-l chem pentru ceva important.

SCENA 2

DOAMNA DE CHEPY, DOMNIȘOARA BEAULIEU.

DOAMNA DE CHEPY : Beaulieu, nu cumva, din întâmplare, știi să citești ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Știu, doamnă.

DOAMNA DE CHEPY : Ai jucat vreodată teatru ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : De mai multe ori. Teatrul e nebunia orașului meu natal.

DOAMNA DE CHEPY : Va să zică te pricepi puțin la declamat ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Puțin.

SCENA 3

DOAMNA DE CHEPY, DOAMNA DE VERTILLAC,
DOMNIȘOARA BEAULIEU.

DOAMNA DE CHEPY : Dumneata erai ? Chiar dacă te-aș fi chemat, tot n-ai fi picat mai la timp.

DOAMNA DE VERTILLAC : Cu ce-ți pot fi de folos ?

DOAMNA DE CHEPY : Mai întâi, să ne sărutăm... Să ne mai sărutăm o dată... Domnișoară, adu un scaun, lasă-ne singure și întoarce-te cu o pană, cerneală, hîrtie ; trebuie ca el să găsească totul pregătit.

SCENA 4

DOAMNA DE CHEPY, DOAMNA DE VERTILLAC în costum de călătorie, **DOMNIȘOARA BEAULIEU**, întorcîndu-se, spre sfîrșitul scenei, cu hîrtie, pană și cerneală, urmată fiind de-un servitor care aduce o masă

DOAMNA DE VERTILLAC : M-am dat jos din diligență, am întrebat unde locuiești și am venit. Sînt frîntă. O vreme groaznică, drumuri ticăloase, căpitani de poștă nerușinați, caii Apocalipsului, surugii politicoși, da, politicoși, dar de-o încetineală care ucide. „Hai odată, surugiu, stăm pe loc ; la-ce oră vrei să ajungem ?...” Sînt surzi, nu dau o lovitură de bici mai mult, și am pierdut trei zile, trei zile ucigătoare ca să facem un drum de cincisprezece ore.

DOAMNA DE CHEPY : Aș putea oare, fără să fiu indiscretă, să te întreb ce treburi importante te aduc aici în sezonul ăsta ? Nădăjduiesc că nu-i nimic supărător.

DOAMNA DE VERTILLAC : Fug de un iubit.

DOAMNA DE CHEPY : Cînd fugi de un iubit, nu te plîngi de încetineala diligenței.

DOAMNA DE VERTILLAC : Dacă ar fi vorba de un iubit al meu, ai avea dreptate ; dar e un iubit al fiică-mi.

DOAMNA DE CHEPY : Fata dumată e la vîrsta măritîșului și e un copil prea cuminte ca să fi făcut o alegere nepotrivită.

DOAMNA DE VERTILLAC : Iubitul ei e încîntător ; are o înfățișare plăcută, e de familie bună, e stimat, e

bogat, și are purtări frumoase ! vai, dragă, ce purtări frumoase !

DOAMNA DE CHEPY : Atunci nu fiica dumitale e nebună ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Nu.

DOAMNA DE CHEPY : Atunci dumneata...

DOAMNA DE VERTILLAC : Poate.

DOAMNA DE CHEPY : Și pot să știu ce stă în calea căsătoriei acesteia ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Familia tânărului. Îngroapă-mi astă-seară toată plicticoasa, neobrăzată și tristă familie, toată șleahta asta ursuză de Crancey, și miine îmi mărit fata.

DOAMNA DE CHEPY : Eu abia dacă-i cunosc pe Crancey, dar trec drept oamenii cei mai de treabă din lume.

DOAMNA DE VERTILLAC : N-au decît. Încep să îmbătrînesc și-mi place să mă gîndesc că-mi voi putea petrece restul zilelor cu oameni plăcuți și iată-mă osîndită să aud un bunic bătrîn trîncănind despre asedii și bătălii, o soacră plictisindu-mă pînă peste cap cu pomelnicul marilor pasiuni pe care le-a inspirat, fără să fi împărtășit nici una, se-nțelege de la sine ; și, de dimineața pînă seara, două surori fanatice și habotnice urîndu-se, ocărîndu-se, scoțîndu-și ochii pentru chestii de religie din care nu pricep nici măcar cît cîinii lor ; și-apoi un cogeamite nă-tăfleşul de magistrat, plin de ifose, care își idolatrizează mutra și-ți povestește, trăgîndu-și pieptarul și manșetele și vorbind din gît, istorii de-ale orașului și de-ale palatului care mă interesează încă și mai puțin decît el. Mă crezi oare în stare să rabd tonul familiar și caraghios al fratelui său, militarul ? De reuniuni sau baluri, nici gînd. Pun rămășag că la ei nu se tocesc nici măcar o duzină de cărți de joc pe an. Știi, draga mea, numai gîndul la viața asta și la personajele astea mă rîcîie pe inimă.

DOAMNA DE CHEPY : Dar e vorba de fericirea fetei dumitale.

DOAMNA DE VERTILLAC : Și de fericirea mea, dacă nu te superi.

DOAMNA DE CHEPY : Și te-ai gândit că aici fata o să-și uite dragostea ?

DOAMNA VERTILLAC : Mă aștept să-și scrie, să-și jure statornicie veșnică, iar frumoasele lor asigurări că nu se vor uita, să se ducă și să revină prin poștă, o lună, două luni, să zicem un an ; dar ochii care nu se văd se uită. Ceva mai curînd sau mai tîrziu, o să se ivească un bărbat drăguț, respins la început, care îmi va fi pe plac și va sfîrși prin a-i place și ei.

DOAMNA DE CHEPY : Și prin a o nenoroci.

DOAMNA DE VERTILLAC : Nenorocită de el sau de altul, ce importanță are ?

DOAMNA DE CHEPY : E destul de important să fie din vina ei și nu din a dumitale.

DOAMNA DE VERTILLAC : Hai să lăsăm asta, o să avem destul timp să discutăm mai pe larg toată afacerea. Te rog numai să nu-mi stîrnești fata să se încăpățîneze de tot ; te cunosc și știu ce ai fi în stare. Dar drăguțul de Hardouin, ia spune-mi, îl mai vezi ?

DOAMNA DE CHEPY : Rareori.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ce mai face ?

DOAMNA DE CHEPY : Nimic deosebit ; cutreieră lumea, aleargă după cîte trei-patru femei odată ; dă ospețe, joacă, se umple de datorii ; umblă pe la mărimi și-și prăpădește timpul și totodată talentul într-un chip poate ceva mai plăcut decît cei mai mulți dintre literați.

DOAMNA DE VERTILLAC : Unde locuiește ?

DOAMNA DE CHEPY : Tot te mai interesează ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Mă tem că da. Socoteam că dacă nu-l găsesc cu faima gata făcută, măcar să aud că-i merge bine.

DOAMNA DE CHEPY : Dacă ții să-l vezi, o să fie aici curînd și cred că o să rămînă toată ziua.

DOAMNA DE VERTILLAC : Cu atît mai bine. Vreau să-i vorbesc despre ceva care îmi stă pe inimă. Îl cunoaște cumva, pe marchizul, pe lăliul de marchiz căruia nu-i lipsea decît un singur cusur, acela de a fi habotnic, și care merge cu spinarea încovoiată, cu capul plecat ca și cum ar cugeta la anii veșniciei, cu un ceaslov cît toate zilele sub braț ?...

DOAMNA DE CHEPY : Marchizul de Tourvelles ?

DOAMNA DE VERTILLAC : El însuși.

DOAMNA DE CHEPY : Nu știu.

(*Intră domnișoara Beaulieu cu lăcuțul.*)

DOAMNA DE VERTILLAC : Mă duc să mă odihnesc puțin, că am mare nevoie de odihnă ; apoi mă îmbrac și mă reîntorc. Ai să-mi dai modista și coafeza dumatăle, nu-i așa ? Ești proaspătă ca un trandafir ; nădăjduiesc că într-una din diminețile astea ai să-mi încredințezi taina leacului de-a te ține bine și de-a nu îmbătrîni. La revedere... Dar parcă spuneai că-ți pot fi de folos. La ce ?

DOAMNA DE CHEPY : Ai să afli ; întoarce-te cît mai curînd !

SCENA 5

DOAMNA DE CHEPY, DOMNIȘOARA BEAULIEU.

DOAMNA DE CHEPY : E cam nebună, dar joacă minunat. Și dumneata în ce piesă ai mai jucat ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : În *Burghezul gentilom*, *Pupila*, *Filozof fără voie*, *Cenia*, *Filozoful însurat*.

DOAMNA DE CHEPY : Ce rol ai avut în aceasta din urmă ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Rolul Finettei.

DOAMNA DE CHEPY : Îți amintești un loc... un anumit loc unde Finette face apologia femeilor ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Cred și eu.

DOAMNA DE CHEPY : Recită-l.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : ...Prea bine. Dar cu lipsuri, oricum am fi, aflați

Că tot noi îi conducem, de veacuri, pe bărbați.

Nici cel mai breaz nu scapă, căci noi sîntem tăria

De care i se sfarmă și mintea și trufia.

Neputincioase arme vă stau în apărare :

Voi folosiți gîndirea, noi, farmecele rare.

Și filozoful aprig, cu mohorîta-i fire,

Zadarnic stă-mpotrivă și zbiară în neștire :

Nici zbieretul, nici mutra-i zbîrcită și trufașă

Nu-l pot scăpa de-a noastră privire ucigașă.

Punînd înțelepciunca, știința drept temei,

El crede c-o să scape de farmecele ei,

Dar iată că frumoasa apare, îi zîmbește,

Și poc !... de cum se mișcă gîndirea îi răpește...

DOAMNA DE CHEPY : Nu-i rău deloc.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Oare doamna are de gînd să mă pună să joc într-o piesă ?

DOAMNA DE CHEPY : Exact.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Pot îndrăzni să întreb ce titlu are piesa ?

DOAMNA DE CHEPY : Titlul ? Nu-l știu. Piesa nu e încă făcută.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Dar, după cîte se pare, e în lucru.

DOAMNA DE CHEPY : Nu ; caut un autor.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : O să fie greu doar să alegeți ; aveți cinci sau șase în preajma dumneavoastră.

DOAMNA DE CHEPY : Dacă ai ști ce suciți sînt dobitoicii ăștia ! O să-și găsească fiecare cîte o scuză proastă.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Dar auzisem că e greu să faci o piesă.

DOAMNA DE CHEPY : Da, așa cum se făceau pe vremuri.

SCENA 6

DOAMNA DE CHEPY, DOMNIȘOARA BEAULIEU.
intră PICARD, șonticând.

DOAMNA DE CHEPY : Te întorci fără să-mi aduci pe nimeni ?

PICARD (*ținându-și piciorul*) : Văleu ! Văleu !

DOAMNA DE CHEPY (*șonticând și ea*) : Văleu ! Văleu ! atîta știi ! Și lucrătorii mei ?

PICARD : N-am dat ochi cu ei ! La poarta blestematului de tapițer sînt patru trepte ; am vrut să pășesc peste toate patru o dată și m-am ales cu o scrîntitură. Văleu ! Văleu !

DOAMNA DE CHEPY : Să-l ia ciuma de neghiob, cu scrîntitura lui cu tot ! Trimite după Valdajou să vadă ce ai.

SCENA 7

DOAMNA DE CHEPY, DOMNIȘOARA BEAULIEU.

DOAMNA DE CHEPY : Numai eu am parte de necazurile astea. Mai bine și-ar fi rupt piciorul peste patru zile în loc să și-l scrîntească astăzi ! Totdeauna își alege cel mai nepotrivit timp.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Dar din moment ce n-aveți încă piesa și nici nu știți măcar dacă aveți vreuna, mi se pare că...

DOAMNA DE CHEPY : Ți se pare ! ți se pare ! Mie mi se pare că ar trebui să taci ; nu-mi place să fiu judecată. Știu totdeauna ce fac.

DOMNIȘOARA BEAULIEU (*aparte*) : Și ce spui...

SCENA 8

DOAMNA DE CHEPY, DOMNIȘOARA BEAULIEU,
FLAMAND, beat, legat la cap cu o batistă.

FLAMAND : Am venit, doamnă... mi se pare că de la domnul Hardouin... Da, Hardouin... colo, în colțul străzii... în colțul străzii unde mi-ați spus... Stă al naibii de sus și-i al naibii de greu să te cocoți pe scara lui ; o scăriță îngustă... (*clătinându-se ca un om beat*) la fiecare treaptă te pocnești sau de perete sau de rampă... Mi se părea că n-o să mai ajung în vecii vecilor... Și cu toate astea ajung... „Ia zi, domnișoară, ușa asta nu-i a domnului... a domnului ? — Care domn ? — îmi răspunde o vecinică... drăguță, zău, frumușică foc... — Un domn care face stihuri, da stihuri. — Bate, dar bate tare, s-a întors târziu acasă și cred că doarme...”

DOAMNA DE CHEPY : Brută afurisită, fiară, ai să termini odată cu trăncăneala ? Spune, o să vină sau n-o să vină ?

FLAMAND : Păi încă nu s-a sculat, doamnă, mai întâi trebuia să-l scol... Tocmai mă pregăteam să trag una cu piciorul în ușă... și hop, că-mi pornește capul mai întâi ; ușa e zvîrlită cât colo, înăuntru : eu, Flamand, mă lungesc pe spate iar făcătorul de stihuri se repede din pat numai în cămașă, făcînd spume de mînie și înjurînd atît de frumos ! Altminteri, om cumsecade : mă ridică. „Nu te-ai rănit, prietene ? ia să-ți văd căpățîna.”

DOAMNA DE CHEPY : Termină, termină, termină ! Ce ți-a spus ? Ce i-ai spus ?

FLAMAND : Păi nu puteți să puneți întrebările pe rînd ? Așa, multe deodată, mă zăpăcesc.

DOAMNA DE CHEPY : Mă scoate din sărite.

FLAMAND : I-am spus că doamna... asta... cum vă zice ?... ia spuneți cum vă zice ?

DOAMNA DE CHEPY : Ieși afară, bețiv ticălos.

FLAMAND : Eu, Flamand, bețiv !... Fiindcă mi-am în-tilnit cumătrul, ăl de-a ținut ultimul copil al nevesti-mi... Da, al nevestii mele... Nici vorbă că-i al ei... Și pe urmă iată încă un cumătru, cumătrul La Haie... Cum să le ții piept la amîndoi ? la doi cumetri !

DOAMNA DE CHEPY : O să-i dau afară pe toți, m-am hotărît.

FLAMAND : Dacă doamna e atît de anevoie de mulțumit, n-o să mai aibă nici unul.

DOAMNA DE CHEPY : Unul își betegește piciorul, celălalt se îmbată și-și crapă capul. Cît ești de plîns că nu poți scăpa de ei !

SCENA 9

DOAMNA DE CHEPY, DOMNIȘOARA BEAULIEU,
FLAMAND, DOMNUL HARDOUIN.

FLAMAND : Ei, doamnă, iată-l... Il recunosc, el e... Domnul... Domnul făcător de stihuri, nu-i așa ? pe cîntecul meu că pică la țanc...

DOAMNA DE CHEPY : Domnișoară, dacă n-o să-ți faci pomană cu el, să-i dai brațul, n-o să mai iasă niciodată de aici.

DOMNUL HARDOUIN : Dacă ușa ar fi fost mai tare, acum era mort.

FLAMAND : Hai, domnișoară, ascultă porunca stăpînei, dă-mi brațul... Ce rotunjour e !... Și ce carne tare !

DOMNUL HARDOUIN : Are cap tare și inimă duioasă.

FLAMAND : Doamnă, dacă tot e vorba că domnișoara face orice-i porunciți, apăi...

DOAMNA DE CHEPY : Scoateți-l afară, scoateți-l de-aici pe neobrăzatul ăsta.

SCENA 8

DOAMNA DE CHEPY, DOMNUL HARDOUIN, DOMNIȘOARA BEAULIEU, stînd în fund și lucrînd.

DOMNUL HARDOUIN : De la dumneavoastră venea lacheul ?

DOAMNA DE CHEPY : Da.

DOMNUL HARDOUIN : Dacă l-am ghicit, nu-i vina lui, căci el nu știa nici al cui e, nici de unde venea, nici ce voia.

DOAMNA DE CHEPY : Poți oare să te bizui pe bădăranii ăștia ?

DOMNUL HARDOUIN : Tare m-am necăjit ; dormeam atît de bine și aveam atîta nevoie de somn ! M-am întors acasă la cinci, după cea mai plicticoasă și cea mai obositoare zi. Închipuți-vă lectura unei drame dezgustătoare, cum sînt toate ; cea mai tristă tovarășie, o cină care nu se mai sfîrșea odată și un joc de cărți scump, unde am pierdut cît se poate și am cîștigat acreala cîștigătorilor, încludați de fiecare dată că n-au cîștigat mai mult.

DOAMNA DE CHEPY : Așa-ți trebuie ; de ce nu vii aici ?

DOMNUL HARDOUIN : Iată-mă ; și toate nenorocirile vor fi curînd uitate, dacă vă pot fi de folos cu ceva. Despre ce e vorba ?

DOAMNA DE CHEPY : Despre cel mai important serviciu pe care mi l-ai putea face. O cunoști pe doamna de Malves ?

DOMNUL HARDOUIN : N-o cunosc personal ; dar toată lumea spune că are finețe în gîndire, voioșie blîndă,

bun-gust, pricepere în artele frumoase, o purtare aleasă și o judecată sigură și delicioasă.

DOAMNA DE CHEPY : Iată niște însușiri vizibile tuturor, pe care nici vorbă că i le prețuiesc, dar i le pun mai presus pe cele păstrate pentru prietenii ei.

DOMNUL HARDOUIN : Cunosoc câțiva care spun că e o mamă înțeleghătoare, o soție bună și o prietenă minunată.

DOAMNA DE CHEPY : Ne-am împrietenit acum șase sau șapte ani și-i datorez cea mai mare parte din fericirea vieții mele. La ea caut și găsesc un sfat înțelept când am nevoie ; la ea găsesc alinarea grijilor mele care uneori o fac să și le uite pe ale ei ; și apoi dulcea mulțumire simțită când îți destăinuiești clipele de plăcere cuiva care știe să ți le asculte cu luare-aminte. Ei bine, în curînd va fi ziua ei.

DOMNUL HARDOUIN : Și v-ar fi trebuit un divertisment, un proverb ¹, o comedioară ?

DOAMNA DE CHEPY : Chiar așa, dragă Hardouin.

DOMNUL HARDOUIN : Îmi pare rău că trebuie să vă refuz din capul locului și fără ocol. Mai întîi fiindcă sînt zdrobit de oboseală și nu mi-a mai rămas nici o idee, dar știți, nici una măcar. În al doilea rînd fiindcă, din fericire sau din nefericire, am unul din capetele cărora nu li se poate comanda. Și chiar dacă aș vrea să vă servesc, tot n-aș putea.

DOAMNA DE CHEPY : Nu cumva îți închipui că-ți cer o capodoperă ?

DOMNUL HARDOUIN : Îmi cereți măcar un lucru care să vă placă, și asta nu mi se pare deloc ușor ; care să-i placă sărbătoritei, și asta e foarte greu ; care să placă oaspeților, deprinși cu lucruri frumoase ; și, în sfîrșit, să-mi placă mie, iar eu nu sînt niciodată mulțumit de ceea ce fac.

¹ E vorba de un gen de spectacol, constînd dintr-o comedioară bazată pe un proverb.

DOAMNA DE CHEPY : Toate acestea nu sînt decît fantomele lenei sau pretextele relei dumitale voințe. Poate mă vei convinge că te temi de judecata mea ! Prietena mea, recunosc, are mult gust și pricepere aleasă, dar nu e nedreaptă, și o s-o miște mai mult un cuvînt bine adus din condei decît ar supăra-o o scenă proastă : și n-ai de ce să te temi de spectatorii deștepți, fiindcă o să le dezarmăm critica, pomenindu-ți numele. Iar cu dumneata e altceva ; după ce-ai fost de-atîtea ori nemulțumit de ce faci, ai să scapi, fiind încă o dată nedrept.

DOMNUL HARDOUIN : De altfel, doamnă, nici mintea nu mi-i liberă. O cunoașteți pe doamna Servin ? mi se pare că sînteți prietene.

DOAMNA DE CHEPY : O întîlnesc în lume și mă duc pe la ea. Nu ne îndrăgim, dar ne îmbrățișăm.

DOMNUL HARDOUIN : Milostenia ei nenorocită a vîrît-o într-o afacere cu totul caraghioasă, și știți ce înseamnă un lucru caraghios, mai cu seamă pentru ea. A descoperit că eram prieten cu partea adversă și trebuie s-o scap fără greș din toate astea. Ba chiar mi-am luat libertatea să-i dau aici întîlnire omului meu.

DOAMNA DE CHEPY : Zău, dragă Hardouin, lasă-l pe fiecare să-și joace rolul lui ; e treaba avocaților să ducă la capăt procesele, iar a dumitale e să faci lucrări frumoase. Vrei să știi ce-o să se întîmple ? Dumneata ai să te cerți cu doamna al cărui negociator ești, ai să te cerți cu adversarul ei și-ai să te cerți și cu mine, dacă mă refuzi.

DOMNUL HARDOUIN : Pentru un lucru atît de neînsemnat ? Asta n-aș crede-o nici în ruptul capului.

DOAMNA DE CHEPY : Mi se pare că eu se cuvine să judec dacă lucrul e neînsemnat sau nu ; asta depinde de importanța pe care i-o dau eu.

DOMNUL HARDOUIN : Cu alte cuvinte, dacă v-ar face plăcere să-i dați de zece ori, de o sută de ori mai multă importanță decît merită...

DOAMNA DE CHEPY : Eu aş dovedi poate mai puţin bun-simţ, dar dumneata ai fi şi mai neîndatoritor. Hai, dragul meu, făgăduieşte-mi, altfel o să te bîrfesc groaznic faţă de una dintre cele mai bune prietene ale dumitale.

DOMNUL HARDOUIN : Care prietenă ? Oricine ar fi, nici vorbă că n-aş face pentru ea ceea ce n-aş face pentru dumneavoastră.

DOAMNA DE CHEPY : Făgăduieşte.

DOMNUL HARDOUIN : Nu pot.

DOAMNA DE CHEPY : Fă pîesa.

DOMNUL HARDOUIN : Zău că nu pot.

DOAMNA DE CHEPY : Să ştii că nu mă prinde rolul de femeie care se roagă şi nici rolul blîndeţii nu ţine prea mult la mine ; bagă de seamă ; am să mă supăr.

DOMNUL HARDOUIN : Nu, doamnă, n-o să vă supăraţi.

DOAMNA DE CHEPY : Iar eu îţi spun, domnule, că sînt supărată, ba chiar foarte supărată, că te porţi cu mine aşa cum nu te-ai purta cu provinciala aceea umflată şi îngîmfată care îţi porunceşte cu o neobrăzare ce abia i s-ar putea ierta dacă ar fi tînără şi drăguţă ; sau cum nu te-ai purta faţă de fandosita aceea şi tînără şi frumusică, e drept, dar care nu face nici un gest nestudiat dinainte, nu scoate o vorbă firească, şi cînd o cauţi e nemulţumită de alţii pe cît e de satisfăcută de sine ; sau de flecuşteţul acela de femeie afectată, care are nervi, nu, nu nervi, ci fibre, adică nişte fire de păr din care te îngrozeşti auzind cum ies vorbele mari adunate din gura savanţilor, a pedanţilor, spuse de ea alandala, de parcă ar şuiera un papagal prost învăţat ; sau faţă de domnişoara, da, domnişoara de-aici, care uneori, în timpul toaletei mele, te amuză în aşa fel încît m-aş putea simţi jignită, dacă m-aş potrivi ; dar voi rîde şi de-acum încolo.

DOMNIŞOARA BEAULIEU : Eu, doamnă ?

DOAMNA DE CHEPY : Da, dumneata. Nu trebuie să te neaşteşti ; înclinarea asta plăcută îţi face destulă cinste.

DOMNUL HARDOUIN : E adevărat, doamnă, că o găsesc pe domnișoara foarte cinstită, foarte cuviincioasă, foarte binecrescută.

DOAMNA DE CHEPY : Foarte drăguță.

DOMNUL HARDOUIN : Foarte drăguță ; de ce nu ? Nimeni nu poate pune opreliște pe lauda aceasta pe care i-o aduc uneori în glumă ; dar o respect îndeajuns, și pe ea și pe mine însumi, ca să nu vorbesc cu o seriozitate ce ar fi jignitoare.

DOAMNA DE CHEPY (*ironică*) : Domnișoară, te rog, te rog din toată inimă, binevoiește și pune o vorbă bună pentru mine pe lângă domnul Hardouin.

SCENA 11

DOMNUL HARDOUIN, DOMNIȘOARA BEAULIEU.

DOMNUL HARDOUIN : Să n-o dezicem ; mă simt și eu atins, la rîndul meu. Fără a-i scădea meritele, femeile pe care le-a sfîșiat mai adineauri prețuiesc cel puțin tot atît cît ea. Vrei să se facă piesa ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Ar fi o ciudată înfumurare din partea mea, dacă aș cuteza să nădăduiesc că mi-ar sta în putință să obțin ceea ce i-ați refuzat cu atîta tărie doamnei.

DOMNUL HARDOUIN : Vorbește mai lămurit : ți-ar face sau nu ți-ar face plăcere ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Nici nu s-ar putea mai multă, dar doamna ar fi adînc mîhnită. Cine știe dacă din pricina asta nu m-ar alunga ? Nu chiar mîine, ci încetul cu încetul ; încîntătoarea domnișoară Beaulieu ar deveni nepricepută, stîngace, plicticoasă : n-aș îndura să mi se spună așa multă vreme, aș părăsi-o și n-aș părăsi-o fără părere de rău ; căci cu toate asprimile ei, doamna e bună și sînt foarte legată de ea ; fără să mai punem la socoteală că bunăvoința dumneavoastră n-ar rămîne

o taină și n-ar putea fi decît rău înțeleasă. Știți, domnule, cel mai nimerit lucru cred că ar fi să stăruiti în refuzul dumneavoastră, sau să cedați la dorința doamnei.

DOMNUL HARDOUIN : Dintre amîndouă căile, numai cea dintîi îmi convine. Sînt sătul de plictiseli : le duc în spinare și pe ale mele și pe ale altora ; n-am nici o clipă de tihnă. Dacă-mi bate cineva la ușă, mi-e teamă să deschid ; dacă ies din casă, îmi trag pălăria pe ochi. Dacă stăruiesc cu vizitele, pălesc. O ceată întreagă așteaptă cu nerăbdare succesul unei comedii pe care trebuie s-o citesc la Teatrul Francez ; nu-i mai bine să mă ocup de ea în loc să-mi pierd vremea cu nimicurile astea de societate ? Ce se face e sau prost și nu merită să-ți bați capul ; sau, dacă faci un lucru care să meargă, îl strică jocul actorilor.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Se pare că domnul Hardouin nu prea are păreri bune despre talentul nostru.

DOMNUL HARDOUIN : Dacă trebuie să-ți spun adevărul în privința asta, domnișoară, apai să știi că i-am văzut pe cei mai lăudați actori de societate și mi-au făcut milă ; cel mai bun dintre ei n-ar fi primit într-o trupă din provincie și ar fi nepotrivit chiar la Nicolet.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Iată că mă simt atinsă, la rîndul meu. Știți că și eu joc ?

DOMNUL HARDOUIN : Cu atît mai rău, domnișoară ; fă mai bine bucle.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : N-ați spus că ați face o piesă dacă aș vrea eu ? Nu știu dacă a fi poet înseamnă și a fi om cinstit, dar s-a spus întotdeauna că un om cinstit își ține cuvîntul. Vreau să vă conving că de multe ori autorul dă vina pe actor, cînd ar trebui să vadă că el e vinovat ; vreau să vă auziți pe dumneavoastră fluierat, iar pe noi aplaudați din toate puterile.

DOMNUL HARDOUIN : Văd că-mi arunci mînușa și trebuie s-o prind. Am făgăduit că fac piesa și-o voi face.

SCENA 12

DOMNUL HARDOUIN, DOMNIȘOARA BEAULIEU,
DOAMNA DE CHEPY.

DOAMNA DE CHEPY : Ia spune, domnișoară, ai izbutit ? Cred că ți-am lăsat destul timp și destulă tihnă pentru asta.

DOMNUL HARDOUIN : Da, doamnă, a izbutit ; piesa va fi făcută.

DOAMNA DE CHEPY : Domnișoară, îți sînt nespus de îndatorată și îți mulțumesc cu toată umilința. -

SCENA 13

DOMNUL HARDOUIN, DOMNIȘOARA BEAULIU.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Vedeți, acum e întăritată, și sînt sigură că nu mai am nici o lună de stat aici. Tare aș fi vrut să se fi dus de rîpă toate sărbătorile, toate piesele și toți poeții.

(In antract Hardouin rămîne pe scenă ; se plimbă, se așază, execută, în timp ce orchestra cîntă, pantomima unui poet care compune, cînd mulțumit, cînd nemulțumit etc ...)

ACTUL II

SCENA 1

DOMNUL HARDOUIN : Degeaba m-am gîndit, m-am frămîntat, m-am zvîrcolit, nu-mi vine nimic. Ia să mai vedem... Asta ar fi destul de drăguț, dar e învechit... Ah ! dacă s-ar reîntoarce Molière, cu tot geniul lui de necrezut, ce greu i-ar veni să mai cîștige de partea lui niște oameni pe care i-a făcut atît de pretențioși !... Cei-lalți au luat totul... Să mi se ceară una din poznele de felul celor care se joacă la Palais-Royal sau la Bourbon nu înseamnă să mi se spună : „Hardouin, să ai *subito*, *subito*, spiritul și ușurința unui Laujon, verva și originalitatea unui Collé¹“. Iată ce-am lăsat să mi se comande, nimic altceva... Sînt un neghiob ; cît voi trăi nu voi fi decît un neghiob... Dar n-aș putea oare ?... Nu, nu se potrivește cu împrejurarea... Și dacă aș pune în scenă povestioara asta ? Nici atît măcar, o cunosc toți ; și chiar de-ar fi nouă pentru ei, nu se potrivește deloc cu persoanele. Și apoi n-am decît două sau trei zile ca să scriu, să copiez rolurile, să joc fără să repet... Parc-ar crede că piesa se suflă ca un balon de săpun... De aceea, Dumnezeu știe cum o să meargă.

¹ Autori dramatici la modă atunci.

SCENA 2

DOMNUL HARDOUIN, UN LACHEU care intră în
mijlocul scenei precedente.

LACHEUL : Domnule, a venit un om cu spinarea încovoată, cu brațele și cu picioarele ca niște seceri ; seamănă leit a croitor !

DOMNUL HARDOUIN : La dracu !

LACHEUL : Mai e unul care e furios și bombăne printre dinți ; tare mai seamănă cu un creditor care încă nu-i obișnuit să revină.

DOMNUL HARDOUIN : La dracu !

LACHEUL : Și mai e un al treilea, slab și uscat, care-și tot holbează ochii prin apartament ca și cum ar vrea să-l golească de mobile.

DOMNUL HARDOUIN : La dracu ! La dracu !

LACHEUL : Și...

DOMNUL HARDOUIN : Și să te ia dracu... Ce te-ai înfipt aici ca un par ? Și tu te-ai înțeles pe ascuns cu ceilalți ca să mă scoateți din minți ?

LACHEUL : Și mai e cineva, din partea doamnei Servin, care vă roagă să n-o uitați.

DOMNUL HARDOUIN : Mi-am închipuit eu.

LACHEUL : Mai e o femeie...

DOMNUL HARDOUIN : O femeie !

LACHEUL : Înfășurată într-un zăbranic de douăzeci de coți. Aș pune rămășag că e văduvă.

DOMNUL HARDOUIN : Drăguță ?

LACHEUL : Tristă, dar destul de bună de consolat.

DOMNUL HARDOUIN : Cam ce vîrstă ?

LACHEUL : Între douăzeci și treizeci.

DOMNUL HARDOUIN : Poștește-o pe văduvă să intre.

LACHEUL : Mai sînt încă două personaje ciudate ; unul e încălțat cu botfori și are un bici de diligență în mînă.

DOMNUL HARDOUIN : E de Crancey. Dă-i drumul văduvei.

LACHEUL : Celălalt poartă ciorapi galbeni, pantaloni negri, o vestă din bazea și-un surtuc cenușiu. Au trecut pe la dumneavoastră pe-acasă și li s-a spus că sînteți aici.

DOMNUL HARDOUIN : Țsta de pe urmă o fi avocatul meu din Normandia ; spune-le să aștepte sau să se lase păgubași... și dă-i drumul văduvei.

SCENA 3

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND.

DOAMNA BERTRAND : Îngăduiți-mi să iau loc. Sînt frîntă de oboseală : am făcut astăzi ocolul Parisului și cred că am văzut tot pămîntul.

DOMNUL HARDOUIN : Odihniți-vă, doamnă... (*Aparte*). E tare frumușică... (*Cu glas tare.*) Doamnă, n-am cîntea să vă cunosc, dar faceți-mi plăcerea de a-mi spune ce vă aduce aici. Nu vă înșelați cumva ? Mă numesc Hardouin.

DOAMNA BERTRAND : Chiar pe dumneavoastră vă caut.

DOMNUL HARDOUIN : Mă bucur... (*Aparte.*) Ce picioare, ce mîini !... (*Cu glas tare.*) Doamnă, o să vă simțiți mai bine în fotoliul cel mare.

DOAMNA BERTRAND : Mă simt foarte bine aici. Dar veți avea răgazul și răbdarea să mă ascultați, domnule ?

DOMNUL HARDOUIN : Vorbiți, doamnă, vorbiți.

DOAMNA BERTRAND : Aveți în fața dumneavoastră ființa cea mai nefericită.

DOMNUL HARDOUIN : Meritați o altă soartă și, cu însușirile pe care le aveți, nu există nefericire care să nu poată fi stăvilită.

DOAMNA BERTRAND : Tocmai asta am venit să mă învățați. Ați auzit, fără îndoială, de căpitanul Bertrand ?

DOMNUL HARDOUIN : Comandantul *Dragonului*, care și-a încărcat tot echipajul în șalupă, iar el s-a lăsat dus la fund odată cu nava ?

DOAMNA BERTRAND : Era soțul meu. Avea douăzeci și trei de ani de serviciu.

DOMNUL HARDOUIN : A fost un viteaz și n-am văzut de când sînt ceva mai interesant decît văduva lui. Ce pot face pentru ea ?

DOAMNA BERTRAND : Multe.

DOMNUL HARDOUIN : Mă îndoiesc, dar le doresc.

DOAMNA BERTRAND : M-a lăsat fără avere și cu un copil. Cer o pensie pe care n-au îndrăzneala să mi-o refuze.

DOMNUL HARDOUIN : Dar care vi se pare păcătoasă, doamnă. Statul e înglodat în datorii.

DOAMNA BERTRAND : Sînt mulțumită de pensie, dar aș vrea s-o fac să-i revină fiului meu.

DOMNUL HARDOUIN : Cîstit vorbind, și cererea dumneavoastră, ca și refuzul ministrului, mi se par la fel de întemeiate.

DOAMNA BERTRAND : Dar dacă eu mor, ce se face bietul copil ?

DOMNUL HARDOUIN : Sînteți tînăra, arătați atît de bine...

DOAMNA BERTRAND : Cu toate astea, astăzi ești și mîine poți să nu mai fii. I-am folosit zadarnic pe toți cei ce puteau să pună o vorbă bună pentru mine : prinți, duci, episcopi, preoți, arhiepiscopi, femei cîstite...

DOMNUL HARDOUIN : Celelalte v-ar fi fost mai folositoare.

DOAMNA BERTRAND : Să vă spun drept ? Nu le-am ocolit nici pe ele.

DOMNUL HARDOUIN : Toți oamenii ăștia nu se pricep să ceară.

DOAMNA BERTRAND : Dar dumneavoastră vă pricepeți ?

DOMNUL HARDOUIN : Și încă cum ! Există principii în toate ; mai întâi trebuie ca lucrul să te intereseze foarte tare.

DOAMNA BERTRAND : Și dumneavoastră o să-mi purtați un astfel de interes ?

DOMNUL HARDOUIN : De ce nu, doamnă ? Nimic nu mi se pare mai ușor. Ei au inimi de bronz și trebuie să știi cum să le topești.

DOAMNA BERTRAND : Și talentul acesta, cine-l are ?

DOMNUL HARDOUIN : Dumneavoastră, doamnă.

DOAMNA BERTRAND : Și cine se sinchisește să-l folosească pentru altul ?

DOMNUL HARDOUIN : Eu... (*Se plimbă, chibzuiește.*)

DOAMNA BERTRAND : Pot îndrăzni să vă întreb ce v-a pus pe gânduri ?

DOMNUL HARDOUIN : Reușita afacerii dumneavoastră.

DOAMNA BERTRAND : Cît sînteți de bun !

DOMNUL HARDOUIN : Punctul important, marele punct, punctul esențial...

DOAMNA BERTRAND : Care este ? (*Aparte:*) Ce-are să-mi spună ? O fi oare și el la fel cu ceilalți ? O fi umblînd să mă înșele ?

DOMNUL HARDOUIN : Este... este să ceri ca pentru tine ceea ce ai de cerut, da, ca pentru tine. Chiar cel mai bun prieten, abia dacă te ascultă, cînd vorbești pentru altul.

DOAMNA BERTRAND : Acela de care depinde totul vă este prieten.

DOMNUL HARDOUIN : Da, aveți dreptate. E Poultier, și aproape îndrăznesc să vă garantez de toată bunăvoința lui.

DOAMNA BERTRAND : Veți avea bunătatea să-i vorbiți ?

DOMNUL HARDOUIN : Nici vorbă că da.

DOAMNA BERTRAND : Domnul fie lăudat ! Mi-au spus adevărul cînd m-au încredințat că sînteți prietenul tuturor nefericiților.

DOMNUL HARDOUIN : Astăzi, sau peste cîteva zile, e ziua stăpînei casei acesteia. Poultier e prieten cu soțul ei, e la Paris și nu văd ce afaceri importante l-ar împiedica să vină aici.

DOAMNA BERTRAND : Și veți pune o vorbă bună pentru mine ? și-i veți vorbi despre cererea mea ca pentru dumneavoastră ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu-mi iau sarcina decît cu condiția asta : aveți bunătatea să nu uitați că v-am prevenit și că ați consimțit... Nu mi-ați spus oare, doamnă, că aveți un copil ?

DOAMNA BERTRAND : E primul și singurul.

DOMNUL HARDOUIN : Cîți ani are ?

DOAMNA BERTRAND : Aproape șase.

DOMNUL HARDOUIN : Nici n-ar putea să aibă mai mult.

DOAMNA BERTRAND : Așa s-ar fi putut crede acum șase luni, dar am plîns, m-am istovit, și m-am chinuit atîta. Sînt atît de schimbată !

DOMNUL HARDOUIN : Nu s-ar părea.

DOAMNA BERTRAND : Mă pot bizui pe dumneavoastră ?

DOMNUL HARDOUIN : Puteți ; dar gîndiți-vă bine la condiția pe care v-am pus-o ; fără ea, nu răspund de nimic.

DOAMNA BERTRAND : Sînteți un om ales, nici o îndoială în privința asta. Faceți și spuneți tot ce veți pofti.

SCENA 4

DOMNUL HARDOUIN, DOMNUL DES RENARDEAUX,
avocat din Gisors¹, dînd să intre în chiar clipa cînd
DOAMNA BERTRAND iese.

DOMNUL HARDOUIN : Şi mai fă o piesă în harababura asta !... Iartă-mă, dragă Des Renardeaux, că te-am făcut să aştepti.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Te iert fiindcă, pe cinstea mea, e încîntătoare.

DOMNUL HARDOUIN : Tot mai ai ochi ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Atît mi-a mai rămas. Iată-mă la porunca dumitale ; ia spune, despre ce-i vorba ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu ştiu cum de mai pot să rîd, căci sînt mîhnit pînă-n adîncul sufletului.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ți-a căzut piesa ?

DOMNUL HARDOUIN : Şi mai rău.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Cum naiba !

DOMNUL HARDOUIN : Aveam o soră pe care o iubeam la nebunie, puţin cam habotnică, dar încolo cea mai bună fiinţă, cea mai minunată soră din lume. Şi am pierdut-o.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Şi ai necazuri cu moştenirea ?

DOMNUL HARDOUIN : E şi mai rău.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Cum naiba !

DOMNUL HARDOUIN : Au făcut ce-au vrut cu ea, fără încuviinţarea mea. Soră-mea locuia împreună cu o prietenă ; prietena, obişnuită cu rolul de stăpîină a casei, a luat tot, a dat tot, a vîndut tot, paturi, oglinzi, rufărie, veselă, mobile, lucruri de bucătărie, argintărie, şi nu mi-a rămas din tot mobilierul nici cît negru sub unghie.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Preţuia mult ?

¹ Orăşel în Normandia, departamentul Eufe.

DOMNUL HARDOUIN : Destul. Nu știu ce să fac. Să pierzi o bună parte din avere, mai cu seamă cînd tragi mîța de coadă ca mine, mi se pare greu ; s-o dau în judecată pe fosta prietenă a sorei mele mi se pare necuviincios. Ce mă sfătuiești ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ce te sfătuiesc ? Să-ți vezi de treabă.

DOMNUL HARDOUIN : Ușor de zis.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Îți spun să-ți vezi de treabă. Știi cum e procesul ăsta ? La fel cu acela pe care îl am cu vechea dîmitale prietenă, doamna Servin, procesul care durează de zece ani ; procesul pentru care am venit de cincizeci de ori la Paris și voi mai veni de încă cincizeci de ori ; care mă costă aproape două sute de ludovici pentru cheltuieli neprevăzute, și va mai costa încă două sute ; procesul care, datorită puternicilor ocrotitori ai doamnei, sau nu va fi judecat niciodată, sau, după sentință, dacă voi căpăta vreo sentință, mă va face să nu-mi scot nici măcar un sfert din cheltuieli.

DOMNUL HARDOUIN : Va să zică ești cu totul de părere să n-o dau în judecată ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Nu, pe toți dracii care s-o ia și pe prietena dumitale, doamna Servin și pe prietena sorei dumitale.

DOMNUL HARDOUIN : Dacă ar fi s-o iei de la capăt nu te-ai judeca deci ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Nu... la ce te gîndești ?

DOMNUL HARDOUIN : Mă gîndesc să te răsplătesc, dacă pot ; nu-mi place să rămîn dator față de prieteni. Mi-a venit o idee...

DOMNUL DES RENARDEAUX : Care ?

DOMNUL HARDOUIN : În schimbul serviciului pe care mi l-ai făcut convingîndu-mă să renunț la o afacere proastă, căci nici nu mă mai gîndesc la ea, dacă ți-aș

duce-o la capăt, din întâmplare, pe a dumitale ? Știi că asta nu mi-ar fi chiar cu neputință ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Primesc, primesc din toată inima, iar dacă n-ai nevoie decît de o procură în toată regula, procură prin care să te autorizez să termini, procură prin care mă voi angaja să întăresc absolut tot ce ți-o plăcea să mijlocești, spune să mi se dea cerneală, pană, hîrtie și o întocmesc și o semnez...

DOMNUL HARDOUIN : Uite aici, pe masă, tot ce-ți trebuie... (*Oprindu-l.*) Dragă Des Renardeaux, să fim pre-văzători. Din partea mea am să fac tot ce-am să pot, nici nu te îndoii de asta, dar, orice s-ar întîmpla, să n-aud mustrări.

DOMNUL DES RENARDEAUX : N-ai nici o grijă.

DOMNUL HARDOUIN : Cine știe ? (*În timp ce Des Renardeaux scrie.*) Ah ! ah ! dacă avocatul ăsta ar ști că am în buzunar procura doamnei !... Iată că merge strună : dar piesa pe care am făgăduit-o ?... Haide, trebuie să te supui soartei, iar soarta mea e să făgăduiesc ce nu voi face și din cînd în cînd să fac ce n-am făgăduit.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Iat-o. Subsemnatul Issachar Des Renardeaux...

DOMNUL HARDOUIN : Sînt sigur că e cum nu se poate mai bună.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Dar tot trebuie să ascuți citirea actului pe temeiul căruia trebuie să lucrezi, așa cere legea... Subsemnatul Issachar...

DOMNUL HARDOUIN : Oare m-am ținut eu vreodată după legi ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Și asta nu te-a făcut mai înțelept. Legea, dragul meu, legea e stăpîna lumii. Altminteri, doar să primesc înapoi de la ea banii cheltuiți, împreună cu ce trebuie ca să mobilez frumușel căsuța care dă spre rîu și spre pădurea — care trebuie să-ți inspire cele mai frumoase versuri, unde tot spui de zece ani că ai să vii să stai și nu mai vii — și-mi închei

socotelile pentru totdeauna cu doamna Servin, în numele meu, al soției mele, al copiilor și al urmașilor lor legali. Dar, fiindcă veni vorba, am văzut în curtea ei o litieră, singurul bun mobilier rămas de la răposata doamnă Desforges, ruda mea, care n-a mai putut să umble cu mult înainte de a-și da sufletul ; mai pune pe lângă celelalte și clauza litierii. Nevesti-mi au început să-i slăbească picioarele, și ar însemna un dar pentru ea. Nu uita litiera.

DOMNUL HARDOUIN : N-am s-o uit.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ți-e gândul la cine știe ce...

DOMNUL HARDOUIN : Dragul meu, m-a istovit blestematul ăsta de oraș... Aici viața se împrășteie ca aburul ; nu poți face nici un lucru ca lumea și sînt hotărît să trăiesc și să mor la Gisors.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ai să vii să trăiești la Gisors ?

DOMNUL HARDOUIN : La Gisors. Acolo mă așteaptă gloria, tihna și fericirea.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ai să vii să mori la Gisors ?

DOMNUL HARDOUIN : La Gisors.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Iar eu spun că un cap ca al dumitale nu știe niciodată ce va face și că vei trăi și vei muri acolo unde îi va place duhului dumitale rău să te mîne. Nu-ți face planuri.

DOMNUL HARDOUIN : Pe cîntea mea, am făcut atîtea care s-au spulberat, încît ar fi mai bine să te ascult ; dar îți faci planuri așa cum te bîții pe scaun cînd nu te-ai așezat bine.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Și pe doamna, cînd ai s-o vezi ?

DOMNUL HARDOUIN : Astăzi.

DOMNUL DES RENARDEAUX : E isteată ; bagă de seamă să nu se simtă complotul.

DOMNUL HARDOUIN : Oare dumneata, avocat, și încă avocat normand, l-ai simți dacă ai fi în locul ei ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : S-ar putea întâmpla ; citeodată am și eu mintea dezghețată. Și când am să te văd ?

DOMNUL HARDOUIN : Tot astăzi.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Unde ?

DOMNUL HARDOUIN : Aici. Locuiești tot în mansarda dumată, pe strada la Flèche ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Tot acolo. Nu face proces, auzi ? și scoate de la doamna Servin cât poți mai mult. Am trei copii ; ea n-are decît o singură fată, bătrînă, smintită, urîță, rea ca o maimuță bolnavă ; și pe deasupra surdă ca un buștean. Ea e bogată, iar eu nu sînt. Rămîi cu bine.

DOMNUL HARDOUIN : Cu bine.

DOMNUL DES RENARDEAUX (*din fundul scenei*) : Și litiera...

DOMNUL HARDOUIN : Și litiera... În sfîrșit, iată-mă singur ; acum pot gîndi.

SCENA 5

DOMNUL HARDOUIN, DOMNUL DE CRANCEY,

DOMNUL DE CRANCEY (*încălțat în botfori și ținînd un bici în mînă*) : Al naibii de greu mai e să pătrundă cineva pînă la dumneata ; e mai rău ca la un ministru sau ca la primul funcționar ; știi că sînt două ceasuri de cînd turbez de mînie în anticamera asta ? Ai primit scrisoarea mea ?

DOMNUL HARDOUIN : Da ; ai primit răspunsul ?

DOMNUL DE CRANCEY : Nu.

DOMNUL HARDOUIN : Cum arăți ! Parcă ai fi surugiu.

DOMNUL DE CRANCEY : Păi am și ajuns surugiu, după ce am făcut o ucenicie de patru zile.

DOMNUL HARDOUIN : Sînt cam greu de cap și nu te înțeleg.

DOMNUL DE CRANCEY : Te cred. Dragul meu, te-am înștiințat că doamna de Vertillac, care mă stimează și mă iubește, dar îmi refuză cu încăpăținare mîna fiicei sale de care sînt iubit, avînd ideea nesăbuită de a nimici dragostea noastră...

DOMNUL HARDOUIN (*ironic*) : Care nu va lua sfîrșit decît odată cu viața dumitale și a fetei.

DOMNUL DE CRANCEY : Fără îndoială... a adus-o la Paris.

DOMNUL HARDOUIN : Ei și ?

DOMNUL DE CRANCEY : Ah ! dacă nu ghicești restul, n-ai iubit niciodată.

DOMNUL HARDOUIN : Le-ai luat-o înainte și le-ai slujit drept surugiu.

DOMNUL DE CRANCEY : Chiar așa.

DOMNUL HARDOUIN : Dar fiica ei te-a recunoscut ?

DOMNUL DE CRANCEY : Nici vorbă că da, însă uimirea ei era să strice totul. Cînd dă cu ochii de mine, scapă un țipăt ; maică-sa se întoarce repede : „Ce ai, fata mea ? nu cumva te-ai lovit ? — Nu, mamă, n-am nimic...” Îți dai seama, dragul meu, cu cîtă luare-aminte le-am ferit de hopuri ! Cum am mai lungit drumul, în ciuda nerăbdării mamei ! Cîte sărutări ne-am trimis și ne-am retrimis, ea din fundul diligenței, eu de pe cal, în timp ce maică-sa dormea ! De cîte ori ne-am înălțat ochii și brațele spre cer ! Și tot de-atîtea ori ne-am făcut jurăminte ! Ce plăcere să-i dai mîna cînd cobora sau cînd urca în diligență ! Cît de mîhniți am fost ! Cîte lacrimi am vărsat !

DOMNUL HARDOUIN : Și pălăria asta uriașă și pleoștită te ascundea de ochii mamei ? Dar ce-ați plănuit ?

DOMNUL DE CRANCEY : Toate nebuniile care se pot închipui.

SCENA 6

DOMNUL HARDOUIN, DOMNUL DE CRANCEY.

DOAMNA ȘI DOMNIȘOARA DE VERTILLAC.

DOMNUL HARDOUIN : Iată-le ! Pleacă repede.

DOMNUL DE CRANCEY : Ba rămîn. Vreau ca femeia asta să mă vadă ; și să-și dea seama, după ce am făcut, de ce sînt în stare să mai fac.

DOAMNA DE VERTILLAC (*certîndu-și fiica*) : Te sfătuiesc, domnișoară, să nu mai fii atît de ursuză, dacă vrei să te scot în lume.

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC (*zărindu-l pe de Crancey*) : Doamne ! Simt că leșin.

DOAMNA DE VERTILLAC : Bună ziua, dragă Hardouin... Ce-i cu dumneata ? Oare cu înfățișarea asta se primesc vechii prieteni ? Ți-ai pierdut capul. Nu te așteptai să mă vezi.

DOMNUL HARDOUIN : Iartă-mă, doamnă, știam că ești la Paris.

DOAMNA DE VERTILLAC : Și eu ți-o iau înainte ?

DOMNUL HARDOUIN : M-au copleșit treburile.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ce-i cu omul ăsta ? Mi se pare că e surugiul nostru. Prietene, n-ai fost mai bine plătit decît ne-ai slujit ? Spune, ce vrei ? Un gologan măi mult : spune-i lacheului să ți-l dea... (*De Crancey își ridică pălăria pe care o ținuse trasă peste ochi.*) El e, prigonitorul meu ! Cînd o să înceteze urmărirea blestematului ăstuia... Domnule, nu cumva din întîmplare ne-ai fost surugiul ?

DOMNUL DE CRANCEY : Am avut cîntea asta tot timpul drumului.

DOAMNA DE VERTILLAC (*către fiică-sa*) : Și tu știi ?

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC : Da, mamă.

DOAMNA DE VERTILLAC : Știi și nu mi-ai spus nimic !

DOMNUL HARDOUIN : Dumneata ce-ai fi făcut în locul ei ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Nu mă mai miră că m-a adus atît de încet. Vai, sînt de plîns ! Au să mă scoată din minți. (*Către domnul Hardouin.*) Rîzi... Trebuie oare să mă reîntorc în provincie ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu, ci să-i căsătorești la Paris, și cu cît va fi mai curînd cu atît va fi mai bine.

DOAMNA DE VERTILLAC : Domnule, purtarea dumitale e josnică.

DOMNUL DE CRANCEY (*îngenunchind în fața doamnei de Vertillac*) : Iertare, doamnă, de-o mie de ori iertare. Dragostea...

DOAMNA DE VERTILLAC : Dragostea, dragostea e nebunie.

DOMNUL HARDOUIN : Credeți c-o știe cineva mai bine decît noi ?

DOAMNA DE VERTILLAC (*către Crancey*) : Pleacă, nu mai vreau nici să te-aud, nici să te văd. Cred că ai plănuit să mă chinuiești și aici, așa cum ai făcut de trei ani încoace, în provincie. Dar ascultă-mă și nu pierde nici un cuvînt din ce-ți spun. Ești îndrăgostit de fiică-mea : dacă, sub orice formă ar fi, te mai apropii de locuința noastră, dacă te ții după noi la teatru, la plimbare, în vizită, dacă mă plictisești cît de cît, o închid într-o mînăstire și n-o să mai iasă de-acolo decît atunci cînd nu voi mai fi în stare s-o opresc eu. Adio... adio, dragul meu.

SCENA 7

DOMNUL HARDOUIN, DOMNUL DE CRANCEY.

DOMNUL DE CRANCEY : Zăpăcita asta, mama asta crudă nu-și dă seama nici cît poate să cuteze un îndrăgostit ca mine, nici la ce o poate împinge pe fiică-sa

asprimea ei, de care toată lumea e indignată. Cred că ar fi făcut mai bine să-și asculte propria ei experiență. Doamnă de Vertillac, bagă de seamă: o să facem un trăboi neobișnuit și toată rușinea o să cadă pe dumneata, ți-o spun dinainte. Se va spune... Te rog, dragă prietene, să-i repeți întocmai doamnei de Vertillac tot ce auzi.

DOMNUL HARDOUIN : Binișor, potolește-te și să vedem cu mintea limpede dacă nu-i vreo cale să pui capăt necazului.

DOMNUL DE CRANCEY : Se zice că te-a plăcut pe vremuri ; ba chiar se crede că șirul destul de lung al celor ce te-au urmat n-au izbutit s-o facă să te uite : roag-o, roag-o în genunchi, apoi poruncește-i, căci poți dobîndi dreptul acesta față de femei. Sau mi se hotărăște cît mai repede soarta, sau nu mai răspund de nimic.

DOMNUL HARDOUIN : Să chibzuim... Mă gîndesc, și cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît mi se pare mai greu.

DOMNUL DE CRANCEY : Cum ? bogata dumitale iscusință în a găsi căi de scăpare, care ți-a adus atîta faimă...

DOMNUL HARDOUIN : Și atîta ură.

DOMNUL DE CRANCEY : N-o s-o ai pentru un prieten ?

DOMNUL HARDOUIN : Am devenit becisnic. Am re-mușcări.

DOMNUL DE CRANCEY : Te înțeleg : mai simți încă ceva pentru doamna de Vertillac, așa cum și ea ar putea să mai simtă pentru dumneata, și te temi...

DOMNUL HARDOUIN : Mă tem de muștrările conștiinței mele și de ale dumitale. Sufletul mi s-a făcut sfios, nu mă mai recunosc. Ah ! dacă aș mai fi ce-am fost odată ! Și-apoi, nu văd decît oameni care vor faptul dar nu vor mijloacele.

DOMNUL DE CRANCEY : Eu nu sînt dintre ăștia.

DOMNUL HARDOUIN : Și-mi dai voie să fac ce vreau ?

DOMNUL DE CRANCEY : Fără să șovăi.

DOMNUL HARDOUIN : Și fără să mă întreb ?

DOMNUL DE CRANCEY : Să te întreb ? Uită-te bine la mine : când e vorba să pun capăt chinului meu și al iubitei mele, sînt gata, dacă e nevoie, să semnez și un pact cu Diavolul.

DOMNUL HARDOUIN : Nu-i nevoie chiar de atît ; dar prima condiție e să nu fii curios.

DOMNUL DE CRANCEY : N-am să fiu deloc.

DOMNUL HARDOUIN : A doua condiție : supunere.

DOMNUL DE CRANCEY : Ce-mi ceri să fac ?

DOMNUL HARDOUIN : Să uiți locuința femeilor acestora, să le lași în pace și să te prefaci nepăsător.

DOMNUL DE CRANCEY : Eu ! eu ! să mă prefac nepăsător ! Asta îmi întrece puterile și nu pot ; înseamnă să-mi atrag disprețul mamei și s-o fac să moară de durere pe fată. Nu pot, nu pot.

DOMNUL HARDOUIN : Ai uitat amenințarea doamnei de Vertillac ?

DOMNUL DE CRANCEY : Puțin îmi pasă de amenințările ei. O mînăstire ! Spargi poarta unei mînăstiri, treci peste zidurile ei. Dragostea, domnule, e mai puternică decît iadul.

DOMNUL HARDOUIN : Vină-ți în fire.

DOMNUL DE CRANCEY (*sforțîndu-se, sufocîndu-se*) : Iată că mi-am revenit ; da, mi-am revenit. -

DOMNUL HARDOUIN : Ți-ar place ca doamna de Vertillac, auzi, doamna de Vertillac, să te roage cu mîinile împreunate să-ți dai fata de soție ?

DOMNUL DE CRANCEY : Să mă roage ?

DOMNUL HARDOUIN : Da, da, să te roage. Fără să mă laud prea mult cu puterea mea, cred că aș fi în stare s-o aduc acolo.

DOMNUL DE CRANCEY : Dar să o ocolesc ! Să fac pe nepăsătorul ! Dragul meu, n-ai putea să mă silești la un rol mai chibzuit și mai ușor ?

DOMNUL HARDOUIN : Turbatule ! Ce ți-am cerut ? Să nu ieși din casă decît dacă am să te chem eu.

DOMNUL DE CRANCEY : Și o să stau multă vreme închis ?

DOMNUL HARDOUIN : Poate o zi.

DOMNUL DE CRANCEY : O zi fără s-o văd ! Asta nu mi s-a mai întîmplat încă. O zi întreagă, ucigătoare ! Ce-o să gîndească ea ! Ești un tiran. Haide, îți dau o zi, dar nici un minut mai mult. Ei, dar nu știi ce mi-a trecut prin minte pe cînd mînam dîliga ; la cel mai mic semn al iubitei le răpeam pe amîndouă.

DOMNUL HARDOUIN : Și ce-ai fi făcut cu mama ?

DOMNUL DE CRANCEY : Habar n-am ; dar întîmplarea ar fi stîrnit o vîlvă nemaipomenită, și ea ar fi fost silită să mi-o dea pe fiică-sa. Fata însă n-a vrut ; și tare mă tem că are să se căiască.

DOMNUL HARDOUIN : Și ți-ai făcut planul ăsta, fără pic de remușcare ?

DOMNUL DE CRANCEY : Fără.

DOMNUL HARDOUIN : Așa ! Atunci zău că ești aproape vrednic să-mi ascuți destăinuirile. Haide, închide-te în casă și nu te ivi decît dacă vei primi poruncile mele supreme.

DOMNUL DE CRANCEY : Oare am să le primesc pînă deseară ?

DOMNUL HARDOUIN : Pînă deseară.

DOMNUL DE CRANCEY : Cît am să sufăr și am să mă plictisesc ! Ce-am să fac ? Am să-i recitesc scrisorile, am să-i scriu, am să-i sărut portretul, am să...

DOMNUL HARDOUIN : Adio ! Adio !... Ce cap ! Dar trebuie sau să iubești așa sau să-ți vezi de treabă.

SCENA 8
DOMNUL HARDOUIN, UN LACHEU.

DOMNUL HARDOUIN : Zău, cred că iadul și cerul au uneltit împotriva piesei mele... Piedicile vin una după alta, neîncetat... Un proces de sfârșit, o pensie de cerut, o mamă de pus la punct, și-apoi mai scrie scenele, în toată harababura asta... Nu se poate... Mi-am pierdut capul... *(se trîntește într-un fotoliu. Către lacheu.)* Ei, ce mai e ? Încă unul ?

LACHEUL : Țsta de acum nu știu ce e. A intrat buzna. Îl întreb ce vrea ; nici un răspuns. Îl trag de mîneacă, el se uită la mine și se plimbă mai departe. Are privirea cam rătăcită, vorbește singur, izbucnește în hohote de rîs. Altminteri, e foarte politicos. Dacă nu-i nebun, atunci e poet.

DOMNUL HARDOUIN : Nu mai pot. În ciuda prezicerii dumitale, domnule Des Renardeaux, ai să mă vezi la Gisors.

LACHEUL : Să-i dau drumul ?

DOMNUL HARDOUIN : Dacă e vreun tînăr scriitor care are nevoie de un sfat și vine după el tocmai de la poarta Saint-Jacques sau de la Picpus ? sau dacă e un om de geniu care n-are ce mîncă, fiindcă și asta e cu putință ? Hardouin, amintește-ți vremurile cînd locuiai în mahalaua Saint-Médard și cînd îți părea rău după o monedă de douăzeci și cinci de bani și după o dimineață pierdută... Dă-i drumu.

SCENA 9
DOMNUL HARDOUIN, DOMNUL DE SURMONT.

DOMNUL HARDOUIN : A, dumneata erai, dragul meu ?

DOMNUL DE SURMONT : Aș putea să te întreb ce faci aici ?

DOMNUL HARDOUIN : Dar dumneata ce-ai venit să faci ?

DOMNUL DE SURMONT : Habar n-am, m-au chemat repede, repede, și-am dat fuga.

DOMNUL HARDOUIN : Domnul fie lăudat ! Iată-mi piesa făcută. Nu știi ce vor de la dumneata ? Am să-ți spun eu. Peste câteva zile e aniversarea unei prietene : și-au pus în gând s-o sărbătorească și vor să-ți ceară o mică piesă de societate pe care ai s-o faci, nu-i așa ?

DOMNUL DE SURMONT : De ce n-o faci dumneata ?

DOMNUL HARDOUIN : De ce ? Pentru o mie de motive din care ascultă-l pe cel mai serios : mi s-a părut că doamna de Chepy, prietena gazdei, nu-ți este cu totul indiferentă și mi-am zis că n-ar fi frumos din partea mea dacă ți-aș răpi un prilej atât de bun să-i faci curte.

DOMNUL DE SURMONT : Și ca să mă îndatorezi...

DOMNUL HARDOUIN : Fără îndoială că da. Iată că s-au aranjat lucrurile. Ai să faci parada, proverbul, piesa, ce vrei, ca să mă răsplătești.

DOMNUL DE SURMONT : La asta nu mă așteptam.

DOMNUL HARDOUIN : Cu atât mai bine ; ce-aș fi făcut eu ar fi semănat cu toate, ce-ai să faci dumneata n-are să semene cu nimic.

DOMNUL DE SURMONT : Au să fie de față oameni deștepți, oameni de lume. Aș vrea să-mi tăinuiesc numele.

DOMNUL HARDOUIN : Am să-ți fac pe plac. Dacă izbutești, succesul va fi pus pe seama dumatăle ; dacă se va întâmpla să cazi, căderea va fi pusă pe seama mea.

DOMNUL DE SURMONT : Ești cum nu se poate mai îndatoritor.

DOMNUL HARDOUIN : Dar ia plătește-mi adevăratul serviciu pe care ți-l fac, arătându-mi un pic de încredere.

Nu-i așa că, deși are atâtea toane, atâtea ciudățenii, atâtea ieșiri pripite, doamna de Chepy e foarte plăcută ?

DOMNUL DE SURMONT : Recunosc tot ce-ți place ; ba chiar am să-ți mulțumesc, dacă îmi ceri.

DOMNUL HARDOUIN : Nu cer nimic, știu să îndarez fără să mă fălesc și fără interes. Hai, du-te.

DOMNUL DE SURMONT : Am s-o văd oare pe doamna de Chepy ?

DOMNUL HARDOUIN : Dacă vrei să rămii anonim, nu. Dar scrie-i un bilețel cuviincios pe care să-l poată înțelege cum i-o plăcea. Cu cât se va aștepta mai puțin la semnul acesta de simpatie, cu atât va fi mai mișcată. Scrie acolo... Comedie, proverb, paradă, improvizații în versuri, ce ai chef, numai să fie vesel de tot și să nu se simtă prea mult lustru.

DOMNUL DE SURMONT (*scriind*) : Dar tot ce ar trebui s-o cunosc pe sărbătorită.

DOMNUL HARDOUIN : Laudă, laudă, lauda e totdeauna bine primită.

DOMNUL DE SURMONT : E tânără ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu.

DOMNUL DE SURMONT : Bătrână ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu. Are toate farmecele pe care vârsta nu le distruge. Poți să lovești cu toată puterea în vicii, în caraghioși, fără s-o atingă cât de cât ; poți să te întinzi cât vrei asupra însușirilor inimii și minții, fără să spui o vorbă zadarnică. Stăruie mai ales asupra purtării alese, a sincerității, a binefacerii, a discreției, a poliției, a bunei cuviințe, a demnității etc., etc. ...

DOMNUL DE SURMONT : Poate că o cunosc. Nu cumva e o doamnă pe care am văzut-o o dată sau de două ori la doamna de Chepy, pe când era bolnavă ? Nu cumva o chema ?...

DOMNUL HARDOUIN : Ea sau alta, ce-are a face ?
Dă biletul, eu am să i-l trimit, și du-te.

SCENA 10

DOMNUL HARDOUIN, UN LACHEU.

DOMNUL HARDOUIN (*către lacheu*) : Du biletul doamnei de Chepy și vino repede înapoi... Ah ! respir ușurat, am scăpat de-o povară uriașă ; mă simt ușor ca o pasăre și pot să-mi văd cu inima voioasă de afacerea avocatului meu normand. Și o socot ca și făcută. În privința văduvei poate o să mai dăm de ceva greutate, dar vom vedea noi ; prietenul meu Poultier e un om foarte cumsecade. Doamna de Vertillac o să-mi dea nițică bătaie de cap. Dacă aș avea de-a face cu altă mamă, avînd puțină judecată, puțin bun-simț ; dar ea e zăpăcită și e violentă iar calea pe care am ales-o ar putea avea foarte lesne urmări tocmai contrarii. Ce-o fi o fi ! Dacă nu izbutesc, prietenul meu de Crancey n-o să fie mai nefericit decît este. Eu nu mă pot aștepta decît la ocări, dar sînt obișnuit cu ele. De douăzeci de ani nu mă mișc decît între vaietul prietenilor și propriile mele remușcări... Să ne luăm toate măsurile. Imi trebuie... o scrisoare de-a mea către de Crancey... (*Scrie*). Iat-o făcută... (*O recitește*). Imi trebuie un răspuns de-a lui de Crancey... (*Scrie*). Iată-l făcut... (*Îl recitește*). „M-am săturat, dragul meu. Sînt un om cinstit, dar și cel mai cinstit om sfîrșește prin a se resemna...” Foarte bine ; răspunsul lui Crancey are tonul potrivit și îmi place... Ei, dar trebuie să fie scris de altă mînă... Sînt sigur că în tulburarea primei clipe am să fac

¹ E vorba despre un așa-numit „*Dédi*”, act prin care cel ce nu-și ținea angajamentul luat se obliga să plătească daune.

ce vreau cu doamna de Vertillac, dar ea e în stare să dea înapoi. Mi-ar trebui un act de dezicere¹... da, un act în toată regula. Dar nu mă pricep la asemenea lucruri...

SCENA 11

DOMNUL HARDOUIN, UN 'LACHEU.

LACHEUL : M-am reîntors, domnule.

DOMNUL HARDOUIN : Ascultă : scrisoarea asta, asta de-aici, ai să te așezi la masă și ai să îmi-o copiezi cât poți mai frumos. Apoi ai să dai fuga în strada la Flèche, la domnul Des Renardeaux, și-ai să-i spui că-l aștept aici pentru afaceri ; o să creadă că e vorba de a lui. Să-i spui să vină imediat... Altminteri, dacă nu-l găsești, o să întocmim actul cum vom putea, sub rezerva de a îndrepta lipsurile formei prin tăria fondului... Ah ! cred că dacă aș fi vrut aș fi putut fi o secătură primejdioasă... Dar fiindcă înaltul funcționar al Marinei, pe care-l aștept, nu mai vine, trebuie să trimit după el... Nu... mai bine mă duc eu.

SCENA 12

LACHEUL : Ce smîngălitură ! Țsta se pricepe la toate, în afară poate de citit și de scris... Haidem să ne silim mai ales să nu greșim ; o virgulă mai mult sau mai puțin ar fi de ajuns să-l facă să sară pînă-n grindă... Dar ce-o fi însemnînd asta ?... Își răspunde singur la o scrisoare pe care tot el și-a scris-o. Domnule Hardouin, ai pus la cale ceva necurat ; te amesteci în prea multe lucruri ; ai s-o pățești...

(Lacheul rămîne pe scenă și colinuă să copieze scrisoarea zîmbindu-și încîntat de scrierea lui frumoasă, rupînd și începînd iar de la capăt ; iar în acest timp orchestra îi cîntă pantomima).

ACTUL III

SCENA 1

DOMNUL HARDOUIN și LACHEUL său, care îi dă
copia scrisorii.

DOMNUL HARLOUIN : Foarte bine. Dă fuga la Des
Renardeaux... Parcă au intrat în pământ cu toții. Mi s-a
spus că Poultier a pornit înapoi și nădăjduiesc să dau
peste el.

SCENA 2

DOMNUL HARDOUIN, DOMNIȘOARA BEAULIEU cu
un buchet lîngă ea și cu un mănunchi de flori în mînă.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Vă spusese eu, doamna
are niște nevricale nemaipomenite ; credeam că n-am să
mai sfîrșesc s-o coafez. Dar dumneavoastră, domnule, cum
stați ?

DOMNUL HARDOUIN : S-a făcut.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Foarte bine. Sînt tri-
misă de ea să vă anunț că nu mai are nevoie de dumnea-
voastră și că nu mai vrea să-i faceți absolut nimic.

DOMNUL HARDOUIN : De ce ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Ori s-a răzgîndit : are ea
inimă bună dar se schimbă după cum bate vîntul ; ori —

și asta îmi pare adevărat — se bizuie pe ajutorul altcuiva.
Să-mi duc la capăt misiunea ?

DOMNUL HARDOUIN : Neapărat.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Am poruncă să adaug că n-o să-i fie greu să găsească un poet la fel de nepriceput ca dumneavoastră, și că o să-i fie mult mai ușor să găsească un om mai îndatoritor.

DOMNUL HARDOUIN : Domnișoară, ai bunătatea să-i răspunzi din partea mea că mi-ar face mare plăcere să mă supun ultimelor ei porunci, dar că ele sosesc cam prea târziu ; că, de altminteri, e mai ușor să arzi o piesă decât s-o faci. (*Domnișoara Beaulieu zîmbește.*) Zîmbești... Mai ai să-mi spui ceva ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Da.

DOMNUL HARDOUIN : Ce anume ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Vreau să spun că fac bucle, dar mă pricep și la glume cîteodată. Adevărat, e gata piesa ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu, dar e în lucru. Ce-i cu buchetul ăsta cît toate zilele ? E frumos, chiar foarte frumos, dar toți trandafirii la un loc nu vor prețui niciodată cît mănunchiul de crini sau măcar cît bobocul pe care ni-l ascunde.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Dacă ne trebuiesc cîntece, ne trebuiesc și buchete, de aceea am fost de-am jefuit brazdele de flori ale domnului Poultier... Cum el nu știe niciodată dacă va avea timp liber, și cum treburile ar putea să-l rețină la Versailles în ziua sărbătoririi doamnei de Malves, a venit dinainte să-și prezinte omagiile.

DOMNUL HARDOUIN : E aici ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Mi se pare că-l aud coborînd.

SCENA 3

DOMNUL HARDOUIN, DOMNUL POULTIER, înalt
funcționar la Marină.

DOMNUL HARDOUIN (*spre culise*) : Domnule Poul-
tier, domnule Poultier, te chem eu, Hardouin ; doar un
cuvînt, te rog.

DOMNUL POULTIER : Ești un nemernic ; nici n-ar
trebui să mă mai uit la dumneata. Sînt sau nu sînt doi
ani de cînd tot ne făgăduiești că vii să iei masa cu noi ?
E drept, mi s-a spus că tocmai din cauza asta n-ar trebui
să te cred ; dar, cu toată ciuda pe care ți-o port, ce
dorești ?

DOMNUL HARDOUIN : Poți să-mi dăruiești un sfert
de oră ?

DOMNUL POULTIER (*scofîndu-și ceasul*) : Un sfert
de oră, dar mai mult nu ; astăzi e ziua depeșelor.

DOMNUL HARDOUIN (*spre anticameră*) : Oricine
ar fi, nu sînt aici, oricine-ar fi, auzi ?

DOMNUL POULTIER : Se pare că e vorba de o afa-
cere serioasă.

DOMNUL HARDOUIN : Foarte serioasă. Îmi mai ești
prieten ?

DOMNUL POULTIER : Da, trădătorule ; parcă mă
pot abține, cu toate ciudățeniile tale ?

DOMNUL HARDOUIN : Dacă m-aș arunca în ge-
nunchi și ți-aș implora ajutorul în cea mai însemnată îm-
prejurare a vieții mele, mi l-ai da ?

DOMNUL POULTIER : Ai nevoie de punga mea ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu.

DOMNUL POULTIER : Ai făcut iar vreo năzbîtie ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu.

DOMNUL POULTIER : Vorbește, cere-mi, și fii sigur
că dacă nu e ceva cu neputință, se va face.

DOMNUL HARDOUIN : Nu știu de unde să încep.

DOMNUL POULTIER : Cu mine ! Mergi de-a drep-
tul.

DOMNUL HARDOUIN : O cunoști pe doamna Ber-
trand ?

DOMNUL POULTIER : Afurisita de văduvă care de
șase luni ne-a pus pe urme orașul și Curtea și care ne-a
făcut mai mulți dușmani într-o zi decît ne-ar fi făcut zece
oameni cu zece cereri în zece ani ? Încă trei sau patru
mușterii ca ea și va trebui să golim birourile. Ce vrea ?
O pensie ? i se dă. Ce vrea ? Să i se mărească ? i se va
mări.

DOMNUL HARDOUIN : Nu asta vrea ; ea n-are nimic
împotrivă chiar dacă i-o micșorați, numai să fie trecută
pe numele fiului ei.

DOMNUL POULTIER : Nu se poate, nu se poate. Asta
nici nu s-a făcut, nici nu trebuie să se facă și nici nu se
va face. Dă-ți seama, dragul meu, tu care ai destulă minte,
ce urmări poate aduce o asemenea favoare. Vrei să ne
arunci pe cap alte sute de văduve cărora doamna Ber-
trand a dumitale le va deschide calea ? Trebuie oare ca
stăpînirile să continue să se îndatoreze rînd pe rînd ? Știi
oare că ne costă tot atît cît ne costă cheltuielile curente ?
Noi vrem să ne plătim datoriile, dar așa nu-i chip. Și cu
ce te poate interesa femeia într-atîta încît să uiți de tre-
burile obștești ?

DOMNUL HARDOUIN : Cu ce mă poate interesa ?
Cu nespus de multe. Te-ai uitat vreodată la doamna Ber-
trand ?

DOMNUL POULTIER : Nimic de zis, e foarte fru-
moasă.

DOMNUL HARDOUIN : Și dacă eu aș vedea-o așa,
de zece ani ?

DOMNUL POULTIER : Ai fi sătul de ea.

DOMNUL HARDOUIN : Să lăsăm gluma. Dumneata
ești un om prea binecrescut, incapabil să compromiți bu-
nul nume al unei femei și să faci să-ți moară de durere

un prieten. Oamenii ăștia ai mării, puțin drăgăstoși de altfel, lipsesc adeseori vreme îndelungată de-acasă.

DOMNUL POULTIER : Și lipsurile lor îndelungate ar fi tare plictisitoare pentru neveste, dacă ar fi nebune după ei.

DOMNUL HARDOUIN : Doamna Bertrand avea multă stimă pentru bravul căpitan Bertrand, dar nu-și pierduse capul din pricina lui, iar copilul pentru care cere mutarea pensiei, copilul...

DOMNUL POULTIER : E al dumitale ?

DOMNUL HARDOUIN : Așa îmi închipui.

DOMNUL POULTIER : De ce naiba i-ai făcut un copil ?

DOMNUL HARDOUIN : Fiindcă ea a vrut.

DOMNUL POULTIER : Totuși, asta schimbă nițel lucrurile.

DOMNUL HARDOUIN : Eu nu sînt bogat, dumneata îmi cunoști felul de a gîndi și de a simți. Spune-mi, dacă s-ar întîmpla să moară femeia asta, crezi că aş putea face față cheltuielilor pentru creșterea copilului, sau ar trebui să mă silesc să-l uit, să-l părăsesc ? Dumneata ai face-o ?

DOMNUL POULTIER : Nu ; dar trebuie oare să îndrepte statul greșelile cetățenilor ?

DOMNUL HARDOUIN : Ah ! dacă statul n-ar face nedreptăți în afară de aceea pe care ți-o propun ! dacă n-ar fi dat și dacă n-ar da pensii decît văduvelor ai căror soți s-au înecat ca să satisfacă legile onoarei și ale Marinei, crezi că visteria ar fi secătuită ? Îngăduie-mi să-ți spun, dragul meu, că ești de-o cinste prea severă : te temi să-i adaugi oceanului o picătură de apă. Dacă hatîrul ăsta ar fi primul în felul lui, nu ți l-aș cere.

DOMNUL POULTIER : Și bine ai face.

DOMNUL HARDOUIN : Dar prostituatele, proxenetele, dansatoarele, coșcarii, o sumedenie de lași, de secături, de ticăloși, de stricați de toate soiurile vor secătui visteria, vor jefui lada cu bani, iar femeia unui om de treabă...

DOMNUL POULTIER : Vezi că mai sînt și alții care au binemeritat din partea noastră ca și căpitanul Bertrand, și au lăsat văduve sărace, cu copii.

DOMNUL HARDOUIN : Ce-mi pasă de copiii pe care nu i-am făcut eu și de văduvele pentru care nu te roagă un prieten ?

DOMNUL POULTIER : Ar trebui văzut.

DOMNUL HARDOUIN : Cred că totul e văzut și că nu vei ieși de-aici pînă nu-mi vei da cuvîntul.

DOMNUL POULTIER : La ce ți-ar folosi ? Nu știi că e nevoie și de încuviințarea ministrului ? Dar el te sti-mează și ți-e prieten.

DOMNUL HARDOUIN : Și-i vei destăinui...

DOMNUL POULTIER : O să'fui silit. Asta te înspăimîntă, nu-i așa ?

DOMNUL HARDOUIN : Puțin. Taina nu-i a mea, ci a altuia, și acel altul este o femeie.

DOMNUL POULTIER : Al cărui soț nu există. Ești un copil... Știi cum au să se petreacă lucrurile ? Am să spun tot și se va zîmbi. Am să propun micșorarea pensiei, cu condiția să poată fi trecută pe numele copilului, și se va admite. În loc s-o micșorăm, o vom dubla ; decretul va fi semnat pe nevăzute, și totul va lua sfîrșit.

DOMNUL HARDOUIN : Ești încîntător. Binefacerea dumitale mă mișcă pînă la lacrimi ; vino să te îmbrățișez. Și va trebui să așteptăm multă vreme brevetul ?

DOMNUL POULTIER : O oră, poate două. Mă duc să lucrez cu ministrul ; avem o grămadă de afaceri, dar nu le lucrăm decît pe cele vrute de mine. A dumitale va trece prima și peste o clipă m-aș putea reîntoarce eu însumi să-ți anunț vestea bună.

DOMNUL HARDOUIN : Nu pot să-ți spun cît mă îndatorezi. —

DOMNUL POULTIER : Nu-mi mulțumi prea mult, niciodată nu mi-am simțit conștiința mai ușoară ; într-ade-văr, iată o răsplată frumoasă pentru un literat care și-a pră-

pădit trei sferturi din viață într-un fel onorabil și folositor ; căruia ministrul nu i-a dat pînă acum nici cel mai mic semn de atenție, și care fără mărinimă vreunui străin... Rămii cu bine. Aș putea, cred, să-ți reamintesc făgăduiala, dar n-aș vrea ca vreo umbră de interes să întunece ceea ce privești drept o binefacere. Te voi regăsi aici ?

DOMNUL HARDOUIN : Sigur, dacă voi avea cît de cît nădejdea să te revăd. (*Rechemîndu-l pe domnul Poultier care pleacă.*) Dragul meu...

DOMNUL POULTIER : Ce e ?

DOMNUL HARDOUIN : Destăinuirea asta în fața ministrului...

DOMNUL POULTIER : Te mîhnește, înțeleg, dar e neapărată nevoie de ea.

DOMNUL HARDOUIN : Crezi ? (*Zîmbește.*)

SCENA 4

DOMNUL HARDOUIN : Iată cum trebuie să te porți cînd vrei să capeți ceva. N-aveam decît să-i spun lui Poultier : „Femeia asta nu mi-e nimic. De-abia o cunosc de ieri ; am întîlnit-o, umblînd prin lume, la niște oameni care-i poartă de grijă. Se știe că te cunosc și s-au gîndit că aș putea să fac ceva pentru ea. Am făgăduit să-ți vorbesc, iată că mi-am ținut cuvîntul. De acum încolo fă cum crezi că-i mai bine, nu vreau nici să te compromit, nici să te bat la cap.“ Poultier mi-ar fi răspuns rece : „Asta nu se poate...“ Și am fi vorbit despre altceva... Dar n-o să aibă doamna Bertrand nimic împotriva mijlocului pe care l-am folosit ? Dacă, din întîmplare, ar fi la reputația ei... Eu o îndatorez, e drept, dar în felul meu, care s-ar putea să nu se potrivească felului ei de-a fi... La urma urmei de ce n-ar înțelege ? Nu i-am arătat prin-

cipiile mele, nu i-am cerut și nu mi-a îngăduit să cer ca și cum ar fi fost pentru mine ? Ce-am făcut mai mult ? Dacă Poultier ar putea să-mi trimită sau mai bine să-mi aducă brevetul înainte de venirea văduvei... Ce nebunie plăcută m-a apucat !... Vin aici să fac o piesă, căci doamna de Chepy socotea să mă găzduiască toată ziua și poate toată noaptea ; bine și-a mai ales momentul !... Fiindcă veni vorba, trebuie să trimit la Surmont, să văd ce-a făcut ; n-aș vrea să dea greș serbarea.

SCENA 5

DOMNUL HARDOUIN, UN LACHEU.

LACHEUL : Domnul Des Renardeaux s-a dus la primul magistrat, dar se reîntoarce curînd și-l veți vedea.

DOMNUL HARDOUIN : Du-te la domnul de Surmont, spune-i că-l aștept aici astăzi, cu ce mi-a făgăduit și să-i trimită rolul domnișoarei Beaulieu dacă e gata, fiindcă ea are o memorie cam slabă.

LACHEUL (*aparte*) : La domnul de Surmont ! La o leghe de aici ! Mă crede cal de poștă.

DOMNUL HARDOUIN : Ai să ții minte tot ce ți-am spus ?

LACHEUL : Nu uit nimic.

DOMNUL HARDOUIN : Ia repetă-mi.

LACHEUL : Să mă duc la domnul de Surmont, să-i spun că îl așteptați la dumneavoastră, cu ce v-a făgăduit, și că de e gata rolul domnișoarei Beaulieu să vi-l trimită... să i-l trimită numaidecît.

DOMNUL HARDOUIN : Să vi-l, să i-l, care din două ?

LACHEUL : Să vi-l trimită.

DOMNUL HARDOUIN : Nu, bădărane, nu ; trebuie să i-l trimită, și nu la mine acasă. că aici îl aștept, pe el, pe Surmont.

LACHEUL : Nu vă supărați, domnule, dar cred că n-ați spus așa.

DOMNUL HARDOUIN : Să te scoată din sărite, nu alta ! Face o neghiobie și, ca s-o îndrepte, spune alta. De-asta ar trebui totdeauna scris... Ei, dar iată-mi văduva ; vine ceva mai devreme decît aș fi vrut...

SCENA 6

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND.

DOAMNA BERTRAND : O să spuneți, domnule, că oamenii care n-au decît o treabă de făcut sînt cît se poate de stingheritori ; dar dacă vă stingheresc cumva, nu vă sfiți deloc, am să mă reîntroc peste cîtva timp.

DOMNUL HARDOUIN : Nu, doamnă, nefericiții și femeile plăcute vin totdeauna la timp potrivit pentru cei ce fac binele și au gust.

DOAMNA BERTRAND : În privința femeilor plăcute, poate aveți dreptate, dar cînd e vorba de nefericiți, îmi e cu neputință să fiu de părerea dumneavoastră. Dacă ați ști de cîte ori am citit pe fețe, cu toată masca binevoitoare care le acoperea : „Iar văduva asta ! ce tot caută aici ? M-a plictisit peste măsură ; pesemne își închipuie că n-ai decît un lucru în cap, și că ăsta e al ei.“ Abia mi se dădea un scaun. Se repezeau în întîmpinarea mea, nu din politețe, ci doar ca să nu-mi lase timp să înaintez. Mă opreau la ușă, și acolo, între canaturi, mi se spunea : „M-am gîndit la cererea dumneavoastră, n-o scap din vedere ; bizuiți-vă pe ce va depinde de mine... — Dar, domnule... — Doamnă, îmi pare foarte rău că nu vă pot reține mai mult ; sînt ocupat pînă peste cap...” Eu făceam o plecăciune, mi se răspundea la ea și-l auzeam cîteodată pe stăpîn spunîndu-le servitorilor : „Vă spuseseam să n-o mai primiți pe femeia asta : de ce a fost lăsată să intre ? Dacă mai vine iar, nu sînt aici, nu sînt aici.“

DOMNUL HARDOUIN : Îmi vorbiți de oameni fără inimă și fără ochi.

DOAMNA BERTRAND : Lumea e plină de ei ; dar asta nu-i nimic, am găsit oameni și mai răi decît cei despre care v-am vorbit. Nu îndrăznesc să vă spun ce preț cereau pentru serviciile lor ; e groaznic.

DOMNUL HARDOUIN : Cu toată lipsa lor de delicatețe, îi înțeleg mai lesne.

DOAMNA BERTRAND : Într-adevăr, domnule, dumneavoastră sînteți aproape singurul binevoitor cinstit pe care l-am cunoscut.

DOMNUL HARDOUIN : Vai ! doamnă, puțin lipsește să nu roșesc din pricina laudei acesteia.

DOAMNA BERTRAND : Zău, domnule, fără să vă măgulesc, cum mi-ați fost descris, așa v-am găsit.

DOMNUL HARDOUIN : Fiindcă v-au vorbit prieteni de-ai mei, și prietenia e în stare să orbească și să laude peste măsură. Dacă v-ar fi spus adevărul, sau mai bine zis dacă m-ar fi cunoscut așa cum mă cunosc eu, iată ce v-ar fi zis : „Hardouin are o inimă simțitoare ; a-i arăta un prilej să facă binele, înseamnă a-l îndatora ; și dacă ar avea fericirea să-i fie de folos unei femei despre care își dă seama că îi place, s-ar teme să strice fapta bună, încît motivul acesta ar fi de ajuns să-i închidă gura pe multă vreme“.

DOAMNA BERTRAND : Pot îndrăzni, domnule, să vă întreb ceva ? Am trecut pe la primul slujbaș al ministrului și am aflat că era aici...

DOMNUL HARDOUIN : Și vreți să știți dacă l-am văzut ? Da, doamnă, l-am văzut.

DOAMNA BERTRAND : Și s-a făcut ceva ?

DOMNUL HARDOUIN : Afacerea noastră întîmpină unele greutăți, dar nu e deloc, dar absolut deloc, de ne-realizat.

DOAMNA BERTRAND : Și credeți că...

DOMNUL HARDOUIN : Să așteptăm, doamnă, să nu ne amăgim cu nimic ; în loc să ne legănăm într-o așteptare care ar putea fi zadarnică, mai bine să ne pregătim pentru o surpriză plăcută.

SCENA 7

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND, UN LACHEU.

LACHEUL : Vin din partea domnului Poultier, care vă trimite salutări. M-a însărcinat să vă dau în mână plicul acesta și să vă anunț că va sosi aici foarte curînd.

SCENA 8

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND.

DOMNUL HARDOUIN : Soarta noastră e aici, înăuntru.

DOAMNA BERTRAND : Tremur toată.

DOMNUL HARDOUIN : Și eu. Să-l deschid ?

DOAMNA BERTRAND : Deschideți-l, deschideți-l repede.

DOMNUL HARDOUIN (*deschide și citește*) : E brevetul dumneavoastră de pensie, semnat de ministru. Vi s-au dat o mie de scuzi.

DOAMNA BERTRAND : De două ori cît mi se oferise.

DOMNUL HARDOUIN : Da, am citit bine ; și pensia putînd fi trecută asupra fiului dumneavoastră.

DOAMNA BERTRAND : Nu mai am putere, dați-mi voie să mă așez ; domnule, un pahar cu apă, leșin.

DOMNUL HARDOUIN (*spre culise*) : Repede, un pahar cu apă. (*Între timp, domnul Hardonin dă la o parte mîntăluța doamnei Bertrand și o dezgolește puțin.*)

DOAMNA BERTRAND (*stînd tot așezată*) : În sfîrșit, am cu ce trăi ! Copilul meu, bietul meu copil, va avea și educație și pîine ! Și toate vi le datorez dumneavoastră, domnule ! Iartați-mă, nu pot să vorbesc ! Violența simțămintelor mele îmi înăbușă glasul. Tac, dar priviți, uitați-vă și dați-vă seama. (*Doamna Bertrand își dă abia atunci seama de starea veșmintelor ei.*)

DOMNUL HARDOUIN : N-ați fost în viața dumneavoastră mai mișcătoare și mai frumoasă. Ah ! Cel ce vă privește în clipa asta e fericit, era cît pe-aici să spun e de plîns, că v-a servit !

DOAMNA BERTRAND : Îmi îngăduiți să-l aștept aici pe domnul Poultier ?

DOMNUL HARDOUIN : Trebuie să faceți mai mult. Copilul va crește ; cine știe dacă într-o bună zi nu va avea nevoie de ocrotirea ministrului și de bunăvoința primului slujbaş ? Părerea mea e să-l duceți și să-l înfățișați domnului Poultier.

DOAMNA BERTRAND : Aveți dreptate. După calmul care vă îngăduie să vă gîndiți la toate, se vede lesne cît de obișnuit sînteți să faceți binele. Dau fuga să-mi iau copilul. Cum am să-l mai sărut ! Dacă nu mă reîntorc într-un sfert de oră înseamnă că am murit de bucurie.

DOMNUL HARDOUIN (*dîndu-i brațul*) : Îmi dați voie...

DOAMNA BERTAND : Nu, domnule. nu : mă simt mult mai bine.

DOMNUL HARDOUIN (*spre culise*) : Duceți-o pe doamna de braț pînă la trăsura.

SCENA 9

DOMNUL HARDOUIN (*singur*) : Eu, un om de treabă, cum se zice ! nu sînt deloc așa. M-am născut cu desăvîrșire ticălos, pervers. Sînt mișcat aproape pînă la lacrimi

de duioșia mamei acesteia pentru copilul ei, de recunoștința ei, ba chiar mi-ar fi pe plac ; și fără voia mea stăruî în planul de a o mîhni adînc, poate... Hardouin îți rîzi de toate, nu există nimic sfînt pentru tine ; ești un monstru din cap pînă în picioare. Trebuie să te dezbari de apucăturile astea rele... și să renunți la drăcovenia pe care am plănuît-o ?... dar după asta gata ; va fi ultima din viața mea.

SCENA 10

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA DE VERTILLAC.

DOMNUL HARDOUIN : Singură ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Singură !

DOMNUL HARDOUIN : Ce-ai făcut cu fata ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Despre fiică-mea vom vorbi îndată ; dar mai întîi trebuie să-ți spun ceva care e grabnic și-ar putea să-mi scape. Ai fost prieten bun cu marchizul de Tourvelles ?

DOMNUL HARDOUIN : Da, mai înainte ca Grizel¹ să-i împuie capul.

DOAMNA DE VERTILLAC : Mai ești și acum ?

DOMNUL HARDOUIN : Puțin ; mi se pare că am să-l văd chiar astăzi, dar nu prea sînt sigur.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ascultă-mă : de el depinde dobîndirea unui frumos venit de la o mînăstire.

DOMNUL HARDOUIN : Știu, stăreția de Préfontaine.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ei bine, neghiobul de marchiz vrea să-i dea stăreția unui oarecare abate Gaucher... Gauchat, un sulpician pînă-n măduva oaselor, cu fața gălbejită, cu părul lins, un teolog sublim ! Dar ce contează

¹ E vorba de abatele Grizel, duhovnicul multor personalități din epoca sa și dat ca pildă de fățarnicie de către Diderot în paradoxul despre actor.

toată teologia lui, dacă e trist, plictisitor de moarte și cu totul nepriceput când iese în lume ?

DOMNUL HARDOUIN : Ai dreptate ; asta e de ne-suferit.

DOAMNA DE VERTILLAC : Vei folosi deci toată influența pe care o ai asupra cugetului marchizului, în favoarea abatelui Dubuisson, un băiat încântător, la care mă voi duce să joc cărți și voi cina apoi cum nu se poate mai bine. Dacă masa abatelui e plăcută, vorbirea lui e și mai plăcută încă. Nimeni nu cunoaște mai bine ca el aventurile scandaloase și nimeni nu le povestește cu mai multă pricepere ; și, dacă nu mi-aș teme să fiu clewetitoare, aș adăuga că e un cîntăreț neîntrecut și bunul, duiosul, intimul prieten al soției intendentului armatei, care, în schimb, îi face abatelui mici cîntecele.

DOMNUL HARDOUIN : De Tourville îl cunoaște pe Gauchat și pe Dubuisson al dumitale ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Nu. Unul n-a ieșit niciodată din seminar, iar celălalt e o tovarășie prea de soi pentru el.

DOMNUL HARDOUIN : De-ajuns ; acum să revenim la fiica dumitale.

SCENA 11

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA DE VERTILLAC,
DOMNUL DES RENARDEAUX care își vîră capul printre canaturile ușii.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Văd că ești ocupat ; am să revin mai tîrziu.

DOMNUL HARDOUIN : Nu, nu, rămîi ; sînt al dumitale peste o clipă. (*Către doamna de Vertillac.*) E un prieten față de care mă pot purta oricum.

SCENA 12

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA DE VERTILLAC.

DOMNUL HARDOUIN : Și fiica dumitale ?

DOAMNA DE VERTILLAC : M-am gîndit că urechiușele ei ar fi de prisos pentru ceea ce avem de vorbit, și am lăsat-o la prietena noastră, la doamna de Chepy.

DOMNUL HARDOUIN : Biata copilă, cît o deplîng !
(*Sună. Ii șoptește lacheului.*) Trimite-i vorbă domnului de Crancey să se ducă la doamna de Chepy unde o să găsească oameni pe placul lui.

DOAMNA DE VERTILLAC : Îi spui să nu lase pe nimeni să ne întrerupă ?

DOMNUL HARDOUIN : Exact.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ei bine, ce părere ai despre de Crancey ?

DOMNUL HARDOUIN : Cred că și-a pierdut mințile după fiica dumitale și că asta nu e cine știe ce nenorocire.

DOAMNA DE VERTILLAC : O prefăcătorie de patru zile ! N-am să iert niciodată fetei mele că mi-a tăinuit-o. Dar să vorbim mai întîi despre noi și apoi să vorbim despre ea. Mă îndoiesc că de la cruda noastră despărțire ți-ai mai păstrat inima. N-am să-ți pun nici o întrebare, fiindcă poate ai să mă minți ; și, te rog, nici dumneata să nu mă întrebi în privința asta, fiindcă aș fi în stare să-ți spun adevărul. Dar timpul și talentul dumitale ?

DOMNUL HARDOUIN : Pe cinstea mea, le dăruiesc tuturor celor care le prețuiesc îndeajuns ca să le primească.

DOAMNA DE VERTILLAC : Așa se irosește viața, fără să dobîndești nici faimă, nici avere.

DOMNUL HARDOUIN : Dacă averea o să vină singură, n-am s-o alung ; dar n-o să fiu văzut niciodată alergînd după ea. Cît despre faimă, e un murmur care te poate măguli o clipă ; dar care nu merită osteneala să-i duci dorul, mai cu seamă cînd pleci de la *Tartuffe* și de la

Mizantropul ca să dai fuga la Jérôme Pointu ¹. Bunul-gust a pierit.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ai ajuns filozof.

DOMNUL HARDOUIN : Și trist.

DOAMNA DE VERTILLAC : Trist ? De ce ? Se zice că înțelepciunea este izvorul seninătății sufletești.

DOMNUL HARDOUIN : Pe a mea nebunia o mîhnește adînc.

DOAMNA DE VERTILLAC : Nici să nu te gîndești la asta. Nebunii au fost creați pentru distracția înțeleptului, trebuie să rîzi de ei.

DOMNUL HARDOUIN : Ar însemna să-ți petreci timpul rîzînd de prieteni.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ia seama, Hardouin, te încercă o boală, îți schimbi firea.

DOMNUL HARDOUIN : Cum adică, dacă dumneata te-ai afla, fără voie, într-una din acele împrejurări grele care aduc deznădejde în fundul inimii unei mame, m-ai sfătui să nu privesc lucrurile decît sub latura lor veselă și să joc rolul lui Democrit ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Nu, n-am ajuns pînă acolo, și nu ți-aș îngădui niciodată să le porți trecătorilor grija pe care mi-o datorezi mie.

DOMNUL HARDOUIN : L-am văzut pe de Crancey.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ți-a vorbit despre mine ?

DOMNUL HARDOUIN : E sufletul cel mai frumos și mai nevinovat. Are atîta încredere în mine încît dacă ar fi săvîrșit vreo crimă cred că mi-ar mărturisi-o.

DOAMNA DE VERTILLAC : Și despre fiică-mea ce ți-a spus ? Știi, dragă Hardouin, mie îmi place de Crancey ; dar mi-e groază de restul familiei lui și nu m-aș putea hotărî nici în ruptul capului să trăiesc împreună cu ei.

¹ Jérôme Pointu e personajul central al unei farse de Robineau pomenită aici în contrast cu comediile lui Molière.

DOMNUL HARDOUIN : Cu atît mai rău, cu atît mai rău.

DOAMNA DE VERTILLAC : Bagă de seamă că te apucă din nou heractliteria. Hai, înseninează-ți fruntea împovărată de necazuri. Lasă-te în voia plăcerii de a-ți revedea prima iubită, care te-a regretat mereu. Erai atît de tînăr ; sînt ani de-atunci... Văd că taci. Știi că liniștea și înfățișarea dumitale încep să mă îngrijoreze ! N-ai teamă, Hardouin ; n-am venit să-ți reamintesc cele mai frumoase zile din viața mea, și poate și din a dumitale. Dacă ai făgăduit ceva, trebuie să-ți ții cuvîntul. Eu am principii.

DOMNUL HARDOUIN : De Crancey mi-a scris și eu i-am răspuns.

DOAMNA DE VERTILLAC : Nu-i cunosc încă stilul ; trebuie să fie foarte înflăcărat și duios. Mi-ai îngădui să-i citesc scrisorile ?

DOMNUL HARDOUIN : Da, dacă m-aș aștepta din partea dumitale la puțină cumpătare și nepărtinire. Știi, draga mea, chiar dacă vei începe să strigi în gura mare, ce s-a făcut rămîne bun făcut și toată mînia dumitale nu va putea îndrepta nimic.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ce vrei să spui ? Scrisorile ! Trebuie să văd scrisorile chiar acum !

DOMNUL HARDOUIN : N-am de gînd nici să te jig-nesc și nici să-ți dezvinovățesc fiica, dar aș îndrăzni să-ți reamintesc vremurile măritişului dumitale ; ți-ai da seama că poți avea o fire dreaptă, un suflet cinstit și cea mai aleasă creștere, și totuși încăpățînarea fără rost a părinților, prigonirile, zăbava lor pot isca un accident.

DOAMNA DE VERTILLAC : Cerule ! Ce mi-e dat să aud ? Scrisorile ! Dragul meu, pentru numele lui Dumnezeu, dă-mi scrisorile.

DOMNUL HARDOUIN : Iată-le, dar nu ți le voi încredința decît dacă-mi dai cuvîntul de onoare că nu-i vei spune nimic nici lui de Crancey, nici fiicei dumitale, că te vei purta cu ea ca o mamă înțeleghătoare și bună,

aşa cum mama dumitale s-a purtat cu dumneata, că te vei sfătui cu mine ca să găsim mijlocul cel mai grabnic pentru a îndrepta totul şi că nu vei izbucni, dacă va trebui să izbucneşti, decît atunci cînd vom ieşi din încurcătură. Dă-mi cuvîntul de onoare.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ți-l dau : am să tac ; şi ei ce să-i spun ? Nu mai am dreptul să mă plîng. Ah ! biata mama, cît trebuie că a suferit ! Abia acum îmi dau seama. (*Doamna de Vertillac citeşte scrisorile, care îi cad din mîină. Se prăbuşeşte într-un fotoliu, plînge, e deznădăjduită. Şi spune.*) Cine şi-ar fi putut închipui că o copilă atît de sfioasă, atît de nevinovată ?

DOMNUL HARDOUIN : Şi dumneata erai la fel ca ea.

DOAMNA DE VERTILLAC : Şi că un tînăr atît de cuminte, atît de potolit...

DOMNUL HARDOUIN : Nici răposatul domn de Vertillac nu era altfel...

DOAMNA DE VERTILLAC : Nu ştiu cum de s-a putut întîmpla...

DOMNUL HARDOUIN : Fiica dumitale ştie şi mai puţin încă.

DOAMNA DE VERTILLAC : Mame, sărmane mame, vegheaţi cu luare-aminte asupra copiilor voştri !... Dar el cere să iscălesc o dezicere ; e nebun ? Nu el trebuie să se teamă de refuzul meu ; mă ţine legată de mîini şi de picioare, şi eu trebuie să mă tem de răceala care urmează aproape totdeauna după ce ți-ai satisfăcut patima.

DOMNUL HARDOUIN : Vezi lucrurile greşit, nu te supăra că ți-o spun : de Crancey îţi cunoaşte toată nestăvilirea firii şi se teme să nu-şi piardă iubita, chiar după o faptă care l-ar putea face să creadă că o va avea, neîndoielnic. Purtarea lui e pe deplin cinstită şi delicată.

DOAMNA DE VERTILLAC : Unde e actul ? dă-l repede, să-l iscălesc şi să fie duşi la biserică... Aşadar, era scris că voi trăi cu familia de Crancey !

DOMNUL HARDOUIN (*către un lacheu*) : Spune-i domnului Des Renardeaux să intre.

SCENA 13

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA DE VERTILLAC, DOMNUL DES RENARDEAUX cu o perucă uriașă, cu boneta pătrată în mână și în robă de avocat.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Afacerea mi s-a părut atît de grabnică încît am venit de-a dreptul aici. Doamna Servin...

DOMNUL HARDOUIN : Așază-te și întocmește-ne un act de dezicere al unei mame care vrea din toată inima să-și dea fata unui tînăr de treabă care o cere în căsătorie : dar mama are motive întemeiate sau neîntemeiate să se teamă de ușurința tînărului.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Asta e prudent, foarte prudent. Numele mamei ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Marie-Jeanne de Vertillac.

DOMNUL DES RENARDEAUX (*ridicîndu-se și făcînd o plecăciune adîncă*) : Dumneavoastră sînteți. Văduvă ?

DOMNUL HARDOUIN : Văduvă.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Numele fetei ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Henriette.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Din prima sau din a doua căsătorie ?

DOMNUL HARDOUIN : Din prima ; alta n-a mai fost.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Majoră, minoră ?

DOMNUL HARDOUIN : Cred că minoră.

DOAMNA DE VERTILLAC : Da, minoră. Nu se mai termină odată ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Și tînărul ?

DOMNUL HARDOUIN : Major, foarte major.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Cu atît mai bine : fără asta actul nostru n-ar face doi bani. Suma daunelor ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Cea mai mare, cea mai mare.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Doamna e sigură că n-o să-și schimbe părerea ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Treizeci, patruzeci, o sută, cît vreți.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Atunci să punem douăzeci de mii de scuzi. Suma e potrivită, și dacă se înîmplă ceva nu trebuie să vă expuneți la o reducere pe care legea ar porunci-o neapărat. Acum nu mai e decît de semnat. (*Doamna de Vertillac se ridică și semnează. Des Renardeaux zice.*) Văd că aveți treburi importante ; vă părăsesc. Îngăduiți-mi să-mi las uniforma aici ; am să mă reîntorc.

SCENA 14

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA DE VERTILLAC, DOMNIȘOARA DE VERTILLAC, DOAMNA DE CHEPY, DOMNUL DE CRANCEY.

DOAMNA DE CHEPY : Zău, draga mea, ar trebui să punem odată capăt suferințelor copiilor acestora încîntători. Nu te mustră conștiința că le-ai prelungit atît ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Suferințele ! Îmi pare foarte rău.

DOAMNA DE CHEPY : Domnul fie lăudat ! Ți-a revenit bunul-simț ? (*Către domnul Hardouin.*) Și dumneata, domnule Hardouin, în loc să te plimbi de colo-colo, așa cum faci acum, vino mai aproape și unește-ți bucuria cu a noastră.

(*Domnul de Crancey și domnișoara de Vertillac îngenunchează dinaintea doamnei de Vertillac.*)

DOMNUL DE CRANCEY : Ah ! doamnă !

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC : Mamă, buna mea mamă !

(Doamna de Vertillac îi privește pe amândoi serioasă, fără să spună o vorbă.)

DOAMNA DE CHEPY *(către doamna de Vertillac)* : Oare trebuie să strici o clipă atât de minunată fiind prost dispusă ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Abia pot să mă stăpînesc.

DOMNUL HARDOUIN *(către doamna de Vertillac)* : Mi-ai dat cuvîntul de onoare.

(Domnul de Crancey îl îmbrățișează pe domnul Hardouin.)

DOAMNA DE VERTILLAC *(își pune brațele în jurul gîtului doamnei de Chepy și îi spune)* : Ah ! prietenă, copiii ! copiii ! Mor de durere.

DOAMNA DE CHEPY : Aiurezi, draga mea.

DOAMNA DE VERTILLAC : Dacă ai fi în locul meu, te-ai înăbuși de furie.

DOAMNA DE CHEPY : În locul tău aș fi cea mai fericită dintre mame.

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC : Mamă, îl iubesc din toată inima pe domnul de Crancey și o să-mi fie soț, sau îți jur în fața lui Dumnezeu și a dumitale că nu mă voi mărita niciodată.

DOAMNA DE VERTILLAC : Și bine ai face.

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC : Dar mi-e mai scumpă fericirea ta decît a mea. Dacă te căiești, retrage-ți consimțămîntul ; încă nu s-a făcut nimic.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ce nesocotință !

DOMNUL DE CRANCEY : Pot să îndrăznesc să vă întreb, doamnă, cînd va fi ziua cea mai fericită a vieții mele ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Știi foarte bine, domnule, că va fi cu atât mai bine cu cît va fi mai curînd.

SCENA 15

DOMNUL HARDOUIN, DOMNUL DE CRANCEY.

DOMNUL DE CRANCEY : Prietene, lasă-mă să te îmbrățișez iar. Îți datorez mai mult decît viața, care nu prețuiește nimic fără fericire, iar fără Henriette fericirea n-ar exista pentru mine. Dar ia spune-mi, ții în mîini sufletele muritorilor ? Ești un Dumnezeu, ești un demon ?

DOMNUL HARDOUIN : Mai curînd ăsta decît celălalt.

DOMNUL DE CRANCEY : Cum ai putut, într-o clipă, s-o convingi pe doamna de Vertillac pentru care, timp de mai mulți ani, rugămintile familiei, ale mele, ale unei mulțimi de oameni aleși au fost zadarnice ? Ce veste am să le dau ! Ce bucurie pentru rudele mele, pentru prietenii mei și ai ei !

DOMNUL HARDOUIN : Apropie-te de masa asta și citește.

DOMNUL DE CRANCEY : Un act de dezicere ! Cum ! Femeia asta care mi-a respins mîna cu atîta înverșunare se teme ca acum să nu dau eu înapoi ? E cumva o măsură de prevedere, luată de dumneata, de ea, împotriva toanelor ei ? După dovada atîtor ani, se mai îndoiește oare de statornicia mea ? Cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît înțeleg mai puțin ; îngăduie-mi să iau actul acesta prețios.

DOMNUL HARDOUIN : Nu, ar fi aproape necinstit să se găsească în mîinile dumitale și, dacă nu te superi, îl voi păstra eu.

DOMNUL DE CRANCEY : E garanția fericirii mele, a fericirii Henriettei, semnată de mîna mamei-si.

DOMNUL HARDOUIN : N-ai încredere în mine ?

DOMNUL DE CRANCEY : După grija pe care mi-ai purtat-o și după binele făcut, cea mai mică urmă de neîncredere m-ar arăta nerecunoscător. Ți-o las, păstrează-o, dar păzește-o bine, să n-o rătăcești cumva. Dar dacă ia foc casa, căci nimeni nu știe ce se poate întîmpla ? Sînt atît de nefericit ! Nu salva decît actul ! Prietene, femeia

asta nu e numai cea mai sucită dintre femei. E și înrăită ; după cît se pare a fost silită, dar cine știe dacă n-o să încerce să-și ia cuvîntul înapoi ?

DOMNUL HARDOUIN : Asta n-o să se întîmple.

DOMNUL DE CRANCEY : Orice s-ar întîmpla, îți închipui că n-am de gînd să mă folosesc de actul acesta ; dar ea nu știe, și ar fi de ajuns...

DOMNUL HARDOUIN : Trebuie să scapi cît poți mai grabnic de toate grijile amănuntelor care preced o căsătorie ; trebuie să scrii ; trebuie să vă despărțiți chiar acum ; trebuie...

DOMNUL DE CRANCEY : Ai dreptate, dar mai întîi de toate trebuie s-o văd pe Henriette și pe doamna de Vertillac. Acum sînt liber și pot să fac ce vreau fără să-ți aștept poruncile ?

DOMNUL HARDOUIN : Așa cred.

DOMNUL DE CRANCEY : Dragul meu, îmi pari cam îngrijorat.

DOMNUL HARDOUIN : Aș avea de ce.

DOMNUL DE CRANCEY : În purtarea dumitale e ceva de neînțeles, care fără îndoială că se va lămuri.

DOMNUL HARDOUIN : Mă tem că da.

SCENA 16

DOMNUL HARDOUIN, MARCHIZUL DE TOURVELLE,
cu cartea de rugăciuni sub braț.

DOMNUL HARDOUIN : Te salut, domnule marchiz. Nici zilele senine nu se văd mai rar decît dumneata ; abia dacă te mai zărește omul. Ce-ai mai făcut de la ultima noastră petrecere care a avut loc mi se pare la micuța debutantă ?

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Vremurile s-au schimbat mult. Am fost tînăr, dragul meu, ca și dumneata, dar am scăpat ; am înțeles deșertăciunca tuturor petrecerilor

acestora¹ ; o s-o cunoști și dumneata și ai să scapi ca și mine. Doamna de Malves e acasă ?

DOMNUL HARDOUIN : Așa cred.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Vreau s-o văd, s-o felicit și să plec numaidecât. Azi e ziua de predică a părintelui Elisée¹.

DOMNUL HARDOUIN : Aș vrea, totuși, să-ți spun ceva.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Numai să nu țină mult. Părintele Elisée, dragul meu, părintele Elisée !

SCENA 17

DOMNUL HARDOUIN : (*singur*) : Trebuie că acum sînt toți trei împreună. Parcă îi văd : mai întîi păstrează o tăcere îndelungată, dar femeia asta nestăpînită n-o să se abțină multă vreme ; nu, nu e bine să mă bizui pe ea. La început n-au să priceapă nimic despre scrisori și nici despre actul de dezicere ; apoi au să se explice... Cît de uimită are să fie fiica ! și ce furii va avea mama ! De Crancey o să rîdă ; iar dumneata, domnule Hardouin, ce-o să spui ?... Vom vedea, trebuie să așteptăm furtuna.

SCENA 18

DOMNUL HARDOUIN, MARCHIZUL DE TOURVELLE.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Dar știu că te gîndești adînc...

DOMNUL HARDOUIN : Mă gîndeam, da, mă gîndeam, și dacă vrei să-ți spun adevărul, mă gîndeam la toate aceste bucurii deșarte ale lumii... Sînt sătul de ele, ba încă prea sătul.

¹ Predicator carmelit, la modă între anii 1763—1770.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Vrei să-ți fac o mărturisire ? Totdeauna am nădărdit asta din partea dumitale, fiindcă băgasem de seamă că ai sentimente religioase : în mijlocul rățăcirilor dumitale, ai respectat religia ; curaj ! dragă Hardouin ; lasă la o parte rușinea prostească ; ce mi s-a întâmplat mie, ți se va întâmpla și dumitale : au să plouă zeflemelile asupra-ți ; trebuie să te aștepti la ele ; dar trebuie să te duci la dumnezeul care ne cheamă ; clipele de grație divină nu sînt atît de dese. Cînd te vei hotărî pe deplin, vino să mă vezi și am să te dau pe mîna unui om : ah ! ce om !... Dar trebuie să te părăsesc. Părintele Elisée... Și după el trebuie să fac numirea la stăreția din Préfontaine, pentru care sînt hărțuit din toate părțile.

DOMNUL HARDOUIN : Dar, fiindcă veni vorba, lumea spune, mi s-a spus și mie, că ai hărăzit-o unui abate Gauchât, și tare îmi pare rău. Abatele Gauchât mi-a fost coleg de școală. Face versuri frumoase, vede numai oameni aleși, cîntă, are un vin de Champagne minunat, cu care nu-i deloc zgîrcit, și așteaptă stăreția ca să-i folosească veniturile, dar, fie vorba între noi, să i le folosească destul de urît.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Poate vrei să vorbești de abatele Dubuisson ?

DOMNUL HARDOUIN : Ei aș ! abatele Dubuisson e un om înzestrat cu toate virtuțile și cu toate cunoștințele stării lui, și care, prin purtare, cinstește seminarul unde a trăit întotdeauna.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Ce tot spui ?

DOMNUL HARDOUIN : Aș pune rămașag că pe Gauchât ți l-a recomandat vreo tînără credincioasă, în vîrstă de douăzeci de ani.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Adevărat, e o credincioasă a cărei înflăcărare mi-a dat de bănuît.

DOMNUL HARDOUIN : Și eu care... Poate că mărturia mea n-o să-ți dea de bănuît cînd ai să afli că e din același oraș cu mine, ba chiar îmi e nițel rudă, din partea mamei ;

aşa că dacă n-aş asculta decît legăturile de rudenie, aş vorbi pentru el, dar nu despre asta e vorba ! Sînt şi pînă acum destui păstrători necinstiţi ai bunurilor săracilor, ca să mai fie nevoie să le mărim numărul. Bunurile săracilor !

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Bunurile săracilor !... Vino să te sărut pentru serviciul însemnat pe care mi-l faci. Ce grosolănie eram pe cale să comit ! N-am să mai ajung la timp la părintele Elisée, dar abatele Dubuisson va avea stăreţia, îţi garantez eu. Adio, prietene. Dacă m-ai crede, ai asculta chemarea mîntuitoare a conştiinţei duminicale, şi cu cît va fi mai curînd cu atît va fi mai bine.

SCENA 19

DOMNUL HARDOUIN (*singur*) : Slujesc păcatul, birfesc virtutea... da, dar virtutea făţarnică. Între noi fie vorba, Gauchat ăsta e o libarcă¹, o libarcă înrăită ; şi dintre toate tîrîtoarele, libarca îmi e cea mai odioasă... Văduva şi copilul văd că nu mai vin... Nici o veste de la Poulter, de la Surmont, de la domnişoara Beaulieu... Neghiobul de lacheu o fi făcut treburile anapoda ; de ce nu le-oi fi scris ?... Ia să vedem ce-i cu ei.

¹ Joc de cuvinte intraductibil însemnînd şi *făţarnicie* şi fiind totodată şi numele insectei *libarcă*.

ACTUL IV

SCENA 1

DOAMNA DE VERTILLAC, DOMNIȘOARA DE VERTILLAC, DOMNUL DE CRANCEY, DOAMNA DE CHEPY, intrînd spre sfîrșitul scenei.

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC: Mamă, fie-ți milă și explică-te, muștrările dumitale, oricare ar fi ele mă vor dura mai puțin decît indignarea mută care te înăbușă și mă deznădăjduiește.

DOAMNA DE VERTILLAC : Pleacă.

DOMNUL DE CRANCEY : E o greșcală ; domnișoara n-are nici o vină.

DOAMNA DE VERTILLAC: Te pomenești că dormea ! Că era în nesimțire ! Că era trează și ai folosit forța ?

DOMNUL DE CRANCEY : Ea nu știa...

DOAMNA DE VERTILLAC: Uite la ce duce nenorocita tăcere a părinților ! De ce să nu ne spună mai din vreme...

DOMNUL DE CRANCEY: Și ce-ați fi putut spune oare fiicei dumneavoastră ca să scape de deznădejdea mea ? Mi-o răpeați ! O pierdeam !

DOAMNA DE VERTILLAC : La drumul mare ! într-un pat de han !...

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC : Mamă, nu-mi dai voie să-ți spun ?

DOAMNA DE VERTILLAC: Nu; mori de rușine și taci.

DOMNUL DE CRANCEY : Doamnă...

DOAMNA DE VERTILLAC: Dumneata, domnule, vorbește, ticluiește cât mai bine romanul vostru, minte-mă, minte-mă iar, dar gîndește-te că am cu ce să vă dau de gol. Ia vino mai aproape : recunoști scrisul acesta ?

DOMNUL DE CRANCEY : E al lui Hardouin.

DOAMNA DE VERTILLAC : Dar scrisoarea asta ?

DOMNUL DE CRANCEY : Nu știu din partea cui este.

DOAMNA DE VERTILLAC : N-ai scris-o dumneata ?

DOMNUL DE CRANCEY : Nu.

DOAMNA DE VERTILLAC: Dar se vorbește în numele dumitale și ești semnat pe ea.

DOMNUL DE CRANCEY : Recunosc. (*Aparte*). Aici trebuie să fie amestecat Hardouin.

DOAMNA DE VERTILLAC: Fata mea, uită-te la mine, uită-te în ochii mei... Copil nefericit, mărturisește tot, cazii în genunchi, cere iertare. Vai ! am învățat prea bine să recunosc vicleniile șerpilor ăstora ; iertarea slăbiciunii tale o port în fundul inimii.

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC: Mamă, spune-mi măcar ce vrei să-ți mărturisesc ; întreabă-ți fiica și ea e gata să-ți răspundă.

DOAMNA DE VERTILLAC: Cum ! n-ai cedat... Poftim, citiți, citiți amîndoi... (*Pe cînd ei citesc*). Uite că nu roșește, nu pălește, nu-și pierde cumpătul.

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC: Liniștește-te, mamă ; e o calomnie, o calomnie josnică.

DOAMNA DE VERTILLAC : Nu mă înșeli ?

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC : Nu.

DOAMNA DE VERTILLAC : Și toate uneltirile astea sînt opera lui Hardouin ?

DOMNUL DE CRANCEY: Cred că ar fi putut să pună mai multă delicatețe în felul de a mă îndatora ; dar îmi e prieten, vedea cât sufăr...

DOAMNA DE VERTILLAC : Unde este mîrșavul ! ? Unde este ? Oriunde s-ar afla, trebuie să-l găsesc. Degeaba

a fugit, am să-l urmăresc pretutindeni ; n-o să mă mai oprească nimic : voi vorbi în fața întregii lumi ; îi voi da pe față josnicia ; toate ușile îi vor fi închise ; îl voi dezono-
nora... Și dumitale toate astea ți se par glume, domnule de Crancey ?... Zău, fata mea, dacă ai avea puțină rușine, ai roși pînă-n albul ochilor.

DOAMNA DE CHEPY (*intră*) : Ce zarvă ! Ce s-a întîmplat ? Fata și-a plecat ochii, domnul de Crancey abia așteaptă să izbucnească, mînia vă ia mințile. Ce vi s-a întîmplat, așa, pe neașteptate ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Unde e Hardouin ?

DOAMNA DE CHEPY : Ce știu eu ? O fi poate la mine : am o cameristă destul de drăguță.

DOMNUL DE CRANCEY : Și căreia i-a făcut ceva mai bine sau mai rău decît să-i pună pe seamă un copil.

DOAMNA DE VERTILLAC : La tine ? Să mergem acolo, să mergem acolo ; un martor mai mult nu strică.

DOAMNA DE CHEPY : Și-a pierdut mințile.

SCENA 2

DOAMNA DE VERTILLAC, DOMNIȘOARA DE VERTILLAC,
DOMNUL DE CRANCEY, DOAMNA DE CHEPY, DOMNUL
POULTIER.

DOAMNA DE VERTILLAC : Domnule, cine sînteți dumneavoastră ?

DOMNUL DE POULTIER : Cu ce vă pot fi de folos, doamnă ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Il cunoașteți pe un oarecare domn Hardouin ?

DOMNUL POULTIER : Foarte bine.

DOAMNA DE VERTILLAC : Cu atît mai rău pentru dumneavoastră. N-ați putea să mi-l dați pe mîna pe domnul Hardouin ăsta, viu sau mort, cum mi-ar plăcea și mai mult să fie ?

DOMNUL POULTIER : Eu îl caut.

DOAMNA DE VERTILLAC : Și eu, de asemenea. Dacă îl găsiți cumva, să știți că mă numesc doamna de Vertillac ; trimiteți-mi-l, la doamna de Chepy, aici, ca să-lucid eu, fiindcă nu vreți să mi-l uci-deți dumneavoastră.

SCENA 3

DOMNUL POULTIER, singur și uitându-se după doamna de Vertillac.

E nebună... Dar el unde s-o fi dus ?

SCENA 4

DOMNUL POULTIER, DOMNUL HARDOUIN.

DOMNUL POULTIER : Ah ! iată-te ! De unde vii ?

DOMNUL HARDOUIN : Din o sută de locuri.

DOMNUL POULTIER : Ai trecut cumva, din întâmplare, pe la doamna de Chepy, care locuiește aici ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu.

DOMNUL POULTIER : Am fost însărcinat să te trimit la ea. Se află acolo o altă femeie care te așteaptă cu nerăbdare, ca să te ucidă. Du-te repede.

DOMNUL HARDOUIN : Nu-i nimic... Dragul meu, un altul decît mine ți-ar mulțumi și poate că i-aș mulțumi și eu altuia decît duminică ; dar o să primești îndată ade-vărata răsplătă a binefăcătorului. O să te bucuri de cea mai frumoasă priveliște, de priveliștea unei femei încântătoare, pierdută de fericire, ai să vezi curgînd lacrimi de recunoștință și de bucurie. Tremura ca o frunză cînd am deschis plicul și i-a venit rău cînd am citit brevetul de pensie ; voia să-mi mulțumească și nu găsea cuvinte.

Iat-o că vine, împreună cu copilul. Dă-mi voie să mă retrag.

DOMNUL POULTIER : De ce ?

DOMNUL HARDOUIN : Asemenea tulburări sînt plăcute, dar sînt prea puternice pentru mine. M-aş îmbolnăvi aproape pentru tot restul zilei.

DOMNUL POULTIER : Şi de teamă să nu te îmbolnăveşti ți-ar place mai mult să te duci la doamna Chepy, ca să fii ucis ?

SCENA 5

DOMNUL POULTIER, DOAMNA BERTRAND, BINBIN, copilul ei, DOMNUL HARDOUIN, ascuns între canaturile uşii, pe jumătate afară, pe jumătate înăuntru, şi potrivindu-se tuturor mişcărilor scenei acesteia hazlii.

DOAMNA BERTRAND (*făcînd o plecăciune şi îndoind genunchiul fiului ei, în faţa domnului Poultier*) : Domnule, daţi-mi voie... Fiul meu, îmbrăţişează-i genunchii domnului.

DOMNUL POULTIER : Doamnă, rîdeţi de mine... Asta nu se face... N-aş putea îndura.

DOAMNA BERTRAND : Fără dumneavoastră ce m-aş fi făcut şi eu şi micuţul meu ? !

DOMNUL POULTIER (*se aşază într-un fotoliu, ia copilul pe genunchi, îl priveşte ţintă şi zice*) : E leit taică-său, se vede cît de colo ; cine l-a văzut pe unul îl vede şi pe celălalt.

DOAMNA BERTRAND : Nădăjduiesc, domnule, că va avea cinstea şi curajul lui ; dar nu-i seamănă deloc.

DOMNUL POULTIER : S-ar putea să avem amîndoi dreptate... Sînt ochii lui, aceeaşi culoare, aceeaşi tăietură, aceeaşi vioiciune.

DOAMNA BERTRAND : Ba nu, domnule, căpitanul Bertrand avea ochii albaştri, iar fiul meu îi are negri ;

căpitanul Bertrand avea ochii mici și înfundați, copilul îi are mari și aproape boboșați.

DOMNUL POULTIER : Și părul ? și fruntea ? și culoarea obrazului ? și nasul ?

DOAMNA BERTRAND : Soțul avea părul castaniu, fruntea îngustă și pătrată, gura foarte mare, buzele groase și fața negricioasă. Copilul n-are nimic din toate astea, uitați-vă la el : părul îi e negru, fruntea înaltă și largă, gura mică, buzele subțiri ; cît despre nas, căpitanul îl avea turtit, iar fiul meu îl are aproape cocîrjat.

DOMNUL POULTIER : Privirea lui e vioaie și blîndă.

DOAMNA BERTRAND : Taică-său o avea aspră și tare.

DOMNUL POULTIER : Cîte ștregării o să facă !

DOAMNA BERTRAND : Datorită bunătății dumneavoastră, nădăjduiesc că va fi bine-crescut, și datorită firii lui minunate nădăjduiesc că va fi cuminte. Nu-i așa, Binbin, că ai să fii cuminte ?

BINBIN : Da, mămico.

DOMNUL POULTIER : Cîte griji o să-ți dea ! Cîte lacrimi o să verse maică-sa !

DOAMNA BERTRAND : E adevărat, copilul meu ?

BINBIN : Nu, mămico ; domnule, o iubesc pe mama din toată inima și zău că n-am s-o fac să plîngă niciodată.

DOMNUL POULTIER : Ce mai sumedenie de geloși, de bîrfitori, de dușmani întrevăd aici !

DOAMNA BERTRAND : Geloși îi doresc să aibă, numai să-i merite ; iar de va avea bîrfitori și dușmani, n-o să mă doară, dacă n-o să-i merite.

DOMNUL POULTIER : Ce mîncărime va avea să zică tot ce-i mai bine să nu spui !

DOAMNA BERTRAND : Păcatul ăsta, recunosc, îl avea puțin și taică-său.

DOMNUL POULTIER : Și-apoi ține-te mandat de arestare pentru Bastilia sau Vincennes¹. Vă salut, doamnă :

¹ Temnițe faimoase.

sînt fericit că v-am putut fi de folos cu ceva. Bună ziua, micuțele ; într-o bună zi poate au să-ți fie reamintite prezicerile mele.

SCENA 6

DOMNUL POULTIER, DOAMNA BERTRAND care își
îndreaptă coafura și mîngîie copilul, DOMNUL
HARDOUIN.

DOMNUL POULTIER (*care iese, către domnul Har-*
douin care intră în scenă) : Îmi pare bine că te văd, tre-
muram pentru viața dumitale !

DOMNUL HARDOUIN : N-am fost acolo. Nu vrei să
cinăm împreună ?

DOMNUL POULTIER : N-aș cuteza să primesc.

DOMNUL HARDOUIN : Rămii. Am să descurs cu fu-
rioasa de mai adineauri și cu doamna de Chepy și cu încă
mulți alții, niște certuri care au să te distreze.

DOMNUL POULTIER : Nici nu mă îndoiesc ; ești gro-
zav, mai ales cînd n-ai dreptate. Dar nu ne dau pace răz-
vrățiții și trebuie să mă duc...

DOMNUL HARDOUIN : La Passy ? (*Domnul Poultier*
face semn din cap.) Ce fel de om e ? ¹

DOMNUL POULTIER : După cum s-a spus, un *acuto*
cuáquero ².

SCENA 7

DOAMNA BERTRAND, DOMNUL HARDOUIN

DOAMNA BERTRAND : Nu știu ce să mai cred : sau
nu mi-a văzut niciodată soțul, sau îl ia drept altul... Dom-
nule, pot să vă întreb ceva ?

¹ E vorba de Benjamin Franklin, venit la Paris în 1776 și sta-
bilit la Passy.

² În limba spaniolă : un quaker înverșunat.

DOMNUL HARDOUIN : Orice.

DOAMNA BERTRAND : O să gîndiți rău despre mine. Prietenul dumneavoastră, domnul Poultier, are o inimă foarte bună, dar e în toate mințile ?

DOMNUL HARDOUIN : În toate. Ce v-ar putea face să vă îndoiiți ?

DOAMNA BERTRAND : Cele petrecute între noi.

DOMNUL HARDOUIN : O fi fost foarte distrat, și asta e din vina postului pe care-l ocupă, nu din vina lui. Poate că ați vrut să vă arătați recunoștința și el nu v-o fi ascultat, fiindcă pune puțin preț pe binele făcut. E sătul de plăcerea asta.

DOAMNA BERTRAND : S-a petrecut ceva ciudat. Abia intrasem cînd, aproape fără să mă privească, fără să observe dacă stau jos sau în picioare, și-a îndreptat întreaga atenție asupra copilului.

DOMNUL HARDOUIN : Fiindcă lui îi plac copiii ; eu sînt pentru mame.

DOAMNA BERTRAND : Apoi s-a apucat să-i facă horoscopul și să-i prezică viața cea mai tulburată și mai nefericită ; toate soiurile de invidioși, de bîrfitori, de dușmani ; certe cu biserica sau cu palatul, cu orașul, cu magistrații ; pe scurt, Bastilia sau Vincennes.

DOMNUL HARDOUIN : Asta mă miră mai puțin decît pe dumneavoastră.

DOAMNA BERTRAND : Nu cumva o fi astrolog ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu, dar e fizionomist.

DOAMNA BERTRAND : Culmea e că susținea că seamănă cu două picături de apă cu taică-său, de la care n-are nici măcar o trăsătură.

DOMNUL HARDOUIN : Iertați-mă, doamnă, dar e un lucru care m-a izbit și pe mine ca și pe el. Judecați singură : forma feței mele se aseamnă foarte bine cu a fiului dumneavoastră.

DOAMNA BERTRAND : Și ce dovedește asta ? Doar nu semănați deloc cu răposatul Bertrand...

DOMNUL HARDOUIN : Cum, nu bănuți nimic ?

DOAMNA BERTRAND : Oare domnul Poultier să fi înțeles într-un fel ciudat viul interes pe care ați binevoit să-l arătați soartei mele și a copilului meu ? Să bănuiască el oare ?...

DOMNUL HARDOUIN : Nu bănuiește, e convins.

DOAMNA BERTRAND : Încercați și faceți-mă să pricep enigma asta.

DOMNUL HARDOUIN : Nu-i nici o enigmă. Vă reamintiți ce ne-am spus când m-ați însărcinat să vă duc la capăt cererea ? Nu v-am prevenit că unul din mijloace, singurul care duce la izbândă, este să-ți faci lucrul ca și cum ar fi al tău ? Nu ați fost de aceeași părere ? Nu mi-ați îngăduit cu tot dinadinsul să folosesc mijlocul acesta ? Și există oare un interes mai viu și mai personal decât acela al tatălui copilului ?

DOAMNA BERTRAND : Ce aud ? Așadar prietenul dumneavoastră crede... vă crede...

DOMNUL HARDOUIN : Mărturisesc că mă simt cam prea onorat ; dar ce neajuns vedeți în toate astea, doamnă ?

DOAMNA BERTRAND : Sînteți un om josnic, un ticălos, un mîrșav. Și m-ați crezut atît de josnică încît să primesc o pensie cu prețul acesta ? V-ați înșelat ; voi ști să trăiesc cu pîine și apă, voi ști să mor, dacă va fi nevoie. Mă voi duce la ministru, voi călca în picioare, dinaintea lui, brevetul acesta odios, îi voi cere să-mi facă dreptate față de un calomniator josnic și o voi obține.

DOMNUL HARDOUIN : Mi se pare că doamna face mult zgomot pentru nimic. Nu se gîndește că numai Poultier, ministrul și soția lui știu, și că îi garantez eu pentru discreția primilor doi ?

DOAMNA BERTRAND : Am întîlnit destui ticăloși,

dar iată-l pe cel mai ticălos dintre toți. Sînt pierdută ! Sînt dezonorată !

DOMNUL HARDOUIN : Să ne închipuim că lucrurile sînt cum nu se poate mai rele : răul e săvîrșit și nu mai are leac. Cu cît veți striga mai tare, cu atît povestea va face mai multă vîlvă. N-ar fi mai bine să culegem liniștiți fructul în loc să ne facem de rîsul întregului oraș ? Gîndiți-vă, doamnă, că n-o să se rîdă la fel de amîndoi.

DOAMNA BERTRAND : Calmul lui mă înfurie ; și dacă nu m-aș stăpîni, i-aș scoate amîndoi ochii.

DOMNUL HARDOUIN : Vai, doamnă ! cu mînușițele astea ! (*Vrea să-i sărute mîinile.*)

SCENA 8

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND deznădăjduită și răsturnată într-un fotoliu, DOMNUL DES RENARDEAUX.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ce-i aici ? De o parte un bărbat năucit, de cealaltă o femeie scăldată în lacrimi. Prietene, e părăsită ?

DOMNUL HARDOUIN : Nu.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ea e prea drăguță, iar dumneata ești prea tînăr ca să fie nemulțumită.

DOAMNA BERTRAND (*către domnul Des Renardeaux*). Ești un neobrazat, ești un neghiob, iar omul ăsta e un ticălos cu care te sfătuiesc să n-ai nimic de-a face. (*Apoi se așază din nou în fotoliu*).

DOMNUL DES RENARDEAUX : Văd că e prost dispusă. Și afacerea noastră ?

DOMNUL HARDOUIN : Gata.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ai pus-o la punct pe doamna Servin ?

DOMNUL HARDOUIN : Zece mii de franci și plata tuturor cheltuielilor de judecată.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Aș fi putut să-mi ridic pretențiile pînă unde mi-ar fi plăcut. Legea e limpede. Cel ce pierde... dar zece mii de franci e lucru cinstit. Și litiera ?

DOMNUL HARDOUIN : Și litiera.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Foarte bine. Dar în timp ce dumneata îmi duceai la capăt procesul, eu m-am ocupat de-al dumatile. Stăruî în prima mea părere. N-am să pledez, dar dacă te-ai hotărît să faci ceva împotriva, cred că s-ar găsi o chichiță.

DOMNUL HARDOUIN : Ce vrei să spui cu chichița dumatile ? Nu te înțeleg.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Nu ți-a murit sora ?

DOMNUL HARDOUIN : Mie, să-mi moară sora ! Cine ți-a mai povestit și năzbîtia asta ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Pe naiba, chiar dumneata.

DOMNUL HARDOUIN : Soră-mea e sănătoasă tun.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Cum, nu mi-ai spus că prietena ei ?...

DOMNUL HARDOUIN : Mofturi, mofturi. Oare i se pot spune asemenea mofturi unui avocat normand, care mai are și mintea dezghețată cîteodată ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ești un pungaș, un pungaș nemaipomenit. Pun rămășag că atunci cînd ți-am dat procura o aveai în buzunar pe a doamnei.

DOMNUL HARDOUIN : Ești și ghicitor ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Hai, doamnă, să ne unim amîndoi să-l strîngem de gît.

DOAMNA BERTRAND : Al doilea...

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ah ! Dacă aș fi știut... Pierd zece mii de franci, da, zece mii de franci... Ai fost prietenul doamnei Servin, nu al meu.

DOMNUL HARDOUIN : Trag nădejdea că și ea o să-mi spună la fel.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Dar o să vedem noi, o să vedem noi... Există lezare a celeilalte părți... Există calea apelului, există calea anulării.

DOMNUL HARDOUIN : În favoarea nevinovaților.

(Domnul Des Renardeaux se trîntește într-un fotoliu).

SCENA 9

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND, DOMNUL DES RENARDEAUX, DOAMNA DE CHEPY.

DOAMNA DE CHEPY : Fiindcă domnul dă audiențe la mine, va avea bunătatea să mă primească și să-mi spună dacă e mulțumit de felul cum își îndatorează prietenii ?

DOAMNA BERTRAND : A treia.

DOMNUL HARDOUIN : Nu pe deplin, doamnă, și asta nu încurajează la făcut servicii. Dar să ne reîntoarcem la fapte : de ce se plînge doamna de Chepy ?

DOAMNA DE CHEPY : Se plînge că domnul Hardouin îi îngăduie să se sòcotească printre prietenii lui, că sosește la Paris bolnavă și pentru șase săptămîni ; că abia dacă binevoiește să se intereseze o dată de sănătatea ei ; și că alege tocmai acest timp ca să se angajeze într-o acțiune și să-și istovească sufletul și trupul, pentru ce ? ca să facă poate un nemulțumit.

DOMNUL HARDOUIN : Poate doi ; un altul și eu.

DOAMNA DE CHEPY : Nu domnul Hardouin mă caută pe mine, ci doamna de Chepy aleargă după el. După ce tot trimite emisari ajunge, în sfîrșit, să-i dea de urmă. Ea locuiește la o femeie încîntătoare care o stimează și o iubește ; și vrea să-i dea o mărturie de cît au mișcat-o

atențiile ei, printr-o mică serbare. Atunci îl cheamă în ajutor pe vechiul ei prieten, domnul Hardouin, și lucrul pe care el l-a făcut pentru alți douăzeci care nu-i sînt nimic, pe care abia dacă îi cunoaște, i-l refuză doamnei de Chepy, pentru a-l dărui cameristei ei; domnule, doamnă, ce părere aveți ?

DOMNUL DES RENARDEAUX : Numai atîta ! Dar dacă v-ar fi costat zece mii de franci cum m-a costat pe mine ?

DOAMNA BERTRAND : Și dacă v-ar fi costat onoarea, ca pe mine ? Au haz, amîndoi, una cu piesa ei, celălalt cu zece mii de franci ai lui.

DOMNUL HARDOUIN : Și dacă piesa ar fi gata ?

DOAMNA DE CHEPY : Da, dacă, dar nu este; și chiar de-ar fi, nu-mi mai folosește la nimic acum cînd nu mai e nimic de aranjat și cînd actorii îmi sînt pe ducă.

DOMNUL HARDOUIN : Nu-i vina mea.

DOAMNA DE CHEPY : Iar supărarea groaznică și durerea de cap pe care mi-a dat-o sînt poate vina mea.

DOMNUL HARDOUIN : Cred că sînt născut să nu pot face nimic din ce vreau și să fac tot ce-mi cer alții, ca să nu mulțumesc pe nimeni, da, pe nimeni, nici chiar pe mine însumi.

DOAMNA BERTRAND : Păi nu e vorba numai să servești, ci să-l servești pe fiecare în felul lui, altfel te frămîntî peste măsură și nu dai naștere decît la nerecunoscători.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Bine zis ; nimic mai adevărat.

DOAMNA DE CHEPY : Nu cumva te aștepți la recunoștință din partea doamnei de Vertillac ?

DOMNUL HARDOUIN : De ce nu ?

DOAMNA DE CHEPY : Iat-o. Te previn că are să ți-o dovedească.

SCENA 10

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND, DOMNUL DES RENARDEAUX, DOAMNA și DOMNIȘOARA DE VERTILLAC, DOMNUL DE CRANCEY, DOAMNA DE CHEPY.

DOAMNA DE VERTILLAC (*către domnul Hardouin*) :
Ce-i cu scrisorile pe care mi le-ai arătat, domnule ? Ce-i cu dezicerea pe care dumnealui a întocmit-o iar dumneata m-ai făcut s-o semnez ? Răspunde, răspunde.

DOMNUL HARDOUIN (*către doamna de Vertillac*) :
Nu prea țin minte. Domnule de Crancey, nu ți-am scris ? Nu mi-ai răspuns ?

DOAMNA DE VERTILLAC : Te-ai purtat cu mine într-un fel pe care nu știu cum să-l numesc ; mîrșav e prea blind spus. Și-a îngăduit vreodată un om cinstit asemenea mijloace de scăpare ?

DOMNUL HARDOUIN : Împrejurările și firea oamenilor nu te lasă totdeauna să alegi.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Țsteia ce i-ai mai făcut ?

DOAMNA BERTRAND : Mai rău decît mie nu cred să-i fi făcut ; mă prind că nu...

DOAMNA DE VERTILLAC : Mi-o înfățișează pe fiică-mea drept o stricăță.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Drace !

DOAMNA DE VERTILLAC : Mă pune să aleg între a pierde o parte uriașă din averea mea, sau a face ce vrea el cu mîna fetei mele.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Drace !

DOAMNA DE VERTILLAC : Ba face și mai rău încă : mă umilește ; după ce îmi împlintă un pumnal în inimă, petrece voios, răsucindu-l... Pleacă, domnule, pleacă te rog cît poți mai repede, altfel ai să auzi niște lucruri de care-mi va fi rușine poate că ți le-am spus.

DOMNUL HARDOUIN : Asta e povestea unei clipe,

dar eu fac apel la timp. Am mîhnit-o cumplit pe doamna, recunosc ; dar am curmat o suferință îndelungată, și mai cumplită încă ; fac apel la domnul de Crancey și la domnișoara de Vertillac, iată judecătorii mei. Am readus-o pe doamna la bunătatea ei firească ; și pe orice față ar fi privită calea aleasă de mine, dacă pe viitor va ieși din ea propria ei fericire, fericirea domnișoarei, a lui de Crancey, a celor două familii...

DOMNUL DE CRANCEY : Așa va fi, prietene ; doamnă, așa va fi, nu vă îndoiiți de asta.

DOMNUL HARDOUIN : Atunci doamna va vedea lucrurile așa cum sînt, își va reaminti de muștrările amare pe care mi le-a făcut și îndrăznesc să nădăjduiesc că va roși.

DOAMNA DE CHEPY : Pînă atunci, domnule, te-ai făcut de rîs.

DOAMNA DE VERTILLAC : Bine ai spus, draga mea, bine ai spus. Cu toată deșteptăciunea lui, dobitocul n-a știut cît loc mai avea în inima mea.

DOMNUL HARDOUIN : Mi-ar fi greu să mă căiesc pentru o greșeală căreia îi datorez o mărturisire atît de plăcută.

DOAMNA DE CHEPY : Ești nebună ? Vii să-l acoperi cu ocări și-i spui vorbe dulci !

DOAMNA DE VERTILLAC : Iată cum sîntem toate cu monștrii ăștia.

SCENA 11

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND, DOMNUL DES RENARDEAUX, DOAMNA DE CHEPY, DOAMNA și DOMNIȘOARA DE VERTILLAC, DOMNUL DE CRANCEY, DOMNIȘOARA BEAULIEU cu ro-lul ei în mînă.

DOMNUL HARDOUIN : După înfățișarea ei fac prin-soare că mai e încă o nemulțumită.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Ați putea să-mi spuneți, domnule, cine e neobrăzatul care a scris asta ?

SCENA 12

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND, DOMNUL DES RENARDEAUX, DOAMNA DE CHEPY, DOAMNA și DOMNIȘOARA DE VERTILLAC, DOMNUL DE CRANCEY, DOMNIȘOARA BEAULIEU, DOMNUL DE SURMONT pe urmele domnișoarei Beaulieu.

DOMNUL HARDOUIN (*arătându-l pe domnul de Surmont*) : Iată-l.

DOMNUL DE SURMONT (*către domnul Hardouin*) : S-a făcut, și-o aduc. E veselă, e nebunească și pentru distracție în societate nădăjduiesc că nu va fi rea... După cât mi se pare aici sînt actorii noștri ? Trupa e încîntătoare. (*Îi numără*) Unu... doi... trei... Sînt tocmai cîți trebuie... Dar îi găsesc al naibii de triști pe toți... Doamnă, dacă v-am făcut să așteptați, vă cer mii de scuze.

DOMNUL HARDOUIN : Iată un incognito bine păstrat.

DOMNUL DE SURMONT : Pe cinstea mea, uitasem... Domnilor, am lucrat fără răgaz ; mi-a fost cu neputință să merg mai repede, deși schița nimicului acestuia se afla gata făcută în portofelul meu. Rolurile au fost copiate pe măsură ce le-am scris... Îmi trebuiesc mai întîi doi amanți, dar doi amanți cu totul blînzi, duioși, chinuți de niște părinți ciudați, și iată-i. (*Către de Crancey.*) Amintește-ți, domnule, că ești de-o violență de care Saint-Albin din *Tatăl familiei*¹ nici nu se apropie măcar...

DOMNUL DE CRANCEY : N-o să mă coste nimic.

DOMNUL DE SURMONT : Apoi o văduvă mînioasă, încăpățînată, nebună și totuși bună. (*Către doamna de Vertillac.*) O să vă placă rolul.

DOAMNA DE VERTILLAC : Bună ! Pentru nenorocirea mea sînt mult prea bună.

¹ Personaj din piesa cu același nume a lui Diderot.

DOMNUL DE SURMONT (*către văduvă*) : Ei ! Iată-vă îmbrăcați tocmai cum aș fi dorit. Dumneavoastră, doamnă, sînteți o văduvioară tînără și drăguță, arătîndu-și mîhnirea pentru pierderea unui soț ursuz pe care nu-l iubea.

DOAMNA BERTRAND : Iar dumneata, domnule, ești un... Lasă-mă în pace.

DOMNUL DE SURMONT (*către domnul Des Renardeaux*) : Dumneata, domnule, dacă nu te superi, ai să fii un avocat bătrîn.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Normand, caraghios și tras pe sfoară.

DOMNUL DE SURMONT : Exact, exact. N-aveam de gînd să-l fac normand ; dar ideea e bună și o voi folosi.

DOMNUL DES RENARDEAUX : N-ați putea să mă scutiți să joc de două ori într-o zi același personaj ? căci mi se pare că și unul e prea mult.

DOMNUL DE SURMONT : Bondoc, gros, burduhănos, greoi de tot ; nu, n-aș putea să vă înlocuiesc. (*Către domnișoara Beaulieu*.) Ah ! domnișoară, mă bizui că v-a plăcut rolul dumneavoastră, căci v-am făcut șireată, tăcută și mai ales discretă.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Dar nu trebuia uitat că sînt cinstită și cuviincioasă.

DOMNUL DE SURMONT : Asta e o licență teatrală. Prietene, am și eu un rol, ai și tu și iată-l ; îți spun dinainte că nu e scurt deloc... Nu-mi răspunzi ? Hai, vorbește ; oare m-am omorît degeaba scriind o piesă care nu se va juca ?

DOMNUL HARDOUIN : Cam așa bănuiesc.

DOMNUL DE SURMONT : Asta e groaznic, e o ticăloșie.

DOMNUL HARDOUIN : Nu cumva e rea ?

DOMNUL DE SURMONT : Bună sau rea, e făcută ; trebuie jucată, dacă nu, o tipăresc sub numele tău.

DOMNUL HARDOUIN : Ar fi prea sîngeros.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Bravo ! Cîți sîntem

aici ? Zece, socotindu-l și pe el, fără cei ce lipsesc și fără cei ce vor veni mai apoi, și nu-i măcar unul pe care să nu-l fi servit și cu care să nu se fi certat.

SCENA 13

DOMNUL HARDOUIN, DOAMNA BERTRAND, DOMNUL DES RENARDEAUX, DOAMNA DE CHEPY, DOAMNA și DOMNIȘOARA DE VERTILLAC, DOMNUL DE CRANCEY, DOMNUL DE SURMONT, DOMNIȘOARA BEAULIEU, UN LACHEU. Lacheul îi dă scrisoarea domnului Hardouin care, după ce o citește, i-o dă domnului Des Renardeaux.

DOAMNA DE CHEPY (*către domnul Hardouin*) : Spune adevărat : e de la doamna Servin ? Prezicerea mi s-a îndeplinit. Sînt încîntată.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Și litiera mea ?

DOMNUL DE HARDOUIN : O vei avea, dar cu o condiție.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Care ?

DOMNUL HARDOUIN : Vezi ce răsplată primesc pentru serviciile mele ? Sînt atacat din toate părțile și rămîn fără apărare. Domnul avocat din Gisors se va așeza în fotoliul acesta cu brațe ; fiecare dintre reclamanți își va aduce dinaintea lui plîngerile și el ne va judeca.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Primesc. Mi-am lăsat tocmai la timp boneta pătrată și roba de avocat în anticamera dumneavoastră.

SCENA 14

DOMNUL DES RENARDEAUX (*se gătește cu o pernă uriașă, cu o bonetă pătrată și cu o robă de avocat, se*

așază grav în fotoliul cu brațe și-i spune domnișoarei Beaulieu) : Te numesc aprod. Cheamă părțile.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Există o plîngere a doamnei văduve Bertrand împotriva numitului Hardouin.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Să apară... Ce învinuiți îi aduci ? de ce te plîngi ?

DOAMNA BERTRAND : De faptul că numitul domn Hardouin, aici de față, se dă drept tatăl copilului meu.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Și este ?

DOAMNA BERTRAND : Nu.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Ridică mîna și jură.

DOAMNA BERTRAND (*ridică mîna*) : Și că sub acest nume uzurpat a cerut o pensie...

DOMNUL DES RENARDEAUX : A obținut-o ?

DOAMNA BERTRAND : Da.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Se condamnă numita doamnă Bertrand să plătească pentru lucru.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Există o plîngere a doamnei și domnișoarei de Vertillac și a domnului de Crancey împotriva numitului Hardouin.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Să apară doamna și domnișoara de Vertillac... Ce învinovățire îi aduceți, de ce vă plîngeți ?

DOAMNA DE VERTILLAC : E un om groaznic, un ticălos.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Fără injurii. La fond, la fond.

DOAMNA DE VERTILLAC (*către doamna de Chepy*) : Draga mea, vorbește tu pentru mine.

DOAMNA DE CHEPY : Ca să ducă la capăt o căsătorie la care mama se împotriva, a născocit că fata e însărcinată, a falsificat scrisori și a legat-o pe mamă printr-un act de decizie.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Știu. Decizia să fie ruptă pe loc ; numitul Hardouin, domnișoara de Vertillac și domnul de Crancey să se arunce la picioarele doamnei

de Vertillac, iar doamna de Vertillac să-i ridice și să-i sărute.

(Cei trei se aruncă la picioarele doamnei de Vertillac, care șovăie și îi spune doamnei de Chepy.)

DOAMNA DE VERTILLAC : Ce să fac, draga mea ?

DOAMNA DE CHEPY : Ce ordonă judele și ce-ți spune inima.

DOAMNA DE VERTILLAC *(îi ridică și-i îmbrățișează pe domnișoara de Vertillac și pe de Crancey și-i spune lui Hardouin)* : Și pe tine, de două ori trădătorule, trebuie să te îmbrățișez. *(Și îl îmbrățișează.)*

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Există o plângere a doamnei de Chepy împotriva numitului Hardouin.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Știu. Se resping ambele părți, cu rezerva de a se reîntoarce în timpul și locul cuvenit.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Există plângerea domnului Des Renardeaux, avocat, jude și parte, împotriva numitului Hardouin.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Domnul Des Renardeaux îl va ierta pe numitul Hardouin, cu condiția ca numitul Hardouin să-l pună, fără nici o amânare și nici o împotrivire, în posesia unei oarecare litiere și să sufere o retragere de cel puțin două luni la Gisors, ca să nu facă acolo nimic sau să facă ce i-o plăcea.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Există o plângere a domnului de Surmont, poet bun sau rău, împotriva domnului Hardouin.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Să apară... ce învinovățiri aduci și de ce te plîngi ?

DOMNUL DE SURMONT : Mă plîng de faptul că mi se cere o piesă ; că se laudă cu un serviciu pe care îl aduc

eu ; că mă încheie o zi întreagă ca să termin piesa ; iar cînd o aduc mi se declară că nu se va juca.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Condamnăm pe numitul Hardouin, care a comandat piesa ce nu se va juca, la o amendă de şase ludovici, pe seama cabaliştilor de la parterul Comediei Franceze, fără să punem la socoteală simbria şefului bandei, la prima reprezentare a piesei pe care poetul bun sau rău de Surmont o va face şi care va fi jucată.

DOMNIŞOARA BEAULIEU : Există o plîngere a domnişoarei Beaulieu, împotriva numiţilor domni de Surmont şi Hardouin, împreună.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Să apară... Ce învinovăţiri le aduci ? Ce plîngere ai ?

DOMNIŞOARA BEAULIEU : Mă plîng împotriva unui rol josnic, a unui rol necinstit. La fiecare rînd, la fiecare cuvînt, îmi crapă obrazul de ruşine.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Condamnăm pe numitul de Surmont, poet necuviincios, să se supravegheze pe viitor, iar pentru moment să ia mîna domnişoarei, fără s-o strîngă, şi să o prezinte prietenei stăpînei sale ca să obţină vreo favoare, dacă e cazul.

TOŢI (*în afară de doamna Bertrand care rămîne mîhnită în fotoliul ei*) : Bravo ! Bravo !

DOMNIŞOARA BEAULIEU : Linişte ! Linişte !

SCENA 15

ACEIAŞI şi MARCHIZUL DE TOURVELLE.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Domnule Hardouin, n-am să-ţi spun decît o vorbă. Urît lucru ai făcut înşelîndu-mă. Nu ştiu ce gîndeşti, dar o să-ţi dai seama curînd că

înșelătoria asta e odioasă și o să te căiești multă vreme.
DOMNUL DE RENARDEAUX : Domnule marchiz, arătați învinovățirile în fața curții și vi se va face dreptate pe loc.

MARCHIZUL DE TOURVELLE : Sluga dumneavoastră.

DOMNUL HARDOUIN : Doamna de Vertillac m-a făcut să greșesc, încurcînd numele.

DOAMNA DE VERTILLAC : Dar te-ai înșelat cu bună-credință ?

DOMNUL HARDOUIN : N-am făcut altceva.

DOAMNA DE VERTILLAC : Ah, ah, ah ! Asta e nostim de tot. Am să-i scriu mîine soției intendentului ; ce-o să mai rîdă !

SCENA 16

ACEIAȘI. împreună cu COPIII ascunși în culise, și doamna de Malves.

DOMNUL DE SURMONT : Hai, domnișoară, judecata s-a pronunțat, trebuie să ne supunem justiției.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Nu, domnule, nu, n-am încredere în dumneavoastră. Au să vă scape cîteva cuvinte nerușinate care mă vor face să roșesc și o vor jigii pe doamna de Malves, neobișnuită cu tonul acesta.

DOMNUL DE SURMONT : N-avea teamă. Copiii sînt aici ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Da.

DOMNUL DE SURMONT (*către doamna de Malves*)
Doamnă, sînteți întotdeauna iertătoare și m-am gîndit că astăzi veți fi și mai iertătoare încă. Mi-am luat sarcina să vă spun o noutate și să vă cer două favoruri. Noutatea și prima favoare este să-i obțineți domnișoarei iertarea fiindcă i-a ascuns stăpînei că nu era măritată.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Dar nici acum nu sînt, domnule.

DOMNUL DE SURMONT : Veți zice că trebuie să se mărite cu tatăl. Dacă n-ar fi decît unul, s-ar face ; dar domnișoarele astea se țin după modă și fiecare din copiii lor are alt tată.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Domnule, vorbiți ana-poda.

DOMNUL DE SURMONT : Cîți tați, atîția copii, nici mai mulți, nici mai puțini... Cealaltă favoare este să vă prezint copiii. Nu prea i se întîmplă des unei fete cinstite să ducă după ea o turmă de copii ; îngăduiți-le la ai noștri să intre... Domnișoară, ai roșit de ajuns fără să știi de ce ?... Adu-ți copilașii, doamna încuviințează.

SCENA 17

ACEIAȘI și COPILAȘII cu buchete.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Doamnă, îngăduiți nevinovăției să vă dăruiască...

DOMNUL DE SURMONT : Omagiul răutății.

DOMNIȘOARA BEAULIEU : Nu vedeți că mă încurcați și că nu mai știu pe ce lume sînt ?

DOMNUL HARDOUIN : N-aș fi bănuir că-ți pierzi atît de ușor capul.

DOMNUL DE SURMONT : Dar am făcut complimentul și trebuia rostir.

DOMNUL HARDOUIN : La anul viitor... Haide, micuților, dați-i doamnei buchetele. (*În acest timp domnul de Surmont îi șoptește domnișoarei Beaulieu.*) Printre copiii ăștia nu e vreunul care să-ți placă în mod deosebit ? Arată-mi-l, ca să-l sărut. (*Începe să se danseze un balet și să se cînte cuplete în cinstea doamnei de Malves.*)

SCENA 18

ACEIAȘI, DOMNUL POULTIER.

DOAMNA BERTRAND (*întrerupînd cîntecele*) : E domnul Poultier ! el e !... Domnule, sînt o femeie cinstită. Numai o tristă întîmplare a făcut să mă apropii de perfidul dumneavoastră prieten. Abia astăzi l-am cunoscut. Să nu credeți nimic din ce v-a spus.

DOMNUL DES RENARDEAUX (*aparte*) : Cu atît mai rău pentru ea.

DOMNUL POULTIER (*către domnul Hardouin*) : Și copilul ? Spune o dată... copilul ?

DOAMNA BERTRAND : Ce om rău ! Va vorbi oare ?

DOMNUL HARDOUIN : Copilul ? E încîntător. Nu ți-am spus că e al meu ci că doar îmi închipui. Cu inima împăcată, trebuie să-l restitui căpitanului Bertrand.

DOMNUL POULTIER : Trădătorul ! Cum m-a înșelat !

DOAMNA BERTRAND : Cînd îl țineai în brațe pe Binbin...

DOMNUL POULTIER : Eram tare caraghios. Dar cine nu l-ar fi crezut ? Avea lacrimi în ochi.

DOMNUL HARDOUIN : Domnule avocat din Gisors, pledează pentru mine.

DOMNUL DES RENARDEAUX : Să-i fi văzut înfățișarea fătarnică și să-i fi auzit tonul dramatic cînd plîngea moartea soră-si !

DOMNIȘOARA DE VERTILLAC : Nu, nu trebuie să ai deloc încredere în cel ce se poate preface atît de bine ! Cînd mă gîndesc la deznădejdea mea și la calmul lui, la consolările lui crude !

DOAMNA BERTRAND : Iată-mă curată în fața dumneavoastră ; dar ministrul ? dar soția lui ?

DOMNUL HARDOUIN (*către doamna Bertrand*) : Și dumneata crezi în destăinuirea asta ?

DOMNUL POULTIER : De ce nu ?

DOMNUL HARDOUIN : Păi fiindcă n-a fost făcută.

DOMNUL POULTIER : Mîrșavul ! Nemaipomenit ! Eu credeam că rîd de el și cînd colo el își bătea joc de mine.

DOAMNA DE CHEPY : E om bun ? E ticălos ?

DOMNIȘOARA BEAULIEU : E cînd una, cînd alta...

DOAMNA DE VERTILLAC : Ca dumneavoastră, ca mine, ca toată lumea.

DOAMNA BERTRAND (*către domnul Poultier*) : Și nu mai am de ce roși...

DOMNUL POULTIER : Nu, nu, doamnă... Dar venisem să vă împărtășesc bucuria, și mă tem că v-am tulburat-o...

DOMNUL DE SURMONT : Cîntam cîteva cuplete în cinstea doamnei de Malves, și acum o să le începem iar.

(Cupletele reîncep, iar actul al patrulea se termină).

CUPRINS

JACQUES FATALISTUL ȘI STĂPINUL SĂU .	5
E OM BUN ? E TICALOS ?...	291

Lector : NICOLAE TEICA
Tehnoredactor : ELENA CALUGARU

Apărut 1972. Tiraj 66.160. ex. Broșate 63.160 ex.
Legate $\frac{1}{2}$ 3000 ex. Hirtie ziar de 50 g/m². For-
mat 700×920/32. Coli ed. 18,79. Coli ttpar 12.
A, nr. 13.254/1972. C.Z. pentru bibliotecile mari
și mici 84—31=59.

Tiparul executat sub comanda nr.
20 504 la Combinatul Poligrafic „Casa
Scintei”, Piața Scintei 1, București
Republica Socialistă România

